

Georg Brandes

Hovedstrømninger i det Nittende Århundredes Literatur

Forelæsninger Holdte ved Københavns Universitet i Årene 1883 og 1887

Bind 6

Det Unge Tyskland

Femte gennemsete udgave

Gyldendalske Boghandel — Nordisk Forlag — København — Kristiania — London — Berlin.
1924.

Indskannet, OCR'et og redigeret af Jens Guld 2007-13.

Dersom Kunstneren ikke styrter sig ned i
sit Værk som Curtius sprang ned i Afgrunden,
og dersom han ikke arbejder i dette
Krater som en Grubearbejder, over hvem
Jorden er styrtet sammen; dersom han giver
sig til at betragte Vanskelighederne istedenfor
at overvinde dem en for en, så bliver
han Vidne til sit Talents Selvmord.

Balzac

Indhold

- 1 [Den politiske Baggrund.](#)
- 2 [Videnskab og Reaktion](#)
- 3 [Oppositionel Grundstemning](#)
- 4 [Julirevolutionens Indflydelse](#)
- 5 [Påvirkning af Byron](#)
- 6 [Den ny Literaturs Værdi](#)
- 7 [Börne](#)
- 8 [Börne, Menzel og Goethe](#)
- 9 [Börne's Pariserbreve](#)
- 10 [Börne's Pariserbreve \(fortsat\)](#)
- 11 [Heine](#)
- 12 [Heine \(fortsat\)](#)
- 13 [Heine \(fortsat\)](#)
- 14 [Heine og Goethe](#)
- 15 [Heine og Goethe \(fortsat\)](#)
- 16 [Heine og Aristofanes](#)
- 17 [Partitagen i Poesien](#)
- 18 [Heine på Dødslejet](#)
- 19 [Immermann og Elise von Ahlefeldt](#)
- 20 [Hegelianismen](#)
- 21 [Den nye Gruppe](#)
- 22 [Gutzkow, Laube, Mundt](#)
- 23 [Rahel, Bettina, Charlotte Stieglitz](#)
- 24 [Tronskiftet i Preussen, Friedrich Wilhelm IV](#)
- 25 [Den neutrale Literatur](#)
- 26 [Politisk Lyrik, filosofisk Revolution](#)
- 27 [Den revolutionære Poesi](#)
- 28 [Den revolutionære Poesi \(fortsat\)](#)
- 29 [Revolutionen](#)
- 30 [Slutning](#)

Kapitel 1

Den politiske Baggrund

Over de tyske Lande rugede fra den hellige Alliances Dage den store systematiske Reaktion, som var udgået fra Wienerkongressen, havde sit Midtpunkt i Østerrig og hvis fuldgyldigste Repræsentant Metternich, en yngre Samtidig af Talleyrand uden Mesterens Smidighed men anderledes følgestreng og farlig end han, håbede at kunne omspænde hele Europa. Det gjaldt om at Alt, hvad Revolutionen og Napoleon havde rokket, rystet eller kuldkastet, nu kunde rejse sig istandsat eller genoprettet. Man havde tilsidst været nødt til at bekæmpe den store Fjende ved alleslags Midler, havde måttet appellere til Folket istedenfor simpelthen at kommandere, havde måttet henvende sig til Sentimentaliteten istedenfor til den undersåtlige Troskab, ja havde måttet love noget fra al Kabinetspolitik så Fjernt, noget så studentragtigt Revolutionært som "Tysklands Genfødelse". Ganske vist havde der været en kendelig Forskel på den Parole, der udgik fra Østerrig, og den, som gaves af Preussen. "Retfærdighed og Orden", "Orden og Fred", det var Stikordene i de østerrigske Proklamationer; "Folket", "Frihed og Ære", "Tyskhed" var preussiske Stikord. Men dog var begge de store tyske Stater gåede Tidsalderens Ånd langt videre imøde end det stemmede med de ledende Statsmænds Sympati. Og neppe var Fjenden forjaget, Revolutionens Arvtager knust og "Frihedskrigen" endt, før det for dem gjaldt om at gøre Ende på Friheden som på Krigen.

Den Ungdom, der var voxet op under Krigen med Frankrig, havde ventet at se den tyske Enhedsstat opstå som Følge af Sejren. Stein havde allerede 1812 udkastet en Plan til Genforening af det fordums tyske Riges spredte Dele, Arndt og Görres havde taget Ordet i samme Ånd. Men i Pariserfreden 1814 bestemtes det ordlydende: "De tyske Stater skal være uafhængige og forenede ved et Forbundsband", og dermed sloges alle Forhåbninger om Enhedsstaten ned. Næsten en Menneskealder gik hen, før Tanken på den atter fyldte Folket. Istedendfor Enhedsstaten opstod det tyske Forbund, det tyske *Bunt*, som Jahn kaldte det, en broget Harlekindsdragt for Nationen, og Skuffelsen var bitter.

Det gik med Drømmen om Frihed som med Drømmen om Enhed. For at ophidse Folkene til Kampen mod Napoleon havde flere af Fyrsterne givet dem Løfter om fri Forfatning. Det blev af de større Stater kun Bayern, Baden og Württemberg, de tidligere Medlemmer af det Napoleonske Rhinforbund, som holdt disse Løfter og indførte Konstitutioner, Bayern og Baden i Året 1818, Württemberg, hvor undtagelsesvis Kongen var mere frisindet end Stænderne, i Året 1819, medens Karl August i det lille Sachsen-Weimar som Banebryder for politisk Frihed i Tyskland allerede i Året 1816 havde givet en fri Forfatning og åbnet en parlamentarisk Idyl.

Dette betød dog kun lidet, da Østerrig efter Freden som før betegnede et reaktionært Princip, og Preussen, i hvis Befolkning der dog var mest politisk Drift, sluttede sig ganske til det Metternichske Grundsyn.

Det preussiske Folk havde imidlertid ikke blot Ønsket om at nå en repræsentativ Forfatning, det sad inde med en gammel Ret dertil. Det havde Brev og Segl derpå. Allerede i et Edikt fra 1810 var af Preussens Genopretter Kansleren Fyrst Hardenberg en almindelig Folkerepræsentation bleven stillet i Udsigt. Under Krigen mod Napoleon var Løftet blevet gentaget, og endelig var der i en Forordning af 22de Maj 1815 blevet givet Folket et formeligt Tilsagn, udtrykkelig Meddelelse af Kongens Hensigt, uden Tøven at nedsætte et Udvalg til Udarbejdelse af et Forfatningsudkast efter konstitutionelle Grundsætninger. Men alt som det Metternichske System trængte igennem, blev Virkeliggørelsen af denne Plan skudt ud. Da Görres vovede at forelægge Hardenberg en Adresse fra Rhinlandene, i hvilken Kongen af Preussen mindedes om sit Løfte, fik han kun Svaret, at Kongen, som havde givet Løftet, også i sin Visdom havde forbeholdt sig at bestemme Tidspunktet for dets Indløsning. Gentagne Gange senere erklærede Kongen sig vel bunden ved sit Løfte, men betonedes stadigt, at Fastsættelsen af Tidspunktet

måtte være hans landsfaderlige Omsorg forbeholdt. Og således gik foreløbigt samfulde 25 År, Kongens hele øvrige Levetid hen. (Biedermann: *Dreissig Jahre deutscher Geschichte*. Prutz: *Zehn Jahre* I og II.)

Det gjaldt for Magterne at udrydde ethvert Spor af Napoleonske Statsindretninger. Således blev f.eks. i Hannover *Code Napoléon* med Retsplejens Offenlighed og Mundlighed afskaffet og i Stedet den gamle Inkvisitionsproces fra det sextende Århundrede med hemmelig Rettergang atter indført. Bønderne, der var blevne befriede af Franskmændene, førtes tilbage til Livegenskab og Hoveri. Grundsætningen om Lighed for Loven blev hævet, idet Adelen påny fik de politiske og sociale Forrettigheder, som den i det attende Århundrede havde havt.

Og netop som de første Spirer til et friere Statsliv skulde til at udfolde sig i Sydtyskland indtrådte der en Begivenhed, som gav Signalet til forøget Reaktion i langt hurtigere Tempo og med Anvendelse af de voldsomste Midler overfor ubetydelige og uskyldige Ytringer af det folkelige Liv: Kotzebue's Mord eller rettere den Begejstring for Drabsmanden, som denne Gerning overalt i det kuede og gennemspionerede Tyskland vakte.

Det nationale Opsving og Frihedsbegejstringen, som havde gjort sig gældende under Sammenstødet med Frankrig, havde i de siden da forløbne År affødt to Bevægelser i den tyske Ungdom, på hvilke Regeringernes Blikke nu henvendtes, Turnvæsenet og Burschenvæsenet.

Jahn, som indstiftede den folkelige Gymnastik, havde fulgt Fichte i den nationale Ungdoms Yndest; han åbnede den første Turnskole i Berlin. Det var en forhenværende Jæger ved Lützows Frikorps, en Teutoner og Franskhader, der gik med sit lange uredte grå Hår hængende ned over Skuldrene, med bar Hals og bredt udslået Skjortekrave og med en tyk Knortestok i Hånden. Når han på Ferie-Udflugter med sine Elever traf på et fransk Skilt eller en lapset påklædt Mand, blev der slået Kreds om Genstanden og brølet: *Æh! Æh!* På disse Ture øvedes den største Afholdenhed i Spise og Drikke, man levede mest af Brød og Vand, og om Natten lå man i Bivuak under åben Himmel. Da lød omkring Ilden den skikkelige Massmanns kønne Turnwanderlied:-

Stubenwacht, Ofenpacht
Hat die Herzen weich gemacht,
Wanderfahrt, Turnerart
Macht sie frank und hart.

Denne Massmann, der foruden at være en af Turnsagens Bannerførere var en af Burschenschaftets Indstiftere, er den samme, der indtager så stor en Plads som Prygledreng i Heine's Digte og Fortaler. (*Wintermärchen*: Kap. XI, *Lobgesänge auf König Ludewig*, Forord til *Romancero*).

For den lidenskabeligste Beundring blev Jahn snart Genstand ikke blot fra umodne Menneskers men fra de betydeligste Mænds og offentlige Institutioners Side. Digtere tilegnede ham deres Vers, en Filolog som Thiersch dedicerede ham sin Pindar og sammenlignede den tyske Gymnastik med den græske; to Universiteter udnævnte ham til Æresdoktor. Han var selv en yderst kongetro Mand; men det var Tone blandt hans langhårede, barhalsede Turnere i deres Jakker af ubleget Lærred at håne Hæren, særlig de pyntelige Gardeofficerer, og man rasede desuden mod abstrakte Fjender: der blev givet Turnerne Regler for Drab af den gode Sags Avindsmænd: med Dolken skulde man først sigte efter Øjnene, så, når Ofret dækkede Ansigtet, stode efter Hjertet.

Medens denne Bevægelse udgik fra Berlin, stammede Burschenbevægelsen fra Thüringen. Den begyndte som kristeligt-germansk Sværmeri, gik bl.a. ud på Reform af Studentersædernes Råhed, havde som udsprungen fra den Del af Tyskland, der var Småstatsvæsenets Hjem, Arndts bekendte Sang om det hele Tyskland som Tyskernes Fædreland til Program.

Blandt Professorerne i Jena stod en vis Fries Studenterne nærmest. Det er den samme Fries, der i Fortalen til Hegels Retsfilosofi overøses med Hånsord som Overfladiskhedens Repræsentant. Han var en hidsig Liberal, der om Hegel havde sagt, at dennes ny Lære ikke voxede i Videnskabens Haver, men på

Krybenets Mistbænke, og under hans Varetægt udbredte Enheds- og abstrakte Friheds-Bestræbelser sig blandt Universiteternes Ungdom. Til Felttegn tog Burscherne et sortrødgyldent Banner; det havde, synes det, sin Oprindelse fra det Lützowske Jægerkorps's Uniformsfarver, sort med røde Opslag og Guldknapper.

Reformationens Jubelfest 1817 henledede først den almindelige Opmærksomhed på Turnere og Burscher. Den havde nemlig fremkaldt Tanken om et Møde af Udsendinge fra alle tyske Burschschafter på Wartburg. I et Festskrift af Karl Sand nævntes der som Tyskhedens tre Arvefjender fra Arildstid: Romervæsen, Munkevæsen og Soldatervæsen. — Fra Eisenach gik den 18de Oktober 500 Burscher med adskillige Professorer i Spidsen op på Wartburg, hvor Karl August liberalt havde åbnet dem Riddersalen til deres Middagsmåltid. Derefter gav Turnerne deres Kolbøtter til Bedste for de forbausede Indfødte. Om Aftenen tændtes store Glædesbål. Da foreslog Jahn, at man efter Luthers Exempel, som havde brændt den pavelige Bulle, skulde opbrænde hvad Fjenderne af den gode Sag havde skrevet. Massmann udtalte patetisk sin Tilslutning. Så bar de nogle Pakker gammelt Trykpapier sammen, beskrevne med Titlerne på de forhadte Bøger, alle forfattede af Turnvæsenets Fjender. Der var tre af den sørgeligt navnkundige Schmalz, den første Rektor ved Universitetet i Berlin, Gendarmeriets Lovbog af den ligeså berygtede preussiske Justitsminister, Hr. von Kamptz, *Code Napoléon*, Kotzebue's *Deutsche Geschichte*, Haller's *Restauration* osv. Tilsidst kastedes et Uhlan-Snørliv, en Hårpisk og en Korporalstok i Ilden. (Treitschke: *Deutsche Geschichte* II 383-443).

Da Fries i højtt travende Ord sagde Studenterne Farvel, fremhævede han, at de nu havde været i den tyske Folkefriheds, den tyske Tankefriheds Land: "Her er ingen stående Hær" osv., en så meget mere komisk Vending, som Weimars Hær var en Flok skikkelige Håndværkere, der mod en lille Dagløn skiftevis optrådte som Husarer med høje Rytterstøvler og Sporer, men uden Heste. I Hegels Fortale til *Retsfilosofien* hedder det om denne Tale, at Fries ikke har skammet sig over ved en berygtet offentlig Festlighed om Stat og Statsforfatning at sige: fra nedent af, fra Folket, vilde Livet komme, hvis der herskede ægte Almenånd; Samfundene kunde sammenknyttes ubrødeligt alene ved Venskabets Kæde. Hegel betegner det her som Fladhedens Kendetegn at lade den leddelte Arkitektur i Statsfornuften flyde sammen "i Hjertets, Venskabets og Begejstringens Suppe".

Massmann udgav en Festberetning, i hvilken det skildredes, hvorledes Natten endnu rugede over Tyskland, men vist, at den blodgyldne Morgenrøde var ifærd med at oprinde.

Metternich fik såvel Fyrst Hardenberg som Kejser Alexander sat i Bevægelse for i Anledning af Festen at udøve et Tryk på Karl August, der ved Wienerhoffet fra nu af hånligt tituleredes "der Altbursche".

Man havde jo på Wartburg *in effigie* brændt Skrifter af Kotzebue blandt andre. I Weimar udgav han sit *Litterarisches Wochenblatt*, der smigrede Rusland og spottede den tyske Ungdom. Så sjældent Goethe ellers sympatiserede med Ungdommen, glædede han sig dog denne Gang over den hans gamle Fjende tilføjede Tort:-

Epigrammet:-

Du hast es lange genug getrieben,
Niederträchtig vom Hohen geschrieben.
Dass du dein eignes Volk gescholten,
Die Jugend hat es dir vergolten.

Da Kotzebue var russisk Legationsråd og fra Tid til anden sendte Beretninger til Hoffet i Petersburg, holdt man ham for russisk Spion. Hvad han meddelte var vel kun uskyldige literære Oversigter; men han var nu engang i den studerende Ungdoms Øjne den rene Belzebub: Beltze- eller Kotzebue. På dette Tidspunkt havde ved Universitetet i Giessen under Ledelse af tre Brødre Folien,

fanatiske Republikanere, udviklet sig en Radikalisme, der stadigt svælgede i Forestillinger om Mord på Tyranner og deres Håndlangere. I Studenternes Sange forekom Vendinger som denne: "Freiheitsmesser gezückt! — Hurrah! den Dolch durch die Kehle gedrückt!" Karl Follen var Hovedmanden, og ganske afhængig af ham var den unge indskrænkede Mystiker, Karl Sand, der stadigt gik med Jesu Forbilled for Øje og som den 23de Marts 1819 stødte den gamle Kotzebue Dolken i Struben. — På et Papir, han lod ligge ved Liget, fandtes bl.a. et Vers af Follen: "En Christus kan du vorde".

Så tydeligt som det var, at dette Mord, der udsprang af et religiøst Sværmeri, ikke i al Almindelighed kunde lægges den frisindede Ungdom til Last, så kom dog nu, især da Sand i Folkebevidstheden blev gjort til en Art Helgen, Metternich og Gentz, Kejseren af Østerrig og Kongen af Preussen, Czaren, hvem det Russerhad irriterede, der her fik et Udbrud, alle som én i Bevægelse, og Karlsbader-Beslutningerne blev fattede: Foreløbige Undtagelseslove mod Universiteterne, "Demagogerne" og Pressen. Således opstod Datidens tyske Censurforhold, svarende til de russiske dengang og nu. Og med Rette kunde Gentz prise Tilstanden som den største Tilbagegangs-Bevægelse, der havde fundet Sted i tredive År.

Under Skin af at forfølge et stort revolutionært Parti, som Regeringerne vel vidste ikke gaves, begyndte de en Forfølgelseskrig mod hvad man dengang kaldte "Liberalismen". De Wette, Professor ved Berlineruniversitetet, endda i Teologi, fik sin Afsked, fordi han havde skrevet et privat Trøstebrev til Sands Moder, hvilket blev opsnappet og åbnet af Politiet. Selv mod de Mænd, der repræsenterede den tyske Nationalfølelse fra Krigstiden, vendte Reaktionen sig: Jahn blev arresteret, bragt på en Fæstning og siden stillet under Politiets Opsyn i en Småby. Arndt blev som "Demagog" indviklet i en Kriminalundersøgelse og sat ud af Embedsvirksomhed; Görres, der blev afsat, flygtede over Grænsen.

Censuren strakte sig i Preussen ikke blot til Blade og Bøger, som tryktes der, men til de udenlandske. Alle tyske Aviser, der udkom i England, Frankrig og Holland, forbødes. Hele store Forlag som f.eks. Brockhaus's blev på Grund af et Par enkelte udgivne Hefter underkastede en særlig Efter-Censur. Ved alle Universiteter ansattes betroede Mænd, der skulde våge over Ungdommens Sindelag og Professorernes Forelæsninger. Alt Turnvæsen og alt Burschenschaft forbødes; ligeledes den såkaldte gammeltyske Dragt og de sortrødgyldne Farver, ved hvis Forfølgelse Politiet i Særdeleshed viste sig stort. Der gjordes Jagt på Frakker, Huer, Kvaster, Bånd og Pibehoveder, og enhver som blev greben med Stråhat, rød Vest og sort Frakke blev stukket i Fængsel for Højforræderi.

I Tyverne havde engang flere Studenter fra Marburg forskrevet sig Huggertes fra en Fabrik i Solingen, og det sagdes, at det sædvanlige Fabrikmærke, Ordet *Fürst* skulde mangle på dem. Den Kurhessiske Regering satte en Undersøgelse i Gang for at erfare, om Studenterne havde bestilt Huggertesne således — til Politiets store Ærgrelse fandt man ingen Grund til Anklage. "Jeg har ondt af Deres Statsmænd", sagde på den Tid den franske Minister Grev de Serre til den berømte Niebuhr, "de fører Krig imod Studenter".

Man spejdede især efter de forbudne Forbindelser imellem Studenterne. Da Arnold Ruge blev fængslet, gjorde Hr. von Kamptz formelig Politijagt på en ham tilhørende Stok, på hvilken Navnene på nogle Jenaer Burscher var indridsede, indtil Corpus delicti lykkeligt blev konfiskeret i Stralsund. Ruge pinte man med lange Pauser mellem Forhørene, medens han i sit Aflukke ikke kunde nær sig for Væggetøj. For den Forbrydelse "ved højlys Dag at have båret de tyske Farver" måtte Fritz Reuter bøde først med Fængsel i et usselt Hul i Berlin, derefter, dømt som Højforræder, i smudsige Fæstningskasematter. I Bayern blev en ungdommelig politisk Synder idømt Fæstningsstraf i Kraft af en Anklage, der som særlig graverende Omstændighed anførte, at man på hans Kammer havde fundet Noget, der lignede en tysk Fyrstekåbe. Det var i Tusindvis, at preussiske Ynglinge, mest efter østerrigsk Tilskyndelse, måtte vandre i Fængsel eller i Landflygtighed. Kort sagt, Borgerstandens liberale Ungdom i Tyskland var i hine Dage så retløs og så forfulgt som senere den fjerde Stands socialistiske Ungdom sammesteds eller som den frisindede Ungdom i Rusland.

Hånd i Hånd med den politiske gik, som i Reglen, den religiøse Reaktion. I Året 1821 sluttede den preussiske Regering et Concordat med Paven, der gav den katolske Kirke en under Frederik den Store utænkelig Indflydelse i Preussen. Året efter indførtes i den protestantiske Kirke en ny Liturgi, der nærmede sig til den katolske, og hvad der er højst betegnende, selve Navnet Protestantisme fik en ildyldende Klang. Ved Kabinetsordre blev 1821 Navnene Protestant og Protestantisme forbudte i Preussen; Censorerne fik Befaling til ikke mere at tåle disse Benævnelser, men erstatte dem med Ordet Evangelisk.

Den Sorg, som i lange og tilsyneladende håbløse Reaktionstider betager de Fremadstræbendes Sind, greb det tyske Folks ypperste Mænd og Kvinder. Men den store Mængde blev snart greben af Slaphed og politisk Ligegyldighed. Reaktionen, der fra først af var påtvungen udefra, var snart gleden over i Sindene. Mange begyndte at anse en repræsentativ Forfatning som den Preussen lovede for en unyttig Ting. Skammen over, at Preussen der havde bragt så store Ofre i Krigen mod Napoleon, ikke havde kunnet opnå en Konstitution, medens de sydtyske Stater, som til det sidste havde gjort fælles Sag med Fjenden, forlængst havde offenkendt Liv og parlamentariske Kampe, dulgte Andre ved at sé ned på disse Skærmydsler med en Ringeagt, der var stærkt i Slægt med Misundelse og Harme. Man fremhævede med Skadefryd, at Forbundsdagen, hvor Østerrig og Preussen gjorde Udslaget, stadigt sørgede for, at den sydtyske Parlamentarismes Træer blev stækkede i Væksten. Det var desuden lykkedes Regeringerne at bringe den Opposition i Vanry, der kom til Orde i de sydtyske Stater. Dels formåede Ministrene hyppigt at forhindre et Valg, der var dem ukært, dels vandt de ved ligefrem Bestikkelse eller gennem Skrækken for Afskedigelse mangan Modstander, og endelig havde de den hyppigt anvendte Udvej tilbage ikke at bryde sig det Ringeste om den af Kamrene udtalte genstridige Vilje. Da Regeringerne havde Magten, lå det i Sagens Natur, at de parlamentariske Forhandlinger lige indtil År 1830 ikke frembød nogensomhelst dybere Interesse.

Den tyske Presse havde aldrig stået højt. Udespærret som den nu var fra al Drøftelse af Statssager, måtte den indskrænke sig til Meddelelse af de rene Kendsgerninger i Politiken og forøvrigt slå sig på Hofnyheder, Beretninger om stedfundne Uvejr og Oversvømmelser, Fødselen af mærkelige Misfostre i Dyreverdenen og Åbenbaringen af nye Stjerner i Teaterverdenen.

De Dannede søgte en Slags Erstatning for den dem negtede Sysselsættelse med Politik i en overophidset, halvtosset Interesse for Teatret. Aldrig havde Forgudelsen af en Sangerinde eller Danserinde været drevet således på Spidsen. I Berlin sluttes i Tyverne alle andre Interesser af Spørgsmålet om tysk eller italiensk Musik. Man gik helt og holdent op i Striden mellem Weber og Spontini. Da Börne i 1828 kom til Berlin, var Alt så opfyldt af Sangerinden Henriette Sontag, at Ingen vidste Andet om Börne, end at han havde skrevet en Artikel om hende. Man kan i hans Breve fra Paris (i "Härings-Salat") finde hans vittige og dog sanddru Fremstilling af, hvorledes han allevegne meldtes og hilstes med Udråbet: "Es ist der Mann, der über die Sontag geschrieben". Ja endnu i 1832 gik sammesteds Alt, Bevægelsen i Frankrig, det polske Nederlag og Medlidenheden med de landflygtige Polakker i Glemmebogen over Danserinden Frøken Taglioni's Fødder, der begyndte deres Sejerstog igennem Europa. Den reaktionære Åndsretnings Hovedrepræsentant i Preussen, Hofmarschallen, den senere Diplomat, General Theodor Heinrich v. Rochow skriver i Maj 1832 til Generalpostmesteren v. Nagler: "Hun vil danse, og således er der nu Glæde og Sysselsættelse i rigeligt Mål ... Taglioni's gratiøse Mimik har fortrængt Tidens truende Tegn". Ordet Sysselsættelse er her især betegnende. Sligt glædede ikke blot; det sysselsatte. ([Note 1](#))

I literær Henseende svælgede den dalevende Slægt efter at Goethe havde nået sit 80de År, i en Goethebeundring, for hvilken Alt hvad den alderstegne Mester skrev eller sagde, var Visdom og Skønhed og guddommelig Poesi. Hele sit Liv igennem havde han måttet kæmpe med Had og Miskendelse; nu blev Ærefrygten for ham til Karikatur. Særligt i Berlin nåede den til Grænsen af det Fjollede. ([Note 2](#)) I Zelters Breve til Goethe hedder det i Anledning af dennes *Elpenor*: Efterverdenen vil ikke tro, at vore Dages Sol så et sådant Værk fremkomme. (Die Nachwelt wird es nicht glauben,

dass die Sonne unsrer Tage ein solches Werk hervorgeben sah.) Alle de, der havde været Hindringer på Goethe's Vej, sålænge hans Navn endnu tilhørte den stridende Literatur, blev hans Dyrkere fra det Øjeblik af, da dette Navn kunde tages som ubestridt Autoritet og opfattes som en Art konservativt og nationalt Våbenmærke. Iøvrigt lå Literaturen nede; Poesiens romantiske Fantaspil var ved at slukkes — Raupach og Müllner beherskede Scenen, Clauren Romanen. Underholdningsliteraturen sank stedse dybere i Plathed og Lystenhed.

Kapitel 2

Videnskab og Reaktion

Den tyske Videnskab, der efterat Romantikens Oversvømmelser havde befrugtet Jordsmonet med sit Dynd, var skudt mægtigt i Vejret med alle sine Grene, skiftede på samme Tid Farve. Den blev ved Forholdenes Ugunst samtidigt mere virkelighedsfjern og nærmere knyttet til det Bestående end før.

Hegel er det store Exempel. I Marts 1819 stødte Karl Sand Kotzebue ned, Året forud den 22. Oktober 1818 besteg Hegel første Gang sit Kateder på Universitetet i Berlin. Allerede i sin Tiltrædelsestale gav han Tilhørerne sit Program, og af Programmet fremgik, at den Hegelske Filosofi og den preussiske Stat i dens daværende Skikkelse hørte inderligt sammen; thi denne Filosofi beroede på Begrebets Almagt, denne Stat på Dannelsens og Intelligensens Magt. At Preussen netop da blev sit Væsen og sin Fortid utro for i Østerrigs Ledebånd at tjene den åndelige som den politiske Reaktion kom ikke til Orde. Og dog var Karlsbaderbeslutningerne fattede, og dog var det netop Preussen, som da gjorde indledende Skridt til de småtyranniske Forholdsregler, der snart stillede hele Tyskland under Politiets Opsyn. Men for Hegel var Burschenvæsenets Følelspolitik så forhadet som Følelsesfilosofien, Wartburgsammenkomsten en romantisk Naragtighed og Sands Dolkestød en Væmmelse. I Fortalen til *Retsfilosofien*, hans første og vigtigste Værk i Berlin, nedlod han sig ikke blot til Forsvar for Demagogforfølgelsen, men han nedværdigede sig til at gå Politiets Ærind, idet han angav sin forhenværende Kollega Fries til Regeringerne: "Forhåbenlig vil ikke Embed og Titler være en Talisman for Principer, der ødelægger både Sædeligheden og den offentlige Orden". Og Hegel stod fra nu af som Tysklands filosofiske Diktator. Fra Berlin beherskede han den hele tyske Videnskabelighed.

Imidlertid, der lå i denne Filosofi, ja i selve dette så konservativt anlagte Værk *Retsfilosofien* en Dobbelttydighed, som var fremtidssvanger. Allerede i hin berygtede Fortale stod den Sætning, som skulde blive Tidsalderens klassiske Ord, først lidenskabeligt tilegnet af Genoprettelsestidens Konservatisme, så benyttet af Hegels yngre Disciple som en Stormbuk. Med spærret Skrift står det i de to Linjer:-

Hvad der er fornuftigt, det er virkeligt,
Og hvad der er virkeligt, det er fornuftigt.

Hvad vil det sige? Hegel udvikler, at når Følelsen erklærer det Nærværende for idel Forfængelighed, så er den selv falsk, og når omvendt Ideen gælder for en blot Forestilling, så må det gøres gældende, at Intet er virkeligt undtagen Ideen. Det gælder om at opdage det Evige i det Nærværende, Timelige, Forbigående, med andre Ord i dette Tilfælde om ikke at gøre Oprids til en Stat, men om at begribe Staten som den er.

Med Rette har Haym, Hegels Biograf, udtalt, at ikke Læren om Magten af Guds Nåde er så farlig som denne, der erklærer alt Bestående for helligt. Men på den anden Side kan det med samme Ret hævdes, at ikke den revolutionære Ungdoms Omstyrtningslyst gik så vidt som denne Lære, der kun tillægger det Fornuftige Virkelighed og altså alene tilkender det Øvrige en Skinvirkelighed, der da kan og bør trodses, tilsidesættes, gennemhugges, sprænges. Derfor kunde Robert Prutz om denne selvsamme Sætning sige, at med den var al Tvivl hævet, Mørkets gamle Gud styrtet i Afgrunden og en ny, evigt herskende Zeus, Ideen, der begriber sig selv, Mennesket som tænkende Væsen sat på Tronen. (Haym: *Hegel und seine Zeit* S. 365 ff. R. Prutz: *Vorlesungen über die deutsche Litteratur der Gegenwart* S. 259 ff.)

Så mange Fortolkninger den Hegelske Filosofi nu end snart skulde blive Genstand for, Slægtskabet mellem denne Lære og Goethe's Poesi følte af alle Indviede. For den lille Kres af Goethe-Dyrkere i

Berlin blev Hegel den kraftigste Forbundsfælle, og Ærefrygten for de to Mænd, hvem man kaldte den absolute Digter og den absolute Filosof, smeltede sammen. Den rettroende Hegelianer så endog et betydningsfuldt Sammentræf i den Omstændighed, at Hegel var født den 27. August, Goethe den 28. I Tyverne sad om Aftenen den 27. August de Trofaste ved det festlige Aftensmåltid og drak Skålen for Mesteren i Tankernes Riger og mindedes de Ord af Fortalen til Retsfilosofien om Minervas Ugle, der ved den indbrydende Nattedæmring begynder sin Flugt. "Men såsnart Midnatstimen havde slået, rejste en Taler sig for at forkynde det glade Budskab, at Apollon, Dagens og Sangens Gud, nu førte den herlige Dag, den 28de, frem på Himlen med sin Solvogn." (Treitschke: *Deutsche Geschichte* III 686).

Den Nationalfølelse, der i 1813 havde drevet Fjenden ud af Landet, indeholdt to grundforskellige Elementer, en historisk, tilbageskuende Retning, der snart udskilte sig som Romantik, og en frisindet, fremadskuende Retning, den, der blev til "Liberalisme". Da Reaktionen kom, støttede den sig til mange af Romantikens Grundsætninger og tog den tilsidst ganske i sit Sold. Mænd som Görres, som Friedrich Schlegel og flere gik fra Romantikens Lejr over i Reaktionens.

Den frihedselskende Gruppe havde under Kampene mod Napoleon naturligvis delt Romantikernes Had til Frankrig. Men alt som dens Sympatier blev til Ønsker og til Krav (af Pressefrihed, konstitutionelt Kongedømme, Valgret osv.), fordampede nødvendigvis Hadet til Frankrig. Og jo stærkere Reaktionen blev, des stærkere droges Blikkene til Nabolandet, som dog besad en parlamentarisk Forfatning, og snart fik den franske Liberalismes Helte også for de tyske Liberale en stor Betydning, ja de tog sig på Afstand betydeligere ud end i Landet selv. I Tyskland var efter Sejren over Napoleon som efter Nederlaget overfor ham stadig Ro den første Borgerpligt. Her var Alting Lydighed og Taushed. Og det gik da som i Regelen, når et højtbegavet og handlesvagt Folk ikke formår at afryste et Åg, Trykket avlede Selvføragt, Selvføragten en Art fortvivlet Vid, en stående Galgenhumor, og der udviklede sig hos de Bedre en sand Lidenskab for at søge Lindring i Spot over egen Usselhed. Betragtningen af de hjemlige Tilstande gav en bestandigt tilbagevendende Anledning til Selvironi. Det gik ud over de romantiske Sværmerier, over Tålmodigheden og Underdanighedsånden på det politiske, Rettroenheden og Pietismen på det religiøse Område. Karikaturformerne af Statsliv, Religion og Poesi æggede til Spot, der snart hensynsløst sårede Fædrelandskærligheden, snart anslog en letfærdig Tone, der især ved Liberalismens stadige Henblik til Frankrig var eller måtte synes mere fransk end tysk.

Kapitel 3

Oppositionel Grundstemning

I de fremragende blandt denne Tidsalders frihedselskende Digtere og Skribenter får forskellige af de nu berørte Afskygninger Kød og Blod. *Adalbert von Chamisso*, der med sin berømte Prosafortælling *Peter Schlemihl* og overhovedet ved visse Sider af sit Væsen tilhører den tyskromantiske Retning, medens han i andre Henseender står fransk Ånd og fransk Digtning nær, er i flere af sine ejendommeligste Digte ja endog i sine epigrammatiske Småvers et Organ for de Bedstes Sørgmodighed over den stedse stigende politiske og sociale Reaktion. Allerede i Digtet *Die goldene Zeit* fra 1822 spotter han en Tidsalder, i hvilken den er Jacobiner, der offentligt har udtalt, at to og to er fire; i *Nachtwächterlied* Jesuiter herredømmet; i *Josva* og *Das Dampfröss* håner han dem, der har ranet Tiden dens Hemmelighed og forstået at skrue den tilbage fra Dag til Dag; i *Das Gebet der Witwe* giver han med dyb Pessimisme Billedet af de Herskendes hjerteløse og for det menige Folks Skæbne ganske ligegyldige Styremåde; endelig samler han sin Grundanskuelse af Datiden i de bittert humoristiske fire Linjer, der vemodigt præsenterer sig som en flerstemmig Kædesang:-

Kanon.

Das ist die Noth der schweren Zeit!
Das ist die schwere Zeit der Noth!
Das ist die schwere Noth der Zeit!
Das ist die Zeit der schweren Noth!

I principiel Kamp med Romantiken står efter en Ungdomsstræben, der såvel ved Stoffernes Valg som ved Efterligning af det spanske Dramas Former var romantisk, *Grev August von Platen-Hallermünde*. Han gennemhåner de sidste Udslag af Romantiken i Tyskland, iøvrigt uden den nødvendige Takt og Kritik til at skelne mellem dem, som hørte og ikke hørte til Romantikernes Gruppe, men fra Literaturdramaet går han over til den politiske Lyrik, alt eftersom det mere og mere går op for ham, at de offentlige Tilstandes Elendighed er Grundårsagen til det tyske Folks Mangel på Sans for Kraft og Stil og Form også i Poesien. Han formår ikke at udholde Livet i Tyskland, tyer ned til Siciliens solfyldte Luft og Minder om Antiken for at glemme sit Nordens tunge Dunstkres og Statsuvæsenets Tryk. Han kan ligefuldt ikke rive sine Tanker løs fra Forsmædelsen i Hjemmet. Han skriver sin *Berliner-Nationallied*, som åbnes med Koret:-

Diesen Kuss den Moskowiten,
Deren Nasen sind so schmuck;
Rom mit seinen Jesuiten
Nehme diesen Händedruck!

Og man finder hos ham dette bitre Udbrud af national Selvforagt, nedskrevet under Harmen over at hans Poesier skamstryges af Censuren:-

Doch gieb, o Dichter, dich zufrieden,
Es büsst die Welt nur wenig ein,
Du weisst es längst, man kann hienieden
Nichts Schlechtes als ein Deutscher sein.

Så romantisk Platens Modstander Heinrich Heine end begynder, skinner dog i hans Prosa snart den moderne Ånd igennem. Endnu før han har anslået den egenlig politiske Streng, morer han sig i sine *Reisebilder* med en udæskende Spot over tyske Tilstande og over tysk Sløvhed, som finder sig i dem. I Ludwig Börne, så rent æstetisk han længe kunde synes, da han Årtier igennem kun optrådte som Teaterkritiker og Forfatter af novellistiske Småting, var fra først af i Virkeligheden den abstrakte, politiske Frihedskærlighed den eneste Interesse.

At disse Forfattere fandt Læsere og Beundrere er et Vidnesbyrd om at den tænkende Del af det tyske Folk i Slutningen af Tyverne efterhånden aflagde sin Autoritetstro såvel på det politiske som på det almindeligt åndelige Område. På dette Tidspunkt dreves Forfølgelsen af Burschen-Forbindelserne med lidenskabeligst Iver. De blev allevegne opløste. Men de dannede sig bestandig påny, ja i en enkelt tysk Stat, i Bayern, blev de ved Kong Ludvigs Regeringstiltrædelse endog tilladte af Politiet. I de Spaltninger, som indtrådte imellem dem, røber sig de forskellige Strømninger, som gik gennem Folket da. I Erlangen dannede sig fra 1827 tre mod hinanden fjendtligt sindede Forbindelser: Teutonia, Arminia og Germania:

Teutonia var Organ for den rene Romantik, den religiøse Mystik og havde erklæret al Politik for sig uvedkommende. *Arminia's* Grundsætninger var streng Sædelighed og videnskabelig Stræben; som dens Formål betegnedes Omformning af de offentlige Tilstande med Tysklands Enhed og Frihed for Øje. *Germania* endelig svarede til den radikale Strømning i Tiden. Den havde ladet de ældre *Tugendbund's* Krav på streng Sædelighed falde, havde sagt sig løs fra alle Autoriteter og al Autoritetstro, også den religiøse, og vedkendte sig den Anskuelse, at Målet — der også for denne Forbindelse var Tysklands Enhed og Frihed — kun kunde nåes gennem Revolution. Skønt den efter sit Væsen var rent politisk, kan man neppe gøre sig for ringe Tanker om dens Betydning og Farlighed.

Disse tre Grundretninger fandtes snart repræsenterede på alle tyske Universiteter, og betegnende nok blev den, som *Germania* var Talsmand for, i Regelen den, som greb Sindene stærkest.

Kapitel 4

Julirevolutionens Indflydelse

I denne Stilleståen, denne Undertrykthed og denne Gæring, med Elementer af Selvopgivelse og Håb, af Selvspot og Frihedsattrå, faldt nu i 1830 Efterretningen om Julirevolutionen i Paris og virkede på den offentlige Bevidsthed i Tyskland som et elektrisk Stød. Alles Øjne rettedes mod Paris og det var i de åndeligt levende Krese Begejstring, som man følte.

Man iagttager måske skarpest Virkningen på de Yngste.

To Måneder før Revolutionen havde Karl Gutzkow, som han selv har fortalt, nitten År gammel, som han var, endnu intet Begreb om europæisk Politik. Han vidste hverken, hvem Polignac var eller hvad det at krænke *la Charte* (den franske Grundlov) vilde sige. Han vidste kun, at de tyske Burschenforbindelser trods alle Forfølgelser imod dem endnu var ilive, og at det gjaldt om at iværksætte Tysklands Enhed. Hvis han tænkte sig Omvæltninger, der kunde fremskynde Begivenhedernes Gang, så ventede han sig dem snarere fra Erlangen og Jena end fra Paris; i det Højeste tænkte han sig Muligheden af, at en Skare hjemvendende Grækervenner landede i Stralsund, med væbnet Hånd bemægtigede sig Byen, kaldte det pommerske Landeværn til Våben og at Bønderne så, måske drevne af Hungersnød, vilde slutte sig til Opstanden.

På den Tid var den franske Skribent Saint-Marc Girardin kommen til Berlin for at studere tysk Sprog, det preussiske Skolevæsen, desuden Universitetsteologien som den repræsenteredes af Schleiermacher og Neander, og Pietismen, som den trivedes i Halle. Som Medarbejder af *Journal des débats* fik han stadigt sit Blad fra Paris, og som tilkommende Ministeremne fulgte han ivrigt med Oppositionens Fremskridt i Frankrig. Gutzkow gav ham dagligt en Time i Tysk; de læste en Komædie af Kotzebue, hvem Franskmanden foretrak for Goethe og Schiller som Øvelsesstof, men kom stadigt i Samtale om Politik. Gutzkow lagde overfor Saint-Marc Girardin ingenlunde Dølgsmål på, hvor ringe Tanker han nærede om de franske Forfatningsforholds almindeligt politiske Betydning og tillagde åbent Burschenschaftet i Jena større Indflydelse på Historiens Gang end Deputeretkammeret i Paris. Girardin gav smilende et høfligt Svar. Undertiden blev disse Samtaler afbrudte af Eduard Gans, den berømte preussiske Professor, Hegels mest navnkundige Discipel i det juridiske Fag, Varnhagens og Heines Ven, som med stor Sprogfærdighed i Fransk deltog i den politiske Ordstrid og som med sit sorte Uldhår og sit Kinds-kæg var en Girardin påfaldende Skikkelse. Da Gutzkow havde hørt den elegant klædte, smidige og spydige Professor fra Katedret gøre Løjer med Burschenbevægelsen og i Spøg bekende, at også han engang ved Saale's Bredder havde overvejet, hvorledes man bedst kunde hjælpe Tyskland til en Kejserkrone, så besvor Gutzkow den franske Politiker ikke at tro, den tyske Ungdom tænkte som Gans. "Jeg véd det," svarede Saint-Marc Girardin, "De vil frigøre Verden med Sanskrit."

Den tredje August 1830 blev i Berlineruniversitetets Festsal Kongens Fødselsdag fejret med Sang og Tale. Studenterne stod tæt sammentrængte foran Skranken, bag hvilken Professorer, Embedsmænd og høje Officerer sad. Den berømte Filolog Boekh var Taleren, og over hans Hoved sang det akademiske Kor under Ledelse af Musikdirektøren Zelter, Goethes Korrespondent. Universitetets Rektor, Juristen Professor Schmalz gik omkring med Hårpung og Kårde fra Stol til Stol for at veksle nogle Ord med Honoratiores. Gans derimod var ophidset og utålmodig; han lod nogle Breve fra Friedrich v. Raumer, der netop var komne fra Paris, gå om i Salen fra Hånd til Hånd. Kronprinsen, den senere Friedrich Wilhelm IV, sad og smilte; men Alle vidste, at i Frankrig var for få Dage siden en Konge bleven stødt fra Tronen. Det var som om Kanontordenen fra Barrikaderne drønedes ind i Festsalen. Boekhs Tale om de skønne Kunster formåede ikke at vække nogen Opmærksomhed, og da Hegel fra Talerstolen nævnte Navnene på dem, der med Held havde besvaret Årets Prisopgaver, hørte Ingen derpå uden de, som havde fået Medaillen. Gutzkow selv hørte vel med det ene Øre, at han havde

vundet Prisen i det filosofiske Fakultet, men med det andet Øre hørte han om et Folk, der havde afsat en Konge, om Kanonskud, om Tusinde, der var faldne i Kampen. Selv de Lykønskninger, han modtog, overhørte han. Han lukkede ikke engang Futteralet op, som indeholdt Guldmedaillen med Kongens Billed, havde glemt det Håb om et Professorat, som han havde knyttet til Forestillingen om at vinde den; bedøvet stod han og tænkte på Saint-Marc Girardin, hans Profetier og sine egne om det tyske Burschenschaft. Så løb han hen i et Konditori *Unter den Linden* og læste for første Gang i sit Liv en Avis med Lidenskab. Han kunde neppe oppebie Statstidendens Udgivelse samme Aften; ikke fordi han vilde se sit Navn trykt som prisbelønnet; han vilde kun vide, hvorledes det så ud i Paris, om Barrikaderne endnu stod, om Frankrig vilde udgå af Lafayettes Hænder som en Republik eller et Kongedømme. "Videnskaben lå bag mig, Historien for mig," skriver han. (Karl Gutzkow: *Das Kastanienwäldchen in Berlin. — Rückblicke auf mein Leben* S. 7).

Og hans Skikkelse er typisk for det yngste Slægtled i Datidens Tyskland — de Tyveårige.

Næsten samtidigt med denne Karl Gutzkows politiske Vækkelse fandt i den 81 årige Goethe's Arbejdsværelse den berømte Misforståelse Sted, idet den Besøgende, som modtoges af Oldingens glade Udråb over den store Afgørelse i Paris, i Begyndelsen troede, at Goethe mente Julidagene og først noget efter forstod, at han talte om Afgørelsen af den naturvidenskabelige Strid mellem Cuvier og Saint-Hilaire til Fordel for den sidste. Længe nok har man i denne mindeværdige Misforståelse kun set Kendetegnet på Goethes Begrænsning overfor det Politiske; det er blot billigt at fremhæve den betegnende Anekdoter anden Side: den gamle Vismands berettigede Overlegenhedsfølelse overfor overvurderede politiske Begivenheder. I Virkeligheden var denne naturvidenskabelige Strid ved sit Idéindhold vægtigere og i sin omformende Virkning på det åndelige Verdenskorts Udseende betydningsfuldere end den franske Statsomvæltning. Saint-Hilaires Lære om Typens Enhed bebuder jo Bogen om *Arternes Oprindelse*. Men Billedet af den yngste Slægts Overvældelse ved den politiske Katastrophe i Frankrig træder endnu skarpere frem på Baggrund af Goethe's Uanfægtelighed. (Smlgn. Emil Kuh: *Biographie Fr. Hebbels* I 437).

Dybt var imidlertid Indtrykket på de fremragende Personligheder, der hverken tilhørte den yngste eller den ældste Slægt.

Tidsalderens betydeligste, tænkende Kvinde, Rahel, Goethes ypperste Beundrerinde, der på dette Tidspunkt allerede var 60 År gammel, følte sig, modtagelig som hun var, stærkt tiltalt af Revolutionen. Hende som Kvinde interesserer dens sociale Side mere end dens politiske. Hun gribes af Saint-Simonismen, sporer med ungdommeligt Sind, hvilke Spirer den fører med sig, og ser i Julibevægelsen Indledningen til dens sociale Ideers Triumf.

Med det oplivende og begejstrende Indtryk af Julirevolutionen forenede sig et andet, der skærpede den politiske Lidenskabs Bråd hos den yngre Slægt, Indtrykket af den polske Opstands Udbrud. Man ser det tydeligst hos Platen, der i stormende Sindsbevægelse retter sin digteriske Opfordring til Kronprinsen af Preussen om at tage sig af det ulykkelige Polens Sag — det hed sig, at Kronprinsen var den gunstigt sindet — og som nu digter sine *Polenlieder*, de eneste af hans Poesier, i hvilke han stiger til Lidenskab, stolte Frihedssange med den djærveste Hån mod Selvherskeren, der blev dyrket som en Almagt ved de tyske Hoffer, og mod dem, der lod sig bestikke og købe af hans Rubler.

I Börne's Sind slog Efterretningen om Julirevolutionen ned som et Lyn.

I Sommeren 1830 lå han ved Badet Soden i Nærheden af Frankfurt for at komme sig efter en langvarig Gigtfeber og gentagne Anfald af Blodstyrning. Hans *Dagbog* viser, i hvilken Grad alle hans politiske Forhåbninger var slukte, alle hans Ønsker forstummede. En Sjæl som hans, hvis Attrå efter Frihed var en Lidenskab, og hvis Hungren og Tørsten efter Retfærdighed tærede på Livskraften, kunde til sidst ikke bære Trykket af den politiske Reaktion.

Han var nu 44 År gammel og havde siden Frihedskrigens Tid, det vil sige som Yngling og Mand, kun oplevet Slethedens Triumfer og dens Forfølgelse af alt, hvad der var Retsind og Frisind. Han havde aldrig kunnet løfte sit Øje op fra det Blad Papir, han skrev på, uden at se den blege Frygt for enhver stor

Lidenskab, for Idealer, ja for Ungdom trone på Herskersæderne Side om Side med den blotte Selvopholdelsesdrift og den elegante Svælgen i Nydelse — Principet Metternich og Gentz. Han havde ikke opgivet det ringeste af sin Ungdoms og Manddoms Overbevisning, men over Verden hang et Sørgeflor. Han følte sig til Mode, som sad han i Tyskland på Havets Bund, og en Dykkerklokke netop gav ham Luft nok til ikke at kvæles. I Paris havde han åndet frisk Luft. Dér havde Solens Lys, menneskelige Stemmer, Livets Larm henrykt ham. Nu gøs han af Kulde nede blandt Fiskene. Han døjede den forfærdeligste Kedsomhed. Stilheden gjorde ham syg: det Snevre i alle Forhold skurede hans Hud til Blods.

Han betegner sig som en af de Naturer, der i Længden ikke udholder Existensens Solosang. Han måtte have Symfonier af Beethoven eller Tordenvejr. Han var af de Mennesker, der ikke føler sig tilpas i en Loge i Teatret. Han vilde sidde i Parkettet med hele Skaren om sig.

Det forekom ham som om Livets Værdier i Tyskland blev udprægede under Jorden, i Midnatsstilhed, sådan som Falskmøntnere præger. De, der i Tyskland arbejdede, nød ikke, og de, som nød, de som oppe i Dagslyset satte de Livsværdier i Omløb, der var frembragte dernede i Mørket under Angst og Bæven, de arbejdede ikke. I Frankrig levede et livsglad Menneske et Liv som et Ilbud, der sendes med Depecher til fremmede Byer, stedse til andre, og som på sine lange Rejser ser og nyder det mest Forskelligartede, i Tyskland levede han som en Postillon, der stadig foretager samme korte Rejse frem og tilbage mellem to Holdsteder og hvem Skæbnen rækker en ussel Drikkeskilling derfor. Ganske vist kunde så Postillonen gøre Rejsen i Søvn; han kendte hver Sten på disse to Miles Vej, og det kaldte man i Tyskland Grundighed; men Börne, der sad i Soden i det lille Hotel og studerede Gasernes Kampe i Gården, Kalkunhanernes Skinsyge og Hunnernes Koketteri, var ikke glad ved den Lejlighed til sjælden Grundighed, der tilbød sig for ham. (*Aus meinem Tagebuch*. Soden 22. Maj 1830).

Da fik han Efterretningen om, at Ministeriet Polignac havde udstedt Ordonnanserne, begået Forfatningsbrud, og anende alt, hvad dette Skridt vilde have til Følge, udbrød han: "Og Gud sagde, det vorde Lys!"

Efterretningen om Julirevolutionens Udbrud fulgte. Med Utålmodighed ventede han hver Dag på den Time, da Aviserne kom. Han gik daglig ud på Landevejen og spejdede efter Postbudets Komme. Varede det ham for længe, gik han til Höchst, hvorfra Aviserne blev bragte. Snart holdt han det ikke mere ud i Soden. Han vendte tilbage til Frankfurt og forbavsede, elektriserede der sine Omgivelser med sin Ild. Man genkendte ikke den tidligere så tause Börne med det lidende Ydre; der syntes at være sket et Mirakel med ham; han var ung og rask påny. Alle hans gamle Drømme syntes virkeliggjorte, og Alt, hvad han i de lange Tider havde måttet holde nede i sit Sind, sprang i Vejret som elastiske Fjedre, når et Tryk tages bort.

Snart holdt han ikke heller Opholdet i Frankfurt ud; efter kort Tids Forløb var han i Paris.

Den 7de September skriver han fra Strassburg: "Den første franske Kokarde så jeg på en Bondemands Hat; han kom fra Strassburg og gik mig i Kehl forbi. Det syntes mig som en lille Regnbue efter vore Dages Syndflod, et Fredstegn fra den forsonede Gud. Ak! og da den trefarvede Fane funkede mig imøde — ubeskrivelig er den Sindsbevægelse, hvori jeg kom. Mit Hjerter bankede, så jeg var nær ved at besvime ... Fanen stod midt på Broen med Stangen rodfæstet i Frankrigs Grund, men en Del af Klædet vajede i den tyske Luft. Spørg dog den første, den bedste Legationssekretær, om det ikke er mod Folkeretten. Det var kun den røde Stribe af Fanen, der flagrede ind over vor Moderjord. Det er også den eneste Farve, som bliver os til Del af Frankrigs Frihed. Rødt, Blod, Blod — ak! og ikke Blod udgydt på Valpladsen."

Börne er her kun Organ for en Følelse, der havde grebet største Parten af de mange, der i Tyskland var modtagelige for Entusiasme. De franske Polyteknikers, Studenters og Arbejderes Heltemod under *les trois jours glorieux* blev beundret som i Frankrig selv og dobbelt beundret som Udslag af en Handlekraft, der syntes kommet den tyske Nation af Hænde. Overalt var man tilbøjelig til at fortabe sig i

overdreven Hån over egen Mangel på politisk Sans og Blik, egen Mangel på Evne til i det afgørende Øjeblik at slå til.

Virkede Begivenheden nu så stærkt på Karakterer som Börne og Entusiaster som de især fandtes indenfor den lærde Stand, så fuldstændiggøres Billedet, når vi iagttager det Indtryk, den gjorde på Reaktionens Mænd.

Gentz, der fra først af havde jublet over Karl X's Energi, blev bekymret, altsom Statskupet rykkede nærmere: "Ordonnansen mod Aviser og Bøger", skrev han, "betragter jeg som et kolossalt Vovestykke, hvis Gennemførlighed endnu ikke er mig ret indlysende ... Med sådanne Våben tør man kun lege, når man er sikker på sin Styrke og sine Midler; Folk som Polignac og Peyronnet går til Grunde, når de vover sig op i disse Regioner." (Note 3) Så snart imidlertid den første Skræk havde sat sig noget, begyndte han og hans Åndsbeslægtede deres vidtforgreneede Virksomhed for at drage Fordel af enhver Blottelse, de politisk Frisindede gav sig. Klogt benyttede kunde Julirevolutionens Eftervirkninger i Tyskland ved hensynsløs Undertrykkelse og Forfølgelse, Censur og Fængsling, give den tyske Frihedsbevægelse et Knæk for lange Tider, kunde (som Metternich et Par År efter sagde om den revolutionære Hambacher-Fest) fra at være de Slettes Fest blive til en Fest for de Gode. Og virkelig kun et År efter kunde Gentz, der imellemstunder havde set Fremtiden mørk nok, skrive:

"Nu bort med alle sorte Tanker! Vi dør ikke, Europa dør ikke, og hvad vi elsker, dør ikke. Jeg er stolt af aldrig at have fortvivlet." ("Nun fort mit allen schwarzen Gedanken! Wir sterben nicht, Europa stirbt nicht, was wir lieben, stirbt nicht. Wie viel bilde ich mir darauf ein, nie verzweifelt zu haben.")

Som Metternich havde stilistisk Sans nok til at beundre Börne, således var Gentz en hårdnakket Sværmer for Heinrich Heine. Før Julirevolutionen var det endnu muligt at opfatte Heine fortrinsvis som den ulykkelige Kærligheds Digter og som poetisk Humorist med et let Anstrøg af Helligbrøde og Letfærdighed.

Heinrich Heine lå i Sommeren 1830 på Helgoland, drømte ved Kysten, stirrede ud over Havet, lyttede til Bølgernes Plasken. Han havde opgivet enhver Forhåbning om bedre Tider. Han læste i de få Bøger, han havde med, Homer og Bibelen og Longobardernes Historie og nogle gamle Bøger om Hexe og Hexeri. Han begreb neppe selv, at han for nylig i München havde været Redaktør af *Politische Annaler*. To Dage efter at Julirevolutionen var fuldført, men da Efterretningen om den endnu ikke var nået til Helgoland, skriver han i et af sine Breve derfra, at han nu har besluttet af lade Politik og Filosofi fare for helt at hengive sig til Naturbetragtning og til Kunsten: alt dette Plageri var dog til ingen Nytte, og om han end pinte sig aldrig så meget for den almindelige Velfærd, så nyttede det dog såre lidt; Verden stod vel ikke stille men bevægede sig i et Kresløb uden ringeste Resultat; da han endnu var ung og uerfaren, havde han troet at gik end det enkelte Menneske til Grunde i Menneskehedens Befrielseskamp, så sejrede dog den store Sag tilsidst; nu indså han, at Menneskeheden som Havet bevægede sig efter Lovene for Ebbe og Flod.

Selv om Udtrykkene nu er blevne arrangerede bag efter, selv om disse Breve ikke er ægte, men et Memoire-Brudstykke, der for Kontrastvirknings Skyld senere blev indskudt som Overgangsparti i Bogen om Börne, så har man her uden Tvivl et rigtigt Billede af Heines Stemning i hine Dage.

Den 6te August skriver han så: "Jeg sad netop og læste i Paul Warnefrieds *Longobardernes Historie*, da den tykke Avispakke med de varme, glødende hede Nyheder ankom fra Fastlandet. Det var Solstråler, indviklede i Trykpapier, og de opflammede min Sjæl til den vildeste Brand. Det var mig, som kunde jeg antænde det hele Ocean indtil Nordpolen ved Gløden af den Begejstring og den vilde Glæde, som luede i mig." Det var ham Alt som en Drøm; især klang Navnet Lafayette for ham som et Sagn fra hans tidligste Barndom; han kunde neppe fatte, at den Mand, som havde anført den dalevende Slægts Bedstefædre i den amerikanske Frihedskrig, nu pány sad til Hest som Nationalhelt. Han syntes, han måtte selv til Paris for at se det.

Han skriver i heftig Patos, som han dog snart selv må dæmpe med en let Selvironi: "Lafayette, den trefarvede Fane, Marseillaisen ... Jeg er som beruset. Dristige Forhåbninger stiger lidenskabeligt i Vejret

som Træer med gyldne Frugter og vildt voxende Grene, der strækker deres Løvværk helt ind i Skyerne ... Borte er min Længsel efter Ro. Jeg véd nu påny, hvad jeg vil, hvad jeg skal, hvad jeg må ... Jeg er Revolutionens Søn og griber igen til de indviede Våben, over hvilke min Moder har udtalt Trylleordene ... Blomster! Blomster! Jeg vil kranse mit Hoved til Kamp på Liv og Død. Men også Lyren, ræk mig Lyren, at jeg kan synge en Slagsang ... Ord som flammende Stjerner, der kan skyde ned og brænde Paladserne og oplyse Hytterne ... Ord lig blanke Kastespyd, der kan suse op i den syvende Himmel og træffe alle de fromme Hyklere, der har sneget sig derind i det Allerhelligste ... Jeg er helt Glæde og Sang, helt Sværd og Flamme ... måske også rent gal."

Han fortæller blandt Andet, at Fiskeren, som nogle Dage senere roede ham over til Sandbanken, hvorfra man gik i Vandet, smilende har fortalt ham Nyheden med de Ord: "De fattige Folk har vundet Sejr", og Heine forbauses over Menigmands rigtige Instinkt. Og så var det dog netop lige omvendt de Velhavende, som var og blev Sejrherrerne tilsidst.

Men alene en sådan Ytring som den sidstanførte viser, hvorledes de tyske Forfattere opfattede Julirevolutionen. Den fyldte dem med sådanne religiøse Følelser, med hvilke fyrretyve År tidligere ledende Ånder i Tyskland havde omfattet Udbruddet af den store Revolution. Den var dem ikke et Udslag af den liberale Borgerstands Kraft og Evne til at lade de lavere Klasser arbejde og bløde for sig, men i al Almindelighed Signalet til Menneskeslægtens politiske, økonomiske og religiøse Befrielse. Det var for dem den Stordåd, som med ét Slag rystede Åget af Folkene og Trykket af Sindene.

En af de ypperste blandt Fyrernes radikale Skribenter, Robert Prutz (dengang kun fjorten År gammel) har i Året 1847 fortræffeligt gengivet Indtrykket, omtrent på følgende Måde: I femten År havde det set ud som var Verdenshistoriens evige Avlekraft lammet. I femten År havde man bygget og kittet, holdt Kongresser, stiftet Forbund, bredt Politimagtens Garn ud over Europa, smeddet Lænker, befolklet Fængsler, rejst Galger — og tre Dage havde været nok til at styrte én Trone og bringe alle Troner til at skælve. Det var da ikke sandt, hvad Fyrsterne havde pralt med og Hofromantikerne havde sagt og sunget. (R. Prutz: *Vorlesungen über die deutsche Litteratur der Gegenwart* 270, 271.) Den hellige Alliances tusindårige Rige havde varet femten År. Det syntes derfor som om et nyt Forår skulde oprinde også i det tyske Folks politiske og åndelige Liv.

Kapitel 5

Påvirkning af Byron

Tysklands klassiske Literatur fra Tiden før og om Århundredeskiftet havde været antikiserende i Stof eller Form; den romantiske Literatur, som fulgte, havde i Stofferne eller i Formen dyrket Middelalderen; begge havde taget Afstand fra den omgivende Virkelighed, fra Nuet, fra Samtidens politiske og sociale Forhold; ingen af dem var ligefrem gået ud på disses Omdannelse. Idealet svævede enten i Grækenlands dybtblå Luft eller i Middelalderens katolske Himmel. Nu blev det resolut draget ned på Jorden. For de Drømmendes og Stræbendes Øjne fremtonede det moderne Ideal, et Ideal, der ikke mere havde noget mytisk Element. Og med en Hast, en Voldsomhed, der altfor tit gjorde Prosaformen journalistisk og opløste Poesien i Småange og Brudstykker, gik nu de oppositionelt anlagte Digtere og Skribenter ud på at inddrage det moderne Liv og dets Indhold i Literaturen. Men da denne Tilegnelse og Inddragning skete under Kampstilling, blev Vid og Satire mere fremtrædende Magter end nogensinde tilforn i Tyskland, medens man hvad Trods og Stormløb mod det Bestående angår, syntes at have genoptaget "Sturm- und Drang"-Tidens stormende Voldsomhed. Det var en mægtig Frihedstrang, som bragte først Heine og Börne til at bryde den tyske Literatur en ny Bane, og som dernæst beåndede de Skribenter, der fulgte dem og fik det ubestemte Navn *det unge Tyskland*.

En enkelt Storhed var der imidlertid, som ofte nævnt, hyppigere unævnt, skønt udenlandsk virkede mere forbilledligt end nogen Fortidspersonlighed i selve det tyske Åndsliv: Lord Byrons Skikkelse i hans Livsværk. Hans kunstneriske Svagheder og Mangler fik man i Tyskland først sent Øjnene op for. Kun Gutzkow kritiserer ham skønsomt omtrent fra År 1835. Men han, hvem allerede Goethe havde beundret og yndet, dog især på Grund af de Partier hos ham, hvor den gamle Mester troede at finde Påvirkning af sit Eget, han med sin ubændige Trods og sin Dådstrang, med sin Foragt for den Ufrihed, der skjulte sig under "Frihedskrigen" mod Napoleon, med sin Optræden for alle undertrykte Folk, sit Oprør mod den sociale Vedtægt, sin Sanselighed og sin Spleen, sin lidenskabelige Frihedskærlighed på alle Felter, blev nu, forklaret ved sin Død som Befrier, en Personliggørelse af Alt hvad man forstod ved moderne Ånd og moderne Poesi.

Med inderlig Begejstring blev han besunget af Wilhelm Müller, Grækersangene's Digter:-

Siebenunddreissig Trauerschüsse? Und wen haben sie gemeint?
Sind es siebenunddreissig Siege, die er abgekämpft dem Feind?
Sind es siebenunddreissig Wunden, die der Held trägt auf der Brust?

.....
Siebenunddreissig Jahre sind es, welche Hellas heut beweint!
Sind's die Jahre, die du lebtest? Nein um diese wein' ich nicht:
Ewig leben diese Jahre in des Ruhmes Sonnenlicht,
Auf des Liedes Adlerschwingen, die mit nimmer müdem Schlag
Durch die Bahn der Zeiten rauschen, rauschend grosse Seelen wach.
Nein, ich wein' um andre Jahre, Jahre, die du nicht gelebt,
Um die Jahre, die für Hellas du zu leben hast gestrebt:
Solche Jahre, Monde, Tage kündet mir des Donners Hall,
Welche Lieder, welche Kämpfe, welche Wunden, welchen Fall!
Einen Fall im Siegestaumel auf den Mauern von Byzanz,
Eine Krone dir zu Füßen, auf dem Haupt der Freiheit Kranz!

.....

Byrons Stolthed og hans Foragt for politisk Ufrihed møder os hos Platen; hans aristokratiske Tone, hans Uvilje mod Fordomme, hans Rejselyst, hans Kærlighed til Dyrene og Naturen, hans Ynde og Ironi går igen hos Fyrst Pückler. Hvor umådelig hans Indflydelse har været på Formningen af Heinrich Heines Digterideal behøver ingen Påvisning, så slående fornemmes det af Enhver, der er fortrolig med Gangen i Europas nyere Literatur. Men mærkværdigt og lærerigt er det at iagttage, i hvilket Lys Byron står for nye tyske Literaturretnings første Vejbyder, Börne, en fra den engelske Digter i Bund og Grund så forskellig Personlighed. Man skulde tro, at Börne tog Anstød af de frivole og kokette Sider af Byrons Personlighed som af Heines. Langt fra. Man læse i hvilke Udtryk han efter Gennemlæsningen af Moore's *Byrons Levned* udtaler sig om ham: Han kalder (*Briefe aus Paris* Nr. 44) Bogen glødende Vin for en stakkels tysk Vejfarende, der fryser på Rejsen gennem Livet. Han er nær ved at blive syg af Misundelse over denne Livsførelse:

"Som en Komet, der ikke underkaster sig Stjernernes borgerlige Orden, drog Byron vild og fri gennem Verden, kom uden Velkommen, gik uden Afsked og vilde hellere være ensom end en Træl af Venskab. Aldrig berørte han den tørre Jord; mellem Storm og Skibbrud styrede han modigt frem, og Døden var den første Havn, som han så. Hvor blev han omtumlet, men hvilke salige Øer han har opdaget! ... Det er den kongelige Natur ... thi Konge er den, som lever for sine Luner Jeg må le, når det siges, at Byron kun blev nogle og tredive År gammel; tusind År har han levet. Og når de beklager ham, at han var så melankolsk! Er Gud det ikke også? Melankoli er Guds Glæde. Kan man være glad, når man elsker! Byron hadede Menneskene, fordi han elskede Menneskeheden, Livet, Evigheden ... Jeg gav alle mit Livs Glæder hen for et År af Byrons Sorger."

Som man ser, tager Börne ikke blot Alt i Byron alvorligt, men han ser end ikke Nydelsesmennesket i ham, som til en vis Grad stødte Goethe tilbage fra ham. Ja hvad der er endnu mere påfaldende, Börne finder sin egen Natur beslægtet med Byrons. Han skriver:

"Måske spørger De mig forundret, hvorledes jeg Pjalt kommer til at stille mig sammen med Byron? Desangående må jeg fortælle noget, De endnu ikke véd. Da Byrons Genius på sin Rejse gennem Himmelrummet kom til Jorden for at blive der en Nat, tog den først ind hos mig. Men Huset behagede den ikke, den ilte hurtigt bort påny og tog ind i Hotel Byron. Mange År har det smertet mig; længe har jeg været bedrøvet over, at jeg er bleven så lidet, slet intet har opnået. Men nu er det forbi; jeg har glemt det og lever tilfreds i min Fattigdom. Min Ulykke er, at jeg er født i Middelstanden, for hvilken jeg ikke passer."

Ord som disse er stærke Vidnesbyrd om den Trolddom, Byrons Skygge endnu udøvede over de ledende Personligheders Sind.

Kapitel 6

Den nye Literaturs Værdi

Under Forhold og Indflydelser som de fremstillede var det nu, at Tysklands oppositionelle Literatur mellem 1820 og 1848 blev startet. Når man overskuer så stor en Gruppe af åndelige Frembringelser, har man naturligvis for det Første i al Almindelighed i den en Mængde Aktstykker til Kundskab om, hvorledes Menneskene i hin Tid og hint Land følte og tænkte, i hvilke Farver deres Kultur var klædt, hvilke Former deres Håb og Ønsker, deres Menneskekærlighed og Frihedskærlighed, deres Retsfølelse og Statsans antog, endelig om, hvorledes deres Smag var beskaffen, dvs. hvordan Den måtte skrive, der vilde skaffe sig Ørenlyd og vække en levende Interesse. Således tilfredsstilles vor historiske Videbegærlighed på dette Punkt.

Dernæst opstår uvilkårligt Spørgsmålet om denne Literaturs Værdi. For filosofiske Skrifers Vedkommende bliver dette nærmest et Spørgsmål om hvor stort et Mål af ny Sandhed de rummer. Eller betragter man dem, hvad man altfor tit er nødt til, nærmest som Fantasifrembringelser, bliver Spørgsmålet det om deres Gisningers Rækkevidde og Frugtbarhed. For de digteriske og tildels for de beslægtede, historisk skildrende Værkers Vedkommende er Spørgsmålet om deres Værdi det samme som Spørgsmålet om deres Skønhed, da vi med Skønhed ikke mener andet end kunstnerisk Værdi.

Af et meget stort Antal Forfattere bliver nu, som bekendt, efter et Par Menneskealdres Forløb altid blot nogle få tilbage, som endnu læses. Af et uhyre Antal Værker bliver alene nogle enkelte stående som endnu tilegnes. Nu er af hint Tidehvervs Ånder kun meget få i vore Dage kendte og læste udenfor Tyskland. I Tyskland naturligvis langt flere, dog er det forholdsvis ikke mange af Datidens Værker, som Almenheden endnu læser.

Den første, groveste Kritik udøves da af Tiden: efter så og så mange Års Forløb sælges intet mere af den eller den Forfatter, medens denne anden bestandig oplægges påny. Men det at en Forfatter læses længe og i stor Udstrækning er endnu ikke noget ubetinget Bevis for hans Værd. Det beviser ikke, at han hører til de bedste, kun at han hører til de tilgængeligste og mest underholdende. Udbredelsen kan hindres af høj Kultur og Sjæleadel, om de end i Regelen sikrer Varigheden.

Af alle hin Tids Mænd læses udenfor Tyskland af Tænkere nu kun Feuerbach og Max Stirner — dog lidet — og Schopenhauer stærkt; men denne sidste kom først til at påvirke Ånderne i en senere Periode, og disse tre Tænkere læses endda langt mindre for Indholdets Skyld end på Grund af Originalitet og Dristighed i Stil. Af Digterne læses udenfor Tyskland kun Heine stærkt og stadigt. I Tyskland bedømmes og betragtes han som Brændenælden i Literaturens Urtegård; Historikerne brænder deres Fingre på ham og bander ham. I Literaturhistorier og Avisartikler betegnes hans Prosa som forældet og hans Poesi som forkunstlet, medens hans Værker samtidigt da deres Trykning er bleven frigivet oplægges påny i talløse Udgaver.

I Tyskland som udenfor Tyskland bliver han imidlertid lige så meget sunget som læst. De musikalske Kompositioner af hans Digte er mere end 3000 i Tal. Allerede i Året 1887 nåede Antallet af Kompositioner for én Sangstemme (fraset Duetter, Kvartetter og Mandskor) 2,500. Digtet "Du bist wie eine Blume" er komponeret 160 Gange, "Ich hab im Traum geweinet" og "Leise zieht durch mein Gemüth" hver 83 Gange, "Ein Fichtenbaum steht einsam" 76 Gange, "Ich weiss nicht, was soli es bedeuten" 37 Gange. Blandt disse Kompositioner findes talrige af Schuberts, Mendelssohns, Schumanns, Brahms's, Robert Franz's og Rubinsteins skønneste Sange, af hvilke Digteren selv kun har hørt nogle få. Heine er af alle Tysklands Lyrikere den, hvis Digte er blevne hyppigst komponerede. Efter ham med sine 3000 Kompositioner følger Goethe med omtrent 1700 og så først i lang Afstand de andre.

Udenfor Tyskland lever Heines Ry ikke blot uanfægtet men i stadig Væxt og Stigen. Han sysselsætter Sindene i Frankrig som en Samtidig. Han er den eneste fremmede Digter, hvem

Franskmændene betragter som en af deres egne, en af deres største. Intet fremmed Forfatternavn forekommer i franske Bøger nutildags så hyppigt som hans, og intet nævnes med større Beundring, end ikke Shelley's eller Poe's. Edmond de Goncourt bruger det stærke Udtryk, at alle moderne franske Forfattere i Sammenligning med Heinrich Heine minder ham om Handelsrejsende, og det var et af Théophile Gautier's Mundheld, at Filistrene burde straffes med at slæbe Sten til en Pyramide over Heines Grav.

Jævnlig opkastes i de forskellige større Samfund det Spørgsmål, hvorledes man burde bære sig ad med at danne sig en aldeles udsøgt Bogsamling af de hundrede bedste Bøger, som findes. Svarene lyder selvfølgelig meget forskelligt. Men i alle romanske og slaviske Lande vil Heines Navn være et af Listernes første. I England findes på Listerne gerne 90 engelske Bøger og 10 fremmede, men Heinrich Heine er iblandt dem. Troen på, at der kan findes hundrede Bøger, som alle Mennesker vilde have bedst af at læse, en Tro, der stammer fra den protestantiske Forestilling om, at der gives én Grundbog af den Art, er naturligvis en Barnlighed, og hint Spørgsmål kun interessant, forsåvidt det viser, hvilket aldeles upersonligt Dannelsesideal der foresvæver Spørgeren og dem, som naivt indlader sig på Svar. Lærerigt er det imidlertid at se, hvorledes Svarene i visse bestemte Tilfælde har lydt om Heine. Der kom en ikke ringe Forundring til Orde i Tyskland ved Året 1880, da en Mængde engelske Lister offentliggjordes og Heine fandtes på alle, hyppigst af alle tyske Forfattere; thi der var Lister, på hvilke der ikke fandtes nogen Bog af Goethe.

Dette Verdensry beroer imidlertid ikke på Heines Fortrin alene men desuden på, at der er store Partier af hans Værker, som kun udkræver yderst ringe Kultur for at forstås, og til hvis Nydelse der heller ikke udfordres Sjælsadel, andre Partier, hvor sjælelig Adel snarere er en Hindring for Nydelsen. Men det beroer vistnok fuldt så meget på, at hans Talent alligevel i sin Retning var Samtidens største.

Når det literære Kunstværks Værdi altså røber sig i dets Modstandsevne mod Tiden og dets Evne til at vinde Læsere udenfor sit Fødeland, men denne Modstands- og Spredningsevne ligefuldt ikke afgiver nogen Målestok for Værdien, hvorpå beroer da denne? På Oprindeligheden og Styrken af det Sjæleliv og den Sindsbevægelse, for hvilken Værket er Udtryk i Forening med Værkets Evne til at smitte os med den. Al Kunst er Udtryk for en Sindsbevægelse og har til Øjemed at fremkalde Sindsbevægelser. Jo dybere en kostbar Sten er udskåren, des skarpere, des tydeligere står Billedet i Voxet, når det trykkes af. Jo dybere Indtrykket er i Kunstnerens Sjæl, des tydeligere, des betydeligere bliver det kunstneriske Udtryk. Kunstnerens Sindsbevægelser adskiller sig fra andre Menneskers kun derved, at de i hans Sjæl former Erindringerne på en Måde, som gør, at de, når de udformes, smitter Tilhører eller Læser.

De Spørgsmål, det enkelte Værk besvarer En, er altså sådanne som: Hvor vidt rakte Forfatterens Blik? Hvor dybt har han formået at se ned i sin Samtid? Hvor ejendommeligt har han følt Glæde eller Sorg eller Vemod eller Elskov eller Begejstring eller Menneskeforagt? Vi siger: Så stærk en Rædsel og Afsky har Dumhed eller Uret indgydt ham. Så bidende, så vittigt har han hævnnet sig og os på det ved Dumhed eller Slethed Foragtelige. — Vi modtager et Indtryk af Højhed eller Storhed, af Sandhedskærlighed eller Skønhedskærlighed af de Bedste; vi lider under Utilstrækkeligheden i Forstand, Følelsedybde, Skønhedssans eller Karakterfasthed hos de Ringere.

Denne Gruppe af Literatur besidder nu ingen digteriske Ånder af allerførste Rang og kun én af meget høj Rang: Heine. Meget selvfyldigt Stort har den ikke efterladt. Den virker mest afvisende, befriende, opryddende, udluftende. Den er stærk ved sin Tvivl og sit Trældomshad, ved sin Individualisme.

De Skribenter, der omkring Året 1830 bekæmpede de Former af Voldsherredømme, som den Gang følte trykkende, så langt den tyske Tunge taltes, blev upopulære i den Slægt, der havde Rigets Enhed bag sig — den Enhed, der da stod som en fantastisk Forhåbning. Man interesserede sig i Bismarcks Tid ikke stort for de gamle Drømmerier om, hvorledes Enheden skulde bringes til Veje og lededes ved disse Forfatteres Spotterier over tysk Søvnighed og Dådløshed, tysk Pedanteri og Teoretiseringen, da Udfaldet havde vist, hvor praktisk og behjertet det spottede Tyskland, når Lejlighed gaves, kunde være.

Særligt blev efter den tysk-franske Krig de Skribenter, som for næsten et Århundrede siden stadigt hævede Frankrig på Tysklands Bekostning eller stadigt betonedede, at Friheden vilde bringe Tyskland de Goder, som Bismarck havde bragt det, ramte af en Art Ban. Man betragtede dem som slette Patrioter og dårlige Spåmænd. Kun et ringe Mindretal formåede at indse, hvor kraftigt selve hin Harme og Hån over den daværende uselige Tilstand havde medvirket til det senere Omsving og Opsving. Endnu færre var de, som ud af Tredivernes og Fyrrernes Literatur læste en levende Bebrejdelse for svegne eller glemte Idealer, og som, når de bladede i hine gamle Skrifter, med Vemod spurgte sig, hvad der i den nye Tingenes Tilstand var blevet af det Bedste, disse kæmpede for.

Kapitel 7

Börne

Blandt de Forfattere, som i Datiden stod i første Række, er neppe nogen bleven skudt til Side som *Ludwig Börne*. De Stoffer, han behandlede, er forældede, og kun den, som interesserer sig for Skribentens Personlighed, læser hans korte i Avisartikel- eller Brevform holdte Prosastykker af Hensyn til Fremstillingsmåden eller for den Ånds Skyld, i hvilken Emnet er behandlet. Det var først i sine senere Leveår, at Börne slog ret igennem, nemlig i *Breve fra Paris*, men for det abstrakte Fyrstehad og den republikanske Tro der kommer til Orde her, var der i den unge Kejserstat ingen Brug. Ingen Personlighed passede mindre end hans ind i de nye Forhold, thi hvor Stats-Ideen lidt efter lidt var bleven almægtig, hvor den fra oven, despotisk socialistisk, søgte at indskrænke det private Initiativ, forvandlede så mange Borgere som muligt til lønnede Embedsmænd, civile eller militære, og gav den lønnede Embedsmand Forret for den uansatte Borger, og hvor den fra neden, revolutionært socialistisk, efter Evne stræbte at indskrænke den personlige Skalten og Valten, dør forsvandt med Nødvendighed de udpræget selvstændige Karakterer, og den kantede, uafhængige Individualitet syntes noget Lovstridigt, som Ingen kunde benytte til Dannelsesmønster eller Forbillede. Men Börne var netop en sådan skarpt kantet Individualitet og en ubetinget selvstændig Karakter.

Under Kejserdømmet syntes i Tysklands Borgerstand i Reglen den eneste, en Mand værdige Opgave den at bygge op, virke positivt, befæste eller omforme det Indvundne. Allerede det Murbrækkeragtige i Börnes Åndsretning afskrækkede. Hans Ildhu, der varmede Samtiden, tog sig ud som en Don Quijotes, der med sin Lanse løb Storm mod Fæstnings- og Slotsmure. Men endog til den nationale Jernalder i Tyskland med dens Jernarkitektur har han bidraget Sit. Hans Ild har bragt det Malm i flydende Tilstand, af hvilket senere Samfundsspiller blev støbte.

Intet har måske i den nulevende Slægts Omdømme skadet Börne mere end hans hidsige Fordømmelsesdomme over Goethe. Goethe er som frembringende og forstående Ånd så stor, tillige som Naturel og Personlighed i sin Styrke og sin Svaghed så ejendommelig, at Enhver i den nyere Tid giver et væsenligt Bidrag til sin egen Karakteristik ved den Dom, han fælder over ham. Skønt der i Datiden var adskillige Skribenter ikke blot af Præstepartiet, men af Oppositionen, som afskyede Goethe, betegnes unegteligt Börnes Begrænsning skarpt ved Måden, hvorpå han udtalte sig om Oldingen i Weimar, det vil sige ved Arten og Beskaffenheden af de Indsigelser, han nedlagde mod Troen på hans Menneske- og Digturværd.

Dog for at forstå, hvorledes det gik til og hvad det betydede, at en agitatorisk Moralist på det politiske Område som Börne nærrede et formeligt Had og en stadigt levende Harme overfor den Skikkelse, der står som den allerstørste i Tysklands skønne Literatur, er det nødvendigt at se det Modsætningsforhold, hvori Börnes Skæbne strax fra hans Fødsel stillede ham til den store Mand, på hvem han blev drevet til at anlægge en fremmed og derfor falsk Målestok.

Goethe og Börne var Byesbørn. De fødes med 37 Års Mellemliv i Frankfurt am Main. Frankfurt var en gammel Rigsstad, en Fæstning, i hvilken Porte og Tårne antydede Stadens Grænser i ældre Dage, og som udenom disse påny havde Porte, Tårne, Mure, Broer, Volde og Grave, der omringede den nye By; det var en Fæstning, som indeholdt Småfæstninger: Klosterbygninger og borgagtige Gårde, der lignede befæstede Pladser. Staden syntes uantastelig, omgiven med Skær af ældgammel, ærværdig Selvstændighed. Det var en Patricierrepublik, hvor den Fremmede var at betragte som retløs. Ve den, der for en Frankfurterdomstol havde en Strid med en Frankfurterborger, selv om han på sin Side havde den soleklare Ret! De herskende Familier holdt sammen, viste hverandre Højagtelse under alle mulige gammeldags Former. At røre ved nogen af Stadens nedarvede politiske eller sociale Indretninger stod som utænkeligt. Øvrigheden var uden Foretagelseslyst, Indbyggerne uden den Følelse, at noget som

helst her kunde forandres. Ingen Tanke om politisk Samhørighed med det øvrige Tyskland. I Datidens Tyskland var hver By og i Byen hvert Kvarter en lille Verden for sig.

Goethe var et Patricierbarn i Staden. Hans Fader var kejserlig Rådsherre. Da Ynglingen havde lært sin Fødeby grundigt at kende, måtte det se ud for ham, som kunde Skæbnen umuligt have andet i Vente for ham end borgerlig Lykke i Frankfurt. Thi Staden fangede. Familierne bemægtigede sig den smukke og højtbegavede unge Mand, Kvinderne hægede om ham, Traditionerne bandt ham; der var Intet, som kunde drage ham til de større Byer, Wien eller Berlin; de lå Frankfurt så fjernt som i vore Dage Rom og Petersburg. Den Skæbne syntes ham beskikket efterhånden at blive Retslærd, Ægtemand, Embedsmand, Husejer og literær Notabilitet i sin Fødeby.

Når Goethe i Virkeligheden undslap denne Skæbne, så beroer det som bekendt nærmest på den Omstændighed, som Börne har taget ham så ilde op, den, at han blev en Fyrstetjener, at Hertugen af Weimar gav ham en høj Stilling ved sit lille Hof.

Også Börne fødtes i Frankfurt am Main; men i Jødekvartret. På hans Tid var det en Ulykke at fødes som Jøde i Tyskland; thi Jøderne havde der som andensteds ingen borgerlige Rettigheder. Men det var en særlig Ulykke at fødes som Jøde i Frankfurt am Main. Thi i de øvrige store Byer havde på dette Tidspunkt de selskabelige Forhold til en vis Grad rådet Bod på den politiske Udelukkelse. De israelitiske Huse var såvel i Wien som i Berlin stærkt søgte som Midtpunkter for fordomsfri Dannelse og åndfuldt Vid. Geniale Jødinder som Rahel, dejlige Jødinder som Henriette Herz, som Baronesse Grotthuis, som Baronesse Arnstein, som Fyrsten af Reuss's Gemalinde og mange andre skulde snart blive toneangivende i Preussens og Østerrigs Hovedstæder. Men i Frankfurt var Skranken mellem Konfessionerne draget gennem det hele Livsområde.

Alle Jøder var tvungne til at bo i den snevre, usle, overbefolkede Jødegade, der fra 1462 fulde 334 År igennem forblev deres eneste Opholdssted. Den fra *Ivanhoe* kendte Modsætning mellem ydre Uanselighed og indre Herlighed i Ghettoerne fandtes ikke her; Husenes Indre svarede til deres Ydre; i de små, mørke Værelser kunde der ikke være Tale om at lægge Pragt eller Smag for Dagen. Ingensinde har man bedre kunnet danne sig en Mening om det Liv, her førtes, end i Firsernes Midte, da den ene Side af hin Gade var bleven jævnet med Jorden og en eneste afstumpet Række af vanskabte, pukkelryggede, sammengnidrede, lyssky Huse, i hvilke Nedbrydningsøxen allerede havde slået dybe Huller, var blevne stillede blot for Dagens fulde Lys, for hvilket deres små Glughuller, ligesom glippende med Øjet, syntes at lukke sig.

Ved Mørkets Frembrud blev alle Ghettoens Beboere indelukte her. Spadserede de om Dagen på Gaderne eller omkring Voldene, turde de aldrig betræde Fortov eller Gangsti, kun Kørevejen. For enhver Forbigående, der tilråbte dem sit: "Mach mores, Jud'!" måtte de tage Hatten dybt af. Det var, for at forhindre dem i at formere sig altfor stærkt, i alt kun tilladt fjorten Par om Året at indgå Ægteskab. Skønt Jøderne i Frankfurt allerede den Gang i Reglen var velhavende og havde Rothschild i deres Spidse, var da også i Selskabslivet Skillelinjen mellem Troessamfundene draget strengt, og selv Frimurerlogerne, der dog var helligede "Broderkærligheden" og Dyrkelsen af "det højeste Væsen", udelukkede hinanden og murede hver efter sin Bekendelse.

Det er klart, at disse Forhold måtte udøve deres Indflydelse på et modtageligt Barnesind.

I Huset Nr. 118 i den nu forsvundne Jødegade fødtes 6. Maj 1786 som tredje Søn af "Handelsjøden Jakob Baruch", den Mand, der senere (1818) kort før sin Døb byttede sig Navnet Ludwig Börne til for det efter Fødselen modtagne Navn Juda Löw Baruch. Familien var usædvanligt anset. Börnes Bedstefader var en meget rig og yderst velgørende Mand, han byggede og skænkede Menigheden en fuldt udstyret Synagoge. Han var den tyske Ordens Forretningsfører i Neckarsulm, blev på Gund af sin Dygtighed og Ærlighed kaldet til Mergentheim, den tyske Ordens Regeringssæde, hvor han bosatte sig, og havde, da den kurfyrstelige Trone blev ledig, gjort Huset Habsburg sådanne Tjenester ved Valget, at Maria Theresia af Taknemmelighed i et egenhændigt undertegnet Dokument lovede ham og hans Efterkommere enhver Art Begunstigelse for det Tilfælde, at de skulde ville tage Ophold i Østerrig.

Dennes Søn Jakob Baruch havde, synes det, arvet Faderens Forretningsdygtighed og Klogskab uden hans rettroende Religiositet. Han var en smidig Forretningsmand med diplomatisk Evne, meget skattet ved Hoffer og af høje Embedsmænd for sin Menneskekundskab, sin Klarhed og sin "Flegma". Han var en kold, klog Mand, der af Verdens Gang tilfulde havde lært, at hvad det for Mænd i hans Stilling gjaldt om, var at leve stilfærdigt for ikke at udæske Hadet; han var en i religiøs Henseende oplyst Mand, der følte sig personligt trykket af det besværlige jødiske Ceremoniel, han ikke mindst for sin Faders Skyld var nødt til med hele sit Hus at iagttage; men han forsøgte først sent at frigøre sig. Han havde som en rig Mands Søn erhvervet sig adskillige teoretiske Kundskaber; han skal endog i Bonn have gået i Skole med Fyrst Metternich; men af Forsigtighed gav han Sønnens eneste Lærer streng Befaling til at indskrænke Undervisningen til den gammel jødiske: Bibel, Bønnebog og Talmud.

Drengen var stille og sky, blev som det Barn, Moderen holdt mindst af, og som Husets gamle magtkære Tjenestepige lå i Krig med, hårdt behandlet i Hjemmet, og af Faderen, formentlig til hans eget Bedste, knækket på ethvert Punkt, hvor han vilde gøre en Vilje gældende. Og således kom han ved sin første Berøring med Omverdenen, sløvet i sit Følelsesliv, dobbelt vakt i sit Forstandsliv, til at opfatte Alt fra Forstandssiden. Hvad der mødte ham var dumt eller ikke dumt, intet videre. (Gutzkow: *Börnes Leben*. — M. Holzmann: *Ludwig Börne. Sein Leben und Wirken*.)

Det huslige og kirkelige religiøse Ceremoniel vakte Drengens Afsky som et dødt Ritual; den religiøse Undervisning i Hjemmet gjorde så ringe Indtryk på ham som Besøget af Synagogen. Visse Bønner, som f.eks. Bønnen om Genindførelse af Offertjenesten, mishagede ham trods hans Dreng-Ortodoxi. Til sine Omgivers Forfærdelse sagde han: Det er en dum Bøn.

Han optog det, han lærte, og som Læreren selv ikke troede på, som rent Hukommelsesværk, hvilket han siden lige så hurtigt glemte. Således gik det til, at han som Voxen ikke forstod et eneste hebraisk Ord, ikke havde ringeste Begreb om jødiske Skikke, ja end ikke nærede nogensomhelst varm Følelse for det gamle Testamente, som dog begejstrede endogså Heine. Han, som selv minder om en gammeltestamentlig Profet, har i alle sine Skrifter ikke en Henviisning til Profeterne. Han sigter vel nu og da til bibelske Fortællinger, men ganske koldt som til bekendte Illustrationer, og (som Steinthal fint har bemærket) endog et sådant Sted som Samuels republikanske Advarsel mod Kongedømmet, om hvilket man skulde tro, det i højeste Grad måtte have tiltalt ham, anfører han "omtrent som en æsopisk Fabel". (Steinthal: *Ludwig Börne*. Illustrirte deutsche Monatshefte. Juni 1881.)

Schillers Afhandling *Die Sendung Moses* var det første Pust af rationel Religionsopfattelse, der nåede Drengen. Den gjorde et dybt Indtryk på ham og rokkede hans Tro. Så naiv denne Afhandling end er i sin Tillid til de bibelske Meddelelser som pålidelig Historie, så revolutionært måtte den virke på den ungdommelige Læser, der her for første Gang så sit Folks og dets Lovgivers vigtigste Begivenheder fremstillede uden nogetsomhelst Mirakuløst, idet endda "Skæbnen" indtog Forsynets Plads.

Anekdoter fra Börnes Drengear anskueliggør Kritikens Vågnen i Barnets Sind og viser En de Kræfters Spil, der formede dets Karakter. Det blev stærk Regn, og Kørevejen var aldeles opblødt en Dag, da den unge Börne var på en Spaseretur udenfor Frankfurts Porte med sin Lærer. "Lad os gå over på Gangstien," sagde Drengen. "Véd du ikke," svarede Læreren, "at Stien er os forbudt." Drengens Svar: "Der er jo Ingen, der ser det", gav Læreren Anledning til en moralsk Formaning og nogle Ord om Lovens Hellighed. "Det er en dum Lov", sagde Börne.

Læreren tog sig vel i Agt for at hidse Barnets Forbitrelse. Men der var så mange Anledninger til den. Ved ingen offentlig Forlystelse i det Fri turde nogen Jøde være tilstede, end ikke når en Luftballon steg op. Ved alle Festligheder, når Byen f.eks. var smykket i Anledning af fyrstelige Personers Indtog, blev Jøderne lukkede inde i deres Gade; da ved Leopold II's Kroning nogle enkelte af de mest ansete havde vovet sig ud, blev de anholdte og bragte på Hovedvagten. Adgangen til de fleste Hoteller og alle frie Pladser var dem forment. Den almindelige Regel med Hensyn til Betrædelse af Stadens Grund var den: Hvor der er en grøn Plads, der må ingen Jøde være. Om Søndagen blev Jødegadens Døre endog lukkede Kl. 4 Eftermiddag, og kun Den fik Lov til at komme igennem, der skulde bringe et Brev på

Posthuset eller hente Medicin på et Apotek; der stod altid Vagt ved Porten. Den lille Börne plejede at sige: "Jeg går blot ikke ud, fordi Skildvagten er stærkere end jeg." Og dog gav Drengen, der tidligt røbede et blivende Hang til Velgørelse, en Dag, da han blev tiltalt af to Tiggere, en kristen og en jødisk, den første Alt, hvad han havde hos sig. "Hvorfor giver du ikke dit Folk Fortrinet?" spurgte Læreren. "Fordi der står i Salomons Ordsprog, at vi skal sanke gloende Kul på vore Fjenders Hoved." Den samvittighedsfulde Lærer svarede med at afvise denne Bevæggrund: "den beroede på den falske Forudsætning, at de Kristne var Jødernes Fjender."

Det er let at forstå, at sådanne Barndomsindtryk måtte lægge Börne hans Afstamning i langt højere Grad på Sinde, end det vilde skeet under normale Forhold. Havde han kunnet glemme den, vilde desuden adskillige Ydmygelser i hans Ungdom, og i modnere År hans talrige Angriberes og Forsvareres uafledelige Syslen dermed, stadigt have bragt ham den i Erindring. Om det sidste Punkt skriver han etsteds i *Breve fra Paris* (7. Febr. 1832): "Det er som et Vidunder! Tusind Gange har jeg erfaret det, og dog bliver det mig evigt nyt. En Hoben Folk bebrejder mig, at jeg er Jøde; en anden tilgiver mig det; en tredje roser mig endog derfor; men Alle tænker de derpå. De er som manede ind i denne magiske Jødekræ; Ingen af dem kan komme ud deraf. Jeg véd også godt, hvoraf den hele onde Fortryllelse kommer. De stakkels Tyskere! Da de bor lavest nede i Stuen, trykkede af syv Stokværk højere Stænder, så letter det deres ængstelige Sind at tale om Mennesker, der bor endnu dybere nede end de selv, helt nede i Kælderen. Den Omstændighed, at de ikke er Jøder, trøster dem for at de ikke engang er Hofræder."

Imidlertid kan man ikke sige, at der hos Börne udviklede sig nogen stor Ømtålighed med Hensyn til hans jødiske Afstamning. Med hvor megen Harme han end mange Gange har skrevet mod Undertrykkelsen af Ghettoernes ulykkelige Beboere, kunde han dog ingenlunde, som Mange ventede det af ham, optræde med større Varme for Jødernes Frigørelse end for andre Emner af beslægtet Art. Han fandt en Frihedsstræben, der indskrænkede sig dertil, ensidig og selvsyg.

Men hertil kom, at han nærrede en Uvilje og Misstemning mod Jøderne, som beroede på den Afsky, Handelen i Frankfurt, der mest bestod i Bankierforretninger, tidligt havde indgydt ham, Poet og Idealist som han var. Med Forfærdelse hørte han en Frankfurter Købmand tale med Lidenskab, med Begejstring om Rothschild eller det østerrigske Lån "som en Kunstven om et Raffaelisk Maleri". I 1822 skrev han: "Min Uvilje mod Handelsmænd og Jøderne som sådanne er steget til den højeste Grad, især siden jeg nu, da jeg er borte fra Frankfurt, har set, hvad det egentlig vil sige at nyde sit Liv." Börne manglede ingenlunde Blik for store Handelsforetagenders Nytte og Skønhed. Hamburgs Børs og Havn vækker ikke mange År derefter hans levende Beundring. Men Frankfurter-Handelsmændene og iblandt dem Rothschild syntes ham med deres Spekuleren i Statspapirer at stå i Forbindelse med det, der var ham mest forhadet af Alt: Tysklands Splittedhed og det Metternichske System. Det vrimler i hans Skrifter af Udfald mod "de tyske, adelige Jøder, der er Dus med alle Ministre og fyrstelige Maitresser" og som derfor lidet bekymrer sig om Polakkernes Frihed. Særligt er Rothschild ham det Ondes Symbol: "Hvis Jøden Rothschild var Konge og dannede sig et Ministerium af Vexelmæglere, kunde der ikke blive regeret mere nederdrægtigt ... Rothschild vil bestå til den yderste Dag — det vil sige Kongernes. Hvilken Ultimo! hvor vil det da knage!" Han går så vidt i sin Forbitrelse på ham, at han kalder det en Skændsel, da Rothschild i Paris bliver idømt to Dages Fængsel for trods gentagen Påmindelse at have vægret sig ved at lade sin Kabriolet numerere. Selvfølgelig har Börne intet Personligt imod ham, men han afskyer ham som "den store Mægler ved alle de Statslån, der giver Fyrsterne Magt til at trodse Friheden." Da han efter Julirevolutionen stadigt anser en ny, stor Omvæltning for nær forestående, finder han det — iøvrigt med Urette — dumt af Jøderne, at de holder til med Magthaverne rundt om i Europa. Derimod erklærer han med Rette Jøderne for "dummere end Fæ", når de indbilder sig, at ved en opstående Revolution vil de blive beskyttede af Regeringerne. Med sundt politisk Blik indser han — hvad Erfaringer fra Rusland har bekræftet — at man netop vilde give dem til Pris for Folkehadet i den

Hensigt således at købe sig selv fri fra Revolutionen. (L. Börne: *Gesammelte Schriften*. Reclam. Leipzig. III 112, 129, 167, 173, 209, 244, 259, 313.)

Börnes Fødsel udenfor det kristne Samfund fremkaldte, som man ser, ingen overvættets Sympati med hans Stammefæller; men under hine tidligste Tvangsforhold i den glædeløse Barndom, under Kulden fra Forældrenes Side og med Skuet af Vindesygen, den feje Forsigtighed, alle de Laster, som Undertrykkelsen avler, rundt omkring blandt Omgivelserne, smeddedes en Karakter, så stærk, at den aldrig kunde bøjes, blødgøres eller brydes og på hvis diamanthårde Fasthed hverken Smiger eller Magtsprog bed, en Karakter, hermelinsagtig i sin Renhed, og i denne Karakter en Strenghed, der hyllede sig snart i den humoristiske Satires, snart i den hånende Harmes Klædebon, og som udgik fra en Retfærdighedsfølelse, der kunde blive flammende i sin Patos. Således blev han som Skribent for Tyskland omtrent hvad Paul Louis Courier havde været for Frankrig, det vil sige en politisk Tribun, satirisk og frihedselskende som Franskmanden, mindre klartskuede på det nærmeste Felt, men som Hjertemenneske rigere på Fantasi og Lidenskab, langt rigere af Naturel end han.

Thi Karakterens Fasthed udelukkede ikke hos ham Sindets Blidhed. Den svage, altid noget sygelige Dreng, der voxede op i en Gade uden Sol, uden frisk Luft og uden Adgang til Naturen, var i Grunden en øm Sjæl. Og Mildhedsfrøet i hans Sind blev måske tidligst udviklet ved Læsning af den tyske Forfatter, der havde udøvet størst Indflydelse på Dannelsen af hans Synsmåder og hans Stil, Jean Paul. Det er fra Jean Paul, der i Börnes mørke Ungdomstider var hans bedste Trøst, at han selv som Skribent i lige Linje stammer ned.

Han opfattede Jean Paul som deres Digter, der fødes i Ringhed. Han elskede Jean Paul som deres Talsmand, hvem der sker Uret. Han så i ham en Rettens Præst og en Mildhedens Apostel. Den berømte Mindetale, han har skrevet om ham, giver et Indblik i hans Ungdomssværmeri på samme Tid, som det afgiver Vidnesbyrd om, hvad det er han har søgt at tilegne sig af den Jean Paulske Stil. Gennem de kunstfærdige Antiteser gør Sindets Bevægelse sig gældende, hvor han siger:

"Vi vil sørge over ham, som vi har tabt, og over de andre, som ikke har tabt ham. Thi ikke for Alle har han levet. Men der vil komme den Tid, da han bliver født for Alle, og da Alle vil græde over ham. Og han står tålmodig ved det tyvende Århundredes Port og venter smilende på, at hans sendrægtige Folk skal indhente ham. Så fører han de Trætte og Hungrige ind i sin Kærligheds Stad."

Og der er åndfuld Karakteristik i disse Linjer:

"I Landene tælles kun Byerne, i Byerne kun Tårnene, Templerne og Paladserne; i Husene deres Herrer, i Folkeslagene Partierne, i disse deres Anførere ... Ad snevre tilgroede Stier søgte Jean Paul den oversete Landsby. Han talte i Folket Menneskene, i Byerne Tagene, og under hvert Tag hvert Hjerte."

Fra først af har det måske været Jean Pauls politiske Holdning, som har fortryllet ham. Jean Paul optrådte tidligt i den tyske Literatur som Arving til Herders verdensborgerlige Følelser og Lærdomme. Herder havde stadig prist Kærlighed til Menneskeheden på Nationalfølelsens og Nationalhadets Bekostning. Jean Paul forkyndte efter ham Menneskenes almindelige Broderskab. Og hertil kommer, at et ubestemt politisk Frisind, svarende omtrent til Erklæringen af Menneskerettighederne, der havde elektriseret ham, besjæler hele hans Produktion, medens han behandler Fyrster, Hoffer og den fornemme Verden med gennemført Ironi. Jean Paul betragter snart en tilkommende Guldalder, hvor kun Enkelte, men ikke mere Folkene synder, og hvor Krigsspøgelset er forsvundet, som nær forestående, snart igen skyder han den ud i en meget fjern Fremtid, men Indtrykket af hvad man kaldte og kalder *det historiske Fremskridts* Hurtighed bragte både ham og hans Lærling til at forestille sig Verdensbroderskabet som ikke langt borte.

Dog ikke blot det storladne Fremtidssyn men det Satiriske og Idylliske i Jean Pauls Talent tiltalte i høj Grad Börne, Han optog fra Jean Paul visse komiske tyske Stednavne (Kuhchnappel, Flachsenfingen), han efterlignede som ung Mand hans humoristiske Maner i sine novellistisk-journalistiske Småting, i Skemtestykkerne om *Spisekunstneren ved Hotelbordet*, om *Allerhöchstdieselben*, om *Hof- und Commerzienräthe*, om den Turn- og Taxis'ske Post (Datidens

Postvæsen) osv., kun holdende sig nærmere til Virkeligheden og til den Egn, hvortil han sigter, end Jean Paul havde gjort. Som Jean Paul angriber han i skalkagtige Former Stat, Kirke, Forvaltning, Sæd og Skik, uden dog at have sin Forgængers Rigdom på Jagttagelser at råde over og uden at komme ham nær i mangesidig Kundskab.

Men til Gengæld har han som Stilist store Fortrin for Jean Paul.

Börne, der ganske manglede en dybere Kunstsans, en finere Formsans, har det Ukunstneriske hos Jean Paul behaget som ukunstlet. Han har ikke følt, at denne Overflod på Billeder var slæbt sammen allevegnefra og kun sjældent udsprang af Sagen selv. Denne orientalske Yppighed i Lignelser, denne Sprogets Blomsterrigdom har tiltalt ham som poetisk, og hans Øre har i Periodernes Mangel på Harmoni, i de utallige indskudte Sætningers tunge Ballast kun set Vidnesbyrd om Foredragets Naturlighed. Også for ham var Goethes Plastik blot Kulde, også ham var Goethes upersonlige Alderdomstil en Gru. Det levende, urolige Jeg i Jean Pauls Skrifter mødtes, når han læste dem, med hans eget varmtfølede og lidenskabelige Jeg.

Uvilkårligt omformede han da den Jean Paulske Stil helt efter sit Grundvæsen, dette Grundvæsen, der røber sig allerede i hans første Breve, og hvis Særegenhed kun blev tillempet og udfoldet, aldrig ændret. Der var ingen Vildnis'er eller Urskove i hans Indre som i Jean Pauls. Han tænkte ikke på ti Ting på én Gang som Jean Paul, for hvem de stod flettede i hverandre. Nej, såvel Fantasi som Forstand var hos ham klar, og knap i sit Udtryk. Tidligt havde han gennem Læsning af Johannes von Müller fået Hang til den fyndige Tacitus-Korthed. Hans Forestillingsgang var fra først af halvt fransk, halvt jødisk rettet mod Antitese og Kontrast. Han yndede Tankernes og Ordenes Symmetri, hans indre Tempo var hurtigt, hans Åndedræt som Skribent var kort. Derfor korte Sætninger, stærke og bidske Sætninger i Hundetrav; ingen Perioder. Mange Billeder led han, dog ikke såmange at de fortrængte hinanden, og træffende, betegnende skulde de være. Han hentede dem ikke op af Hefter med Notitser som Jean Paul, men de kom af sig selv i beskeden og rigelig Fylde. Mange Lignelser brugte han, men klarhovedet som han var stillede han dem i sine Sætninger næsten algebraisk op, så de snarere gjorde Indtryk af Ligninger end af løse Blomster.

Og hans ganske individuelle Væsen udformede sig således efterhånden i en ejendommeligt sær, humoristisk Stil. Jean Pauls Humor strækker sig igennem vidtløftige og brede Undersøgelser, Fortællinger, Romaner, ikke således Börnes. Han har aldrig kunnet frembringe noget politisk, poetisk, kritisk eller historisk Værk af noget Omfang; han kunde ikke skrive Bøger, kun enkelte Sider. Han var i sit inderste Væsen journalistisk anlagt. ("Was jeder Morgen brachte, was jeder Tag beschien, was jede Nacht bedeckte, dieses zu besprechen hatte ich Lust und Muth.") Herpå beror hans Humors særegne Art.

Han havde den spøgende Vittighed, men også en Art sarkastisk Vid, der snærter og tillige ved en indirekte Appel til Følelsen griber og rører. Han havde den Bitterhed i Klage og Anklage, der ytrer sig i Trøstens forsonende Form, og den Melankoli, der med et Smil og et forfløjent Indfald løfter sig op over Tidsalder og Omgivelser. Men noget Lignende vilde med Rette kunne siges om andre store Humorister. Det for Börne (i Modsætning til Swift, Sterne og andre) Ejendommelige beror først på den Grebethed, den Betagethed, med hvilken han reagerer mod alle Begivenheder i Omverdenen, der når indenfor hans Horizont, idet selv en ringe Hændelse bringer hans Væsens Strenge i Skælven, og vel at mærke kun Hændelser af det virkelige, særligt det offentlige Liv — dernæst beroer hans Ejendommelighed på, at alle Begivenheder, som indtræffer, berører et og samme Punkt i hans Sjæleliv, en Frihedskærlighed, som var et Udslag af den skarpeste Retssans. Ganske mesterligt har en af hans Kritikere, Steinthal, udviklet, hvorledes dette hænger sammen med hans Mangel på Evne til at fremstille et større Hele. Han tænkte aldrig systematisk, han forbandt aldrig de mange Enkeltheder, der efterhånden sysselsatte og greb ham, med hverandre indbyrdes, kun stillede han enhver af dem i Forhold til sit Væsens Midtpunkt. (Im Centrum seines Geistes trafen unzählige Strahlen zusammen, nur dass dieselben durch keine Peripherie verbunden waren. *Steinthal*.) Hans Humor forbandt den jammerlige Virkelighed med den ideale

Fordring i hans Indre, men han gav intet Billede af Virkelighedens forskellige Elementer, opfangede dem kun alle i samme Brændpunkt.

Letfatteligt er det, at som Börne med hele dette Anlæg måtte sætte Schiller højt over Goethe, således måtte han vurdere Jean Paul langt højere end Schiller. Og det er højst betegnende, at hvad han har at indvende mod Schiller ikke er Ufuldkommenheder i den rent poetiske Udformning, men Mangel på dyb Æresfølelse. Man er vant til at betragte Schiller som uangribelig på dette Punkt, men for Börnes hensynsløse Strenghed i Pligtbudet er han det ikke. Lærerig er især Börnes Bedømmelse af Wilhelm Tells Karakter. For ham er Tell kun en stor Filister; god Borger, Fader og Ægteemand, men en Mand, hvis Karakter er Underdanighed. På Rütli, hvor de Bedste mødes, fattes hans Ed; han havde ikke Mod til at være en Sammensvoren. Når han siger:-

Der Starke ist am mächtigsten *allein* —

så er dette for Börne Svaghedens Filosofi: hvem der blot har Kraft nok til at kunne komme til Rette med sig selv, er stærkest alene, men hvem der efter Selvbeherskelsen har et Overskud af Kraft, han vil også beherske Andre. Og Kritikeren gennemgår Tells Handlemåde Punkt for Punkt: Tell hilser ikke Hatten på Stangen, men det er ikke Frisindets ædle Trods, det er kun Filister stolthed, en Blanding af Selvfølelse og Frygt; han går med nedslagne Øjne forbi Stangen for at kunne sige, han ikke har set den. Og da Gessler kræver ham til Regnskab, er han ydmyg, så ydmyg, at man skammer sig over ham; han siger, han har undladt det af Uagtsomhed og ikke skal gøre det mere.

Börne vurderer ikke Æbleskuddet: en Fader kan vove Alt for sit Barns Liv, men tør ikke selv sætte dette Liv på Spil. Hvorfor skød Tell ikke strax Tyrannen i Stedet for at bede for sig som et Fruentimmer og sige sit "kære Herre! kære Herre!" Han havde fortjent Ørefigen derfor. Og, fortsætter Börne, er det ikke Forræderi og en slet Streg af ham, at når Fogden på Søen betror sig til hans Hjælp — som Fjende til Fjende — at han da springer i Land, støder Båden ud i Vandet og giver den til Pris for Stormen. Og Börne tager den stærkeste Forargelse af Repliken:-

Ich aber sprach: Ja, Herr, mit Gottes Hilfe
Getrau ich mir's, und helf uns wohl hindannen.
So ward ich meiner Bande los und stand
Am Steuerruder und *fuhr redlich hin* —

"Hvordan kommer, udbryder Kritikeren, den jævne Mand til denne Jesuitisme? Jeg begriber ikke, hvorledes man nogensinde har kunnet finde denne Handling hæderlig, endsige skøn. Tell lægger sig i Baghold og dræber uden al Fare sin Fjende, der ikke tror sig udsat for nogen Fare!"

Det kan ikke undre, at Den, i hvis åndelige Organisme Retssansen havde udviklet sig til en sådan Skarphed og Finhed, at den formelig trådte i Stedet for den egenlige Kunstsans, måtte savne Organet for Goethe, hvis Retfærdighedstrang var forholdsvis uudviklet. —

Efter et Par Års Ophold hos en Professor i Giessen blev den unge Börne i Året 1802 sendt til Berlin, da hans Fader ikke havde kunnet få Bugt med hans Lyst til Studier, skønt disse på Grund af hans Byrd blot kunde føre ham til at blive Læge, hvortil han endda aldeles ikke røbede Evne. Han blev sat i Huset hos den bekendte Læge og Kantianer Marcus Herz, hvis offentlige Forelæsninger over Filosofi havde havt så stort Tilløb af det bedste Selskab, at han — mange År før Universitetets Oprettelse — var bleven udnævnt til Professor i Filosofi med Statsløn på Livstid. Det var en fremragende Læge, en klar Tænkere og en dygtig Taler, Ven af Lessing, hvis Poesi han satte ikke mindre højt end hans Kritik. Den romantiske Skoles, særligt Hardenbergs, Mystik var ham derfor en Meningsløshed og en Gru. Da han døde allerede 1803, kunde han ikke få nogen betydelig Indflydelse på den unge Börnes Udvikling. Et des stærkere Indtryk på Ynglingen gjorde hans berømte, sytten År yngre Hustru Henriette, født Lemos,

der kun tolv År gammel uadspurgt var bleven forlovet med sin Mand. Udmærket smuk, overordenlig sprogkyndig, søgt af Datidens ypperste Videnskabsmænd og Skribenter i meget stort Antal, førte hun et af de mest omtalte, ansete, yndede Huse i Berlin. Hun var da 38 År gammel, Börne 16; men dette forhindrede naturligvis ikke det unge Menneske i at styrte sig hovedkulds ned i en håbløs Forelskelse i det skønneste og ypperligste kvindelige Væsen, han endnu havde set.

Den dejlige Henriette var som Personlighed allerede i det Ydre den skarpe Kontrast til sin uanselige, kloge og stygge Mand; en fuldendt Skønhed var hun; Hovedet lille som på græske Statuer, Skikkelsen høj og majestætisk som Dronning Luises. Den tragiske Muse eller den skønne Tscherkesserinde var de Øgenavne, hvorunder hun gik. Tilbedt var hun bleven af Wilhelm von Humboldt, af Mirabeau, af Schleiermacher, og hun omringedes efter Mandens Død af en Skare fornemme Herrer, der forgæves bejlede til den smukke Enkes Hånd. Hun afslog alle Frierier, tilbageviste trods sin Fattigdom bl.a. en af de rigeste tyske Grevers Hånd og lod sig ansætte som Guvernante for den senere Kejserinde af Rusland. Hun var ligeså strengt dydig som blændende dejlig, tilstod vel forskellige Mænd megen Fortrolighed, men altid indenfor det blotte Venskabs Grænser.

I hendes Kreds skelnede man mellem det tilladelige Koketteri, som går ud på at vinde Manden helt, og det utilladelige, som kun går ud på at vinde hans Sanser. Hun hørte da selv til de dydige Koketter farlige Klasse. Uden Temperament og forfalden til moraliserende Føleri stiftede hun som yngre et *Tugendbund*, i hvilket Wilhelm von Humboldt var mest fremtrædende, og af hvilket både gamle og unge, berømte og uberømte Mænd var Medlemmer. Man sagde Du til hverandre, skrev lange Breve til hinanden, undertiden i fremmede Sprog eller med græske og hebraiske Bogstaver, udvexlede Ringe og Silhuetter, foresatte sig hinandens "moraliske Udvikling", attråede "Lykke gennem Hengivenhed" men uden Pligter, thi Hengivenheden kender ingen Pligter, og fjernede alle den vedtagne Velanstændigheds Skranker — dog i al Tugt og Ære. Rahel spottede derover, vilde ikke ind deri.

De Breve, der vexledes, ligner ganske dem, som i Danmark lidt senere Kamma Rahbek og Molbech skrev til hinanden. Man finder her en Mundart, der aldeles svarer til hvad på Dansk Bakkehussproget er. Man fordybede sig i sine egne Følelser, og var fortabt i uophørlig Selvbespejling, der selvfølgelig berøvede Følelsen al Friskhed. I endeløse Breve forklarede Ven Veninde og Veninde Ven, under skrevne Tårer, hvorledes de gensidigt udfyldte og udviklede hinanden. Man plukkede sig selv op til Charpi, man beskuede sig i denne oprævlede Skikkelse; man samlede sig ikke til Meddelelsen; man udtværede sig tvertimod. Man persede sit Indre, til det blev flydende, blev Tårer, Hjerteblood osv. og udøste det da i en Ligesindets Barm, uden at Selvet just blev mærkeligere eller originalere ved denne Behandling.

Den smukke og noble Henriette Herz var også mindre en oprindelig Personlighed end hvad Tyskerne kalder en *Anempfinderin*. Hun tilegnede sig sjældent mere af de betydelige Mennesker, hun kom i Berøring med, end hvad hun optog ved det ydre Kendskab til deres Færd. Hun er især bleven berømt ved sit ømme Venskab med Schleiermacher. Man snakkede i Berlin meget derom, men ligefuldt var det hævet over ond Omtale. Modsætningen var altfor påfaldende mellem "den tragiske Muse" og den lille Schleiermacher, hvis fine Hoved sad på et skrøbeligt og lidt vanført Legeme. I Berlinerbefolkningen smilte man godlidende, når man om Aftenen så den lille Pastor gå ud af Henriettes Hus med en Lygte hængende ved sin Frakkeknop, eller når han selv om Dagen hang ved sin majestætiske Melpomenes Arm. Der udkom endog en Karikatur, hvor hun bar ham i Hånden — Juvelen, som han kaldtes — som man bærer en Parasol. (Karl Hillebrand: *La société de Berlin* i *Revue des deux mondes*).

Selv om den unge Börne havde været den friske, rødkindede Yngling, han ikke var, vilde han neppe have gjort noget Indtryk på sin stolte og forvante Plejemoder. Nu begreb hun i Begyndelsen end ikke, hvad der fejlede det unge Menneske, hvis Lidenskab — der foreligger skildret i hans Optegnelser — var en ægte Skoledrenge-Tilbedelse, som den i Pubertetsalderen opstår af halvbevidst Drift og overspændte Forestillinger om et kvindeligt Væsens Fuldkommenhed. Da et Par Forsøg, som den Syttenårige gjorde på gennem Husets Tjenestepige at skaffe sig Arsenik fra et Apotek, røbede Henriette Herz, hvad der

foregik i ham, stræbte hun efter Evne ved en Blanding af Godhed og Strenghed at bringe ham til Fornuft. (Fürst: *Henriette Herz*. 185 ff.) At hun imidlertid heller ikke var helt ufølsom for hans Tilbedelse eller helt fri for et Koketteri, der her antog Moderlighedens Maske, røber den lille Omstændighed, at han, der 3. December 1802 havde antaget hende for 28-30 År gammel, af hende ved Middagsbordet erfor, at hun var 34 År gammel; om Aftenen lagde hun to År til. Men flere end disse 36 bekendte hun ikke, og endnu 5. Marts 1803 antager Börne hende derfor. To År har den dejlige "Fru Moder", som hun tillod ham at kalde sig, altså løjet sig yngre. Naturligvis vedblev han at elske, beundre, fortvivle, lide Helvedeskvaler over hendes Ligegyldighed og fornemme himmelsk Salighed over et Smil eller et venligt Ord fra hendes Side, desuden at vise sig mistroisk, bitter, urimelig, uberegnelig i Omgang, indtil det blev nødvendigt at sende ham andenstedshen.

Han kom til Halle for der at fortsætte sine Studier. Ved Afrejsen overrakte han hende en følsom Dagbog — hun havde, syntes det, givet ham det Råd at udøse sin Kval i en sådan — tilligemed en Del til hende rettede lidenskabelige Breve. Fra Halle vedblev han at skrive hende til med uforandret Sværmeri og heftig Længsel, dog retter i Afstanden Börnes Væsen sig snart såvidt, at han ikke mere går op i den blotte Granskning af sin sjælelige Tilstand, men hæver sig til rolig og underholdende Kritik af Omgivelserne og til en vis værdig Selvfølelse, der er blandet med Selvkritik. Allerede i disse Breve møder man hos ham i Forening Begejstring for Ideer, Harme over Trællesind og hvas Satire i de Domme, der fældes. Man lærer her Börnes oprindelige Væsen at kende, et Temperament, for hvilket Udsvævelser så lidt er en Fristelse som Drik, en Natur, der lider under Legemets Svaghed, under den indre Strid, som opstår, hvor der findes Mod uden Kraft, Elskov uden Genkærlighed, ubestemte Ønsker om Udøvelse af Stordåd uden tydeligt Mål. Af og til en Trusel om, hvad der engang, når han er modnet til Mand, skal times den Filisterhob, der nu smiler ad ham, og harmfuld Anelse om tilkommende Ydmygelser, og stormende Forsæt om Hævn over de Frække, som vil forhåne ham på Grund af hans Afstamning og pine ham, fordi de anser hans Tilbageholdenhed for Fejghed. Tydeligt nok har dette Ungdomsophold i Berlin for den unge Börne havt den Betydning at modne hans Følelsesliv, medens Berøringen med Tidens betydeligste Mænd i det Herz'ske Hus har bidraget sit til at vække hans Åndsevner. ([Note 4](#))

Han studerede i Halle, da Slaget ved Jena blev slået og Universitetet kort efter ophævet af Napoleon. Börne drog til Heidelberg for at fortsætte Studierne der, iøvrigt fuld af patriotisk Forbitrelse mod de Franske, som gav sig Luft i et Flyveskrift, Censuren ikke lod passere. Men samtidigt med at Napoleons Sejerstog forjog Studenterne fra Halle, indtrådte som Følge af hans Sejre en fuldstændig Omvæltning i de politiske Forhold i Börnes Fødeby. Allerede i 1806 tog Dalberg som Fyrst-Primas i det nys grundede Rhinforbund Frankfurt am Main i Besiddelse. En af hans første Regeringshandling var at hidføre væsenlige Forbedringer og Lettelser i Jødernes Stilling, indtil en Forordning af Napoleon 1810 påbød Afløsning af alle Byrder, som pålåg Livegne og Jøder. I December 1811 fik den jødiske Menighed i Frankfurt fulde Borgerrettigheder mod en Sum af 440,000 Gylden, der helt var indbetalt det følgende År. For Börne var den nærmeste Virkning den, at han opgav det medicinske Studium, som han kun modstræbende havde grebet, fordi ethvert andet var ham forbudt, og gik over til Statsvidenskab og Jurisprudens, der åbnede Adgang til Statstjenesten. 1808 blev han Doctor philosophiæ.

Faderen, som havde været yderst utilfreds med Sønnens Mangel på Stadighed som Student, ligesom med hans jævnlige Gøren Klatgæld, og som nu var ikke mindre misfornøjet med hans Opgiven af Medicinen, krævede, at han skulde ernære sig selv, og skaffede ham da en Ansættelse, der står i en pudsigg Mod sætning til Börnes senere Virksomhed som Skribent, et lille Embede ved det Frankfurter Politi.

Han blev udnævnt til Aktuar, sad i Römerens gamle mørke Rum, viserede Passer, prøvede Vandrebøger, optog Protokoller og repræsenterede ved højtidelige Lejligheder i Uniform og med Kårde den stedlige Autoritet.

Imidlertid var han begyndt at optræde som Forfatter, som Medarbejder af et Frankfurter Dagblad, med Artikler, fulde af urtysk Retorik, i hvilke der overfor den stærke Corsikaner fremtræder en fædrelandsk Entusiasme, der i sit sproglige Udtryk allerede slår over i det vildeste Fædrelanderi. Det er Opråb til de tyske Ynglinge og Udbrud af den blindeste, loyaleste Tillid til de tyske Fyrster. ([Note 5](#)) Han er lutter Håb med Hensyn til Udfaldet af "Frihedskampen".

Han anede visselig ikke, at han selv skulde blive et af Sejrens første Ofre. Neppe havde i 1813 Kejserne af Rusland og Østerrig og Kongen af Preussen holdt deres Indtog i Frankfurt, før Fyrst Dalbergs syvårige Styre var forbi; Storhertugdømmet Frankfurt blev udslettet af Staternes Tal og man lod den gamle Forfatning træde i Kraft påny. De Borgerrettigheder, som Israeliterne i dyre Domme havde tilkøbt sig, kasserede man simpelthen, selvfølgelig uden at give Pengene tilbage. Det var, skriver Karl Gutzkow, som om de Kurerer, der fløj frem og tilbage mellem Wien, hvor Fredskongressen havde sit Sæde, og de andre tyske Byer, som havde hver sin Reaktionskongres, oprev Furer i den blodsivende tyske Jord, i hvilke man påny vovede at så de gamle Fordømmes og Forrettigheders Sæd.

Det franske Herredømmes Fald berøvede Börne hans Embede og hans Ulykkesbrødre deres Menneskerettigheder; han var upersonlig nok i sin Tankegang til sidenhen som før at ansee dette Fremmedherredømme for en Skændsel.

Det kan imidlertid ikke undre, når Goethes Ligegyldighed også overfor dette Udslag af den store Reaktion styrkede Börne i hans Had til en Personlighed, der fra ingen ham tilgængelig Side syntes ham stor. I sin Anmeldelse af Bettinas Bog *Goethes Brevvexling med et Barn* — måske den mest vildledende Kritik, Börne har forfattet — skriver han: "Hvad gjorde Goethe, den største Digter, til et så lille Menneske, hvad slyngede Humle og Petersilie ind i hans Laurbærkrans? Hvad satte Nathuen på hans ophøjede Pande? Hvad gjorde ham til Forholdenes Træl, til fej Filister, til Småstadssjæl? Han var Protestant og hans Familie hørte til det herskende Parti i Frankfurt, dens Medlemmer kunde blive Medlemmer af Senatet. Da han 60 År gammel stod på Højden af sit Ry, og Virakskyerne under hans Fødder skillende skærmede ham mod Dalboernes lave Lidenskaber — så ærgrede han sig, da han erfor, at Frankfurterjødernes krævede Borgerrettigheder og han frådede mod den *Humanitetsvåsen*, der talte Jødernes Sag."

Hvad Börne mindst af alt kunde tilgive Goethe, det var dog dennes Stilling til de Store. Han overså, at den Menneskealder, han selv var yngre end Goethe, betegnede en gennemgribende Forandring i Skribentens Stilling til Fyrsterne og Publikum. I Tyskland levede i det attende Århundrede Skribenterne ikke af Honorarer men af Tilegnelser. Digterne var nødte til at søge en fornem Beskytters Yndest, til at undervise adelige Junkere eller ledsage unge Prinser på Dannelsesrejser. Wieland modtog Pengegaver til Tak for Dedikationer, Schiller tog med Glæde mod den Understøttelse, Hertugen af Augustenborg skaffede ham fra Danmark. Monarker og Fyrster, høje Herrer, Aristokrater nærrede jo i Slutningen af det attende Århundrede en virkelig, ja heftig Interesse for Filosofi og Poesi, for al den nye Sandhed og Skønhed; de drog Forfatterne til sig som deres Ligemænd. Det var først ved den franske Revolution, at dette smukke Forhold ophørte, og Goethes Livsstilling var ordnet før Revolutionen.

Börne stirrede sig blind på de løsrevne Udtryk for Goethe's Fyrstedyrkelse. Han afskriver etsteds denne Passus af Goethe's Dagbog: "Derefter havde jeg den uventede Lykke at turde gøre deres kejserlige Højheder Storfyrst Nicolaj og Gemalinde min Opvartning i mit Hus og min Have. Hendes kejserlige Højhed, Fru Storfyrstinden, forundte mig at nedskrive nogle poetiske Linjer i hendes sirligt prægtige Album," og Börne tilføjer: "Det skrev han i sit 71de År, hvilken Ungdomskraft!" Jo ældre Börne blev, jo mere han selv udviklede sig til ikke at være andet end den menneskevordne politiske Overbevisning, et Væsen, i hvilket den politiske Overbevisning havde bemægtiget sig det hele Sjæleliv, Talentet og Viddet, og hos hvem den var omdannet til en Religion med alle Religionens Ytringsformer: Tro, Andagt, Fanatisme — desmere værdiløs, ja foragtelig forekom Goethes Tilskuerrolle til de politiske Kampe ham. Et andet Sted skriver han: "Goethes Dagbog har jeg nu endt. En så tør og livløs Sjæl gives der ikke mere i Verden, og Intet er pudsigere end den Naivitet, med hvilken han lægger sin Følelselshed

for Dagen ... Og sådanne Konsuler har det tyske Folk valgt sig: Goethe, der mere angest end en Mus roder sig ned i Jorden og gerne giver Luft, Lys, Frihed, Alt bort, når han blot rolig i sit Hul kan tære på det ranede Stykke Flæsk, og Schiller, der ædlere, men lige så modløs, skjuler sig for Tyranniet bag Skydunst, oppe hos Guderne forgæves beder om Hjælp, og blændet af Solen ikke mere ser Jorden, og glemmer Menneskene, som han skulde hjælpe. Og således — uden Fører, uden Formynder, uden Retsven, uden Beskytter — bliver det ulykkelige Land et Bytte for Kongerne, og Folket en Spot for Folkene."

Fra Sommeren 1818 optræder Börne, der hidtil kun nu og da havde udgivet Flyveskrifter, som selvstændig Journalist, idet han udgav og næsten alene forfattede Tidsskriftet *Die Wage*. Han var den første Journalist i stor Stil, som den tyske Literatur havde frembragt, og først han gjorde den periodiske Presse i Tyskland til en Magt. Det er en Glæde at eje de nu så sjældne Hefter af hint gamle epokegørende Tidsskrift "für Bürgerleben, Wissenschaft und Kunst". Midlet, hvorved det trængte igennem, var Udgiverens levende Stil og træffende Vid. Det behandlede Politik og Literatur og Teater, det havde Medarbejdere som Görres (før dennes Omvendelse) og som Willemer, Goethes rationalistiske og frisindede Ven ("Suleika"s Ægteemand); men hvad for et Emne, Tidsskriftet end fremdrog, så fik det ved Behandlingsmåden en politisk Farve. I Løbet af de fire År, i hvilke Börne forestod Udgivelsen af *Die Wage*, overtog han desuden Redaktionen af to Dagblade, først af *Zeitung der freien Stadt Frankfurt*, som han på Grund af Censurens uophørlige Plagerier måtte opgive allerede efter tre Måneders Forløb, så af Bladet *Die Zeitschwingen*, der blev undertrykt ved et Magtbud, samtidig med at der idømtes Redaktøren en kortvarig Fængselsstraf. Börne rejste nu for første Gang til Paris, hvorfra han en Tid lang leverede Breve til Cottas forskellige Tidsskrifter, men vendte dog allerede 1822 tilbage til Tyskland, hvor en lang og farlig Sygdom opslugte hans Sparepenge og tvang ham til at henvende sig om Bistand til sin Fader.

Denne var yderst misfornøjet med ham. Af sine andre Børn havde han Glæde; men denne Søn, Doctoren, der Intet kunde fortjene, havde, påstod han, allerede kostet ham store Summer, og var dog ikke blevet andet end Forfatter af Artikler og Skrifter, hvis Tendens aldeles ikke billigedes af hans Velynder, Fyrst von Metternich i Wien. Hvad skulde han skabe sig Fjender for! angribe de Store! Passede det for hans Samfundsstilling! Hvad var han overhovedet i Verden, siden han tillod sig at føre så stort et Ord? Nu kunde han have været Læge og samlet sig Praxis, eller været Advokat og have ført Rothschilds Processer. I Stedet skrev han Tidsskriftsartikler, rejste den Smule Penge op, som de indbragte ham, og spærrede sig ved sine ugudelige Bemærkninger om de Store enhver Lejlighed til nogensinde at komme på grøn Gren.

Og Faderen kendte de politiske Forhold tilstrækkeligt til at vide, at hans Søn aldeles ikke behøvede at blive Læge eller Advokat for at få en indbringende Stilling. Han vidste ret vel, hvorfra Hr. von Gentz og Hr. Friedrich von Schlegel fik deres Vexler. Og så havde Sønnen endda Maria Theresia's Tilsagn at beråbe sig på. (Karl Gutzkow: *Börnes Leben*. Ges. Werke XII 328, 329).

Neppe havde Börne begyndt en regelret Virksomhed som Skribent, før de store Reaktionære lagde Mærke til hans Evner. I et Brev fra Rahel, dateret 18. Maj 1819, hedder det, at Gentz har anbefalet hende *Die Wage* som det åndrigste, vittigste, der i hine Dage skreves, det bedste af den Art, der overhovedet siden Lessing var kommet frem. Börne's Fader vidste godt, at Hr. von Gentz roste Sønnens Stil, og Fyrst von Metternich hans politiske Kundskaber. (Note 6) Uden at spørge sin Søn arbejdede han da på at skaffe ham en fordelagtig Byggegrund på Samfundets Solside. Da Börne erfor derom, havde Metternich allerede grebet til med begge Hænder: Börne skulde leve i Wien med Titel, Rang og Indtægt som kejserlig Rådsherre uden at være bunden til nogensomhelst Tjeneste derfor. Ubetinget Censurfrihed var sikret ham for Alt, hvad han måtte ville skrive. Han skulde være sin egen Censor. Og vilde han efter nogle Måneders Forløb opgive sin Stilling, stod det ham frit for. Således vilde han jo allerbedst kunne arbejde for Fremskridtets og Humanitetens Sag.

Faderen skrev: Kære Louis! jeg beder dig, læs dette Brev med samme Opmærksomhed, med hvilken jeg har læst dit. Tro mig, din så højt priste Uafhængighed er usikker; vil den eller kan den bevares? Hvorfor skulde dog ikke også du en Gang tænke på et fast Udkomme? ... Hvori består din nærværende Lyksalighed? Dog vel ikke i de 500 Francs [månedligt Honorar fra Cotta]? Beslut dig dog for din Fremtids Skyld til på min Bekostning at gøre en Rejse til Wien; jeg besværges dig, ikke at forskertse din Lykke ..."

Börne afslog Alt, afslog det så kort, at han end ikke en Gang vilde tale med Magthaverne. (Han skriver til Faderen: Gentsch war zwar früher auch liberal, er aber konnte Bürgerschaft geben seiner aufrichtigen Bekehrung, die ich nicht geben kann. Gentsch war schon viele Jahre, ehe er in österreichische Dienste trat, an England verkauft. Er ist sinnlich, verschwenderisch, der liederlichste Mensch im Lande ...) Goethe kunde lade sig gøre til Gehejmeråd ved et Hof, han ikke. Og Fristelsen var vel større for den fødte Plebejer, der på Kommando måtte hilse enhver Forbigående, end for den store Patriciersøn. Når man læser Börne's hårde, hånlige Domme om Goethe, bør man ikke over deres Uretfærdighed glemme, at der stod en Mand bag Ordene, der ikke vilde gøre, hvad Goethe havde gjort.

Kunstsans i Ordets strenge Forstand besad Börne ikke. Han har åbent tilstået det, desuden røbet det ved at udtale sin Uvilje mod dem, hvem det er ligegyldigt, hvad Kunstneren fremstiller og kun vigtigt, hvorledes han fremstiller det. Kunstnere og Kunstkendere af den Art er ham af Hjertet imod. Det er ham en Gru, at man kan sætte en *nature morte* over et Maleri, der forestiller en Madonna. Med sit Hang til det Betydelige og Storladne elsker han i Kunsten kun det Guddommelige og bekender ligefrem, at hvor han ikke finder guddommelig Natur, der er for ham det Hele Unatur og Stymperarbejde. (Ein Frosch, eine Gurke, eine Hammelskeule, ein Wilhelm Meister, ein Christus — das gilt ihnen alles gleich! ja sie verzeihen einer Mutter Gottes ihre Heiligkeit, wenn sie nur gut gemalt. So bin ich nicht, so war ich nie. Ich habe nur immer Gott gesucht in der Natur, die göttliche Natur in der Kunst, und wo ich Gott nicht fand, da fand ich elende Stümperei, und so habe ich über Geschichte, Menschen und Bücher geurtheilt. — Desværre!)

Det er da ikke rigtigt, hvad Steinthal siger, at intet Dannelsesområde, ingen Form af kunstnerisk Skaben var Börne fremmed; thi selve det Dannelsesområde, der betegnes af Kunsten som Kunst, var tillukket for ham. Dette forhindrer selvfølgelig ikke, at han kan have sagt meget Forstandigt og Lærerigt om Kunstværker, men det rammer aldrig det Kunstneriske i dem.

Man har således rost Börne stærkt for den energiske Modstand, han rejste mod de tyske Skæbnetragedier, som på hans Tid begyndte at oversvømme Scenen og for dumme Sindene. Men man vil se, at det slet ikke er mod det æstetisk Forkastelige i dem han ivrer; han tager Sagen moralsk eller religiøst. Troen på, at en Dato som den 24. Februar er særligt skæbnesvanger for en Familie, er simpelthen dum og tom. Den har Intetsomhelst at gøre hverken med den antike Tro på en uafvendelig, forud bestemt Skæbne eller med den kristne Tro på et alvidende Forsyn eller med den moderne deterministiske Årsagstro, der har umuliggjort tidligere Tidens Tro på en såkaldt fri Vilje. Men for Börne er denne Tro kun fornuftstridig som formentlig sammenblandende to teologiske Systemer. Hans Tankegang er denne, at enten er Døden en kærlig Fader, der henter sin Søn, og da er Skæbnen ikke tragisk, eller den er en Kronos, der sluger sine egne Børn, og da er den ukristelig. ([Note 7](#)) Som om dette var en Anke! den kunde jo være højest poetisk endda.

Börne har overfor de talrige Dramer, det faldt i hans Lod at kritisere, det ypperlige Hoveds sunde Sans for, hvad der har Værdi og hvad der er værdiløst. Han viser sig fuld af Forståelse for Ånden i Oehlenschlägers *Correggio*, fuld af Overbærenhed med Stykkets Svagheder, om end ganske uden Blik for dets sceniske Effekt; han forstår tilfulde at vurdere Skuespildigtere som Kleist og Immermann og den begyndende Grillparzer. Men når han skal begrunde sin Ros eller Dadel, røber han stadigt påny det ukunstneriske Naturel, og manges Gang lægger han den patetiske Idealists hele Fordomsfylde for Dagen. Han misbilliger f.eks. — og vistnok med Rette — Ifflands *Die Spieler*. Men Begrundelsen er rent barok: "At bringe Spillesygen på Brædderne! udråber han, man kunde lige så godt dramatisere

Svindsothen gennem alle dens Stadier!" — Der er kun den Forskel, skulde man tro, at Svindsothen er et legemligt Onde, Spillesygen en Last. Hans Tankegang er Idealismens sædvanlige, at det, man kan se hjemme, behøver man ikke at gå i Teatret for at se. Han nævner som Exempler Pengemangel, Gæld, en Hustru, der tålmodigt bærer Afsavn, og istedenfor at fremhæve den platte, ukunstneriske Ånd, hvormed Sligt er gengivet, udbryder han: "Er dette så sjældne Særsyn, at man må give Penge ud for at tilkøbe sig Skuet af dem? På Scenen skal Mennesket stå et Trin højere end i Livet." Og han forklarer, at hos Grækere og Romere tyede man derfor til mytiske Fabler; de moderne må fremstille de gamle Folkeslags virkelige Mennesker, eller hvis de ubetinget vil i Lag med Samtiden, tør de kun gengive dens Lidenskaber. Han nærer, som man ser, naivt den Tro, at Oldtidens "klassiske" Mennesker gennemgående stod langt over de modernet og han forstår ikke, at den jævne Virkelighed ved Behandlingsmåden kan adles til Kunst.

Et endnu langt stærkere Vidnesbyrd om Mangelen på Sans for primitiv Poesi end disse akademiske Talemåder er Börnes Kulde overfor det gamle Testamente. Der forekommer i et Brev til Henriette Herz fra hans nittende År en Passus af virkelig forskrækkende Goldhed, tør og gammelagtig som en Spas om Mosebøgerne af Voltaire — og det efter Goethe: "De gamle Jøder fra Abraham af til den vise Salomon har altid taget sig ud for mig, som havde de villet travestere den almindelige Verdenshistorie. Læs blot *Josva* og *Kongernes Bog*, og De vil finde, hvor Blumauerisk Alt ser ud deri." (*Briefe des jungen Börne* S. 143.) At sammenligne disse ældgamle Redaktioner af mindeværdige Sagn og Historier med en plump tysk Travesti af Virgils Æneide er kun muligt, når man, uden Modtagelighed for Oldtids-Former, i ethvert Værk søger en moderne følsom, religiøs eller politisk Moral. Det stemmer godt hermed, at Börne ender med et blindt Sværmeri for den ubestemte, halvt nytestamentlige, halvt moderne salvelsesfulde Patos i Lamennais' *En Troendes Ord*.

Kapitel 8

Börne, Menzel og Goethe

Uden denne Mangel på poetisk-kunstnerisk Modtagelighed vilde Börnes Deltagelse i den af flere blandt Ordførerne i hans Samtid iscenesatte Reaktion mod Goethe ikke være fuldt forklarlig. Thi skønt hans Uvilje mod Goethe var oprindelig nok, var han dog ingenlunde Skaber af Reaktionen mod Goethe; han forefandt den snarere i fuld Gang. Omtrent samtidig med, at man fra pietistisk Side frydede sig over Præsten Pustkuchen's falske *Vandreår* med deres Angreb på Hedningen Goethe's Ugudelighed, begyndte man i den opadstræbende politiske Ungdom at billige Undersøgelser angående Goethes politiske Overbevisning, der målte den med de sidste Dages Mål, og Skildringer af Goethe som en "Aristokrat", der var uden Hjerte for Folket og i Virkeligheden uden Geni.

Den første, der i større Stil og med gennemført Hårdnakkethed i en lang Række af År drev Nedsættelsen af Goethe systematisk, var Wolfgang Menzel (født 1798), der før Tredivårsalderen ved en vis grov, literær Begavelse, uhyre Selvsikkerhed i Optræden og stram Doktrinarisme som Liberal, National og Moralist havde svunget sig op til en stor og frygtet Indflydelse. Som Börne gik han oprindeligt ud fra Jean Paul. Men hans i sin Tid ansete *Streckverse* (1823), der er utvetydige Efterligninger af dette Forbillede, driver den Jean Paulske Art af Åndrighed ud i Karikaturen. Ting, der ikke står i fjerneste naturlige Forbindelse med hinanden, tvinges sammen til en Aforisme omtrent som i en Brander hinanden uvedkommende Forestillinger kobles sammen til et Ordspil. Han skriver: "Allehelgenes Dag kommer før Allesjæles; Profeterne har altid Himlen før Folket", "Oldtidens Religion var Krystalmoderen for mange glimrende Guder, den kristelige er Perlemoder for en eneste, uvurderlig Gud." "Jordelivet er en Bastonnade." "Enhver Kirkeklokke er en Dykkerklokke, under hvilken man finder Religionens Perle." (Allerheiligen geht vor Allerseelen, die Propheten haben den Himmel eher als das Volk. — Die Religion des Alterthums war die Christallmutter vieler glänzenden Götter, die christliche ist die Perlemutter eines einzigen aber unschätzbaren Gottes.)

I sit Literaturblad *Deutsche Litteratur* begyndte han fra 1819 en med vanvittig Indbildskhed og klippefast Tro på Angrebets Berettigelse ført Polemik mod Goethe. Han søgte først at undergrave Læseverdenens Beundring for Goethes Originalitet, stræbte i hans Værker at opspore Efterligning af et Forbillede eller dog lånte Tanker og efterviste fremmed Indflydelse overalt.

I sit første sammenhængende literaturhistoriske Værk *Die deutsche Litteratur*, der 1828 udkom i to Dele, beskylder han i en roligt affejende Tone Goethe bl.a. for at have smigret alle Tidsalderens Fordomme og Forfængeligheder. Han indskrænker her hans Evne til den blotte Fremstillingsgave, "Talentet", der efter sit Væsen er uden indre Hold, "en Hetære, der giver sig til Pris for Enhver". Goethe har altid svømmet med Strømmen og på Overfladen som Kork, han har gjort sig til Tjener af enhver Svaghed og Dårskab, der var på Mode; under hans Værkers glatte Maske skjuler sig en raffineret Nydelsessyge og Sanselighed; hans Digtninge er Blomsten af den i den moderne Verden herskende Materialisme. Goethe har intet Geni, men høj Grad "det Talent at gøre Læserne til sine Medskyldige" osv. (Menzel: *Die deutsche Litteratur* II S. 205-222.) Heine, som var ukritisk nok til i en Recension at rose Værket og dets Forfatter — en Ros, han snart skulde komme til at fortryde, gøs dog tilbage for den Menzelske Lære, at Goethe ikke var noget Geni, kun et Talent. Han udtaler den Anskuelse, at denne Lære kun vil finde Indgang hos Få, "og selv disse Få vil dog indrømme, at Goethe nu og da har havt det Talent at være et Geni."

Såvel i sine talrige Tidsskriftsartikler som i sit til det Dobbelte forøgede Værk om den tyske Literatur fortsatte imidlertid Menzel Kanonaden. Han efterviste her hos Goethe tre Slags personlig Forfængelighed og sex Slags Vellyststilbøjeligheder (dreierlei Eitelkeiten und sechserlei Wollüsteleien). Han gennemgik hans større og mindre Værker et for et for at måle dem med sin moralsk-patriotiske

Målestok og finde dem elendige. *Clavigo* fordømmer han, fordi Goethe lader *Clavigo* forlade Marie. Det nytter ikke, at Digteren lader ham dø for hendes Broders Hånd, tværtimod det opægger yderligere Menzel, som véd, at han i Virkeligheden levede lystigt videre, hvad der gør hans Død på Scenen til et blot Teaterkup. ("Der Dichter ... fühlt zwar, dass das Schicksal ins Mittel treten müsse, und lässt den Verräther durch eine rächende Bruderhand falleu; wie vielmehr muss uns aber dieser Theaterstreich indigniren, wenn wir wissen, dass der berühmte Liebhaber in der Wirklichkeit lustig fortgelebt, um das Unglück zu beschreiben, welches er angerichtet.") Kritikeren må, som man ser, tage sin Stykket uvedkommende Viden til Hjælp for at finde det tilstrækkeligt umoralsk. Tasso er ham Goethes "Hofmandsbekendelse" (Höflingsbekenntniss), hvori han har røbet den Forfremmedes Forfængelighed, der søger det Fornemme hos Kvinderne. (Die Eitelkeit des Emporkömmlings, die in den Frauen zugleich das Vornehme, das Königliche, begehrt.) Hvad moralsk Menzel kan forebringe om *Die Mitschuldigen*, *Die Geschwister*, i hvilken "Vellysten skeler til den smukke Søster," om *Stella*, hvor Raffinertheden er lysten efter Bigamiet som Pirringsmiddel (nach dem Reiz der Bigamie gelüstet) og om *Manden på 50 År*, der er den særlige Genstand for hans Vrede, kan Læseren med Lethed forestille sig. Men selv *Wilhelm Meister* er ham kun en Omskrivning af Goethes uværdige Ringeagt for Dydens indre Værdighed og Attrå efter Adelsstandens ydre Kår. (Geadelt zu werden, im Reichthum zugleich den *haut goût* der Vornehmigkeit in behaglicher Sicherheit zu geniessen, war ihm für dieses Leben das Höchste.) Endelig er *Valgslægtskaberne* ham Typen på en "Ægteskabsbrudsroman", som drejer sig om Vellysthanget, der attrår hvad Næstens er (die Wollüstelei, die das Fremde begehrt). Ja *Bruden fra Korinth* er kun Udtryk for den Vellyst, der attrår Lig (die sogar noch in den Schauern des Grabes, in der Buhlerei mit schönen Gespenstern einen *haut goût* des Genusses sucht).

Hvor det er umuligt at anbringe Beskyldningen for Usædelighed, vender Menzel tilbage til sin Beskyldning for Uoriginalitet. *Hermann og Dorothea* er ikke blot et underordnet Arbejde som Hyldest af Spidsborgerligheden men som ligefrem Efterligning af Voss's *Luise*. I Sandhed original, siger Menzel, har Goethe kun været i *Faust* og *Wilhelm Meister*, fordi han i disse har kopieret sig selv. Iøvrigt har han i sin Ungdom lånt fra Molière og Beaumarchais, fra Shakespeare og Lessing, medens hans senere Jambetragedier er "Frugter af hans Rivalitet med Schiller". Tilmed var han, som Gud og Hvermand véd, ingen Patriot.

Sammenligner man nu Börnes Angreb på Goethe med disse af Menzel, opdager man, trods Udtrykkenes Ubændighed også hos ham, den store Ulighed, at Börne ikke indlader sig på at bedømme endsige fordømme Goethe's Digterværker og lige så lidt nedlader sig til Beskyldningerne for kønslig Usædelighed, men stadigt indskrænker sig til Stormløb på Goethe som politisk Person. Saint René Taillandier har rigtigt bemærket, at Börne har givet Alt, hvad han havde på Hjerte mod Goethe, Udtryk, da han over sin Anmeldelse af Bettina's *Goethe's Brevvexling med et Barn* som Motto satte disse Ord af "Prometheus":-

Ich dich ehren? Wofür?
Hast du die Schmerzen gelindert
Je des Beladenen?
Hast du die Thränen gestillet
Je des Geängsteten?

Af Goethes Værker forstod han vel kun at vurdere dem, hvori han fandt Ungdommens Ild, men hans Angreb beror ikke på Ringeagt for andre af disse Værker, kun på den Omstændighed, at Goethe, som ved sine Evner og sin Anseelse var så højt stillet, aldrig satte sin Personlighed og sin Stilling ind på en Forbedring af de virkelige Livsforhold i Tyskland. Det er let nok af Börnes Skrifter at plukke tåbelige Effektsteder ud, hvor han slår ind i den Menzelske Tonart, som når han i sin *Dagbog* fra 1830 taler om Goethe's Held, at han med sit Talent 60 År igennem har kunnet eftergøre Geniets Håndskrift og forblive

uopdaget, eller når han kalder Goethe den rimede Træl, Hegel den urimede. (Welch ein beispielloser Glück musste sich zu dem seltenen Talent dieses Mannes gesellen, dass er sechzig Jahre lang die Handschrift des Genies nachahmen konnte und unentdeckt geblieben! ... Goethe ist der gereimte Knecht, wie Hegel der ungereimte.) Men for at forstå disse vilde og beklagelige Udbrud må man sætte sig ind i Börnes Ankeposter mod Goethe som mod Schiller.

Han gik ud fra den (rimeligvis ganske falske) Grundforestilling, at Goethe ved betimelig og behjertet Protest kunde have forhindret Karlsbader-Beslutningerne, kunde have sikret Pressefriheden og de andre åndelige Goder, Reaktionen nu havde ranet fra det tyske Folk. Men især gik han ud fra Overbevisningen om, at det, ligegyldigt hvad Udfaldet var blevet, havde været Goethe's Pligt at protestere. Dog hvad så han istedenfor? Han så "Gehejmeråd von Goethe, Karlsbader-Digteren", som han med et bidende Ordspil hentydende til Goethe's årlige Karlsbaderkure kalder ham, betegne sig selv som *Tjener* blandt andre Tjenere af sin Fyrste ("wir sämtlichen Diener"), så ham i sine *Tag- und Jahres-Hefte* tilstå, at han havde villet indgyde Afsky for den franske Revolution ved det lille slette Stykke *Borgergeneralen*, hvor den hele Frihedskomødi går ud på at rane Bonden Martin et Fad Mælk, så ham bekende, at han, langt fra at tage sig af Fichtes Sag, da denne som Professor i Jena blev anklaget for at lære Ateisme, tværtimod nærede en vis Harme over de Ubehageligheder, denne Sag voldte Hoffet, da "Fichtes Ytringer om Gud og guddommelige Ting, angående hvilke man ganske vist bedre iagttager en dyb Taushed" (über die man freilich besser ein tiefes Stillschweigen beobachtet") fremkaldte Henvendelser udefra. Han så Goethe endelig udtrykkeligt beklage den Afbrydelse af fredelige Tilstande, som Pressefrihedens Forkyndelse i Weimar forårsagede, da Oken's *Isis* blev udgivet — und jeder wohldenkender Weltkenner, die leicht zu berechnenden weiteren Folgen mit Schrecken und Bedauern voraussah". (L. Börne: *Gesamm. Schriften* III 216, 217, 222.) Og på lignende Måde følte han sig skuffet og krænket, når han læste, at Schiller, hvem han dog ellers satte højt, midt under den franske Revolutions hedeste Dage i sin Bebudelse af Tidsskriftet *Die Horen* skrev, at dette Organ særligt og ubetinget vilde forbyde sig selv Alt, hvad der var Kritik af Statsreligionen og af den politiske Tilstand. Han vidste og tilføjede, at ganske således tænkte og talte også Goethe. (Vorzüglich aber und unbedingt wird sich die Zeitschrift Alles verbieten, was sich auf Staatsreligion und politische Verfassung bezieht.)

Det er dette, man må have for Øje, når man læser hans luende Ord — flammende af en Frihedsbegejstring, der gør uretfærdig — om Schiller og om Goethe, Klagen over at Tysklands to største Ånder i deres Brevvexling er så Lidet, at det er værre end Intet (so Nichts sind — nein weniger alt Nichts, so wenig), og at de overhovedet er det, der for ham den overbeviste Demokrat er det værste, to store Aristokrater og Schiller en endnu værre Aristokrat end Goethe, thi Goethe ynder den fornemme Kaste, Schiller lever kun med Menneskehedens Adel. Efter hans Opfattelse kunde Goethe have været den Herkules, der rensede Fædrelandets Augiasstald; i Stedet har han foretrukket at hente sig Hesperidernes gyldne Æbler og beholde dem for sig selv. (*Börne* III 536, 568, 572.) Han sammenligner ham i sit Sind med andre Landes store poetiske Ånder, med Dante, der kæmpede for Retten, med Alfieri, der krævede Frihed, med Montesquieu, der skrev sine *Perserbreve*, med Voltaire, der trodsede Alt og opgav alle sine Sysselsættelser, når det gjaldt at komme en Forfulgt til Hjælp eller redde en uskyldigt Dødsdømts Minde, med Republikaneren Milton, med Byron, hvis Liv var Kamp mod klogt og dumt Tyranni — og han stævner Goethe for Efterverdenens Domstol. "Den frygtelige, ubestikkelige Dommer vil sige til Goethe: Dig blev en stor Ånd givet, har du nogensinde bekæmpet Lavheden? Himlen gav dig en Tunge af Ild, har du nogensinde forsvaret Retten? Du havde et godt Sværd, men du var stadigt kun din egen Vogter." (*Börne* III 573.)

Ingen vil kunne negte, at Börne her har peget på svage Punkter i Goethes Storhed og på hans Væsens Grænser, selv om det må hævdes, at visse af Goethes Fortrin blot kunde købes for disse Mangler, og at han allerede for ikke af sit Genis Mangesidighed at splintres har måttet pålægge sig en streng Begrænsning. Det lå ikke for ham at gøre hvad Börne fordrede af ham. Men man må forstå denne Börnes relative Ret for at tilgive ham de heftige og dumme Udtryk, han giver sin Uvilje mod Goethe i de

År, da først den franske Regerings Underkastelse under Børsmatadorerne, så den polske Opstands Undertrykkelse gav de Frisindedes Forhåbninger til Julirevolutionens Indvirkning på Forholdene i Europa det afgørende Stød, og da Börnes Sind blev bitrere og lidenskabeligere end nogensinde. Han betegner nu Goethe som en uhyre *hindrende* Kraft, som en Stær i Tysklands Øje, og udtaler Forestillingen om, at først når Oldingen i Weimar dør, vil den tyske Frihed fødes. (Dieser Mann eines Jahrhunderts hat eine ungeheure, *hindernde* Kraft; er ist ein grauer Staar im deutschen Auge ... Seit ich fühle, habe ich Goethe gehasst; seit ich denke, weiss ich warum. (20. November 1830.) Es ist mir als würde mit Goethe die alte deutsche Zeit begraben; ich meine an dem Tage müsse die Freiheit geboren werden.)

Kogepunktet nåede hans Vredesudbrud dog, da han i Oktober 1831 efter Dage tilbragte i Fortvivelse over Sagerne Gang med Indtryk, der hos denne evigt Forhåbningsfulde var dobbelt smertelige, af at Frankrig var fortabt og Reaktionen sejrrig, læste Goethes *Tag- und Jahreshefte* og forfærdedes over Forfatterens "Følelseløshed". Som bekendt fortæller Goethe her, hvorledes han i 1790 under sit Ophold ved Hæren i Schlesien skrev nogle Epigrammer, dernæst i Breslau ved Soldaterhoffet dør studerede sammenlignende Anatomi og levede som en Eneboer fortabt i dette Studium, endelig at den Begivenhed, der foranledigede ham til Studiet, var det Fund, han en Aften i Venedig havde gjort af en halvsprængt Fårehjerneskal.

Börne skriver herom: "Hvorledes! Goethe, et rigtbegavet Menneske, en Digter; den Gang i Livets skønneste År ... han var i Krigsrådet, i Titanernes Lejr, dør, hvor for fyrretyve År siden Kongernes frække, men dog storstilede Kamp mod Folkene begyndte, og til Intet begejstrede dette Skuespil ham, til ingen Kærlighed, intet Had, ingen Bøn, ingen Forbandelse, til Intet uden nogle Epigrammer, hvilke han selv betragter som for værdiløse til at han kan meddele Læseren dem. Og da de prægtigste Regimenter, de skønneste Officerer drog ham forbi, frembød der sig intet bedre Stof for hans Betragtning end den sammenlignende Anatomi! Og da han i Venedig spaserede ved Havets Bred — Venedig, et bygget Eventyr af tusind og én Nat; hvor Alt toner og funkler: Natur og Kunst, Menneske og Stat, Fortid og Nutid, Frihed og Herrevælde; hvor selv Tyranni og Mord kun klirrer som Lænkerne i en uhyggelig Ballade; Sukkenes Bro, de ti Mænd, det er Tartarus-Scener — Venedig, hvortil jeg sender længselsfulde Blikke, men som jeg ikke kan nærme mig til, fordi det østerrigske Politi ligger på Lur foran Byen og med sit giftige Slangeblik skræmmer mig tilbage — dør, efter Solnedgang, da Aftenrødmen overstrømmede Hav og Land, og Lysets Purpurbølger slog sammen over denne Stenmand og farvede ham, den evigt grå, og da måske Werthers Ånd kom over ham, så han følte, at han endnu havde et Hjerte, at der gaves en Menneskehed om ham, en Gud over ham, og han forfærdedes over sin døde Ungdoms Ånd, og Hårene rejste sig på hans Hoved — da krøb han i sin Angst efter Sædvane, for at blive alle Grublerier kvit, ind i en sprængt Fårehjerneskal og holdt sig skjult dør, til der atter kom Nat og Kølighed over hans Hjerte! Og den Mand skal jeg ære! den Mand skal jeg elske! Før kaster jeg mig i Støvet for Vitzli-Putzli; før vil jeg slikke Dalai-Lamas Spyt!"

Visselig skulde Börne ære denne Mand og netop af den Grund, hvorfor han udtaler sin Ringeagt for ham. Thi på intet Punkt stråler vel hans Hæder mere klart. Medens Börne her røber, at han som alle andre Rejsende i Venedig vilde have kastet sig ud i intetsigende Måneskins- og Solnedgangssværmerier, vilde have fablet om Sukkenes Bro og Tyranniets Ødelæggelser og Frihedens Velsignelser og Alt, hvad der toner og funkler — stirrede Goethe på sin Fårehjerneskal. Hvad var der ved den? Den var bristet, og med dette ubevæbnede Seerøje, der trængte ned i Naturens Dybder, ned i Livets inderste Værksted, fra hvilket Tingenes Former udgår, så Goethe den store Sandhed, han alt forud havde anet, at samtlige Hjerneknogler var opståede af omdannede Hvirvelknogler, gjorde altså for Osteologiens Vedkommende en Opdagelse, der var beslægtet med den, som han da allerede havde nedlagt i sit Skrift om Planternes Metamorfose, grundlagde den filosofiske Anatomi som han havde grundlagt den filosofiske Botanik. Börne begreb ikke, at denne Ånd, hvis Livsværk blev en af Grundpillerne i den moderne Verdens

Bygning, her ved sin Sans for Enheden i Formernes Forskellighed, ved sin hellige Enfold, minder om de ældste Ophavsmænd til Oldtidens Videnskab, en Thales, en Herakleitos.

Börnes Angreb på Goethes Menneskeværd kan, som man har set, ikke betragtes som ensbetydende med Menzels. De er aldrig ondskabsfulde endsige lave. De særmærker ganske vist Börne selv langt skarpere end de karakteriserer Goethe, men de berører dog nogle Gange sårbare Punkter hos den store Mand, medens de, endog hvor de taler højest mod Omfanget af Börnes Intelligens, aflægger Vidnesbyrd om Renheden af hans Karakter. De har ikke formået at anfægte Beundringen for Goethe's Geni. Det vilde være lige så urimeligt at måle Goethe med Börnes falske politiske Målestok fra 1830 som at måle Börne selv med den falske tyske Målestok fra 1870, som det sker, når man stempler ham som den slette Patriot, han anså Goethe for. Det var naturligt, nødvendigt, at Börne måtte ringeagte Goethe. Man forstår hans Ikke-Forståen uden at dele hans Uvilje. Og man kan i fuldt Mål vurdere den brusende Patos og Viddets Spring og skærende Glimt i hans Skrifter uden nogensinde over hans Prosas sydende og blinkende Kaskader at glemme Udstrækningen og Dybden af det stille Ocean, som hedder Goethe.

Kapitel 9

Börnes Pariserbreve

Börne kulminerer som Forfatter med sine *Breve fra Paris*, særligt de første Bind af dette Værk. Bøger var han ikke i Stand til at skrive, end ikke Afhandlinger eller Undersøgelser, og for hans Stemnings- og Tanke-Explosioner lå da ingen Form bedre end Brevformen. Og det er virkelige Breve, ikke Avisartikler, end ikke Korrespondancer, rettede til et Blad, nej Breve, skrevne til en Veninde og fra først af uden Tanke på Offenliggørelse, indtil Veninden gav Stødet dertil og udbad sig Börne's Minde til forsøgsvis af de modtagne Meddelelser at uddrage hvad der kunde have Interesse for et Publikum.

Denne Dames Navn var Fru Jeannette Wohl, og hun indtager en meget stor Plads i Börnes Liv, om end måske ikke en så stor som han i hendes. Men fra 1816, da han lærte hende at kende, til sin Død 1837, altså i fulde 20 År, har han skænket hende sin Fortrolighed og neppe gjort noget Skridt uden at have rådført sig med hende, på samme Tid som hans Forfattervirksomhed, hans Helbredstilstand, hans daglige Liv var Midtpunktet i hendes Existens.

Da de så hinanden første Gang, var han 30, hun 33 År gammel. Hun havde da været gift med en rig Mand, med hvem hun havde levet ulykkeligt, og fra hvem hun, efter at have plejet ham under en langvarig Sygdom, lod sig skille uden at ville modtage nogen Del af hans Formue og uden at ville beholde hans Navn. Levede Börne på samme Sted som hun, så læste han Alt for hende, hvad han skrev; levede de i forskellige Byer, så var det hende, der snart sporede ham til Arbejd, ivrig for at han skulde vinde Ry og sikre sig Uafhængighed, snart atter, når hun frygtede, han var for flittig, og at hans stadigt vaklende Helbred vilde lide derunder, anråbte ham om ikke at tage sig sine Forpligtelser til Forlæggere så nær, bønfuldt ham om at unde sig nødvendig Lediggang.

Bekymret for hans Ære, som hun var, tilbragte hun lange Tider i Angst og Ophidselse, når hun syntes, han unddrog sig sine Pligter overfor Publikum. Da således Börne havde modtaget Forudbetaling af Abonnenterne på *Die Wage* for dette Tidsskrifts andet Bind, men efter kun at have udgivet fem Hefter gjorde en længere Pause, fordi han træt af Arbejdet og desuden i stærk Pengeforlegenhed i Øjeblikket søgte mere lønnende Erhverv, holdt hun ham i sine Breve, som han altid ventede i en Spænding, der tit steg til Feber, med en bekymret Kvindes Opfindsomhed og Udholdenhed i de forskelligste Vendinger og Former *Die Wage* for Øje. Hun beder og truer, hun formaner og driller, hun sender ham fire store Sider, på hvilke der kun står *Die Wage*.

Men på den anden Side er hun ligeså tit kun optaget af at adsprede og underholde ham, beskytte ham mod Overanstrengelse og værne om hans gode Humør. Bliver han alvorligt syg langt borte fra hende, sørger hun over ikke at kunne pleje ham, ja er engang fast besluttet på at sætte sit gode Navn på Spil derved; hun véd jo ret vel, at Omgivelserne da ikke vil tro på, det kun er Venskab, der forbinder dem.

Det var i Virkeligheden en Følelse midt imellem Venskab og Elskov, for hvilken Sproget savner Ord. Iblandt Jeannettes Efterladenskaber fandt man en almindelig Tyendebog, på hvis Titelblad Börne i November 1818 har skrevet sit Navn og Signalement. På det første Blad står:

Trådte i tjeneste når?	15. Jan. 1818.
Hos hvem?	Fru Wohl.
På hvor lang tid?	For evigt.
I hvilken egenskab?	Som Ven.
Trådte ud hvornår?	På sin Dødsdag.

Man kan ikke mere lakonisk udtrykke en livsvarig Hengivenhed udenfor alle legitime Bånd. Og de sidste Ord gik bogstaveligt i Opfyldelse, thi Jeannette var det levende Væsen, på hvis Skikkelse den Døendes sidste Blik hvilede, og til hende rettede han sine sidste Ord: "De har voldt mig megen Glæde."

Jeannette Wohl's — efter Börnes eget Udsagn veltrufne — Billede viser en Kvinde med langligt Ansigt, regelrette, tiltalende Træk, høj Pande, sjælfuld, smukt skåren Mund og noget tindrende Inderligt i Blikket; den stærke Hage tyder på Energi. Hendes Stemme skal have været ualmindeligt velklingende. Hun har ikke været nogen udpræget original, endmindre nogen produktiv Natur, men hun har været en af de Kvinder, der helt kan gå op i Hengivenhed for en Mand. Hun har overfor Börne som Skribent besiddet den for Kvinden så naturlige Egenskab at indgyde Manden Tillid til sig selv, hun har taget en nedsættende Ytring af ham om egne Evner eller Fortjenester så ilde op, som var den bleven sagt af en anden. Hun har været hans Trøst i Menneskeskikkelse. Han havde i hende det Væsen, han kunde stole ubetinget på, betro Alt uden Fare for nogensinde at misforstås, endsige forrådes eller udleveres, og henvende hele sin Forfattervirksomhed til. Hun var ham i sammentrængt Skikkelse det ideale Publikum, for hvilket han skrev.

I et af sine fortrolige Breve har han kaldt sin Følelse for Jeannette beskrevet på et Sted i Rousseau's *La nouvelle Héloïse*, som lyder: "Det er en rørende Forening af levende Modtagelighed og uforanderlig Blidhed, det er denne så ømme Medlidenhed med Andres Lidelser, den sikre Forstand og den udsøgte Smag, hvis Renhed stammer fra Sjælens, det er med ét Ord Følelsernes Ynde, som jeg tilbeder hos Dem." Og at han ikke udøvede en mindre stærk Tiltrækning end han fornam, det erfarer man, når man læser, hvorledes Jeannette i 1833 (sytten År efter at de stiftede Bekendtskab) betegner som en fix Idé, en kronisk Sygdom den Sindsbevægelse, hvori hun befinder sig henad Tiden for Postens Ankomst: hun har den Dag måttet afbryde sit Arbejd og lægge sig på sin Sofa, og da Brevet kommer, græder hun af Glæde.

Hun ordner hans Pengeforhold for ham, regner hans Honorarer sammen, hæver hans Politipension til ham; da han engang heftigt attrår en Rejse til Italien, men ikke har Råd, tager hun en Lodseddel i Hånd om at vinde Beløbet til ham, og da det skuffes, vil hun sælge sit Klaver, men kan ikke få Summen ind derfor. (Börne skrev, da han erfor det: "Schon viele Menschen sind aus Liebe wahnsinnig geworden, aber aus Menschenliebe ist es noch keiner. Nur Sie waren dazu fähig Es ist ein Glück, dass Sie nie den Mann Ihres Herzens gefunden — Sie können den Wein nicht einmal unter Wasser vertragen!") Og alt dette uden egenlig Erotik. Ja endnu mere troede hendes Venner hende i Stand til at gøre for ham. Thi da hun fik den Idé, at Börne burde give sine Breve til hende i Trykken, og til en Kusine udtalte den naive Betænkelighed, der var opdukket i hende, om man kunde udgive Breve, hvis Adressat ikke var død, svarede den Adspurgte, at hun tiltroede ret vel Jeannette at lade sig begrave blot for at være Dr. Börne nyttig.

Tit har de gjort Rejser sammen, undertiden, synes det, boet sammen; men aldrig skiftede deres Forhold Karakter. Det er sandsynligt, at i deres Bekendtskabs første Tid har Börne søgt at bevæge Veninden til Giftermål, men Forsøget er da strandet på hendes, senere af ham delte, Sky for, at Forholdet ved at blive et hverdagsligt Ægteskab skulde tabe i Skønhed. Uden en, nok så svag, nok så lidt bevidst, legemlig Antipati eller Kulde fra den kvindelige Side eller fra begge Sider syntes det dog neppe forklarligt, at Forholdet så længe holdt sig på samme Punkt, da begge var frie og Herrer over deres Person. En ydre Hindring for Ægteskabets Indgåelse bestod ganske vist deri, at Börne af Konfession var Kristen, Jeannette Jødinde, dennes ortodoxe Moder lidenskabeligt imod Datterens Overgang til Kristendommen og blandet Ægteskab i hine Dage meget vanskeligt at opnå. Dog var denne Vanskelighed ikke den afgørende. Jeannette siger selv i sine Breve, at til Giftermål med Börne udkræves "mere Mod og mere Selvtillid", end hun har, og vi ser ham, hvem vi lærte at kende som en så fortabt forelsket Yngling, og som hele Livet led under et skinsygt Temperament, i dette Forhold hurtigt hæve sig til den rene Hengivenheds Højde, så han jævnlige i Jeannettes Interesse opfordrer hende til at ægte en Mand, der er hende, værdig, og grunde et lykkeligt Hjem. ([Note 8](#))

Hans dristige Ord i et af disse Breve, at han og hun i deres gensidige så egenartede Kærlighed ikke vilde miste noget ved hendes Ægteskab med en Anden, gik ved et Særsyn i Opfyldelse. Da Jeannette i en temmelig fremrykket Alder blev greben af en virkelig jordisk Forelskelse og giftede sig med en betydeligt yngre Mand, var det den fælles Begejstring for Börne, der førte Parret sammen, og i Jeannettes Svar på Frierbrevet forekommer der en længere Passus om Börne, der i sin simple Veltalenhed er så karakteristisk, at den ikke tør savnes i denne Fremstilling af hans Menneskevæsen og Forfatterliv. Hun skriver:

"Doctoren har ingen i Verden undtagen mig, jeg er ham Veninde, Søster, Alt hvad Venligt, Deltagende, Velvillende man betegner med disse Navne. Vil De misunde ham det, ham, der ikke har Andet i Livet og har affundet sig med Skæbnen ... ja endog føler sig lykkelig derved ... Jeg kan ikke tænke mig Andet: Doctoren må kunne være hos os, når, hvor og så ofte han vil og for bestandig, hvis han vil det — jeg kan ikke nu sige *De*, mit Hjerte er for fuldt — kan du tænke dig det anderledes — så er Alt anderledes, end jeg tænkte mig det. Jeg! Vi! skulde vi kunne forlade en Mand som Doctoren — han var da en opgivet, fortabt Mand! Heller miste Alt, hellere ophøre at leve end vælte det på min Samvittighed, ja, jeg kunde ikke engang, om jeg vilde ... Disse få Ord, jeg nu har skrevet derom, har sat mig i Skælven og gjort mig ligbleg. Thi Intet kan ryste mig dybere end blot den svageste Tanke om et Forræderi, om Utroskab mod Troskaben. Sålænge jeg lever, indtil det sidste Åndedræt, vil jeg bevare Börne en Datters Kærlighed til sin Fader, en Søsters til sin Broder, en Venindes til sin Ven. Hvis du ikke opfatter eller begriber Forholdet, ikke kender mig — så er Alt ude og Nat. Jeg kan ikke skrive videre. Det er godt. Nu er det overstået." (Alle disse Oplysninger om Jeannette fra Gottlieb Schnapper-Arndts Afhandling: *Jeannette Straus-Wohl und ihre Beziehungen zu Börne*. Illustrierte deutsche Monatshefte. April 1887.)

Det viste sig, at Straus, Jeannettes tilkommende Mand, i Et og Alt gik ind på hendes Følemåde, ja delte den. Han blev Börne en trofast Ven. I Sommeren 1833 levede Börne fem Måneder hos Parret i Schweiz. Da de for hans Skyld bosatte sig i Paris, levede Börne sammen med dem fra Slutningen af 1833 til sin Død, om Vinteren i Paris, om Sommeren i Auteuil. Ingen har tilladt sig noget nedsættende Ord om dette Forhold uden Heine på det usalige Sted i Bogen "Ludwig Börne", som foranledigede Duellen med Straus, hvori Heine blev såret. Heine har senere af egen Drift slettet Stedet ud. Dog under Ærgrelsen og Sorgen over, hvor stærkt Skriftet om Börne havde skadet hans Ry, betegnede han gerne i Samtaler Jeannette som den hæslige Kvinde, der, da han som Tyskernes Yndlingsdigter holdt sit Triumftog, skred tvers over hans Vej, varslende ham Ulykke, og blev Skyld i at han for tilbage og tabte sin skønne Laurbærkrans i Skarnet. (Alfred Meissner: *Erinnerungen* S. 79 ff.)

Vistnok glemte Jeannette aldrig Heine hans uundskyldelige Overlast, men Ingen var fjernere end hun fra at være en Megære. Det var næsten sandt, hvad Börne engang skrev til hende, hvis mangelfulde Retskrivning han plejede at gøre sig lystig over, at i det Brev, han fik den Dag, var der flere Fejl, end hun selv havde, nemlig en.

Man kan forfølge Börnes politiske Udviklingstrin i hendes Anskuelser. Efter Julirevolutionen var også hun radikal Demokrat. Som hendes Biograf Schnapper-Arndt fortræffeligt har udtrykt det: hun tænker mest med Börne, undertiden imod Börne, men sjældent uden ham. Fuldt selvstændig syntes hun dog at være i sin rent ud glødende Sympati med det polske Folk under dets Opstand, en Lidenskab, der driver hende til heftige Bebrejdelser mod Börne, for at han i en sådan Tid også gider skrive om den italienske Opera i Paris. De polske Lemænd, den polske Frihed — ved Siden af det klinger intet Andet. Hun synes, Alle må hjælpe, selv giver hun sine Værdigenstande til Polakkerne, og Intet ligner hendes Skamfølelse, da Tyskerne først viser Polens Sag Ligegyldighed, Intet hendes Glæde, da en Storm af Sympati og Begejstring går igennem det tyske Folk, og hun kan meddele Börne Vidnesbyrdene derom.

Kapitel 10

Børnes Pariserbreve (fortsat)

Oprøret i Polen, der varede fra Vinteren 1830 til Sommeren 1831, var af næsten alle Europas Nationer blevet fulgt med den mest levende Deltagelse. Alle vidste, at hvad der i Polen kæmpedes om, det var, om Enevælde eller Folkefrihed skulde herske i Europa for Fremtiden. Med yderste Spænding agtede man derfor på de stridende Parters Stilling; enhver Sejr for Polakkerne blev hilst med Jubel, ethvert Nederlag ledsaget af Folkesorg. Henimod Slutningen, da man så, at Polakkerne ikke var i Stand til at sejre ved egne Kræfter alene, indløb talrige Adresser fra Undersåtterne til de forskellige tyske Regeringer om at stå Polen bi. Tyskerne havde dengang den Egenskab, som Bismarck i senere Tider har bebrejdet dem som en Fejl: at interessere sig næsten mere for fremmede Folkeslags Velfærd end for deres eget, ja det endog, hvor fremmed Vel blot kunde købes på tysk Magtområdes Bekostning. De har under ham aflagt denne Fejl.

Da Alt var ude for Polakkerne, stræbte den tyske Befolkning idetmindste at lægge sin Medfølelse for Dagen og vise de polske Tropper på deres Vandringer gennem Mellemeuropa til Frankrig så stort Gæstevenskab som muligt. Overalt blev de modtagne med Varme; næsten enhver tysk By havde sit Udvalg, der samlede Penge ind til Polakkerne og besørgede deres Viderekommen. Jeannette Wohls Breve til Börne indeholder mange fine og betegnende Træk til denne Sags Historie. Hun fortæller, hvorledes polske Officerer, der ad Floden kom fra Hanau til Frankfurt am Main, var ledsagede af Entusiaster derfra, så de holdt deres Indtog under Musik og Mørserskud fra Skibene. De blev bårne på stærke Slagterarme gennem Folkemængden. Man ser af hendes Breve at så ofte Tog af Polakker drager igennem Byen, blottes alle Hoveder på deres Vej. Byen bekoster deres Ophold på Hotellerne. Da der i et af dem dør en såret polsk Officer, følger Tusinder, deriblandt også Frankfurts Borgermilitær ham til Graven. En Guldarbejder indfatter en Jernsplint, der har såret en polsk Officer, som et lille Sværd, besætter det med Diamanter og skænker ham det.

Med Polen faldt Bolværket mod den russiske Enevældes Indflydelse i Tyskland. Dets Nederlag var et Nederlag for Folkefrihedens Forkæmpere i alle Stater. Indtrykket var rystende.

En Mand, der var bosat i Bremerhafen, da i sin Tid Massemorderen Thomas's Helvedesmaskine sprang, fortalte, at umiddelbart efter at han havde hørt Braget af den frygtelige Explosion, fløj gennem hans åbentstående Vindue en afrevet, blodig Hånd ind til ham og faldt ned på Skrivebordet, ved hvilket han sad. Således virkede Warszawas Indtagelse på de tyske Skribenter. Det lemlæstede Polens afhuggede Hånd faldt uden Varsel ned på Skrivebordet til dem. Heine skriver i sin Indledning til Kahldorfs Bog om Adelen 1831: "Det er mig, mens jeg skriver dette, som sprøjtede Blodet fra Warszawa op på mit Papir og som hørte jeg Glædesskriget fra Berliner Officerer og Diplomater."

De tre Delingsmagter var rask besluttede på at benytte Sejren til at overvælde den bestyrkede europæiske Liberalisme, og det på én Gang i fire Lande: i Tyskland, hvor Forbundsdagen skulde indlede en stærkere Reaktion, og Preussen og Østerrig fuldbyrde den; i Italien, som atter skulde besættes af Østerrig; i Portugal, hvor Don Miguel skulde hjælpes mod sin Broder, og i Nederlandene, hvor Kongen af Holland skulde støttes mod det oprørske Belgien.

Strax efter den polske Opstands Undertrykkelse rettedes fra Petersburg en Note til de tyske Regeringer, i hvilken Rusland opfordrede dem til at holde de revolutionært Sindede i deres Stater i Tømme og tilbød dem Hjælp dertil. Censuren skærpedes, liberale Blade og Tidsskrifter undertryktes, medens Kamrene i de sydtyske Stater protesterede, og den frisindede Presse trods alle Advarsler og Trusler hver Dag førte et lidenskabeligere og hensynsløsere Sprog. Man havde hidtil nemlig troet på, at Fyrsterne kun af deres Omgivelser hindredes i at gøre Folkene alt det Gode, de gerne vilde. Nu faldt denne Tro til Jorden. Man var i Almindelighed tilbøjelig til den Mening, at de tyske Landes Forening til

en eneste konstitutionel og stærkt frisindet Stat var nærforestående. Thi politisk lidet fremsynet som man var og oplært i alskens Optimisme kunde man ikke forestille sig, at en sådan Bevægelse som den, Julirevolutionen havde fremkaldt, kunde hendø uden at afsætte noget politisk Resultat. Liberalismens Forfægtere havde præket "Fremskridts"-Ideen som Religion, man troede da, at Fremskridtet ubetinget måtte sejre, ja endog ethvert Reaktionsforsøg tilsidst komme dette til Gode.

I denne Stemning modtoges de første Bind af Börnes *Pariserbreve*, der indbragte ham den store Folkeyndest. De blev strax forbudte (November 1831). Forbudet og de Skældsord, hvormed Börne af Modstandere overvældedes, forøgede den Opsigt, Bogen ved sit Frisprog vakte.

Stilen er her nu og da humoristisk, hvad den hos Börne tidligere altid var. Dog findes sjældent her den fine, resignerte Humor, som f.eks. udmærker den typiske Skildring af hans natlige Fængsling og Fangenskab i Frankfurt 1820: "En Støvleknægt blev mig negtet for at holde det sørgelige Billed af Trældom fjernt fra mine Øjne. Kniv og Gaffel turde jeg kun bruge i Opsynsmandens Påsyn for ikke at gøre mig Skade. Skrivetøj og Papir fik jeg først efter gentagne Bønner, og Papiret blev mig tilmålt. Man frygtede, min Helbred skulde tage Skade ved altfor megen Stillesidden. Hver Aften undersøgte en Vægter med en Lygte Ovnens for at se, om den røg, for at Røgen ikke skulde genere mine smukke Øjne, og ligeledes Gitret foran Vinduerne, for at ingen Tyv skulde stige ind" osv.

Det er kun i den allerførste Tid af Opholdet i Paris, da Entusiasmen over de formentlig indvundne Resultater holder ham i en stadig Glædestilstand, at han endnu spøger let og frit (som f.eks. over de mange Fyrster Heinrich af Reuss, Greiz, Schleiz, der nu ved Revolutionen i Gera straffes for al den Kval, de i hans Skoletid voldte ham ved at skulle lære deres Numre); snart viger Spøgen ud af hans Brevtone, og af den gamle Stil bliver kun de energiske, slående Lignelser tilbage.

Grundfølelsen, når han tænker på sit Fædreland, er Skam: Englændere og Hollændere, Spaniere og Italienerne, Polakker og Grækere har i Julidagene kæmpet med for Franskmændenes Frihed, der er ét med Folkenes; men ingen Tyskere. Tyskland vil med sin Retspleje, sin Censur, sine Lav snart blive Europas Antikvitetetskabinet. Dog værst er ham Loyalitets- og Ydmygheds-Ånden i Tyskland: Spaniere, Italienerne, Russere og andre er Slaver; de Folk, som taler den tyske Tunge, er Lakajer. Slaveri gør kun ulykkelig men fornædret ikke; dog Tyendeforholdet fornædret." (25. Januar 1831.) Ved en international Middag i Paris, hvor Frisindede af alle Folkeslag talte, har han af national Undseelse ikke vovet at rejse sig og tale om Tyskland. Han tænkte, siger han: Polakken, Spanieren, som talte, repræsenterer deres Fædreland. "Men hvad repræsenterer jeg, om hvad Dåd erindrer jeg? Jeg står alene, jeg er en Lakaj og bærer, som alle Tyskere, Grev Münch-Bellinghausens Livré". (14. December 1831).

I nær Forbindelse med denne Skamfølelse står en Pirrelighed, en Tilbøjelighed til Harme over Alt og Alle, der i sin Ubeherskethed gør et vist Indtryk af Svaghed og Syggen. Alt er "til at blive rasende over"; Alt, fra det Største til det Mindste, fra Folkenes Langmodighed og Sendrægtighed til at gøre Oprør, indtil en uartig Skrivelse fra Spontini til Kapellet i Berlin, fra Forslaget til en rundelig Civilliste for Louis Philippe indtil et ufuldstændigt Konversationslexikon. (Stående Udtryk: O es ist zum Rasendwerden! — o ich habe eine Wuth! — Om Lexikonnet: Eine starke halbe Stunde musste ich das Schreiben unterbrechen, und meine Wuth war grenzenlos.) Efterhånden opsøger han Ærgrelserne som et Næringsstof for sin Harme. Derfor Vendinger som: "Jeg er fornøjet, thi jeg har ærgret mig," eller "De kan ikke gøre mig nogen større Glæde, end når De meddeler mig tyske Dumheder".

Men Skam og Harme drukner i de første År efter Julirevolutionen i et Hav af Forhåbninger brusende som under en Orkan. Han har en Forvisning om den snart kommende Verdensbrand og derpå følgende Frihedssejr af den Art, som de første Kristne havde om den nærforestående Verdensundergang og Dom med Frelse for de Udkårne og Fordømmelse for de Hårdhertede. Han er i en Tilstand af Ophidselse, som gør ham det umuligt at være Tidens Krønikeskriver, men Profet føler han sig kaldet til at være, om det gjordes nødigt tolv Bind igennem. (Was, wo, worauf, womit soll ich schreiben? Der Boden zittert, es zittert der Tisch, das Pult, Hand und Herz zittern und die Geschichte, vom Sturme bewegt, zittert selbst ... Prophet wollte ich sein, zwölf Bände durch.)

Ak, kun Sortsyns-Profeter får altid, før eller senere, Ret. Og Börne var en Gladsyns-Profet, en Entusiast, bestandig lige forfalden til den Naivetet at tro hvad han ønskede. Det franske Exempel har bibragt ham Troen på, at Reaktionens Time nu er slagen. Han bebrejder sig for Alvor, at han skammer sig ved at kysse denne og hin Franskmands Hånd, "den Hånd, der har sønderbrudt vore Lænker, givet os Trælle Ridderslaget" (17. September 1830). Og det véd han, at Enden er nær. Karl X har etsteds lagt en Grundsten. Börne mener i den Anledning, at Kongerne nu skulde ophøre med at gøre sig latterlige ved endnu bestandig at lægge Grundstene til Bygninger. De skulde hellere nagle den sidste Tagsten til Taget. Thi den Tid er nær, hvor de fyrstelige Kokke vil spørge: Til hvem dækker vi vel imorgen? (19. September 1830). På Spørgsmålet om, hvad han venter og tænker, svarer han en Måned senere med at udtale sin faste Forvisning om, at hele Europa næste Forår vil stå i Flammer. Han ynker Diplomaterne, har Medlidenhed med dem. Da den polske Opstand bryder ud, tror han vel ikke, det vil lykkes Polakkerne så let som Belgierne at sætte deres Sag igennem, eftersom Russerne er så såre mægtige, men det vil gå. Og som et Omkvæd kommer den Vending tilbage, at lidt efter lidt vil nu alle Europas Stater frigøre sig, kun Tyskland vil blive i sin elendige Tilstand. Og dog, stundom ser han også Tysklands Rejsning for sig. Da Koleraen raser i Moskvá, forstår han Meningen med den, ser Guds Finger deri: "Det er påny Guds nøgne Hånd. Fyrsterne bliver hindrede i at trække store Hære sammen, og gør de det dog ... det aner mig — nej jeg véd det: Pesten vil formå, hvad Intet hidtil har formået; den vil ophidse Jordens trægste og frygtsomste Folk til at vise Mod. (3. November 1830). Efterhånden stiger også hans Tro til Polakkernes Sejr, i Kraft af den Tankegang, at man sejrer altid, når man kun har Valget mellem Sejr og Død, og ved Årsskiftet 1830 er han sikker på Fyrsternes Undergang; hans "beskedne" Ønske til Veninden for det nye År er det, at det må gå dem bedre i det end Kejsere og Konger. Han vil sige til sin Tjener: "Hvis en Kejsers kommer, så se ham på Fingrene og lad ham ikke blive alene i mit Værelse", og slutter med Forsikringen om at i 1831 vil et Dusin Æg blive kostbarere end et Dusin Fyrster. (26. December 1830).

8. Januar 1831 forklarer han, at når Polakkerne blot ikke kæmper i åben Mark, er Russerne, "om end nok så mægtige, fortabte", desuden antager han endnu, at de Franske vil komme Polen til Hjælp med væbnet Hånd; Frankrig var jo vanvittigt (ganz von Sinnen), om det lod denne enestående Lejlighed til at svække Rusland gå ubenyttet forbi. Den 11. Februar er han aldeles sikker i sin Sag: Det bliver bestemt Krig. Han har vel ikke tvivlet en eneste Dag derom, men mange vilde ikke tro det, som nu har omvendt sig. Han har Glædesudbrud: atter er der kommet Hjælp til Polakkerne fra oven; man har "temmelig sikre" Efterretninger om, at der er udbrudt Oprør i adskillige russiske Provinser. 6. Marts, da det ser sort nok ud for Polen, har han en ny falsk Efterretning at glæde sig over. Et Pariserhandelshus har fået den Meddelelse, at Russerne er helt sprængte fra hverandre, og "hvad der afgør Alt", at Litauerne har rejst sig i Ryggen på dem. Han jubler allerede. I Fremtiden vil man true enhver Tyran med Polakkerne, som man truer uartige Børn med Skorstensfejeren. Nikolaj har pralet med, at han skulde rulle Polakkerne sammen som et Nøglet Garn; nu er Nøglet blevet til en Bombe, der har knust ham! Börne fantaserer endog om Paris's Illumination i den Anledning. Den 18. Marts, da han ikke mere kan tro på hine Efterretningers Sandhed, er han allerede tilhest på en ny Chimære: Alt går godt; thi nu er i Frankrig selv en ny Omvæltning umiddelbart forestående: "Tingenes Stilling her er nu sådan, at jeg hver Dag, ja hver Time venter Udbruddet af en Revolution. Ikke fire Uger kan det vare således ved ..."

Det er jo ganske vist et stort Bevis på Börnes Ærlighed, at han har ladet Veninden genoptrykke sine Breve, som de flød ham af Pennen uden ringeste Forsøg på ved en Redaktion at slette eller mildne de Steder, som Kendsgerningerne strax gav det kraftigste Dementi. Men det styrker umuligt Tilliden til hans politiske Omdømme. Undertiden bliver Modsigelsen mellem det, som spås, og det, som sker, så iøjnefaldende, at Virkningen er komisk. Således fortvivler Börne den 25. December over Lafayettes Ubesluttethed: denne er almægtig, kunde, hvis han vilde, sætte Alt igennem, behøvede kun at true med at nedlægge sin Kommando over Nationalgarden, så måtte Kongen, Ministrene og Kamrene give efter. Dagen derpå, den 26. December, meddeler han så ganske tørt, at man har afsat Lafayette fra hans

Kommando, og ikke en Hund har gøet deraf. — Forunderligt! siger Læseren til sig selv, at en så lidenskabelig politisk Iagttager aldrig har følt Trang til at gøre politiske Studier og først dømme efter indvunden Indsigt, men stadigt har nøjedes med og følt sig tilfredsstillet ved det rent feuilletonistiske Stemningsudbrud, som har Ret idag og imorgen kastes i Ovnen.

Hvad der bestandig leder Börne vild er det alt berørte på en Gang barnlige og fanatiske Gladsyn, der stadigt påny finder en Grund, hvorfor det Slette, der sker, ligefuldt er det Bedste. I Marts 1831 skælver han for Polakkerne og erklærer sig for fattet på det Værste. "Men," fortsætter han, "for Russerne vilde denne Sejr være fordærveligere end alle deres Nederlag. Den hovmodige Nikolaj vilde da blive overmodig og tro at kunne gøre det af med Frankrig så let som med Polen." Hvilken Trøstegrund! — Stadigt håber Börne på Revolutionen i Paris, der skal ryste Tronerne. Men den udebliver. Hurtigt finder han da en Grund, hvorfor denne Frankrigs Ro er Fyrsterne allerfarligst. Han skriver (30. November 1831): "I fyrretyve År har Frankrig været Euopas Krater. Når det engang ophører at sprude Ild, så er ingen Trone i Verden sikker én Nat ... Intet har været fordærveligere for Kongerne end Warszawa's Undergang. Da de har ødelagt et Underværk, tror de nu, at de også kan gøre Underværker." Med andre Ord: Revolution i Paris er god, ingen Revolution er endnu bedre. Polens Sejr vilde været Kongernes Fordærv, Polens Undergang er endnu større Fare for dem. Og så endelig den Grund-Barnagtighed, at ved Fordrivelse af Konger er Menneskeheds Frihed sikret.

Men dette hænger sammen med den besynderlige Kulsvier-Gudstro, der kun en sjælden Gang afbrydes af det tænkende Hoveds Tvivl. I Almindelighed er den Formel, hvori Börne søger Trøst, den, at han stoler på Gud: Nikolaj rykker med overvældende Magt mod Polakkerne; Börne "forlader sig på Gud". — Vel er det kun den polske Adel, der har rejst sig, men Börne "stoler på Guds Visdom og hans Stedfortræderes Dumhed". Han er, siger han, klogere end alle de Andre i Frankrig, som han var det i Tyskland; hvorfor? Fordi han "tror på Gud og Naturen" som de Andre på Mennesker og Politi.

Dog undertiden kommer der Slingring i hans Tro. Vi så, han glædede sig fra først af over Koleraen, så Guds Finger i dens Komme: den vilde drive endog Tyskerne til Revolution. Kun to Måneder senere (19. Januar 1831) skildrer han Koleraens virkelige Følger, Folkenes Lamslæthed, der ødelægger den Smule Frihed, som endnu er tilovers. Dengang hed det: "Hvad hidtil Intet har formået, det vil Pesten formå"; nu stik modsat: "Hvad ingen Kejser af Rusland, ingen Djævel kunde forhindre, det hindrer Pesten". Og han, som dengang så "Guds nøgne Hånd" i dens Komme, udbryder nu: "Så kommer Klerkerne og taler om Guds Straffedom!" Tre Fjerdingår senere endelig (25. November) hjælper han sig ud af Modsigelsen ved en lige humoristisk og tankeløs Spas: "Sjældent sender Gud en himmelsk Kriminalret ned på Jorden for at undersøge sine Stedfortræderes Forvaltning, og så ofte det endnu er sket, er Intet blevet bedret derved. De himmelske Kommissærer var fremmede på Jorden, gik vild eller lod sig endog bestikke. Det så vi nyligt ved den asiatiske Kolera, som tugtede de Undertrykte istedenfor Undertrykkerne. Gud hjælper blot den, som hjælper sig selv. (*Börne* III 75, 86, 172; 43, 99, 267.)

Kun en eneste Gang, da Polens Undergang synes nærforestående (5. Marts 1831), føler man, at Börne for Alvor er bleven usikker på sit System. Som sædvanligt tumler han med sine Yndlingsord: Gud, Djævelen osv., da Russerne er for stærke. Börne kommer til dette Resultat: "Ikke Guds Visdom, Djævelens Dumhed alene kan endnu redde Polen." Så afbryder han sig med et Spørgsmål: "Ak, gives der da en Gud? Mit Hjerte tvivler endnu ikke, men Ens Hoved kan nok føle sig svagt, og selv om han er til — hvad nytter da en evig Gud det forgængelige Menneske? Var Gud dødelig som en af os ... da vilde han regne med Tiden og Livet, vilde ikke øve så sildig Retfærdighed, ikke først betale de fjerne Efterkommere, hvad deres Forældre havde at fordre. Friheden kan og vil sejre, før eller senere; men hvorfor sejrer den ikke strax? Den kan sejre en Dag efter Polens Undergang; må Ens Hjerte ikke briste derover ... Gives der så en Gud? Er det at øve Retfærdighed? Vi afskyr Menneskeædere, dumme Vilde, der dog kun fortærer deres Fjenders Kød. Men at den hele Nutid med Legeme og Sjæl, med Glæde og Lykke, med alle sine Ønsker og Forhåbninger bliver martret, slagtet og sønderhugget, for at Fremtiden kan blive mæsket med den — dette Menneskeæden finder vi os i." (*Börne* III 159, 160.)

Få Dage efter vender han imidlertid tilbage til sin en Gang tilvante Gudstro og sin af alle Skuffelser uanfægtelige Optimisme.

Nu og da findes i disse Breve blotte Kandestøberier — således Fantasierne over Følgen af den Hannoverske Revolte — undertiden Vidnesbyrd om en rent ud enfoldig Lettroenhed som f.eks. når Börne lader sig indbilde, at det er Metternich, der har anstiftet Urolighederne i Sydtyskland for at kunne bemægtige sig Bayern, medens Tropperne var optagne, eller endog at Louis Philippes hemmelige Hensigt er den at føre Karl den Tiendes Dynasti tilbage på Tronen. (*Börne* III 98, 39, 270).

Dog meget ofte forekommer også Udtalelser, der røber levende politisk Sans, stort naturligt Skarpblik for den givne Situation og ualmindelig Evne til Anelse om, hvorledes Fremtidens Skæbner og Opgaver vil forme sig.

Allerede 9. November 1830, altså kun fire Måneder efter Revolutionen, indser Börne, at hvad der er sket alene er det, at de Industridrivende er komne til Magten, de, der kun kender til "Frygt og Penge", og han er ganske klar over, at da den sidste Revolution ikke har nået sit Mål, idet Magthaverne ikke vil se andet i den end en Forandring af Dynasti, så er en ny Revolution nødvendig, "og den udebliver visselig ikke". En Uge senere udvikler han endog med lige fuldkommen Virkelighedssans og Logik, hvorledes Udviklingen vil foregå: Da de Industridrivende, som femten År igennem har raset mod alt Aristokrati, neppe har sejret, før de selv vil danne et nyt: et Penge-Aristokrati, en Lykkeridder-Stand, der ikke som den gamle Adel hviler på et Princip, men på Forrettigheder knyttede til Ejendommen, så vil det franske Folk med sin Lidenskab for Lighed ved den næste Omvæltning søge at rokke ved netop det, hvortil Forrettighederne nu bliver knyttede: Ejendommen, og man vil komme til at opleve Rædsler, som man i ingen tidligere Revolution har været Vidne til. Börne aner, som man ser, Socialismen som Magt og spår om Communen. Et År senere (1. December 1831) er han endog så sikker i sin Sag, at han bruger Udtrykket: "Den store Krig mellem Fattige og Rige står mig så tydeligt for Øje, som levede vi allerede midt i den", og i dette Tidsrum er han også trods sit moralske Grundhang nået til Begrebet om, hvad Hovedsagen er, nemlig at samle Magt bag Retten. Er dette umuligt, bliver Opgaven at røre Hjerterne, gennemagitere Sindene for sin Sag og forfølge Tyranniet med Spot, Had og Foragt. Hvad der sikkert ikke nytter Noget, det er derimod den bare Ærlighed, det rene Rethaveri. Nej, "Deres Ærlighed ødelægger dem. De tror, det kommer an på at have Ret, at vise, man har det. Og nu taler de om Friheden som en Advokat for et Stykke Ejendom. Som kom det her an på Grunde!" (1. Februar 1831).

Alt i Alt er det dog en politisk Sværmer, en Frihedstroende, man i disse Breve har for sig, intet Statsmands-Naturel. Vi møder ikke blot Kærlighed til det menige Folk, men en Rousseau'sk Beundring for dem, hvem hverken Rigdom eller Kundskaber har "fordærvet", og til denne Beundring og Kærlighed svarer et stedse stærkere Had til alle Europas legitime Konger og Fyrster, der altsom Börne med sine Illusioner også lader ethvert Mådehold falde, stiger til Tilintetgørelseslyst. "At tænke sig, at med ti Alen Hamp kunde man skaffe Verden Fred, Lykke og Ro." (*Und mit zehn Ellen Hanf wäre der Welt Friede, Glück und Ruhe zu geben.*) Imellem disse Poler: Folkene — Fyrsterne, svinger Börnes politiske Tanke bestandigt; det var Tidsalderens politiske Tankesving. Og Standsningen ved denne Antitese lå så meget naturligere for ham, som han i sit inderste Væsen var Demokrat, var det i en Grad, at, som han udtrykkeligt selv erklærer, "Menneskekenderi" altid har været en Ting, hvortil han sporede den største Ulyst. Det at skulle fordybe sig i, hvad der skiller de enkelte Mennesker fra hinanden, var ham en Plage som den at skulle læse en altfor fin Skrift. Han holdt sig hellere til Menneskemasser og til Bøger. (3. November 1830.) Intet Under derfor, at han mangler den psykologiske Finhed, som vi nødigt savner hos en stor Skribent, men til Gengæld har den Samfølelse med hele Nationer, med store Befolkningslag og med en udbredt Læseverden, som giver Muligheden til at elektrisere et Publikum og som kan skabe selv en yderst dristig Forfatter på en såre udsat Post Popularitet i levende Live.

Ikke at han bedømmer enkelte Personer uretfærdigt eller fordomsfuldt. Tvertimod. Han viser en overlegen Ånds rolige Velvilje; undertiden rigtignok også en borgerlig Sjæls Uvilje mod det altfor Aristokratiske, og Overbærenhed med det altfor Jævne. Da Musset dukker op, sporer han strax

Slægtskabet med Heine, der undrer ham hos en Franskmand. I Berlioz skatter han på Stedet Geniet, endog til Overvurdering, og man véd, hvor isoleret og miskendt Berlioz stod. Fürst Pückler bedømmer han med Skønsomhed, uden Varme, men med Blik for hans Fortrin; kun begriber han ikke, at Nogen har kunnet tro, dennes så letskevne, men i Behandlingsmåden upoetiske Breve havde Heine til Ophav. Hos Heine selv er længe blot Napoleonsdyrkelsen ham afgjort imod, iøvrigt viser han sig fuld af Paskønnelse, ja Beundring.

Lærerigt er det endvidere at se, hvor overordenlig godlidende Börne forholder sig til Paul de Kock, med hvilken varm Anerkendelse han taler om ham og hvilken Fornøjelse han har havt af fulde otte Bind Paul de Kock, som han har havt den Udholdenhed i Træk at gennemlæse. Det er den naive og tilforladelige Skildring af Pariser Småborgernes Liv, som her har forekommet Börne værdifuld. Han roser endda om end halvt i Spøg Kock's Livsfilosofi; ja han bestiger ved denne lidet passende Lejlighed sin gamle Kæphest, idet han skriver: "Vel giver han os ikke, som Goethe i *Wilhelm Meister*, Lærebrevne med Trøfler, men dog en ret kraftig Filosofi, borgerligt tilberedt." (3. Marts 1831.) Paul de Kock hævet på Goethes Bekostning!

Taler denne sidste Dom nu ikke i nogen høj Grad for Börnes Kunstforstand, så vidner hans Udtalelser om Talleyrand des højere om hans politiske Intelligens. Strax i 1830 nærer han den største Tillid til Talleyrands Virksomhed for Frankrig i London, og han lader sig ikke forvirre af Pariserhadet imod ham. Han indser snart det latterlige i de liberale Blades Klageråb over, at Talleyrand som Wienerfredens Ophav nu formodentlig vil støtte den hellige Alliance. Han begriber fuldt vel, at den hellige Alliance så lidt som nogen anden Ting er hellig for Talleyrand. Og lang Tid efter kommer han tilbage til Urimeligheden i Anklagerne mod den kloge Diplomat for at have tjent alle Regeringer og forrådt dem alle. Fint og rigtigt indvender han, at Talleyrand ikke har forrådt nogen Regering, kun forladt den og først forladt den, da den var død. Han læser i Talleyrands hårde Åsyn ene og alene Nødvendigheden, indristet som i Bronce.

Dog Hovedårsagen til de milde Domme er ikke Börnes Forstand, men hans Hjerte, det Milde i hans Natur, det dybe Hang til kærlig Opfattelse, som ikke modsiges af hans mange lidenskabelige og hensynsløse Ytringer, der inderst inde også udsprang af Menneskekærlighed. Han var simpelthen en kærlig Sjæl, forsåvidt Kristen af Naturel, af Instinkt. Derfor gik han også over til Kristendommen, hvad man tåbeligt har lagt ham til Last som Skin-Gerning. Hans Opfattelse af Kristendommen var måske ikke dyb, men ærlig og ganske individuel.

Han blev Kristen, fordi han var Demokrat og Humanist. For ham var Kristendommen ikke blot i Almindelighed Jødedommens Fortsættelse og Fuldstændiggørelse, men nærmere Humanitetsreligionen og bestemte "de arme Djævles Religion". Enhver, der elskede Menneskeheden, var i hans Øjne en Kristen. Og således blev Kristendommen ham da også Frihedens Religion, navnlig i dens katolske Skikkelse, thi som Katolicisme havde den knækket Romernes Verdensherredømme. Og han ser med sine Sympatier for Polakkerne et Bevis på Katolicismens frigørende Kraft i deres Frihedskærlighed. (Das einzige Volk im Norden, das seit dreihundert Jahren nie aufgehört, sich für die Freiheit zu erheben, ist das polnische, und es blieb katholisch.)

På Dogmerne tror han vel ikke personligt, sætter heller ikke Kristendommens Væsen i Tro, men ligefuldt er det ham i høj Grad imod, at der rokkes ved Troslærdommene. Han håner Saint-Simonismen, fordi den rejser sig mod den kristelige Tro, og han betragter Strauss's *Jesu Liv* ikke blot som en unyttig, men som en skadelig Bog. Således forstås det, at han i sine sidste Leveår kunde blive ganske henrevet af en demokratisk Katolik som Lamennais, hvis *En Troendes Ord*, der vilde sammensmelte Frihed og Religion, han oversatte og overvurderede. Religiøs Radikalisme, som han fandt den her, det var Trylleformlen, som svarede til de frie og bundne Kræfter i hans egen Sjæl.

Allerede i de første Bind af Pariserbrevene bevægede Börne sig, som den oppositionelle Stemning i Tyskland, fra Forkærlighed for et grundlovstro Styre til Håb om Revolution.

Ikke et halvt Års Tid efter deres Udgivelse, i April 1832 udstedte en af Oppositionens Førere, Dr. Siebenpfeiffer, et Opråb til alle tyske Stammer om at mødes til en stor Nationalfest, der skulde afholdes ved Slottet Hambach ved Neustadt an der Hardt den 27. Maj, Årsdagen for den bayerske Forfatning. Det skulde være en Broderlighedens Fest for Alle, der stræbte efter det tyske Fædrelands Genfødelse. Denne Fest syntes imidlertid Rhinkresens Regering så betænkelig, at den forbød den; tillige blev for 26.-28. Maj Adgang til Neustadt og Omegn forment alle Fremmede, og enhver Forsamling af mere end fem Personer forbudt på Gader og offentlige Steder. Dog Forbudet vakte en sådan Forbitrelse, at man så sig nødsaget til at tage det tilbage.

Fra alle Sider strømmede Folk til Festen. Næsten alle tyske Lande var repræsenterede; flest indfandt sig dog naturligvis fra Rhinpfalz. Endog Franskmand kom i stort Antal, og naturligvis skortede det heller ikke på Polakker. Der var en tredive tusind Mennesker i Alt.

Börne var kommen fra Paris. Han var den af Gæsterne, som vakte størst Opsigt. Allerede hans Rejse til Neustadt var et Triumftog. Hvor han kom hen, blev han hilset med Vivat. Fakkeltog og Serenader var Dagens Orden.

Han skriver fra Freiburg: "Hvilket Indtryk mine Pariserbreve har gjort i Tyskland, tror De neppe. Jeg havde selv ikke ventet det. Meyer, Wurm og Andre har ladet trykke, at jeg ikke mere turde vise mig i Tyskland, jeg vilde blive kastet ud af ethvert hæderligt Selskab. Jo, det er Profeter! Lige siden min Ankomst har jeg oplevet en uafbrudt Hyldest. Mit Værelse bliver aldrig tomt. Jeg har ofte ikke Stole nok til alle de Mennesker, der besøger mig. Jeg var til Hambacher Festen. Næsten alle de Tilsteværende vilde lære mig at kende, så jeg er syg deraf. Når jeg i Neustadt gik over Gaden, lød det fra Værtshusene, fra de Vogne, som rullede forbi: Leve Börne, Forfatteren af Breve fra Paris! Heidelberger Studenterne bragte mig en Serenade. Alle Patrioterne, Wirth og de øvrige, erklærede, at man skyldte mig den fædrelandske Bevægelse i Tyskland; de Andre var først komne efter mig. Med våde Øjne trykkede mange mig til deres Bryst og kunde ikke tale af Bevægelse. Her i Freiburg var det ligedan. Studenterne drog om Aftenen til mit Hus, sang en Serenade og råbte: Leve Forsvareren af den tyske Frihed! ... Hvad vil mine Recensenter sige dertil, de, der har kaldt mig en dårlig Patriot. Den offentlige Mening lader sig ikke vildlede." — Humoristisk nok blev ikke desmindre ved Hambacher-Festen hans Uhr stjålet fra ham.

Om Morgen den 27. Maj satte fra Neustadt det uhyre Tog sig i Bevægelse til Slotsruinen Hambach. Alle var smykkede med sortrødgyldne Farver, og tilsvarende Faner blev bårne foran. Også et stort Antal Kvinder med sortrødgyldne Belter fulgte med. Siebenpfeiffer og den bayerske frisindede Journalist Wirth var Hovedtalerne. De fremstilte Folkesuveræniteten som alle Staters Grundvold og stillede Tysklands nærførestående Republikanisering i Udsigt. Alle de Taler, der holdtes, udmærkede sig ved største Lidenskabelighed, skildrede Tysklands Fornedrelse som frembragt af Fyrster og Aristokrater i Forening. Wirth udbragte et Leve (som han senere måtte bøde for med langvarigt Fængsel) for "de forenede tyske Fristater" og "det forbundne republikanske Europa" og råbte, idet han svang det Sværd, der var blevet ham overrakt som Æresgave: Forbandede, tre Gange forbandede være Tysklands Fyrster! Hos en Del af Forsamlingen fandt Ordene Genklang. Man råbte: Ned med Fyrsterne! Våben! Våben!

Imidlertid, et umiddelbart praktisk Formål havde man ved Hambacher-Festen ingenlunde for Øje. Ifald Øjeblikket virkelig var gunstigt — hvad man vel tør betvivle — så lod man det gunstige Øjeblik gå ubenyttet hen.

Heine skriver med lystig og bitter Spot derom: "Jeg vover knap at fortælle det, thi det klinger utroligt, men jeg har Historien fra pålidelig Kilde, nemlig fra en Mand, der er sandhedskærlig Republikaner og selv sad i Hambach i Udvalget, hvor man forhandlede om den Revolution, der skulde begynde; han tilstod mig nemlig i Fortrolighed, at da man kom til Competencespørgsmålet, da man stredes, om de i Hambach tilstedeværende Patrioter nu også virkelig var beføjede til at begynde en Revolution i hele Tysklands Navn — så blev de, som rådede til rask Dåd, overstemte af Flertallet, og Afgørelsen lød: man var ikke kompetent." Heine kalder det den bedste Historie, han har hørt på denne Jord; den kan, siger han, få ham til at glemme alle denne Jammerdals Genvordigheder, ja selv efter

Døden i Skyggerigets tågede Kedsomhed vil den kunne opmuntre ham. — Og han trøster Konger og Fyrster: de behøver sandelig ikke at sætte brave Folk i Fængsel, de kan sove roligt, de har Intet at risikere, den tyske Revolution er endnu langt borte, Competencespørgsmålet henstår uafgjort.

Börne havde været venskabeligt sindet mod Heine, siden han havde gjort hans literære og personlige Bekendtskab. Han havde endog i mange År talt om ham med Kærlighed. Han skattede ham efter Fortjeneste som Digter, og han vurderede ham især som en stor Kraft i den almindelige Frigørelses Tjeneste. Men hans Natur var Heines for ulig, til at han kunde se fordomsfrit på ham. Fra 1831 forekommer hadefulde Brevsteder mod Heine. Skønt Börne var uden smålig Forfængelighed, nagede det ham, at hans og Heines Navn meget hyppigt nævnedes sammen, og at Sammenligningen med Hensyn til Evner og Talent ikke altid faldt ud til hans egen Fordel. Og Heines *Franske Tilstande* stødte og sårede ham, bibragte ham under Læsningen en Misstemning, som han i det sidste Bind af sine Pariserbreve gav Luft i Form af en ret bidende Satire, der rammer Heine som fra oven nedefter og som i ikke få Læseseres Øjne indtætsede ham Brændemærket for politisk Karakterløshed.

Det var i Virkeligheden den dybtgående Kontrast mellem de to Kampfællers Naturer, som her kom til Udbrud. Börne begreb den dog ikke i dens Væsen og efter dens Art. For ham stod Modsætningen som den mellem den mandige Naturs Alvor og det drengagtige Letsind, og hvor det kom højt som Modsætningen mellem Sandhedsdyrkelse på den ene Side, Form- og Kunstdyrkelse på den anden. Med sikkert Blik har han påvist nogle af de Barnagtigheder og små Snobberier, hvori Heine nu og da kunde gøre sig skyldig overfor Livets Glimmer ligesom nogle uretfærdige Spotterier overfor ideale Bestræbelser i plumpe og naivt folkelige Former. Börne afskyede jo Rothschild'erne, som Heine var overordentlig imponeret af. Börne, der følte sig hjemløs i Salonerne men hjemme blandt demokratiske Håndværkere, var vel tilpas i de tyske Emigranternes Forsamlinger, hvor vilde Planer de end lagde og til hvor upraktiske Foretagender de end samlede Penge ind, medens Heine var ilde tilmode ved de mange Opfordringer til Deltagelse i dette eller hint demokratiske Værk, aldeles ikke egnede sig til Indgåen af demokratiske Broderforbund, helst trods sine revolutionære Tilbøjeligheder holdt sig for sig selv og på ingen Måde vilde være *frère et cochon* med den første den bedste Skare udvandrede Landsmænd.

I et Brev fra 25. Februar 1833 gør Börne sig bl.a. lystig over, at Heine finder "en ophøjet Udholdenhed" i den østerrigske Politiks trehundredårige Umenneskelighed, at han i den af ham selv senere så frygteligt hånede Kong Ludvig af Bayern ser "en af de ædleste og åndrigste Fyrster, der nogensinde har smykket en Trone" og at han endelig kalder det "dristigt og storartet" af Herrerne Rothschild, at de under Koleraen blev i Paris, medens han finder de tyske Patriots ubetalte Anstrengelser latterlige. Börne har Ret heri og i Mere uden dog at lægge nogen finere eller dybere Forståelse af Heines Naturel for Dagen.

Atter her stod han som overfor Goethe Ansigt til Ansigt med et Geni, han var ude af Stand til at dømme uhildet, om han end ingenlunde gjorde sin urolige Samtidige Uret i lignende Omfang eller på samme Måde som sin store Forgænger.

Kapitel 11

Heine

Navnet Heinrich Heine har ligesom noget Betegnende ved den i Fornavn og Efternavn forekommende Dobbeltvokals lyse, skarpe Fløjtelyd. Den, som bar det, var en fristende Fløjtespiller, der i levende Live fik en stor Del af Europa til at lytte til sine Toner, og som nu har sin Tilhørerskare spredt over hele Jordens Kres.

Heinrich Heine var ved sin Afstamning Orientaler, ved Fødsel og Opdragelse Tysker, ved en stor Del af sin Dannelse Franskmand, og som Ånd Verdensborger på mere udpræget Måde end nogen anden tysk Digter, Goethe undtagen.

Ingen Digter af israelitisk Æt har siden Jehuda ha Levi's og Mose ben Esra's Dage nået så højt i digterisk Flugt; dog ligner Heine ingenlunde disse sine store Forgængere. Han gengiver, som lidt senere Disraeli i England, Lassalle i Tyskland, og Gambetta i Frankrig, den Brydning, hvorunder hans Stammes Egenskaber gnistrede, da den moderne Kultur brød ind over den og ramte den som Stålet Flinten. Som Tysker tilhører Heine den tyske Romantik, har dens Grundstemning af Sværmeri, dens Vellyd og dens Farve; men som Tysker er han også Lærling af Goethe og af Hegel, har begges Hellenisme, noget af den førstes hedenske Ånd, noget af den andens Dialektik i sit Vid. Som Verdensborger forener han germansk Følelsesromantik med fransk Esprit og jødisk Inderlighed, Vemod, Skelmeri i en Form, som lettilgængelig og tiltrækkende har skaffet hans Frembringelser Indpas Verden over, så de i vore Dage er oversatte på alle Sprog.

Det tyske Rige vægrede sig ved at rejse Heinrich Heine det Mindesmærke, hans Beundrere dør havde ønsket for ham, og som han så godt kan undvære. Østerrig-Ungarns Kejserinde blev i sin Tid tvungen til at tage sit Bidrag til Heines Statue tilbage. End ikke i den Provinsby, hvori han fødtes, har nogen Billedstøtte af ham turdet finde Plads. Og overfor denne det tyske Riges Holdning har Samtidens Franskmand ikke engang havt det Indfald at rejse ham et Mindesmærke i det Paris, han elskede så højt, og hvor han tilbragte den sidste Halvdel af sit Liv. Imidlertid har udenfor det tyske Rige sikkert Ingen, der har skrevet på det tyske Sprog, så stor en Læsekres som hans.

Nyere europæisk Literatur er rig som Noah's Ark. Den har vilde og tamme Dyr, kongelige Løver og mægtige Ørne, plumpe Bjørne og hvide Svaner, kloge Ræve og forfængelige Påfugle og smægtende Nattergale, ikke at tale om Æsler og Hunde og Aber i Overflod. Den har også en Antilope.

Og Antilopen var slankere og mere yndefuld end alle Markens vilde Dyr, som Gud Herren havde skabt, og den sagde til Kvinden: Mon Gud skulde have sagt: I må ikke spise af alle Havens Træer? ...

Thi det var Antilopen, som sagde det.

Antilopen er årvågen, indsmigrende, bevægelig; når den føler sig tryk, er den munter og skelmsk; altid er den smidig og hurtig og gratiøs. Dens Væsen er Ynde. Der gives en Antilopfamilie, som hedder Beni Israel. Til den må Heinrich Heine have hørt.

Endog Byron har neppe i det nittende Århundrede virket så dybt som han. Man sporer hans Indflydelse allevegne i Tyskland som i Østerrig og Italien, i Rusland som i Polen, i Frankrig fra Gautier til Richepin. I Norden har hans Skrifter tidligt fundet Indgang. Han er her bleven slugt af en Læseverden. Han har påvirket talrige af de Ypperste blandt Danmarks Ældre, Mænd som Christian Winther, Orla Lehmann, Emil Aarestrup, M. Goldschmidt, og talrige af de Yngre fra J. P. Jacobsen til Sophus Claussen, ligesom i Norge Slægtled fra Henrik Ibsen og hans Generation til Alexander Kielland, Gunnar Heiberg og deres. Men i endnu højere Grad end de Skrivende har han påvirket deres Publikum, været medvirkende under Tilblivelsen af næsten hver enkelt udviklet Personligheds sjælelige og åndelige Liv.

Umålelig er hans Indflydelse, men umådelig har den været; umærkelig og vældig. Farlig og forvirrende var den altid for karakterløse Væsener og skrøbelige Hoveder, men befriende, oplivende for sunde, stærke Sjæle; i gamle Dage betagende som en Smitte, senere hen velgørende som en Befrugtning, og nu, da den ikke mere virker samlet, ligger den i Luften og kan spores også i det tyvende Århundredes Luft. Thi Heines Almenyndest i Europa er voxet mægtigt siden det tyske Kejserriges Fald. Han, der trods sit Ry som Lyriker betragtedes som falsk Profet på Grund af sine Tanker om Tysklands Datid og Fremtid og i Kraft af sit Had til den preussiske Militærstat, fik Ret en firsindstyve År efter at han kraftigst havde givet sin Uvilje Udtryk og stærkest var bleven miskendt.

Længe syntes han og måtte synes den sletteste Spåmand, og det skønt han har forudsagt Kommunen i Paris, ja forudsagt at den vilde rive Vendômesøjlen ned. Neppe et Årti efter hans Død begyndte den preussiske Ørn, der for ham kun havde været Ulykkesfuglen, at flyve fra Sejr til Sejr. Og Tysklands Enhed, som han neppe mindre varmt end nogen af sine ypperste Samtidige havde længtes efter og håbet på, blev virkeliggjort netop af det Preussen, om hvilket han havde tænkt så ringe. Selve den preussiske Hærmagt, overfor hvilken han havde vist sig vantro, bestod i Bismarcks Tid sin Prøve med Glans.

Hvad Under da, at han, endog blandt dem, der ikke manglede Sans for hans digteriske Geni, gjaldt for en vildledende Ånd og for en dårlig Patriot, hvor tidt og hvor stærkt han end havde erklæret sin Kærlighed til det tyske Folk og til det Bedste i Tyskland. Dertil kom, at selv hvor hans Gemyt var tysk, var hans Temperament det ikke. Det var Hovedsagen, da den indsnevrende Nationalisme i det sidste Århundrede har været i stadig Væxt.

Man har i Tyskland intet Øjeblik glemt Heine hans jødiske Fødsel. Hans Religionsskifte er ikke kommet ham til ringeste Nytte. Og hver Opblussen af Nationalfølelsen i Tyskland ledsages af et stigende Jødehad. Efter Krigen mod Napoleon fulgte 1819 en omfattende Jødeforfølgelse; efter Krigen 1870-71 fulgte i Halvfjerdsernes Slutning den af Overhofprædikant Stocker indvarslede "Antisemitisme"; efter Krigen 1914-18 er fulgt en Række politiske Mord af Personligheder, der helt eller halvt var af jødisk Afstamning, Liebknecht, Rosa Luxemburg, Kurt Eisner, Haase, Landauer, Rathenau og uafbrudte Angreb på Forfattere af jødisk Æt som Harden, Schnitzler og Wassermann.

Der er da Intet som tyder på, at Verdenskrigen har gjort det af med den indsnevrende Nationalisme. Den lever i Masserne, endog i Rusland, hvor dog hos de Dannede Verdensborgerbevidstheden engang var så udbredt, og hvor Heine, der ikke har kunnet få nogen Statue i Tyskland, nu kunde få Mindesmærker nok.

Men iøvrigt er det klart som Dagen, at den Omvæltning, der har fundet Sted i Tysklands politiske og sociale Liv, har væltet hele Rækker af de Palissader, der spærrede Heinrich Heine ude fra det tyske Folk. Hans Spotterier over Kongerne af Preussen og af Bayern vil man i Republiken let tilgive ham, som man længst har tilgivet ham hans Spot over de 36 Forbundsstater.

Og da man uden Forargelse har kunnet opføre Wedekind's forskellige Skuespil på de tyske Teatre, vil man så meget mere kunne bære over med Heines lyrisk-erotiske Frisprog, der i Sammenligning må synes uskyldigt som Sukkervand.

Begejstringen for Frankrig vil rimeligvis i vore Dages Tyskland vedblivende lægges Heine til Last, ligesom hans Dyrkelse af Napoleon i sin Tid sårede mange. Det bør dog betænkes, at den tyske Læseverden har tilgivet Nietzsche en endnu mere udpræget Form af Napoleonscultus og en endnu langt anderledes ubetinget Vurdering af Frankrigs psykologiske Literatur på den tyskes Bekostning. Endog Bismarck har etsteds til Forsvar for Heines Holdning overfor Napoleon anført, at man ikke må glemme, hvilke Tvangsforholdsregler overfor Jøderne de Franske havde afskaffet i Rhinlandet.

Hvad man i Tyskland neppe gør sig Rede for er, hvor stærkt Heine udenfor de tysktalende Egne på Jorden gør sig gældende og slår enhver Medbejler af Marken.

Spørgsmålet er her ikke i første Linie om den indre Værdi. Den lader sig altfor vanskeligt fastslå. Lad Tieck være åndfuld, Uhland lødig, Mörike sjælfuld. Lad de senere Lyrikere, Liliencron, Dehmel, George, de senere Fortællere fra Auerbach, Heyse, Spielhagen, Gottfried Keller til Kellermann og

Heinrich Mann have en stor Læsekres, lad Tysklands Dramatikere fra Sudermann og Hauptmann til Wedekind og Eulenberg nyde en berettiget Popularitet — Ingen af dem er dog trængt over Grænserne som den så vanskeligt oversættelige Heine.

Kan man tænke sig en nulevende Franskmand, Englænder, Italiener, der ikke er Literaturhistoriker, læsende Tieck?

Dog dette er ikke Alt. Men blandt de ikke-tyske Digtere, der fulgte efter Heine, er udenfor deres eget Land ikke én almenyndet som han. Man prøve med de største Franskmænd fra hans Tid: Lamartine, Victor Hugo. De nydes lidet udenfor Frankrig. Højest forskelligartede Undtagelser er måske Musset, Baudelaire, Verlaine. De dyrkes udenfor deres Fædreland, dog langt fra i det Omfang som Heine.

Siden Byrons Dage er ingen engelsk Lyriker populær i Europa, end ikke Shelley og Keats, så store de er. Amerikaneren Edgar Allan Poe er visselig verdensberømt og har udøvet stor Indflydelse, men han er mindre kendt og mindre anerkendt end Heine. Rudyard Kipling, hvis Yndest på det angelsachsiske Sprogområde må kaldes overordenlig, er bunden ved sin Nationalitet. Ingen stor italiensk Lyriker kan i europæisk Betydning sammenlignes med Heine. Udenfor Italien læser man ikke Carducci; men udenfor Tyskland læser man Heine lige så meget som i Tyskland.

Heine havde den Evne at gøre sin Læser til sin Fortrolige, en Evne, ikke blot hans Hadere som Platen har manglet, men de største Lyrikere i de andre Lande som Hugo, Carducci, Tennyson.

Hvorpå beroer denne Evne? Det nytter visselig ikke noget at ville søge Grunden til den i hans Afstamning. Kun ganske enfoldige eller ganske stædige Mennesker troer på, at der lader sig eftervise et jødisk Racepræg i Kunsten. Man tænke på den bildende: Hvilke Evner forener Russerne Antokolski og Bakst med Tyskeren Liebermann, Hollænderen Israels, Danskeren Gottschalk? Og i den bildende Kunst har Evnerne først sent kunnet udfolde sig, da den Religion, som holdt Stammen sammen, i Årtusinder forbød al Billedkunst. De moderne Ånder lader sig ikke indfange i Raceteoriernes Net, der er så grovt, at det mest består af Huller.

Heines Prosa går sjældent synderlig dybt. Hans Fremstilling af tysk Filosofi for Franskmændene er ret fladbundet Morskabslæsning, om den end indeholder digterisk beåndede Sider. Men at Heine som Digter ikke var dybere, er ikke hans Svaghed, snarere hans Styrke. Det var en sand Lykke for ham, at han ikke hørte til dem, som Bertha von Suttner morsomt har kaldt "die Tiefinnigsten". Han var et Menneske med opladte Sanser og stærke Følelser, ikke et Menneske, der grublende over sig selv søgte ned i det halvbevidste Liv. Han havde ingen Forkærlighed for Mørket i vort Indre så lidt som for Lysrædslen udenfor ham. Han elskede Lys og Halvlys, Klarhed og Farve og Clairobscur. Han fremstilte; han moraliserede aldrig. Han stræbte aldrig at forbedre Forhold og Tilstande, endsige Enkeltvæsener, ved Prækener, kun ved skarp Spot, opdrog alene ved Vid, ikke ved Formaninger, holdt sig som digtende og handlende Ånd altid indenfor Kunstens Rammer, var desuden som Åndsvæsen snarere en Ven af Stilhed og Drømmeri end af Foredragets Patos.

Når japanske Digtere og Kritikere udtaler sig om Vestens Poesi — de kender i Reglen kun Amerikas og Englands — finder de altid Vesterlandenes Digtning afskrækkende ordrig, og fremhæver, at i den japanske er hvert overflødigt Ord slettet, Stemningen givet så knapt som muligt. I en hel Kunststart må Digtningens Omfang ikke overskride 17 Stavelser; i en anden er 34 Stavelser tilladte. Som man ser: i Østen regnes der ikke med Sider men med Stavelser. Det afgørende Fortrin er for Japaneren Fynd.

Heinrich Heine er blandt Europas Digtere en af de få, der kan tænkes at falde i Japanernes Smag, ligesom han allerede i levende Live blev oversat på Japansk. Han tåler iøvrigt dårligt at oversættes. Altfor meget af Vellyden i hans Vers går i Oversættelsen nødvendigvis tabt.

Efter Verdenskrigen er fulgt en Tid, hvor Folkeslagene, der først er blevne hudflettede med Krigens Svøbe, nu piskes med Fredens Oliegren. Den Fred, hvori vi lever, er Krigens fortsat med andre Midler.

Heinrich Heine var en krigersk og fredelig Ånd, passer forsåvidt til Tidsalderen.

For Heinrich Heine var Stemningen under det tyske Kejserdømme ikke gunstig. Hvad man havde at bebrejde ham er så Meget, at det ikke lader sig opregne i Korthed: Først som nysnævnt hans Forhold til Frankrig og formentlige eller virkelige Frivolitet. Dernæst hans ugermanske Vid, hans Følsomhed, hans Lapsen, hans Kådhed. Så den udæskende Måde, på hvilken han i yngre Dage lagde sit Hedenskab for Dagen. Det kejserlige Tyskland var i religiøs Henseende indifferent, men var det stiltiende, og var i moralsk Henseende disciplineret. Medens de højeste Dyder: Sandhedskærlighed, Selvstændighed, Sjælens Stolthed og Finhed, gjaldt langt mindre end Pligtopfyldelse, Korrekthed, Samfundstugt, militært Sving, *Schneidigkeit*, som man sagde, var det på Heines Tid omvendt. Disciplinen var ikke i Pris. Og som Religiøsitet dengang gjaldt mere end Religion, således Menneskelighed mere end Nationalfølelse. Patriotismen var i hin Tid i de Bedstes Øjne en Dyd, de ikke betragtede som ubetinget; de mente, at Retfærdigheden ikke hørte op at være værdifuld, fordi den øvedes mod et fremmed Folk.

Hos Heine kom til den abstrakt radikale Åndsretning Hadet til Preussen, hvis Fremtid han ikke anede, og hvis Styrke han ikke forstod, denne Preussens Styrke, der ypperligst er anskueliggjort i Carlyle's Skildring af Frederik den Stores Fader: Evnen til med ædru Strenghed at overvinde Chaos, slå Vrøvlet ned og administrere. Dette Had var hos Heine nærmere Rhinlænderens Dødsfjendskab mod Preussen. Man mærke disse Strofer til den preussiske Ørn:-

Du hässlicher Vogel! wirst du einst
Mir in die Hände fallen,
So rupfe ich dir die Federn aus
Und haue dir ab die Krallen.

Du sollst mir dann in luft'ger Höh'
Auf einer Stange sitzen,
Und ich rufe zum lustigen Schiessen herbei
Die *rheinischen* Bogenschützen.

På Wienerkongressen havde Preussen efter lang Vægning overtaget Rhinlandene. Det fik derved istedenfor den Afrunding, det havde håbet på i Øst, en ganske sønderrevet Skikkelse, og tilmed kom en fra Gammelpreusserne helt forskellig Folkestamme under det preussiske Scepter. Dette var den Egn, hvor engang Skillelinjen mellem Kelter og Germaner lå. Her skød den romerske Militærprovins sig ind. Over dette Land havde senere Præsteheredømmet ruget, så at i det 18. Århundrede Frederik den Stores Ånd der slet ingen Indflydelse havde havt. Den gamle, mørke Klerikalisme stødte da her lige sammen med den franske Revolution, og man hilste de Mænd, der udbredte dens Ideer, med Jubel.

Gammelpreusserne nærrede Uviljens Mistro til Rhinlænderne, og disse gengældte denne Følelse med Renter. Preusseren var og blev ved Rhinen noget Fremmed, Uhyggeligt. Om Sønnen, der tjente i Hæren, hed det: "Han er hos Preusserne". Berlinereren bar sig som Embedsmand i Köln eller Düsseldorf overmodigt ad, nedsatte Alt, og Rhinlænderen betragtede længe en Ansættelse i de gamle preussiske Provinser som en Forvisning til Sibirien. Overalt hørte man Klage over Preussernes Mangel på Evne til at vinde Hjerterne i de Stammer, de havde til erobret sig. (K. Mendelssohn-Bartholdy: *Preussen und Frankreich zur Zeit der Julirevolution* S. XXV ff.)

Heinrich Heine fødtes 13. December 1797 i Düsseldorf, dengang Hovedstaden i Hertugdømmet Jülich-Cleve-Berg. Byen forblev i sex År besat af franske Revolutionstropper. De drog bort 1801, og Max Josef blev Regent; men i 1806 blev han Konge af Bayern og i hans Sted Joachim Murat Storhertug. Dog allerede 1808 måtte denne afstå Landet til Kongen af Hollands ældste umyndige Søn, d.v.s. til Napoleon som Drengens Formynder. Landet blev nu helt regeret efter fransk Mønster, Livegenskab, Lehnsvæsen og Hoveri ophævede, Retsvæsenet omdannet og en ubetinget Religionsfrihed indført; dette

er Årsag til at Napoleon hyldedes af Rhinlandenes jødiske Befolkning som en Frelser fra tusindårig Undertrykkelse.

Uden al Tvivl har Berøringen med Datidens dristige og sejrige Franskmænd bidraget meget til at give Heinrich Heines Ånd dens første Sving. Respekten for overleverede Autoriteter fik et tidligt Knæk. Hans medfødte Vid blev udviklet i Retning af hvad Franskmændene kalder *Esprit*. Spiren til hans Napoleonsbeundring blev lagt. Nutildags synes denne Beundring fra Heines Side en næsten isoleret Kendsgerning i Århundredets tyske Literatur. Den var såre langt fra at være det.

Man kan gå lige tilbage til Wieland og hos ham finde en ligeså levende Napoleonsbeundring, endog før Historiens Gang havde godkendt den. Allerede 1798 havde han i en opdigtet Prosa-Samtale mellem en Tysker og en Franskmænd ladet Tyskeren udtale, at Frankrig nu behøvede en Diktator, og at Ingen egnede sig dertil uden General Bonaparte, der da var i Ægypten. I 1800 blev han angrebet derfor i et engelsk Blad. Napoleon, som var bleven underrettet om denne Profeti, underholdt sig af den Grund længe med Wieland i Erfurt 1808.

Ingen af Århundredeskiftets store Tyskere havde kendt Nationalhad. Uden en Gnist deraf havde Goethe i 1793 gjort Felittoget i Frankrig med som Tilskuer. Schiller havde glædet sig ved sit franske Borgerbrev, tænkt, det måské engang kunde komme hans Børn til Gode. Knebel, Goethes Ven, havde ønsket at turde besynge Bonapartes Sejr. Goethe så da også med stor Sindsro Napoleon slå Frederik den Stores Rige i Kvas; denne preussiske Stat måtte i hans Øjne tage sig ud som et forbigående Fænomen i Tysklands Historie. Han havde været Vidne til Napoleons Opkomst og Sejrsløb, havde set ham få Bugt med det ham, Aristokraten og Evolutionisten, så forhadte Anarki. Så lærte han ham selv at kende midt iblandt hans Maréchaller, omgivet af Friskhed, Elskværdighed, Genialitet, Uimodståelighed. Det Indtryk, Napoleon personligt gjorde på ham, var så stærkt, at det kun forøgede den tidligere nærede Beundring. Derfor gentog han, selv efter det russiske Felttog, selv under Tysklands Rejsning sit: "Det nytter ikke noget, Manden er dem for stor." Først da Alt var ude, gjorde han ved sit Festspil i Anledning af Freden en Slags nødtvungen Afbøn.

Mindre bekendt end Goethes så tit omtalte Forhold til Napoleon er Hegels, der som Heines Lærer og som den Tænker, der stadigt stod for ham som den ypperste, havde en ligeså uomtvistelig Indflydelse på ham.

Hegel virkede i al Almindelighed som en i åndelig Henseende frigørende Magt, som den Magt, der nedbrød den religiøse Dogmetro og stillede Individet frit overfor den statskirkelige Kristendom. Endogså lyriske Naturer som Heine havde i den Henseende en svag Farve af Hegelianisme, ikke at tale om at Heine fik sin skarpe Forstand gennemdannet i Hegels Skole, så man i Formen af hans Vid sporer den Hegelske Dialektik, der lader enhver Bestemmelse slå over i sin Modsætning.

Dog mere særligt indvirkede den Hegelske Filosofi på de unge Sind som et Stykke moderne Hellenisme. Hegel på virkede Ungdommen endnu utvetydigere i hellensk Retning end selv Goethe havde gjort.

Man mindes måske fra Heines Skrift om Börne det Sted, hvor han taler om Börne's nazarenske Indskrænkethed. Han siger "nazarensk", forklarer han, for hverken at bruge Udtrykket jødisk eller kristelig, da begge disse Udtryk for ham har samme Betydning og af ham anvendes ikke til at betegne en Tro, men et Naturel; og han stiller Ordet nazarensk i Modsætning til hellensk, der ligeledes for ham betegner en såvel medfødte som tilegnet Åndsretning og Synsmåde. Med andre Ord: alle Mennesker er for ham enten Nazarener eller Hellenere, enten Mennesker med asketisk, billedfjendtligt, sygeligt åndiggørende Hang eller Mennesker med livsklart, udviklingsstolt og virkelighedskært Væsen. Og han betegner sig selv som Hellenere — en Betegnelse, ingen tysk Romantiker nogensinde vilde have tillagt sig.

Men Hellenisme i denne Forstand udstrømmede fra Hegel. Hegel tilhører efter sin hele Åndsretning den samme Stræben i Datiden efter at fylde de antike Former med en ny Tids Indhold, som vi møder hos Goethe, når han digter sin *Ifigenia* og hos Thorvaldsen, når han udfører Statuen af Fyrstinde *Barjåtinska*

i græsk Klædebon. Det er ingen Tilfældighed, at Hegel og Thorvaldsen fødes i samme År 1770 med kun et Par Måneders Mellemrum. Og det var heller ingen Tilfældighed, at Hegel bedst forstod den Side af Goethe's Væsen, der vendte mod Grækenland. Han kaldte Studiet af Antiken den sande Indledning til Filosofien og formede efterhånden sit System som Helhed efter Oldtidens Systemer. Det forholder sig til Aristoteles's Tankebygning som Goethe's Ifigenia forholder sig til Euripides's eller som Thorvaldsens Alexandertog forholder sig til Parthenonsfrisen.

Hans egenlige, oprindelige Sindelag overfor Kristendommen røber sig i de Studier og Forskninger fra hans Ungdom som Teolog, hvis Indhold efter Håndskrifterne er gengivet af Haym. Han viser her, at den græskromerske Religion var en Religion for frie Folk, at Ideen om et frit Samfund for Grækeren var det Højeste, det Ideale, som han viede sit Arbejd og sit Liv. Kristendommens Gud var kun et Surrogat for den republikanske Frihed, der gik tabt. Man havde ikke længer Magt, man kunde ikke mere ville; men man kunde ønske og bede. Og jo mere nu Mennesket blev Slave, des mere behøvede det en Gud udenfor sig og over sig. Og Hegel slutter, at det er vore Dage forbeholdt at tilbagekræve de Skatte som Menneskets Ejendom, der er blevne slyngede op i Himlen. Han foregriber her Heine og Feuerbach.

Hegel ser i sin Ungdom bestandig den jødiske Oldtid gennem den klassiske Opfattelses Glar. Han iagttager Jødefolkets Historie og Skæbne mod en Baggrund af Sofokles's Verdensanskuelser og Aristoteles's Teorier. Begreber om Lov og Straf er ham kun grimme. Den kristelige Forestilling om Syndsforladelse kan han kun bevare ved at ombytte den med Begrebet om en ved Kærlighed forsonet Skæbne. Med andre Ord, han kan kun finde Christi Lidelseshistorie skøn, hvis han ser den under samme Synspunkt, under hvilket han ser "Oedipus i Kolonos", som en Skæbne, der rammer den Uskyldige, ikke som et Offer bragt for Andres Synd. Også for ham er da Jødedom og Kristendom i Grunden Et og det Samme, den stygge Modsætning til Hellenismen.

Han frelser for sin Bevidsthed kun Jesu Person og Historie ud af det Positivt-Religiøses Skibbrud, idet Jesus i personlig Form bliver ham hvad Antiken var ham i Statslivets Form: et skønt og guddommeligt-menneskeligt Liv. Denne Jesus er da ikke Jesus slet og ret, men en Jesus-Apollon som den, Heine senere skildrer i Digtet "Freden": den mægtige Skikkelse, der som Hjerte i Brystet bærer den røde, flammende Sol. Og når Heine i den bekendte Fortale til "Romancero" taler om sit sidste Knæfald for "Skønhedens højtvelsignede Gudinde, vor kære Frue fra Milo", der så medlidende så' ned på ham, selv trøstesløs over ikke at kunne bringe Hjælp, da møder vi hos ham en lignende Sammensmeltning af det Hedenske og det Kristelige. Thi dette er ikke Venus slet og ret, men Venus-Madonna.

Hegel er da Stamfaderen til selve den hedenske Hellenisme, som det blev Skik at anklage Heine for.

Hegel, der var født som Undersåt i det lille, despotisk regerede Würtemberg og aldrig havde kendt det at have et Fædreland, hvor stærkt han end længtes derimod, var i Århundredets Begyndelse så opfyldt af Bitterhed over de tyske Tilstande, så fuld af Harme og Sarkasmer over sine Landsmænds politiske Sløvhed, at han ganske som Goethe kom Napoleon imøde med en Verdensborgers overstrømmende Beundring. Han, som bestandig havde svælget i en tænkt, en fantastisk Forsoning af det Ideale og det Virkelige, havde hele sin Ungdom igennem savnet Indtrykket af virkelig Magt, da Napoleons Skikkelse trådte ham imøde og begejstrede ham. Som det er blevet sagt om Goethe, at han benyttede Kanontordenen ved Jena til i al Stilhed at ægte Christiane Vulpius, således om Hegel, at han i selve Jena fuldendte sin "Phänomenologie des Geistes" under Kanontordenen fra Slaget. Det er sandt, at han netop i hine Dage sendte de sidste Ark af Værket til sin Forlægger, og Modsætningen er slående mellem hans uendelige Ligegyldighed ved Preussens Undergang og hans lidenskabelige Ængstelse for, at en af de kostbare Manuscriptsendinger i den urolige Tid skal gå tabt med Posten. Et af de Breve til Forlæggeren, der ledsager Sendingerne, bærer Slagets Datum.

Det Værk, han under disse Forhold lagde sidste Hånd på, fremstillede Menneskeåndens Udviklingsgang under en ejendommelig Sammenblanding af psykologiske og historiske Synsmåder. Menneskeheden stod efter denne Filosofi nu ved sit Mål; de enkelte dødelige Mennesker, der nu havde nået til Erkendelsens højeste Princip, var i Indsigt blevne som Guder, og deres virksomme Liv var også

blot den skønne Udfoldelse af en Tilværelse, som Grækerne tænkte sig Gudernes, fuldt tilfreds og fuldt forsonet. Da Hegel skrev sine sidste Ord, om at Verdenshistorien kun var et muntert Spil af Ånden, der véd sig som Åndsmagt, da holdt Napoleon til Hest udenfor Jenas Porte.

Og Hegel så ham og så ham med Glæde. "Jeg har," skriver han fra Jena, "set Kejseren, denne Verdenssjæl. Det er i Virkeligheden en underlig Følelse at se et sådant Individ der her, concentreret på et eneste Punkt, siddende på en Hest, griber ud over Verden og behersker den. Preusserne kunde man ganske vist ikke stille noget bedre Horoskop — men fra Torsdag til Mandag er en sådan Fremgang dog kun tænkelig for denne overordenlige Mand, som det er umuligt ikke at beundre." Og Hegel beundrer ikke blot ham, men hele det franske Folk. Et Fjerdingår senere skriver han, at han i Dagens Historie ser det overtydende Bevis for, at Dannelsen sejrer over Råhed, Ånd over åndløs Forstand. Ja han tilføjer: "Som jeg allerede tilforn har gjort, sådan ønsker nu Alle den franske Hær Held, der slet ikke kan svigte under den uhyre Forskel mellem dens Anførere og Soldater på den ene Side og dens Fjender på den anden."

Heine har vistnok ikke ment, at hans Sværmeri for Napoleon trængte til Forsvar; ellers kunde han have beråbt sig på, at han her til Forgænger havde den Mand, han kun har omtalt med Ærefrygt som "den store Hegel, den største Filosof, Tyskland har frembragt siden Leibniz", den Mand, om hvem han som en utvivlsom Kendsgerning fremfører den højst tvivlsomme Sætning, at "han rager højt op over Kant", og hvem han kun dadler så skånsomt og blidt som i denne Vending: "Hegel lod sig krone i Berlin, desværre også salve en Smule."

Dog ikke blot Heines store Forbilleder og Lærere, også Samtidige af ham som Varnhagen von Ense, der dog havde udgydt sit Blod i Krigen mod Napoleon, nærede den samme Beundring for ham og holdt sig lige så fri for germansk Nationalhad. Om vor Baggesen, der i sit Væsen halvtysk gerne skabede sig mere tysk end Tyskerne, skriver Varnhagen: "Napoleon og Franskmandene hader han på en ganske modbydelig Måde, indtil Væmmelse heftigt og uden Grund; thi Alt, hvad der er godt hos os Tyske og hvorfor vi skatter os højest, er ham en Gru; det håber han at få tvunget ned ved Hjælp af Kant, Jacobi, Voss og Klopstock" — Kant er her øjensynligt nævnt på Grundlag af det så lidet tyske kategoriske Imperativ, de øvrige på Grund af Nationalfølelsens Bornethed.

Man ser da, at én og samme Cultus af Napoleon lader sig forfølge hos de Mænd, der har haft størst Indflydelse på Heines som på det unge Tysklands Udvikling.

Den gav sig hos Heine digterisk Udslag adskillige År før den blev epidemisk i Frankrig, og nåede hos ham en Højde, som ikke overtræffes hos Beyle eller Hugo. Ja, man kan sige, at dens poetiske Udtryk i Heines berømte Ungdomsdigt *De to Grenaderer* (som han efter sin egen Opgivelse har skrevet kun sexten År gammel, dog rimeligere i sit nittende År) overgår Alt, hvad der eksisterer af beslægtet Art i Frankrig selv. End ikke Bérangers Mesterværk *Souvenirs du peuple* har en lignende Simpelhed og Storhed, skønt det bedre end noget andet Digt har givet Napoleonslegenden i det franske Folk et håndgribeligt og rørende Udtryk. I Heines "Grenaderer" svarer hver Linjes Rytmik på det nøjeste til Stemning og Indhold; de vemodige Jamber: *Der andre sprach: das Lied ist aus*, de ildfulde Anapæster: *Dann reitet mein Kaiser wohl über mein Grab*. Man læser, uden at forstyrres synderligt, hen over Grenaderens umulige Bøn om at få sit Lig bragt med til Frankrig. Hovedstrofen: *Was schert mich Weib, was schert mich Kind*, Grenaderens Protest mod at føle sig bunden ved Kvinde og Barn, som han har efterladt hjemme, bøder ved sin Vildskab mesterligt på Romanceslilens Følsomhed. Kun tilsyneladende handler dette Digt om Troskaben mod Napoleon alene; det forherliger den glødende Troskab mod Feltherren, uendelig Begejstring for den store Personlighed overhovedet.

Gaven til at skildre gennem at fremføre Skikkelser i Lyriken var fælles for Béranger og Heine. Men Béranger var en Visedigter, Heine et Geni. "Grenadererne" begynder, som Heine næsten altid, med det Stilfærdige, Jævne. Intet er ham fjernere end Victor Hugo's lyriske Tilløb: *Lui! toujours lui!*; han virker ikke ved direkte Fremstilling, men ved Udmaling af det Mindre, det Lille, hvori den store Historie

spejler sig, og som afgiver Målestokken, indtil endelig et Drømmesyns Sværmeri bryder ud af den simple Dialog.

Var nu end Genstanden for denne Dyrkelse den neppe værd, så er selve Følelsen ikke derfor mindre skøn, og den er ganske af samme Art, hvor Heine i *Reisebilder* skildrer, hvorledes han som Barn så Napoleon ridende gennem den hertugelige Have i Düsseldorf. Kapitlet begynder: "Men hvorledes blev jeg ikke tilmode, da jeg så ham selv, så ham med højtbenådede egne Øjne, ham selv, Hosiannah! Kejseren." Man mærke dette *Hosiannah!* I Ekstasens Øjeblik kommer Barndomserindringen, det gammeltestamentlige Hil- og Jubelråb på hans Læber. Og hvad tænkte dengang Barnet på? På at det under en Bøde af fem Thaler var forbudt at ride igennem Alléen. Og se! Kejseren med sit Følge red midt igennem Alléen — de gysende Træer bøjede sig frem, hvor han kom forbi ...

Heine gælder som politisk Digter for revolutionær, og han var det. Men hans politiske Lidenskab er udelukkende rettet mod middelalderlige Tilstande og middelalderlig Tro. Han er for Alvor kirkefjendsk, men troer ikke for Alvor på Folkeherredømmet. Hans største politiske Digt *Tyskland, et Vintereventyr* giver det fyldigste Vidnesbyrd derom. Virkelig Lidenskab findes her kun hvor Digterens usynlige Ledsager, Lictoren med den frygtelige Øxe, i Kölner Dôm sønderslår Skeletterne af de hellige tre Konger, "Overtroens stakkels Skeletter". Men i dette store Poem — Heines vægtigste Værk — har man renest udtrykt de politiske Stemninger og Tanker, som fyldte ham, det i tysk Poesi nye Element af det krigersk Udfordrende og i Nærkamp Stridende. Det fandtes ikke hos Goethe. Han var vel tilsidst gennemtrængt af "Datidens fuldstændige Værdiløshed", men han frygtede, at en Omstyrten af Autoriteterne vilde gøre Alting værre. End ikke hos Schiller havde der røbet sig noget ligefremt Forhold til Samtidens Politik. Hans Patos fik sit Afløb i Frihedsdramer. Men hos Heine findes fra 1830 altid dette ligefremme Forhold. Han havde sin Sjæl deri. Og han har her været ærlig, selv hvor man har miskendt Ærligheden hos ham.

Man efterslå det Sted i *Reisebilder*, der er blevet lagt ham mest til Last som Udtryk for Praleri og Affektation, den Passus, der følger efter Skildringen af Besøget på Valpladsen ved Marengo: "Det bliver en smuk Dag, råbte min Rejsefælle. — Ja, det bliver en smuk Dag, gentog i stille Bøn mit Hjerte og skælvede af Vemod og Glæde. Ja, det bliver en smuk Dag, og Frihedssolen vil gøre Jorden lykkelig. Der vil blomstre en ny Slægt op, avlet i frie Favntag, ikke i Tvangslejet under de gejstlige Tolderes Kontrol, og med den frie Fødsel vil Menneskene også få frie Tanker og frie Følelser, om hvilke vi fødte Trælle ingen Anelse har ..." og imod Slutningen disse Ord: "Jeg véd ikke, om jeg fortjener, at man lægger en Laurbærkrans på min Kiste. Hvor meget jeg end har holdt af Poesien, den var mig dog kun et helligt Legetøj, et indviet Middel til himmelske Formål ... men et Sværd skal I lægge på min Kiste, for jeg var en tapper Soldat i Menneskehedens Frihedskrig."

Overalt i tysk Literaturhistorie, Æstetik, Historie og Kritik ikke blot hos Menzel, men hos Goedeke, hos Treitschke, hos Heines Abe og Fordømmer Grisebach, hos den ellers så fint dømmende Hehn vil man finde denne Heines politiske Kamp omtalt med dybeste Foragt. Endog Scherer er kold og afvisende. Ja, da den italienske Digter Carducci i sin Tid i en Ode forherligede Heine som Frihedshelt, nedlagde endog Karl Hillebrand, Tysklands bedste Kritiker og Heines tidligere Sekretær, der altid havde talt med Pietet og Beundring om den store Afdøde, en Art Indsigelse: Heine selv havde aldrig taget dette så højtideligt. Denne Misstemning og Mistro er forklarlig. Thi Frivoliteten i Heines Væsen medførte i hans Ungdom en afskrækkende politisk Holdningsløshed. For at opnå et Professorat i München var han 1827 rede til at fornægte sin Fortid for Kong Ludvig, dog uden Resultat. Han tilbød samtidigt at forsvare den usle Hertug af Brunsvig, Diamanthertugen, ifald han kunde få en brunsvigsk Orden derfor; ligeledes uden Resultat. Først fra 1830 er hans politiske Karakter grundfæstet.

Sagen er dernæst, at Heine manglede "de patetiske Gebærder", var for stolt til at anvende dem. Det forvirrer Tyskerne. Men man gør ham højlig Uret. Dette var og blev den store Patos i hans Sjæl. Helt har han følt det Digt, som afslutter et Kapitel af *Romancero: Enfant perdu*, skrevet i hans senere Leveår. Han var virkelig, hvad han her kalder sig, en fremskudt Vedet, en glemt Forpost, prisgivet til

Nedskydning. Og når det i hans efterladte Hymne i Prosa hedder: "Jeg er Sværdet, jeg er Flammen", så er det sandt. Der står endnu den Dag idag Gnister af hans Sværds slag, Lys af hans Flamme. Mange varmer sig endnu ved hans Ild.

Börne finder i sine berømte "Pariserbreve" Heine selvmodsigende, blødagtig, karakterløs som Politiker. Han bebrejder ham ikke så meget Selvovervurdering, som at han overhovedet overvurderer de enkelte Menneskers Virksomhed, da efter Börnes Mening Individerne ikke mere nutildags, som i Fortiden, betyder noget. Selv en Voltaire eller Rousseau vilde nu ikke være af Betydning. De Enkelte er nu kun Folkenes Herolder. Dette glemmer Heine. Og i sin Stræben efter at behage Demokraterne siger så Heine, at det jesuitiskaristokratiske Parti i Tyskland bagvasker ham, fordi han dristigt byder Enevælden Spidsen; men for at indsmigre sig hos Aristokraterne siger han samtidigt, at han har budt Jacobinismen Spidsen, er en god Royalist og altid vil vedblive at være monarkisk sindet.

Börne forstår just ikke Spøg. Skemtende har Heine fortalt om et Pariser-Modemagasin, i hvilket han Somren forud havde sin Gang, og hvor han blandt de otte unge Piger i Butiken med deres otte Elskere — alle sexten af højst farlig republikansk Tænkemåde — var den eneste Royalist. Ordlydende siger han etsteds: "Jeg er ved Gud ingen Republikaner. Jeg véd, at når Republikanerne sejrer, skærer de Halsen over på mig ... jeg tilgiver dem iøvrigt gerne denne Naragtighed." Börne tilføjer: "Jeg ikke. Republikanere, der var sådanne Narre, at de for at nå deres Mål mente at måtte rydde Heine af Vejen, hørte hjemme i en Dårkiste."

Der er i hine Ytringer af Heine Noget, som trods Spøgen bringer Læseren til at studse. Afvexlende Udbrud af den yderste Radikalisme, gennemgående den mest skærende revolutionære Stemning som Grundakkord — og disse stadigt tilbagevendende Forsikringer om ikke at være Jacobiner, ja end ikke Republikaner.

Her kræves en Forklaring, Noget, Ingen endnu har forsøgt at give.

Thi den Forklaring, at Heine var karakterløs, karakterløs i en sådan Grad, at han som moden Mand uafbrudt i det alvorligste Anliggende og med to store Landes Øjne hvilende på sig slog sig selv på Munden — den forklarer Intet. Det er i Principerne, at Uklarheden her må ligge.

Man huske hans først grænseløse senere stærkt betingede Napoleonscultus. Den giver sig endnu en sidste Gang Luft i *Vintereventyret* i Sørgesangen over den døde Kejser, da hans Kiste fra St. Helena føres ind i Paris:-

Die elysäischen Felder entlang
Durch des Triumphes Bogen,
Wohl durch den Nebel, wohl über den Schnee
Kam langsam der Zug gezogen ...

Og husk så fra *Reisebilder* Scenen fra Marengosletten: Russeren, som dør spørger Heine: Er De ægte russisk? — og Heine, som svarer: Ja, jeg er ægte russisk. — Thi, forklarer han, den uendelige Omskiftelse af Feltråb og Repræsentanter i den store Verdenskamp har medført, at Revolutionens mest glødende Venner kun i Ruslands Sejr ser Verdens Frelse og må betragte Kejser Nikolaj som Frihedens Gonfaloniere (dvs. dens Bannerfører) i Europa. Den russiske Regering er gennemtrængt af liberale Ideer, dens Enevælde er kun et Diktatur, i Kraft af hvilket den vil lade disse Ideer træde ud i Livet osv.

Fejltagelsen er kolossal i sin Barnagtighed. Men den er i denne Sammenhæng ligegyldig. Det Interessante er, at *var* Enevælden i Rusland dette, så havde den Heines Medhold og Sympati, ganske som Napoleons Vælde havde havt den.

Men man overveje dette! Heine, Radikalismens yderligst gående Repræsentant i sin Tidsalders Poesi, prisende som Frihedens Bannerfører Nikolaj, Tidsalderens hårdeste Tyran. — Er det den samme Mand, der finder en ungdommelig Glæde i altid at bringe Forestillingerne om Konge- eller Kejserværdighed og om Guillotinehug i tæt Idéforbindelse? Man huske Heines Ord til Barbarossa: "Du

wirst hier an ein Brett geschnallt — das senkt sich ... osv. og Slutningsråbet til den gamle ærværdige Kejser: "Die Republikaner lachen uns aus — seh'n sie an unsrer Spitze — so ein Gespenst mit Scepter und Kron' ... Han sætter altså Pris på Republikanernes Dom, deler i visse Måder deres Standpunkt.

Eller man mindes det usigeligt vittige Digt "1649-1793-?" der først behandler den korte Justits med Kongerne under den engelske og den franske Revolution, så spår om den kommende tyske:-

Der Deutsche wird die Majestät
Behandeln stets mit Pietät.
In einer sechsspännigen Hofkarosse,
Schwartz panaschirt und beflort die Rosse —
Hoch auf dem Bock mit der Trauerpeitsche
Der weinende Kutscher — so wird der deutsche
Monarch einst nach dem Richtplatz kutschirt,
Und unterhänigst guillotiniert.

Er dette nu ikke en Leg med Ord og et Spil med Følelser, så må der her gives en Forklaring, en Fortolkning, hvis Nøgle Heine selv ikke har kendt. Thi at der her er Selvmodsigelse i Ordene, i Ordlyden, det er unegteligt.

Fortolkningen er den, at Heine var på én Gang en stor Frihedsdyrker og en udpræget Aristokrat. Han havde en frihedstørstig Naturs Kærlighed til Frihed, smægtede efter Frihed, savnede og elskede den af hele sin Sjæl, men han havde på samme Tid den store Naturs Kærlighed til menneskelig Storhed og den fine Naturs rent nervøse Rædsel for alt Middelmådigheds-Styre.

Med andre Ord: Der var i Heinrich Heines Sjæl ikke en konservativ Blodsdråbe. Hans Blod var revolutionært. Men der var i hans Sjæl ikke heller en demokratisk Blodsdråbe. Hans Blod var aristokratisk, han vilde se Geniet anerkendt som Fører og Hersker.

Han applauderer, når han i sin historiske Tilbageskuen eller Fremtidsdrøm ser en ussel Konge eller Kejser blive guillotineret. Men han vil give Cæsar hvad Cæsars er. *Apodote ta kaisaros kaisari* er sikkert det af Jesu Ord i det ny Testamente, som har slået dybest ned i hans Sind. — Han frygter ikke en Frihedstilstand, mod hvilken Alt hvad vi hidtil har kendt af Frihed på Jorden, er Børneleg, men han troer det ikke muligt, at Gennemsnitsdannelsens Filister-Idealer bærer Frihed i deres Skød. Han afskyer al Middelmådighed, også den liberale, også den republikanske, som den store Personligheds og den store Friheds Fjende.

Derfor hans Mistro til de nordamerikanske Fristater, hans ringe Sværmeri for deres Frihed:-

Manchmal kommt mir in den Sinn
Nach Amerika zu segeln,
Nach dem grossen Freiheitsstall,
Der bewohnt von Gleichheitsflegeln ...

Når Heine elsker Marseillaisen, så er det, fordi Sangen er ham den store Revoltes Symbol. Når han dyrker Napoleon, så er det fordi denne var Kongernes og den gamle Verdensordens Ydmyger, og når han overser det Frihedsfjendske hos ham, så er det, fordi Napoleon står for ham som Folkets Repræsentant, ren for hvert Stæk af demokratisk Middelmådighed.

Det er da kun en enkelt Gang i Mismod, hvor han ikke er sig selv, men taler i udefra hentede Formler, at Heine kan inklade sig på at udtale den plebejiske Tåbelighed, at de store Enkeltes Betydning er forbi, en Påstand, som i Grunden kun er Pøbel-Misundelsens klassiske Udtryk. På Bunden af sit Væsen er Heine så overbevist om det Modsatte, at han kan gå til den gale Yderlighed, i Nikolaj, al Tvangs forstokkede Repræsentant i Datiden, at se Frihedsmændenes Høvding i Europa. Men Nikolaj var

idetmindste en Personlighed, en Kraft. Og Heine var Geni nok til at føle, det i sidste Instans ene og alene kommer an på Personligheder og Kræfter. Tallet gør det ikke, end ikke Monarker i rigeligt Flertal. Derfor Heines evige Løjer med de tre Dusin tyske Monarker.

Hvad Heine ræddedes for, var måske først et Liv uden Skønhed. Den Fourier'ske *Phalanstère*, det store Arbejdshus uden Overflod, hvor Alt er lige til Øllet, og hvor der ingen Plads heller findes til den Overflod, som Kunsten er — syntes ham uundgåelig i Fremtiden, men tilfredsstillende ham ikke.

Dog hvad der end mere vakte hans Uvilje var et Liv uden Storhed, med Lighed i Middelmådighed til Religion, med Hadet til Geniet, til de søgende Ånder og til dem, der åbent forkaster nazarensk Askese, til eneste virkelig Moral. Hvad han i lige Grad afskyede, var Samfundet, som han kendte det, regeret af et Kleresi uden Ånd og et Aristokrati uden Finhed, og så et Samfund, som han forudså det, bestående af frigjorte Slavesjæle, der kun havde ophørt med det Kryberi, som var deres Instinkt, for at give den Misundelse Tøjlen, som var Kærnen i al deres Sædelighed.

Han var visselig *for* Revolutionen mod Ludvig den 16., denne skikkelige Kleinsmed, der var bleven Konge. Dog var han ligeså vist *for* Cæsar mod Brutus, denne Klodrian af en Ågerkarl, som ikke kunde andet end stikke en Kniv i en stor Mand.

Han indbildte sig at være Monarkist; han kaldte sig Royalist af Overbevisning, fordi han var cæsarisk sindet og manglede Ordet. Han indbildte sig at være Demokrat, han kaldte sig derfor, fordi han var født som Plebejer, hadede alle uretfærdige Fødselsprivilegier, og følte sig stillet i en evig Opposition til Junkere og Præster. Men i sit inderste Sjæleliv var han følgestreng. Den tilsyneladende Modsigelse i hans politiske Sympatier og Tendenser kom af at han elskede Storhed og Skønhed så højt som Frihed og ikke vilde ofre Menneskeslægtens højeste Udvikling på en uvirkelig Ligheds og virkelig Middelmådigheds Alter.

Kapitel 12

Heine (fortsat)

Den sandsynligste Datum for Heines Fødsel er som nævnt 13. December 1797. Man udgav ham i 1816 for to År yngre for at skaffe ham som endnu ikke værnepligtig Ret til Udvandring af Preussen; derfor har man troet ham født i 1799. Hans Fader, Samson Heine fra Hannover, havde i sin Ungdom som Proviantmester med Officersrang hos Prins Ernst af Cumberland gjort et Felttog med i Flandern og Brabant, men havde efter sit Ægteskab med Peira (Betty) von Geldern nedsat sig som Købmand i Düsseldorf. Han var en smuk, rolig, gravitetisk Mand, lidet begavet, også en middelmådig Købmand, uden Forstand på Kunst og Poesi, men med en barnagtig Kærlighed til Uniformer og med noble Passioner: for Spil, Teaterdamer, Hunde og Heste. Han skal have havt tolv Heste med sig, da han flyttede til Düsseldorf. — Moderen, der havde fået en god Opdragelse og talte fransk og engelsk så flydende som tysk, var forstandig, sjælfuld, musikalsk, Elev af Rousseau, hvis "Emile" hun havde studeret, en Beundrerinde af Goethe, tidligt på sin Post mod Fordom og Vedtægt, og i Modsætning til Faderen, der så op til Napoleon, lidenskabelig Patriot, Opdragelse var hendes Yndlingstanke, og hun underviste med stor Omhu og Tålmodighed sine Børn. Begge Forældrene var i religiøs Henseende frisindede, Faderen ligegyldig, Moderen Deist, dog lod de deres Børn iagttage det gammeldags jødiske Ceremoniel.

Efter en kort Tid at have besøgt en jødisk Pogeskole, i hvilken måske Grunden blev lagt til den Bibelkundskab, der er så hyppigt fremtrædende i Heinrich Heines Skrifter, blev Drengen sat i en af franske Gejstlige, mest Jesuiter, ledet katolsk Undervisningsanstalt, som var indrettet i et tidligere Franciskanerkloster, men hvis Lærere dog var også verdsligt dannede Mænd. Han havde i Hjemmet havt en lykkelig Barndom, fandt også i Skolen Venner og Beskyttere, der tog sig af ham, når han på Grund af sin Confession eller sin Spottelyst var truet med Overlast.

Det tidligst påfaldende Træk hos den tilkommende Digter var en stedse tiltagende Nervøsitet, der ytrede sig i, at al Larm var ham forhadet og pinlig. Endog en smuk klangfuld Stemme som hans Søsters, endsige Klaverspil og højrøstet Tale virkede på ham som Skrig og Støj. Og skarp som hans Hørelse var hans Lugtesans. Tobaksrøg var tidligt ham, som Goethe, en Gru. For Musik havde han ingen Sans, og at danse lærte han aldrig. Femten År gammel begyndte han at skrive gode Vers.

Rhinlandet med dets Livsglæde, men også med dets Overtro, Sagn og Legender, den katolske Cultus i disse Egne med dens middelalderlige Bygninger og Ceremonier og Valfarter, over hvilke den herskende romantiske Poesi kastede sit forklarende Skær, Indtrykkene af den israelitiske Afstamning, af Bibelens Poesi og de samtidige Jøders i Undertryktheden avlede Frihedslængsel og Selvironi, Sværmeriet for Fransk mændene og Napoleon på den ene Side og den strax derefter følgende Påvirkning af Tysklands patriotiske Vækkelse, der bragte alle Disciplene i Skolens øverste Klasse, deriblandt Heine, til at melde sig — mest forgæves — som Frivillige under Frihedskrigen 1813: alle disse ydre Forhold og sjælelige Tildragelser formede og prægede Drengens Sind. Han læste helst store Humorister som Cervantes og Swift. "Don Quijote" og "Gullivers Rejse" var hans Yndlingsbøger.

I sit sextende År havde han en første romantisk Forelskelse i en ligeledes sexten År gammel Datter af en Skarpretter, Josefa ved Navn, som boede i Huset hos sin af hele Egnen skyede og frygtede Tante, hvis Mand også havde været Skarpretter, Heine har beskrevet den unge Pige som selsom og bleg med rytmisk ædle Bevægelser, et fintskåret Ansigt med store mørke Øjne og blodrødt Hår. Hun kunde mange Folkeviser og lærte ham dem, var efter hans eget Udsagn den første, som vakte hans Sans for Folkepoesien, og øvede overhovedet ved den Skønhed, der omstrålede hende, og den Uhygge og Rædsel, der omgav hende, en ikke ringe Indflydelse på den vordende Digter. Man sporer i Heines første Digte en Forkærlighed for Døds- og Gravtanker, der synes at stamme fra det ømme Forhold mellem de

to Børn. I Heines "Drømmebilleder" Nr. 6 synes den Usalighed, for hvilken den i Drømmen åbenbarede unge Kvindes Hengivelse alene kan købes, at betegne den Vanære, som hang ved Skarpretterens hele Slægt og virkede som en Forbandelse på Enhver, der trådte i Forbindelse med den.

Fra 1816 fortrængtes Josefas Billede i Heines Sjæl af en anden ung Piges. Forældrene havde bestemt deres Harry (således skreves Fornavnet oprindeligt) til Købmandsstanden. Rothschildernes glimrende Bane havde gjort et dybt Indtryk på dem. Man sendte Sønnen først på en Handelsskole i Düsseldorf, så et Par Måneder til en Bankier i Frankfurt og anbragte ham dernæst på et Kontor i Hamburg, hvor en Onkel af ham, den bekendte Salomon Heine, havde svunget sig op til en Matador i Handelsverdenen. Ved Hjælp af den rige Onkel, af hvem Brodersønnen sit Liv igennem forblev afhængig, åbnede denne 1818 under Firmaet "Harry Heine & Comp." i Hamburg en Kommissionsforretning i engelske Manufakturvarer, der som det var at vente allerede i det følgende Forår måtte indstille sine Betalinger. I Onkelens Hus fandt Heine imidlertid ikke blot den knarvorne Velgører, der trods sin Godhed aldrig forstod ham og altid ærgrede sig over ham, men i dennes tredie Datter Amalie Heine den Kvinde, der blev hans Ungdoms Skæbne, og som han under forskellige Navne (Maria, Zuleima, i Breve Molly) har besunget og forbandet. Hendes Ynde bliver han aldrig træt af at prise; hun stråler i Skønhedsglans som den, der steg af Bølgerens Skum; hendes Blik, Læber og Kinder ligner Madonnabilledets i Kölner Dôm, hendes Øjne er Violer, hendes Hænder Liljer osv., men det synes, som om hun aldrig har elsket ham. Håbet har han i alt Fald, med Tiden at kunne vinde hende, et og andet Vidnesbyrd om Velvilje har han måske også modtaget, og så meget synes af hans Digte klart, at hendes Giftermål med en anden, en Godsejer fra Königsberg, i Året 1821 ramte ham som et Slag og efterhånden kom til at stå for ham som et utilgiveligt Forræderi.

Ny Hjælp fra Onkelen satte Heine i Stand til at slå ind på den studerende Vej, da han havde vist sig så uskikket til Købmandsvirksomheden, der var bleven ham i højeste Grad imod. Efter at have oplevet Jødefejden i Hamburg 1819 rejste Heine over Düsseldorf til Bonn for at dyrke det juridiske Studium der og erhverve sig den juridiske Doctorgrad, som Onkelen krævede, han skulde tage.

Universitetet i Bonn, der havde været lukket i flere År under det franske Styre, var da nylig åbnet påny og havde en Række af fortræffelige Professorer; men da netop samtidigt Forfølgelsen af Burschschafterne og af alle nationale Bevægelser indenfor Studenterverdenen i Kraft af Karlsbader-Beslutningerne begyndte, blev Heine strax ved sin Ankomst til Universitetet i Anledning af en Studentefest på Årsdagen for Slaget ved Leipzig, taget i Forhør og inddraget i en smålig og frugtesløs politisk Proces, der ikke kunde andet end vække hans mest personlige Afsky for den indbrydende Reaktion. Det Vidnesbyrd, han ved Universitetets Optagelsesprøver i 1819 fik, lød på, at han ikke havde lært Græsk, kun havde ringe Indsigt og Øvelse i Latin og ikke havde formået at gå op til Examen i Matematik, men at han "ikke var uden alle Kundskaber i Historie" og at "hans tyske Arbejde, skønt underligt affattet, udviste en god Bestræbelse".

Den unge Student i den Fløjls Jakke med Kniplings-Mansketter og Kalvekrøs beflittede sig i Klædedragt og Optræden på en skødesløs Elegance. Han var af Middelhøjde, bar sit lysebrune Hår temmelig langt om det skægløse Ansigt, havde regelrette Træk, en næsten græsk Næse, blå Øjne, en stor udtryksfuld Mund, hvis Læber hyppigt fortrak sig til det kolde og spotske Smil, der så ofte omtales i hans Digte, og ualmindeligt smukke, hvide Hænder.

Han hørte Forelæsninger om det tyske Sprogs Historie, om Tacitus's *Germania*, om *Nibelungenlied*, i det Hele på den ene Side literatur- og kulturhistoriske Foredrag, på den anden Side juridiske Forelæsninger om Romerret og germansk Statsret. Af Professorerne udøvede den romantiske Skoles Chef A. W. Schlegel en afgørende Indflydelse på den vordende Digter, som forelagde ham sine Vers og i dette Tidsrum skrev sin første (dårlige) Tragedie *Almansor*.

I Slutningen af 1820 drog Heine fra Bonn til Universitetet i Göttingen med gode Forsætter om juridisk Flid, men Staden behagede ham, hvad hans "Harzreise" noksom vidner om, kun såre lidet, og da han efter få Måneders Ophold i Anledning af en ubetydelig Strid med en anden Student fik *Consilium*

abeundi, rejste han 1821 til Berlin. Indført i Varnhagens Hus, Byens åndelige Midtpunkt, hvor Rahel samlede Dannelsens, Talentets og Blodets Aristokrati omkring sig, lærte han snart Blomsten af Berlins bedste Selskab at kende. I Lutter og Wegeners endnu eksisterende Vinstue i Behrenstrasse traf han ved Nattetid sammen med Datidens gode Hoveder og geniale Zigøjnere, deriblandt Mænd som E. T. A. Hoffmann og Grabbe. Og her lykkedes det ham efter flere frugtesløse Henvendelser at finde en Forlægger, der erklærede sig villig til at udgive hans første Digtsamling og honorere den med fyrretyve Friexemplarer. Den udkom December 1821, gjorde hans Navn bekendt, næsten berømt, og allerede den fremkaldte både Efterligninger og Parodier.

Heine hørte ved Universitetet Datidens ypperste Lærde: Hegel, hvem han med Lidenskab dyrkede, Bopp, der lærte indisk, og Wolff, der lærte klassisk Filologi, samt Juristen Eduard Gans. Med ungdommelig Iver indlod han sig med en Kreds af Mænd, der attråede en Reform af Jødedommen og tilstræbte at indvie dens Bekendere i europæisk Kultur. Med ikke mindre ungdommelig Forbitrelse angreb han under det fremmede Kostume i *Almansor* de frafaldne Jøder, der opgav den fælles Sag, og ad en Omvej Kristendommen, der stod for ham som fjendtlig Magt. Tragedien udkom — sammen med Heines andet svage Begynderarbejde *William Ratcliff* — 1823, blev opført, men faldt på Grund af Racehadet mod Forfatteren igennem.

Opholdet i Berlin viste sig ikke fremmede for Heines Brødstudium. Han havde allerede i Hamburg vænnet sig til et ret letfærdigt Levned, og han fortsatte det her. For at samle sig rejste han i 1823 til Lüneburg til sine Forældre, derfra til Hamburg og påny til Göttingen, hvor han i 1825 disputerede for den juridiske Doctorgrad. Strax derefter lod han sig døbe. Han skiftede Religion, ikke af Overbevisning om Christendommens Sandhed, tvertimod under en levende Følelse af Antipati mod den og Skam over det Skridt, han foretog, men fordi han vilde gøre et Forsøg på at unddrage sig den ydmygende og trykkende Afhængighed af Onkelen og ikke kunde opnå Indtægter, Livsstilling eller Embed på andet Vilkår. Man finder hans Stemning fra hine Dage gengiven i det med Urette overroste Brudstykke "Rabbien fra Bacherach", der kun på enkelte Punkter fortalt med Liv og Kunst i Virkeligheden godtgør Heines Evneløshed overfor den Opgave at skrive en historisk Roman, men som i sin Slutning ved den Selvskildring, Digteren her under fremmed Maske har udført, røber Skamfølelsen ved nominelt at være gået over til et Troessamfund, der var ham Fjendens Lejr.

I Brevvexlingen mellem Varnhagen og Rahel finder man stænkvis malende Ord om Heines Person og Væsen i hine Dage. Mærkværdigt nok anfører Varnhagen strax første Gang, han omtaler "vor lille Heine" et Udbrud af Rahel til denne, der er slående, fordi det viser, med hvilket Skarpblik hun har udfundet netop den Digterpersonlighed, med hvem Heine havde noget tilfælles, men som han på ingen Måde turde ligne under Straf af som Menneske og Digter at gå tilgrunde. Udbruddet lyder: "De må ikke blive nogen Brentano; jeg tåler det ikke!" Rahel skriver humoristisk: Heine må og skal blive sand, selv om han prygles dertil. "Menneske, bliv sand!"

Og hvor godt har ikke Varnhagen selv kendt ham, hvor fin er ikke den følgende, sex År senere Vending i et Brev til Rahel: "Og nu har du foruden de andre kloge og flinke Mennesker, som morer dig, også Heine, den ejendommelige, berejste, friske Heine hos dig! Frisk behøver ikke her at betyde: som han kommer fra Havet; også nedsaltede Sild kalder man jo i denne Egenskab friske." Næsten i samme Lignelse bevæger sig denne Ytring om Heine som trediveårig: Forhåbenlig ser du ham tit og benytter han Omgangen med dig til sit Bedste. Han må conservere sig i en god åndelig Atmosfære; thi der er noget ved ham, som let fordærves. ([Note 9](#))

Rahel og Varnhagen blev de første Forfægtere af Heines Talent. Den ældste rosende Anmeldelse af hans Digte stammer fra hans fine diplomatiske Beskytter. Men man føler ret vel, at Parret har havt et skarpt og bekymret Blik for de Svagheder i hans Karakter, der kunde blive farlige og fordærvelige for de store digteriske Evner.

Kapitel 13

Heine (fortsat)

Den Bog, der i vore Dage er Heines mest yndede og til hvilken hans Navn især er knyttet, *Buch der Lieder* fra 1827 består af Digtgrupper fra forskellige År og Udviklingstrin.

"Junge Leiden" fra 1816-1821 er som den første Gruppe den svageste. Den falder i flere Afdelinger: Drømmebilleder, Sange, Romancer, Sonetter. Indholdet er: Barndomserindringer fra Düsseldorf, kære Minder fra en lykkelig Barndom, Kærlighed til Moderen, Napoleonscultus, megen katolsk Rhinlandsromantik, Dødningsedans med ranglende Knogler på Kirkegårde, og alleslags Drømmesyner. Her klinger skemtende Toner, spøgefulde Klager over den Pengeforlegenhed, der opstår, når Dukaterne altfor hurtigt løber deres Vej, og skærende Toner, hvis Kilde er Fortvivlelse over de Ydmygelser, Digteren har lidt som begyndende, snart falleret Købmand blandt Pengemændene i Hamburg. Her er fra Studentertiden Udbrud af levende akademisk Venskabsfølelse og af Begejstring for den ved Universitetet og i Literaturen lige fremragende A. W. Schlegel, dernæst tysk-patriotiske Udbrud i Burschenstilen, som Heine hurtigt forlader. Her er lidenskabelige Udtryk for Geniets Selvfølelse, og her er Elskovs-Sorger og Klager af forskellig Art, først Elskovsattra, (efter E. T. A. Hoffmanns Manér blandet sammen med Kirkegårdsrædsler), dernæst ret sentimentale Veklager over uigengældt Kærlighed, og Udbrud af vild Fortvivlelse over den Falske, der har givet ham Dødsstødet og ved sit Bryllup drikker hans Blod og forlærer hans Hjerter. I et enkelt Digt *Die Fensterschau* slår dog Stemningen undtagelsesvis over i en vis grovkornet Lystighed.

De ypperste af disse Ungdomsdigte, hvis Form i det Hele er gammeldags, er først de berømte, epigrammatiske fire Linjer, som begynder "Anfangs wollt' ich fast verzagen", det tidligste Exempel på Sammentrængtheden i Heines Stil, så et Par af Sonetterne, som er langt lidenskabeligere end tyske Sonetter ellers, endelig blandt Romancerne "Belsazer", der rimeligvis er påvirket af Byrons Hebraiske Melodier, og det allerede omtalte uforlignelige Digt om de to Grenaderer.

Den næste Afdeling, som fører den besynderlige Titel "Lyrisk Intermezzo", fordi den nemlig 1823 første Gang fremkom som lyrisk Mellemspil mellem de to dårlige Tragedier *Almansor* og *Ratcliff*, behandler samme Emner som det første Afsnit, men i ejendommeligere Former og på friere kunstnerisk Måde. Udgifveren af *Buch der Lieder*s oprindelige Text, Ernst Eister, har i sin Indledning og en yngre Kritiker Wilhelm Bösché i et selvstændigt Værk om Heine med megen Skarpsindighed eftervist, at vi her kun sjældent har en ligefrem Udstrømning for os af den oplevede Kærlighedssorg, men en Art Erindringsextrakt. I Regelen tumler Digteren her frit med den gamle Elskovskval, ja leger undertiden med den; derfor af og til det klikkende i Udtrykket; Læseren troer stundom ikke ret på Følelsens Alvor, bliver betænkelig overfor de stadige Forsikringer om en dræbende Kummer, under hvilken Livet dog stadigt fortsættes og Kunsten stadigt øves.

Men det var ganske naturligt, at Heine her påny tyede tilbage til den ene og samme Lidenskab, om den end ikke i Mellemtiden havde fået frisk Næring. Han havde ikke oplevet nogen senere, der i Styrke eller i Betydning for hans Sjæleliv kunde måle sig med den. Den var og blev den vigtigste Begivenhed i hans Liv. Det synes, som om den Lykke, den i sin Tid havde bragt ham, var såre flygtig; da han første Gang sang om sin Kærlighed, dvælede han derfor udelukkende ved sin Elskovssorg, Følelsens Uigengældthed, Forladtheden, Forræderiet, den Elskedes kolde Grusomhed. Nu, da han stod friere overfor den, meddelte han dens hele virkelige eller omdigtede Historie fra den første Dag, da den vågnede til Liv, indtil den Stund, da han var som død for hende, og ikke nok med at han således føjede Følelsens Levnedsløb til Sammenbruddet; han gav den større Friskhed og Rigdom, idet han omgav ethvert af dens Momenter med en Ramme af Naturliv og Naturstemninger. I "Drømmebillederne" herskede bestandig Nat. Her råder Majmånedes Løvspring og Fuglesang og Stjernelys.

At nu den oprindelige Æmhed, som den Elskede skal have næret for den Talende, kun er tildigtet, ikke stemmende med de virkelige Forhold, det røber Heine ufrivilligt, når han udmaler kælnede Scener imellem dem. Thi da er Elskeren aldrig besiddende, men endog i Omfavnelserens Øjeblik kun længselsfuld:-

Lehn deine Wang' an meine Wang',
Dann fliessen die Thränen zusammen!
Und an mein Herz drück fest dein Herz,
Dann schlagen zusammen die Flammen!

Und wenn in die grosse Flamme fließt
Der Strom von unseren Thränen,
Und wenn dich mein Arm gewaltig umschließt —
Sterb' ich vor Liebesehnen.

Denne begunstigede Elsker, der når Flammerne mødes døer af Længsel, forråder sig som en i Virkeligheden meget utilfredsstillet Elsker.

Af de rent erotiske Digte er derfor de fortrinligst, der udtrykker Elskovslængsel, og de, som meddeler et Kærlighedsforholds vemodige Opløsning. Blandt de ømme og længselsfulde Digte stråler især det yndefulde, østerlandske Digt "Auf Flügeln des Gesanges, Herzliebchen, trag ich dich fort", besnærende ved det skildrede Indiens exotiske Karakter og ved Stemningens fine Inderlighed. Heine længtes til Indien som, Goethe til Italien, hørte åndeligt hjemme ved Ganges' Bredder som Goethe ved Tiberens. Rimeligvis har Bopp ved sine Forelæsninger først vakt hans Sans for dette østlige Drømmeland, men forøvrigt bruger han for at føre det frem den romantiske Eventyrstil, som han tog i Arv, og som han tildannede efter sin Personlighed til Brug for Maleriet af det Fjerne og Løkkende. Simpelt skøn er en Strofe som denne:-

Dort wollen wir niedersinken
Unter dem Palmenbaum,
Und Lieb' und Ruhe trinken
Und träumen seligen Traum.

Tager man derimod Strofer som denne:-

Dort liegt ein rothblühender Garten
Im stillen Mondenschein,
Die Lotosblumen erwarten
Ihr trautes Schwesterlein,

da indeholder den, så smuk den end er og så kæltent den klinger, allerede noget af den Unatur, der ikke sjældent møder Læseren i Heines Naturmalerier. Koloriten er stærk, men ikke set; Lokalfarverne gør sig gældende på den hele Tones Bekostning. Rødtblomstrende er neppe det første Ord, det falder naturligt at male en Have med, når den ses i Måneskin. Omtrent med samme Effekt på den naturlige Virknings Bekostning hedder det senere i Digtet *Abenddämmerung*: "Gegenüber am Fenster sassen *Rosengesichter* dämmernd und *mondbeglänzt*". Og Vendingen, at Lotosblomsterne i den Elskede venter deres kære Søster, er en gammeldags Kompliment midt i det rige Gangesbilled, Det er omtrent den samme Vending, som forekommer i denne Strofe:-

Es flüstern und sprechen die Blumen
Und schau'n mitleidig mich an:
Sei unsrer Schwester nicht böse,
Du trauriger, blasser Mann!

Der er heri en Madrigalstil, som Heine i de modnere År kommer ganske udover.
Også en anden af Stroferne i dette så stemningsfulde Gangesdigt har Ejendommeligheder, som peger tilbage mod Heines Oprindelse fra den romantiske Skole med dens vilkårlige Naturopfattelse:-

Die Veilchen kichern und kosen
Und schau'n nach den Sternen empor.

At Violerne kærtegner hinanden er allerede ret dristigt; det minder om H. C. Andersens fortryllede Haver; men at de fniser, er sikkert for meget af det Gode. Det er den Stil, Emile Zola senere slår ind på i Skildringen af sin Have Paradou.

I samme Ånd som denne Sang har Heine digtet den følgende om Lotosblomsten, der ængstes for Solens Pragt, en yderst yndefuld Digtning, i al Blomsteruskyld kønsligt smeltende som få andre Poesier. Her er den sanseligt-sjælelige Attrå næsten drevet ud i Hysteri, idet Digteren ikke nøjes med at lade Lotoskalken blomstre og gløde og lyse og dufte og skælve, men endogså græde, idet dens Elsker Månen vækker den med sine Stråler.

Næst efter disse attrående Digte er de opgivende, som udtrykker Elskovslivets Ophør, de mest følte. Det ypperste Exempel er Digtet Nr. 59 i *Intermezzo*, der i sin første Strofe skildrer, hvorledes en Stjerne, Elskovsstjernen, falder ned fra Himlen, i sin anden, hvordan Æbleblomsternes Blade falder fra Træerne, og i sin tredje, hvorledes en Svane synker i sin Bølgegrav, indtil Alt samles i Slutningsstrofen:-

Es ist so still und dunkel!
Verweht ist Blatt und Blüth',
Der Stern ist knisternd zerstoben,
Verklungen ist das Schwanenlied.

Meget betegnende for Heine er det, at så stemningsrigt Digtet end er, gør intet af de tre Naturskuespil, som fremføres, Indtryk af det Oplevede. De står der som vilkårligt sammenbragte Sindbilleder.

Mellem disse Sværmerier har han så indstrøet Digte af helt forskellig Art, der drejer sig om meget lettere Kærlighedsforhold.

De dristigere iblandt dem har han udeladt af Samlingen *Buch der Lieder*, således det dog ret uskyldige:-

Du sollst mich liebend umschliessen,
Geliebtes schönes Weib!
Umschling mich mit Armen und Füßen
Und mit dem geschmeidigen Leib!

andre har han beholdt, således "Die Welt ist dumm, die Welt ist blind" med dets Udmaling af Armenes Blødhed og Kyssenes Brand. Men der er også epigrammatiske Strofer af alvorlig, lidenskabelig Karakter, som f.eks. den bekendte "Ich hab' dich geliebet und liebe dich noch", endelig har han her frivillig for Effektens Skyld opsøgt det Fortærskede ved Valget af Ord for at gøre sin erotiske

Livsskæbne regelret og dagligdags i det mod Heines Vane almindeliggørende Digt, der med Rette er blevet så berømt: "Ein Jüngling liebt ein Mädchen; die hat einen andern erwählt."

Efter dette Afsnit følger Samlingen *Heimkehr*, skrevet 1823- 24 i Hamburg og Kuxhaven. Ordet "Heimkehr" betyder Gensynet af Hamburg, hvor Heines Kærlighedsroman var foregået, og hvor ved Skuet af de kendte Steder alle Hjertets Sår sprang op påny. Og til dette fremherskende Tema i Samlingen slutter sig et andet, det første Skue af Havet, som hidtil var ubesunget i tysk Poesi.

Her blander sig nu med Klagerne over den mistede, der fremkaldtes af de Omgivelser, hvori hin gamle Tragedie havde spillet, nye Indtryk og Billeder. Først bryder den fordums Lidenskab med Vælde frem påny; han ruger atter over den tidligere Kval, han er ilde tilmode i Byen, hvor Husene synes ham at falde ned i Hovedet på ham og end mere i de Sale, hvor hun lovede ham Troskab. Det Nye i disse Sange om ulykkelig Kærlighed er det stadigt lige heftige og vilde Had, som her flammer over Elskovs-Lykkens Grav.

Men på Rejsen har Heine truffet den Elskedes Familie, og den yngre Søster ligner ganske den Elskede, især når hun ler, og hun har de samme Øjne, der har gjort ham så ulykkelig. I et Brev af 23. August 1823 taler han til sin bedste Ven om, at "en ny Dårskab er bleven podet på den gamle". Det er lykkedes Ernst Eister ved omhyggeligt Studium af Breve og Digte at eftervise, hvorledes hos Heinrich tydeligt nok Lidenskab for Amalie Heines otte År yngre Søster Therese på dette Tidspunkt afløste den første Kærlighed, der havde fået et så utilfredsstillende Udfald. De poetiske Navne Eveline, Ottilie går på Therese. Heftig har den nye Lidenskab været, men efter al Sandsynlighed lige så uigengældt som den første Ungdomspassion. Derfor de bekendte Linjer:-

Wer zum ersten Male liebt,
Sei's auch glücklich, ist ein Gott;
Aber wer zum zweiten Male
Glücklich liebt, der ist ein Narr.

Ich, ein solcher Narr, ich liebe
Wieder ohne Gegenliebe;
Sonne, Mond und Sterne lachen,
Und ich lache mit — und sterbe.

I Året 1828 forlovede og giftede Therese Heine sig med en Dr. jur. Adolf Halle, og man har blandt Heines efterladte Digte fundet bidende Spottevers over Brudgom og Bryllup. Han havde jo den uridderlige Poetvane at hævne sig ved Spotterier, hvor han blev afvist. Men Digtene i *Heimkehr* indeholder ikke, hvor Therese er ment, den Bitterhed og det Had, som så ofte kommer frem hos Heine overfor den ældre Søster. Han priser Thereses Skønhed, hendes dejlige Øjne, hendes Renhed: hun er som en Blomst; han beder til hende som andre til Paul og Peter eller Madonna; og han kæmper mod sine Følelser, ræddes for denne nye Kærlighed. Både Stolthed og Sky forbyder ham at erklære sig; det var endog bedst for hende, om hun ikke elskede ham; han har stundom selv søgt at forhindre Elskovens Opståen i hendes Sjæl; men nu, da det er lykkedes ham så let, trænger Ønsket om hendes Kærlighed sig dog atter frem. Han er for stolt til at tale om sin Lidenskab og om sin Kval, han spøger og spotter, medens han indvendigt forbløder sig; men hun forstår ham ikke, ser ikke at hans Hjerte skælver og brister. Derfor disse Vers:-

O, dieser Mund ist gar zu stolz
Und kann nur küssen und scherzen;
Er spräche vielleicht ein höhnisch Wort,

Während ich sterbe vor Schmerzen.

Men Dødstruslen er denne Gang ikke ment bogstaveligt. Thi i et andet Digt hedder det oprigtigt:-

Glaub' nicht, dass ich mich erschesse,
Wie schlimm auch die Sachen steh'n!
Das Alles, meine Süsse,
Ist mir schon einmal gescheh'n.

Og dog har han også denne Gang følt dybt og lidt meget. Så underligt det klinger, Kusine-Kærligheden, dette i Regelen kun første og foreløbige Stadium på Banen, denne blotte Indvielse til det egentlige erotiske Liv, er den eneste alvorlige og ikke ganske flygtige Lidenskab, den unge Heine har kendt. Og selv i Manddommens År nåede ingen senere Følelse på langt nær Styrken af denne ungdommelige Dobbeltpassion for to Søstre, af hvilke den andens Type genkaldte ham den førstes.

(Note 10)

Mellem de følelsesfulde Poesier, som forholder sig til dette Stykke Sjælehistorie, har Heine så ligesom i *Intermezzo* indflettet Smådigte om mindre alvorlige Forelskelser, Eventyr fra Universitetsbyerne, som han havde besøgt, ja endog Vers om ganske platte og betalte erotiske Glæder. Af *Buch der Lieder* udelod han adskillige af de anstødeligere, som oprindeligt havde deres Plads i *Heimkehr*, således det morsomme, men frække:-

Blamier mich nicht, mein schönes Kind,
Und grüss mich nicht unter den Linden;
Wenn wir nachher zu Hause sind,
Wird sich schon Alles finden.

— ja selv sådanne muntre og overmodige Vers som dette:-

Himmlisch war's, wenn ich bezwang
Meine sündige Begier;
Aber wenn mir's nicht gelang,
Hatt' ich doch ein gross Plaisier.

Mest fremtrædende i denne Afdeling er vistnok Dobbeltvevnen til Sang og Maleri. Foruden sin Evne til det lyriske Udbrud, der i sin blandede Lidenskabelighed er som Hjertets ukunstlede Skrig var i det 19. Århundrede, lægger han her en særegen malerisk Begavelse for Dagen, figurdannende ved Lys og Skygge og Farver uden Konturer.

Der er Scenen i den stille Præstegård med den opløste, stridige, fortvivlede Familie (Der bleiche, herbstliche Halbmond). Sønnen vil blive Landevejsrøver, Datteren sælge sig til Greven. Så levende denne Scene end er gengivet, hører den ikke til de bedste; der er for megen gammeldags Romantik i Indfaldet med den døde Fader i det sorte Ornat, der står udenfor og banker på Vinduet. Ganske mesterligt er derimod det næste Digt (Das ist ein schlechtes Wetter), i hvilket vi ser den gamle Morlille om Aftenen sent i Mørke og Uvejr rokke med sin Lygte tvers over Gaden for at købe ind til sin store kønne Datter, som ligger hjemme i Lænestolen og blinker søvnigt med Øjnene mod Lyset, medens de gyldne Lokker falder ned over det yndige Ansigt — det virker som et gammelt hollandsk Maleri.

Dog end skønnere er den Gruppe af otte Digte, som er udsprunget af Opholdet i Kuxhaven. "Wir sassen am Fischerhause" er et lille Vidunder af kunstnerisk Kraft, denne Samtale med Pigerne udenfor Fiskerhytten, i hvilken det fjerne Indien og det yderste Thule er malte med så ganske få Ord: Ved

Ganges dufter og lyser det, Kæmpetræer står i Blomst og smukke, stille Mennesker knæler for Lotosblomster. I Lapland er der smudsige Folk, små, med platte Hoveder og brede Munde; de sidder på Hug om Ilden og steger sig Fisk og kvækker og skriger.

Så er der lystige Digte om løse Pigebørn som hende, han søger i hele Byen og finder i et Pragthotel, eller hende, i hvis Hjerte blå Husarer lå i Indkvartering.

Endelig er der enkelte epigrammatiske Vers, som alle Mennesker nu kan udenad, men som har sat ondt Blod imod Heine og som har forarget. Således især det berømte:-

Selten habt ihr mich verstanden,
Selten auch verstand ich euch,
Nur wenn wir im Koth uns fanden,
So verstanden wir uns gleich.

Det er ubegribeligt, at man nogensinde har kunnet betragte denne Strofe som en Tilståelse af smudsige Instinkter. Den snærter jo kun dem, der søger lige ned til ethvert anstødeligt eller slibrigt Sted i en Bog som Soen søger til Pølen, og slår sig ned deri. At Heine ikke her tænker på nogen Indrømmelse i Retning af at have villet appellere til Læserens sanselige Drift eller cyniske Tilbøjelighed viser bedst det følgende Digt, der umiddelbart slutter sig til disse Linjer, og som begynder:-

Doch die Kastraten klagten,
Als ich meine Stimme erhob;
Sie klagten und sie sagten:
Ich sänge viel zu grob.

Han kunde ikke utvetydigere hævde, at han, hvor han har været ligefrem, drøj eller cynisk, kun har fulgt sit levende Hang til Virkelighedstroskab, sin Uvilje mod romantiserende Besmykkelse, sin uvilkårlige Drift hen imod den skærende Livssandhed.

Ikke mere moralsk Berettigelse har den almindelige Klage over hvad Julian Schmidt engang har kaldt Gemenheden i Heines Tankespring fra det Sublime til det Lave. Et typisk Exempel på disse Omslag i Stil og Stemning er Digtet *Freden* i Nordsø-Digtenes Gruppe, i hvilket Heine ser Jesus som Fredsfyrste under Havblikket skridende kæmpestor i sin hvide Klædning over Land og Hav. Hans Hoved rager op i Himlen; som Hjerte i Brystet har han Solen, den røde, flammende Sol, og hans Solhjerte sender sine lysende, varmende Stråler over Land og Hav. Så afbrydes pludselig Stemningen smagløst ved Fremkaldelsen af en elendig, forhyklet Stymper i Berlin, på hvem han tænker, En, der er svag i Hoved og Lænder, stærk i Troen — hvad vilde *han* ikke give for at kunne hitte på slige Billeder og således fromle sig frem til Hofråd i den fromme By ved Spree — hvor vilde han da ikke drømme om Gagetillæg af hundrede Thaler Kurant!

Sikkert nok har Heine her fordærvet den smukke Vision for sin Læser. Han har slået sit Digt itu; han har sprængt sin Melodi ved vrængende Mislyd; men dog forstår man ret vel, at det første Syn hos en Digter med Datidens bitre Erfaring ukunstlet har hidkaldt det andet, og i ethvert Tilfælde er det uberettiget at tale om denne Idéforbindelse, dette "Tankespring", som Kendetegn på Sindelagets Lavhed. Meget træffende og rigtigt har Wilhelm Bölsche om dette Punkt bemærket, at ingen har beskyldt Goethe for lav Tænkemåde af den Grund, at hos ham umiddelbart efter Fausts Troesbekendelse til Gretchen følger Mefistofeles's Spotterier. Og dog er Forskellen her kun den, at Sværmeriet og Cynismen er lagte to Personer i Munden, istedenfor at i det lyriske Digt den Talende ligefrem overtager Ansvaret for begge Dele.

I Slutningen af denne Cyclus forekommer et Par ganske ualmindeligt fulte og fuldendte Digte, der allerede ved Rimenes hos Heine særegne Stilling skiller sig ud fra Smådigtenes Mængde. Det ene

"Dämmernd liegt der Sommerabend", som skildrer den smukke Alfepige, der i Måneskinnet bader sig i Bækken, er henåndet og duftfyldt som et Landskab af Corot. Det andet står om så blot ved den rytmiske Behandling ene blandt Småstykkerne i "Heimkehr". Det er dette sjælfuld fantastiske Digt:-

Der Tod, das ist die kühle Nacht,
Das Leben ist der schwüle Tag,
Es dunkelt schon, mich schläfert,
Der Tag hat mich müd' gemacht.

Ueber mein Bett erhebt sich ein Baum,
Drin singt die junge Nachtigall,
Sie singt von lauter Liebe,
Ich hör' es sogar im Traum.

Harzreisen, den næste Afdeling (1824), indeholder de dejlige Bjergmandsdigte, som undfangedes på en Fodtur, ved hvilken Heine søgte Forfriskning efter de juridiske Studier i Göttingen. Her er yndefulde Billeder af Bjergegne og Bjergmandsinteriører og en med henrivende Overmod vedligeholdt åndfuld og kæk Selvlovprisnings-Stemning. Det smukke, vidfulde Digt om Ridderne af den hellige Ånd har vel udfoldet sig ud fra Gretchens Fritten om den Elskedes Religion i "Faust", men besidder en Oprindelighed, der har gjort det almenyndet Jorden over.

Så sluttes *Buch der Lieder* med *Nordsø-Digtene*, skrevne efter et dobbelt Ophold på Norderney i stærke, frie Rytmer (1825 og 26). Der er heri først og fremmest en Natursans, som i tysk Poesi betegner en ny Erobring.

I Forholdet til Naturen syntes Goethe at have udtømt Alt. Hans Kærlighed til enhver Livskraft, hans Slægtskabsfølelse med Dyr og Planter, hans Fornemmelse af at Mennesket i sit Væsen er ét med de andre Væsner og hans Anskuelse af Altets Enhed under vekslede Former i evig Omskiften — denne Gave til at opløse Naturen helt i Følelse var hans første Ejendommelighed. Den afløstes eller fuldstændiggjordes snart ved hans Evne til at iagttage og gengive Naturscenerne uden at underlægge dem sine egne Følelser. Han studerer Naturen, bliver Iagttager og Forsker og hans stedse mere dybtgående Anskuelse, hans geniale Blik gør ham på to Hovedområder til Opdager, der sætter Tidsskel. Han gennemløber en stor Sjæls Stadier overfor Naturen, det følsomme, det religiøst panteistiske og den digterisk-videnskabelige Anskuelses, tilsidst klamrende sig så stærkt til det sanselige Indtryk, at han af al Magt trænger det Sjælelige som forstyrrende tilbage. Hans Synsmåde bliver stedse mere saglig og virkelighedskær. "Jeg frygter ikke den Bebrejdelse," siger han i sin Afhandling om Graniten, "at det skulde være en Modsigelsens Ånd, der har ført mig fra Iagttagelse og Skildring af det menneskelige Hjerte, den yngste, mangfoldigste, bevægeligste, foranderligste Del af Skabningen, den, som det er lettest at ryste og rokke, til Iagttagelsen af Naturens ældste, fasteste, dybeste, urokkeligste Søn". Han mener Graniten.

I hvad Retning var det da endnu muligt for en tysk Digter at lægge genial Naturfølelse for Dagen? Fra Menneskehjertet til Graniten havde Goethe omspændt Alt.

Kun et eneste Område var levnet. Goethe havde aldrig besunget Havet. Som næsten fyrretyveårig så han det i Venedig første Gang. Han var på Lido. "Jeg hørte", skriver han, "en stærk Larm; det var Havet, og jeg så det snart. Det gik højt mod Stranden idet det trak sig tilbage. Det var Middag og Ebbe. Så har jeg da nu også set Havet med mine Øjne," og længere hen står den korte Sætning: "Havet er dog et stort Syn". I femte Akt af *Faust*, hvor Hav og Sejlads berøres, ligger hele Vægten på Gravning af Kanaler og Inddæmning af Land fra Søen. Det var Alt, hvad der fra Goethes Hånd forelå om Havet.

I Heines Nordsødigte bruser Havet for første Gang i tysk Poesi med sin Friskhed og i sin Vælde. Her er for første Gang Muslinger i Sandet og Måger i Luften. Havet males i Storm og i Stille, det

skildres fra Stranden og fra Skibet, ved Dag og Nat, med den Fred, der kan ligge udbredt derover, og i Uvejrsraseri, med de skønne Drømmerier og med den Søsyge, det fremkalder, og fra dets Bund stiger og over dets Flade svæver en hel Kres af mytiske Skikkelser, gamle og nye, gamle, der er blevne omformede til nye, en undertiden patetisk, hyppigere burlesk Verden af Guder og Gudinder, Tritoner og Okeanider. Og dog er der forholdsvis lidet af Skildring; Heines egne Erindringer, Sorger og Forhåbninger er det, som fylder disse Digte. Og det er hans dybe Længsel efter at ånde frit, som har istemmet det berømte Udråb, hvormed titusind Grækere efter den lange, forfærdelige Marche hilste deres Hjemstavns Element: Thalatta! Thalatta! — vær hilset af mig, du evige Hav!

Der er imellem disse Digte nogle af Heines skønneste og uforglemmeligste: Første den humoristisk-frivole Idyl *Nat ved Stranden*; Digterens Besøg hos den smukke Fisker pige med det mesterlige Billede af hendes Skikkelse, som den sidder bøjet foran Ilden:

Dass die flackernd rothen Lichter
Zauberlieblich wiederstrahlen
Auf das glühende Antlitz,
Auf die zarte, weisse Schulter,
Die rührend hervorlauscht
Aus dem groben, grauen Hemde,
Und auf die kleine, sorgsame Hand,
Die das Unterröckchen fester bindet
Um die feine Hüfte.

dernæst det ved lyrisk Sving enestående Digt *Erklæring* til hin Agnes, hvis Navn Digteren vil skrive i Lueskrift på Himlens natlige Hvælving med en Gran fra Norge, dyppet i Ætnas Krater; så det i sin fyndige Knaphed beundringsværdige Tankepoem *Spørgsmål*, som giver et Begreb om de Stemninger, i hvilke Heine fattede det dumdristige Forsæt om at skrive en *Faust* efter Goethe's, en Plan, han endda ikke betænkte sig på under sit Besøg i Weimar at meddele den store Olding selv. I enkelte af disse Nordsødigte, også iblandt de selvnedsættende eller selvspottende, råder et Selvbehag, som støder fra. Iblandt dem, som er helt frie derfor, må nævnes det mesterlige, rent humoristiske Digt *I Havn*, den udødelige Fantasi fra Rådhuskælderen i Bremen, i hvilken den næsten indtil Totalafholdenhed ædru Heine har givet det henrivende Billede af et genialt Menneskes lystige Rus.

Kapitel 14

Heine og Goethe

Det er umuligt for en Nordbo i modnere År og med en nogenlunde sikker kunstnerisk Dannelse at fordybe sig i Heinrich Heines Lyrik uden at føle sig stødt tilbage af Træk og Vendinger, der allerede tidligt blev til livløs Manér. De romanske Folk føler ikke dette. Hyppig hører man kunstforstandige Mænd af de romanske Nationer sammenligne Heines Lyrik med selve Goethe's, og foretrække den som mere plastisk og mere spirituel. For romanske Læsere er Goethe i Reglen uigennemsigtig; om Heine siger Fransk mændene: *On y voit mieux*. De føler ikke, at hos Goethe er Ordene altid Sag; hos Heine ikke sjældent færdige Sætstykker, som indskydes, bag hvilke der ikke ligger noget Syn, nogen Virkelighedsanskuelse, men som anvendes til at fremvirke en vis poetisk Effekt. Få Poeter har som Heine misbrugt Liljehænderne, Rosenkinderne og Violøjnene

— disse vedtagne Farveklatter — til Skildring af kvindelig Skønhed, eller Forårets forskellige Attributer, Blomsterne, der dufter, Nattergalen, der slår ved Dag som ved Nat, til Besyngen af den skønne Måned Maj. Særligt er Nattergalen under hans Behandling bleven en rent heraldisk Fugl i Kærlighedens Våbenskjold.

Hos Goethe er alle Ord Billeder, derfor behøver han så få Billeder i Ordets udtrykkelige Forstand. Hos Heine er Ordene hvert Øjeblik Allegorier uden Anskuelighed og uden den indre Sammenhæng, der er Poesiens Logik. Således når det hedder: "Aus meinen Thränen spriessen — viel blühende Blumen hervor", hvor Blomsterne, der skyder frem af de udgydte Tårer, endda skal betyde Digte, eller når han skriver: "Sprüh'n einmal verdächt'ge Funken — aus den Rosen, Sorge nie — diese Welt glaubt nicht an Flammen — und sie nimmt's für Poesie", hvor der præsenteres os et Nøgle Billeder, mere sammenfiltret end i de berygtede oldnordiske Omskrivninger fra Skjaldepoesiens Forfaldstid: Gnister, der slår ud af Roser; Gnister, som Spidsborgerne ikke vil antage for Ild; Rosengnister, der kaldes Poesi!

Mest stødende ved disse Digte med deres allegoriske Retorik er Foreningen af det Følsomme og det Kropslige. Der tales om. Suk og om Tårer som var Sukkene ret højrøstede Pust og Tårene ret massive Personligheder. Således, når Sukkene bliver Nattegalesang: "Und meine Seufzer werden — ein Nachtigallenchor" endda med den legemliggørende Tilføjelse: "Und vor deinem Fenster soll singen — das Lied der Nachtigall". Således endnu mere påfaldende i det typiske Digt om den ensomme Tåre:-

Was will die einsame Thräne?
Sie trübt mir ja den Blick,
Sie blieb aus alten Zeiten
In meinem Auge zurück.

Vi indvies i denne Tåres Familieforhold og ensomme Situation: den havde mange lysende Søstre, der ikke er mere. Nu sidder den enlig i Øjekrogen. Tilsidst tiltales den omtrent som en anden gammel brav Kammerat. Den kan gerne gå sin Vej nu, da alle de andre er gåede: -

Du alte, einsame Thräne,
Zerfließe jetzunder auch!

Sentimentaliteten er her så grel, at ingen Parodi, udført af en Anden, kunde være mere komisk end dette vemodige Tilråb, der af den store Spottefugl er alvorlig ment.

Enhver Brøst, der findes i Kunstneren som Menneske, kommer frem i hans Kunst. Det er altid Mangelen på Simpelt, på Ægthed i Følelseslivet, som fremkalder det følsomme eller pralende eller

effektsøgende Udtryk. Man sporer derfor Manglerne af denne Art hos Heine stærkt, når man sammenligner visse Udbrud hos ham med Udtrykket for beslægtede Stemninger eller Følelser hos Goethe.

Tag eksempelvis det Digt, i hvilket han betegner sig som den ulyksalige Atlas, der må bære Smerternes hele Verden:-

Du stolzes Herz, du hast es ja gewollt,
Du wolltest glücklich sein, unendlich glücklich,
Oder unendlich elend, stolzes Herz!
Und jetzo bist du elend.

Det er Linjer, man ikke glemmer. Men den første Linjes Udråb, som vipper på den berettigede Selvfølelses Rand, bliver selvbehagelig, når man holder disse simple og store Vers af Goethe op imod Strofen:-

Alles geben die Götter, die Unendlichen,
Ihren Lieblingen ganz:
Alle Freuden, die unendlichen,
Alle Schmerzen, die unendlichen,
Ganz.

Det er ingenlunde dadelværdigt hos Heine, at han virker ved andre, heftigere Midler end Goethe. Det vilde være urimeligt at indvende mod et Digt som *Ein Jüngling liebt ein Mädchen*, at Goethe vilde have skyet som en Grimace det Skærende, Desperate i den bekendte Slutning: "Und wem es just passieret osv.". Han vilde have veget tilbage for det, omtrent af samme Grund som den, af hvilken en gammel Hellener vilde have afskyet det. Det, som heri kun er nyt, kun *moderne* i Følelsen, har Livets Ret. Selve Grimacen er her kunstnerisk forberedt.

Dog undertiden er af dette Moderne alene Grimacen bleven tilbage. Således i det berømte Digt: "Mein Herz, mein Herz ist traurig". Det indeholder en mesterlig Skildring af et vidtstrakt Landskab, set højt oppe fra den gamle Bastei. Vi øjner den blå Stadsgrav med en Dreng i en Båd og på den anden Side af Graven: bitte små og brogede, Lysthuse, Haver, Mennesker og Oxer, Enge og Skove, Piger, der bleger deres Vask, et Møllehjul, der udhvirvler sit Diamantstøv, og ved det gamle grå Tårn et Skilderhus med en Skildvagt, der går op og ned, og hvis Gevær spiller i Sollyset. — H. C. Andersen, der etsteds har omtalt dette Digt, skriver om det: Og Digteren ender så *gribende*: "Ich wollt, er schösse mich todt." — Gribende? Nej. Overrumplende; thi Intet forbereder derpå. Udbruddet er måske ikke aldeles uægte, men så nervøst, at det i Grunden Intet betyder; forsåvidt usandt, som det store Ord kun betegner en Stemning, intet dybere Ønske endsige en Vilje.

Goethe har udtalt ikke just Længsel efter Døden, men Forsonethed med Dødstanken i disse berømte, udødelige Linjer:-

Ueber allen Gipfeln
Ist Ruh.
In allen Wipfeln
Spürest du
Kaum einen Hauch.
Die Vögelein schweigen im Walde.
Warte nur, balde

Ruhest du auch.

Det er unødigt at gøre opmærksom på den Modsætning mellem Digterpersonlighederne, som åbenbarer sig, når denne Melodi i Ord sammenlignes med hin Disharmoni hos Heine; men man agte rent kunstnerisk på den mægtige Overensstemmelse mellem alle Led, som her finder Sted. Digtet er ét Åndepust fra det første Ord til det sidste: Aftenstemning i Skoven og i Menneskesjælen, Forstummen af alle Ønsker, Opløsning af al Mislyd, Sjælen, der stor og blid føler sig som ét med Alnaturen.

Overfor denne Fuldkommenhed fornemmes kun altfor slående Manglerne ved Heines lyriske Effekstil, hvor den imellemstunder bryder ukunstnerisk frem. Den er i sine Svagheder beslægtet med den allegoriserende Eventyrstil hos de tyske Romantikere, fra hvilke han som Digter gik ud. Og dog er Heine så langt fra at være en ren Romantiker som han er fra at være, hvad Nogle ansér ham for, en blot Virkelighedsdyrker.

Han har kaldt sin *Atta Troll* Romantikens sidste frie Skovsang. Andre har i fjendtlig Hensigt kaldt hans Poesi Romantikens Opløsningsproces. "Jeg skrev *Atta Troll*," siger han, "til min egen Fornøjelse i den lunefulde Drømmemanér, som var herskende i hin romantiske Skole, i hvilken jeg har tilbragt mine behageligste Ungdomsår og tilsidst har banket Skolemesteren." Og dog er det Romantiske her kun det rige funklende Klædebon, hvori den moderne Ånd hyller og maskerer sig for tilsidst at lade det falde. Ingen af Romantikens Elementer fattes: Dyrene taler, Bjørne udvexler deres Tanker, vi er Vidne til en Moppes Hjerteudgydelser og vi føres overhovedet ned i et stort af Legendens behandlet Sceneri, Roncesvallesdalen. End ikke den blå Blomst mangler:-

Ronceval, du edles Thal,
Wenn ich deinen Namen höre,
Bebt und duftet mir im Herzen
Die verschol'ne blaue Blume.

Drømmeverdenen hæver sig, store Åndeøjne stirrer os imøde. Digteren går i Pyrenæerbjergene på Jagt med sin Fører. Denne har en gammel Moder, og efter Rygtet er denne gamle Kone en Hex. Vi betræder Hexens Hytte med de udstoppede Fugle, de spøgelseslignende Gribbe, og om Natten opfører Bjørne og Spøgelse i Hytten en burlesk og uhyggelig Dans.

Også Ånden i dette Digt er til et vist Punkt romantisk, Polemik mod Datidens plumpe, doktrinære Tendenspoesi, mod Nyttelæren overført på Digtekunsten, og literær Satire (mod Freiligrath, Karl Mayer, Gustav Pfizer) som Romantikerne yndede den.

Og dog er der her en omhyggelig Virkelighedstroskab i Gengivelsen af Stedegenheder og Forhold. Digtet indeholder strengt taget kun en Fortælling om, hvorledes Heine med en ung fransk Veninde ligger på Landet i Cauterets i Pyrenæerne og dør ser en Bjørn danse på Torvet. Den løber bort fra sin Bjørnetrækker, flygter ind i Bjergene, jages der af Føreren Laskaro, skydes og flås. Digterens Juliette får Skindet til at lægge det udenfor sin Seng, og Heine belærer os til Overflod om, at han selv mangan Nat derefter med nøgne Fødder har stået på denne Bjørnehud.

Fabelen er da virkelighedsnær nok. Ligeledes er Rejsens ydre Enkeltheder gengivne med Troskab. Man har Indtrykket af, at Heines Skildring af den lille Bjergby, hvortil han klavrede op, og hvor Børnene dansede i Rundkreds og sang dertil, er nøjagtigt stemmende med hvad han så og hørte. Selv Børnesangens Omkvæd Girofflino, Girofflette er sikkert det ægte.

Ikke desmindre har de dybeste og smukkeste Partier i dette Digt intet med Virkelighed at gøre. Det er Syner. Og det ypperste Syn er det, i hvilket Heine ved Nattetid gennem Hyttens Vinduer ser den hele vilde Jagt fare Horizonten tre Gange rundt. Aldrig er han nået højere i Figurmaleri end hvor vi følger de lysende Skikkelser mod Nattehimmels Mørke: Diana, Feen Abunde, og den skønne Herodias, der i sin Vildhed spiller Bold med Døberens blodige Hoved.

Der lader sig drage en Parallel mellem Heines og Rembrandts Kunst. Ingen af dem har noget akademisk Stærk; begges Åndspræg er afgjort personligt. Når man imidlertid kalder Heine en stor virkelighedstro Digter, så har det kun den samme betingede Sandhed, som når man kalder Rembrandt den store Kolorist. Rembrandt hører for så vidt ikke til de største Realister i Koloriten som adskillige overtræffer ham i Evnen til at gengive Lokalfarven og dens rette Værdi eller til gennem Halvmørke at lade Tingens oprindelige Form og Farve fremtræde utvivlsomt. Ikke Farven, men Lyset er Hovedsagen for Rembrandt. (Fromentin: *Les maîtres d'autrefois*). For ham er Lyset Livet; Livets Kamp er hos ham Lysets Kamp, og Livets Tragedie er det kæmpende, i Fugtighed og Mørke døende Lyses Tragedie. Man måtte for at betegne hans sande Storhed som Maler kalde ham Luminist (et Udtryk af Fromentin) snarere end Kolorist, hvis man ved Luminist forstår en Mand, der opfatter Lyset på en ganske særegen Måde. Han ofrer undertiden Tegningen, ja den maleriske Udførelse, hvor det er ham om at gøre at opnå en Lysstråle og en Lysvirkning. Man mindes f.eks. det dårligt malte Lig på hans "Undervisning i Anatomi". Men hvad der gør, at han ved Opgaver, der udkræver Portrætlighed, Evne til at male Hænder, eller nøjagtig Gengivelse af Stoffer står tilbage for de egentlige Realister — netop det gør ham så stor, når han lader Lyset udtrykke, hvad det alene for ham betyder, det indre Liv, det vågne Drømmesyns Verden.

På ganske lignende Måde forholder det sig med Heine. Hvor få virkelige Skikkelser har denne store Digter frembragt! Hvor få er blevne tilbage efter ham! De, som søger hans Fortjeneste på dette Punkt, har været nødt til at nævne den grelle, vrængende Skitse af den gamle jødiske Tjener Hyacinth som Heines ypperste Menneskeskikkelse.

Nej, skal Heine dømmes efter sine Virkelighedsbilleder, så står mangen ringere Digter højt over ham.

Men man mindes blot Visionerne hos ham, det vågne Drømmesyns Verden i hans Digte og hans Prosa! Han holder sig i Regelen til en Begyndelse nærmere ved Jorden end andre Digtere, men så åbner der sig over det mørke Jordiske et lysende Syn, der kommer og svinder.

Dette spores selv i sådanne Smådigte som det anførte om Samtalerne i Fiskerhytten angående Ganges og Lapland.

Man erindre fremdeles Måden, på hvilken Heine lader Napoleons Skikkelse fremtræde for sin Læser. I hans *Grenaderer* hidkaldes Forestillingen om Napoleon som et Syn. Ordene "Da rider min Kejser vel over min Grav" er som en natlig Åbenbaring belyst af Sværdenes Glans. I den ikke mindre beundringsværdige Skildring i *Reisebilder* fremmanes Synet som et Barndomsminde.

Eller man huske, hvorledes Heine fremkalder Billedet af Jesus. I Digtet *Freden* ser han Jesus som Fredsfyrste skride stor i skinnende Hvidhed over Havet. I *Tyskland, et Vintereventyr*, maler han den grå Vintermorgen på Paderbornvejen; og da så Tågerne løfter sig, skimter han ved Vejens Rand i Daggrøet Træcrucifixet med Billedet af den store Sværmer, der vilde frelse Menneskeslægten og nu hænger der "som advarende Exempel":-

Sie haben dir übel mitgespielt,
Die Herren vom hohen Rathe.

Det inderlige Vemod, den bitre Humor, der ytrer sig i fortrolige, nedsættende Vendinger, forøger her Indtrykket af det menneskeligt Store og rædselsfuldt Højtidelige, omtrent som dette Indtryk hos Shakespeare forøges, når Hamlet, hvor Faderens Ånd høres under Jorden, råber sit "Vel gravet, gamle Muldvarp!" I Glimt af Viddets Lys viser sig for Læseren Billedet af Jesus, ikke som Fredsfyrste, men som den, der svang Svøben mod Tempelskændere og kastede Ild på Jorden.

Vintereventyret er som Helhed et betegnende Exempel på Heines kunstneriske Fremgangsmåde. Alle det store Digts 27 Afsnit er byggede ganske ensartet. Der begyndes helt nede ved Jorden, stofligt, med Rejse-Erindringer, platte Virkelighedsindtryk; så hæver Fortælleren sig uden Varsel men i

umærkelige Overgange til mægtig Lidenskab, høj Patos, vild Foragt, luende Sværmeri, nedbrydende eller opbyggende Begejstring, et helligt Raseri, der virker som Lyn i Lyn, til Alt påny synker tilbage i dagligdags Begivenheders og Situationers Gråt.

Heine kommer til Köln, spiser Æggekage med Skinke, drikker Rhinskvin dertil, og driver så ud på Gaden. Han mindes Byens Fortid: her havde Kleresiet frit Spil, her brændte Kætterbålene Bøger og Mennesker, her boled Dumhed og Ondskab som Hunde på åben Gade. Så øjner Digteren i Måneskinnet den store Åndsbastille, Domkirken i Köln, der vækker hans Vrede. Men idet han således slentrer afsted, ser han bag sig en Skikkelse, som han synes at skulle kende. Og nu glider vi over i en helt ny Verden: Visionens. Hin Skikkelse går som var den hans Skygge og står stille, når han står. Ofte før har han set den i sin Nærhed, om Natten ved Skrivebordet. Under Kappen holder og holdt den altid noget skjult, der blinkede selsomt og lignede en Øxe, en Skarpretterøxe. Det er Digterens Lictor, der følger ham, som Lictoren i Rom gik foran sin Herre.

I de følgende Afsnit åbenbarer så Barbarossa sig i samme Stil som et Drømmesyn, der endog to Gange kommer og går.

Når da Heine sætter Tidsskel i den tyske Lyriks, ja i Digtekunstens Historie ved en helt ny Stil: Foreningen af Sværmeri og Vittighed indenfor Lyriken og ved et helt nyt Åndspræg: Indførelsen af Prosaen i Poesien som Folie for den eller Spot over den, så beroer dette på hans historiske Stilling, på den Overgang fra romantisk Virkelighedsomdannelse til tungsindig Virkelighedssans, som foregik i Tidsalderen og som forklarer den Sammensmeltning af begge Elementer, der findes i hans Digtning.

Således bliver da hans kunstneriske Herredømmes mest ejendommelige Krongods et Clair-Obscur, der er beslægtet med Rembrandts.

At lade de afgørende Partier stige op af den Skygge og det Halvmørke, hvori de er sænkede ned, at lade Lyset, det naturlige Lys, virke åndigt, overnaturligt ved at trylle det frem fra et Hav af mørke Skyggebølger, lade det flakkende eller grelt som en strålende Flamme bryde ud af Halvlyset, gøre Mørket gennemskueligt, Halvmørket gennemsigtigt — det er Rembrandts Kunst.

Heines nærbeslægtede Kunst er den at lade en rent moderne Fantasiens og Drømmens Verden i umærkelige Overgange træde ud af og tilbage i Virkelighedens Liv. Snart således, at Visionen står fuldt belyst, medens Virkeligheden taber sig i Tusmørke, snart omvendt således, at Visionen blegner og Virkeligheden efterhånden fremtræder fuldtbelyst.

Kapitel 15

Heine og Goethe (fortsat)

Vi har set, at Heine som Student i Bonn blev i høj Grad henrevet af den romantiske Skoles Stifter. A. W. Schlegels Personlighed fængslede ham lige så stærkt som hans Lære. Han beundrede i ham den Mand, der havde ført den tyske Poesi fra Unatur til Sandhed. Hertil kom, at den fornemme Lærers elegante Holdning, hans Verdensmandstone, hans Bekendtskab med Datidens gode Selskab og berømte Skikkelser, blændede Heine.

Så rørtes han dernæst af den Godhed med hvilken Schlegel tog sig af ham og hans første digteriske Forsøg. Det er Schlegel, hvem Heine skylder sin tidlige Indvielse i den metriske Kunsts Hemmeligheder og hvad der var mere værd: Tilliden til sine Evner og sin Fremtid.

Allerede i Heines første Prosa-Artikel, den om Romantiken fra 1820, får denne Taknemmelighed et Udtryk i samme Åndedræt som hans romantiske Troesbekendelse fremføres. Han protesterer her mod den Mening, at Romantik skulde være "en Mixtur af spansk Email, skotske Tåger og italiensk Klingklang"; nej, Romantiken skal ikke være uklar eller ubestemt, dens Billeder skal være tegnede med lige så plastiske Omrids som den klassiske Poesis. "Deraf kommer det," skriver han, "at vore to største Romantikere, Goethe og A. W. Schegel, tillige er vore største Plastikere." Og han nævner Goethes *Faust* og Schlegels *Rom* i samme Åndedræt som Mønstre på plastiske Konturer, udbryder endelig følsomt: "O, måtte dog de lægge sig dette på Hjerte, der så gerne kalder sig Schlegelianere!" De, der kun kender Heines Forhold til Schlegel fra det smudsige Overfald på den sidstes Privatliv i "Den romantiske Skole", bør mindes om dette Sted. Det var da også til A. W. Schlegel, at Heine rettede sine tre første Sonetter. I den ældste takker han ham for hans personlige Velvilje og fremhæver sin Gæld til ham, i den anden priser han hans Fortjenester af den tyske Digtetekunst som dens, der har gjort det af med Vrængbilledet af Musen, det med Fiskebensskørt og Skønhedsplastre, i den tredje forherliger han ham for hans Indførelse af engelsk, spansk, gammeltysk, italiensk og indisk Poesi i den moderne tyske Literatur. Tonen er begejstret:-

Der schlimmste Wurm: des Zweifels Dolchgedanken,
Das schlimmste Gift: an eigner Kraft verzagen,
Das wollt mir fast des Lebens Mark zernagen,
Ich war ein Reis, dem seine Stützen sanken.
Und dir, mein hoher Meister, soll ich's danken,
Da mochtest du das arme Reis beklagen,
An deinem gütgen Wort lässt du es ranken,
Wird einst das schwache Reislein Blüthen tragen osv.

Det er under denne første romantiske Indflydelse, at Heine skriver sine ældste rent romantiske Vers i Fortids-Stil, Vers som disse:-

Die du bist so schön und rein,
Wunnevolles Magedein,
Deinem Dienste ganz allein
Möcht ich wohl mein Leben weihn.

Deine süßen Aeugelein
Glänzen mild wie Mondenschein,

Helle Rosenlichter streun
Deine rothen Wängelein.

Det minder levende om Tiecks ældste i Eventyrene indlagte Vers. Alene i det Digt, hvoraf disse Strofer er tagne, forekommer Wunne, Magedein, Aeugelein, Wängelein, Mündchen, weiland, en hel Stab af Formindskelsesord og gammeldags Taleformer.

Heines næste Forbillede som Digter var en elskværdig og fin tysk Poet, der dør 1827 kun 31 År gammel, Wilhelm Müller, Forfatter til de især ved Schuberts Musik så bekendte *Møllerviser* og til i sin Tid ikke mindre ansete "Grækersange". Han var Fader til den navnkundige tysk-engelske Filolog Max Müller, hvis Novelle *Deutsche Liebe*, der behandler en ung tysk Lærds ulegemlige Kærlighedsforhold til en syg og sengeliggende Prinsesse, siges grundet på Faderens Oplevelser.

Til Müller skriver Heine i et Brev af 7. Juni 1826: "Jeg er stor nok til åbent at bekende Dem, at mit lille Intermezzo-Metrum [det af Heine hyppigst anvendte] ikke har en blot tilfældig Lighed med Deres sædvanlige Versemål, men sandsynligvis skylder Deres Sange sit hemmeligste Tonefald." Han udvikler videre, at han tidlig har modtaget Påvirkning af den tyske Folkeviser og at han i Bonn er blevet indviet i Versenes Kunst af Schlegel, "men", fortsætter han, "jeg troer først i Deres Sange at have fundet den rene Klang og den sande Sæmpelhed, hvorefter jeg altid stræbte. Hvor rene, hvor klare er ikke Deres Sange, og samtlige er de Folkesange. I mine Digte er kun Formen nogenlunde folkelig; Indholdet er Selskabets vedtagne."

Først af Müller har Heine lært, hvorledes man af de gamle Folkesangsformer kunde danne nye. Man behøver, for at se Heines Stil fødes og formes for Ens Øjne, kun at holde visse af Müllers Vers sammen med visse af Heines.

Hos Müller hedder det:-

Wir sassen so traulich zusammen
Im kühlen Erlendach,
Wir schauten so traulich zusammen
Hinab in den rieselnden Bach.

Hos Heine:-

Wir sassen am Fischerhause
Und schauten nach der See,
Die Abendnebel kamen
Und stiegen in die Höh'.

Og hvor nær ligger ikke den sidste Strofe atter op til en Strofe som denne hos Müller:-

Die Abendnebel sinken
Hernieder kalt und schwer,
Und Todesengel schweben
In ihrem Dampf umher

(Wilhelm Müller: *Gedichte* I. S. 26. *Thränenregen* og S. 194 *Dasselbe noch einmal*.)

Disse Linjer indleder et stort smukt Digt kaldet *Hyrdebivuaak i den romerske Campagne*, hvis væsenlige Indhold er Hyrdens Længselssang efter hans Pige. Hvor meget har Heine ikke lært af en sådan Strofe som den, i hvilken den unge Pige skildres:-

Darunter sitzt ein Mädchen,
Die Spindel in der Hand
Und spinnt und sinnt und schauet
Herab in's eb'ne Land.

Ganske vist, Idyllen forstyrres ikke hos Wilhelm Müller af noget Stemningsomslag; Digteren har ikke Djævlen i Kroppen og Tempoets blide Andante vedvarer til Digtets Ophør. Men dog ligger Hovedforskellen mellem denne Stil og Heines ikke her; også Heine holder undertiden en stilfærdig Stemning et Digt igennem. Det Afgørende er den uhyre Fortættelse i Heines Stil i Sammenligning med denne. Han giver i én, højst to Strofer hvad her er foredraget i ti.

Det Nye i hans lyriske Stil er en aldrig før set Sammentrængthed. Hans Digte er lutter Sammendrag. De giver en krydret, duftende Essens af Lidenskab, Livserfaring, Bitterhed, Vid, Spot, Stemning og Fantasi; et Kraftuddrag af Poesi og Prosa på én Gang. Psykologerne taler om en Fortætning af Tanker (Lazarus: *Das Leben der Seele*. 2te Aufl. II. 229.): i Sammenligning med Elevens Tænkning er Mesterens fortættet. En stigende Fortætning kan spores i al Tekniks Historie. Engang gaves der kun Kirkeuhre; nu bærer man Uhre i Lommen. Det vil sige: Engang behøvede Mekaniken et Kirkeuhrs Rumfang til de Hjul og Fjædre som nu findes i et Lommeuhr. Således er der i manges gammel Tragedie ikke flere Tanker og ikke mere Følelse end i et Digt af Heine på nogle Strofer.

Forud for Wilhelm Müllers korte Strofe har da hans ikke blot det lidenskabeligere Indhold men den så langt mere sammentrængte Stil.

Medens Heine nu i sit korte, jambiske Yndlingsmetrum er påvirket af Wilhelm Müller, nærmer han sig i sine Trochæer en anden romantisk, langt mere romantisk, Digter, Clemens Brentano. Der findes i hans *Romancero* enkelte Overensstemmelser med Brentanos tidligere forfattede *Romanzen vom Rosenkranze*; men da disse først udkom 1853, er enhver Påvirkning udelukket.

I den anden af Romancerne om Rosenkransen hedder det om Helten Cosme:-

Aus dem Wasserspiegel mahnt
Ihn des Alters ernster Bote:
Du wirst bald die Schuld bezahlen,
Spricht des Hauptes Silberlocke.

I Heines efterladte Digt *Bimini* begynder et Afsnit:-

Einsam auf dem Strand von Cuba,
Vor dem stillen Wasserspiegel,
Steht ein Mensch und er betrachtet
In der Flut sein Konterfei.

Eben nicht mit sonderlichem
Wohlgefallen scheint der Greis
In dem Wasser zu betrachten
Sein bekümmert Spiegelbildniss.

Versemålet, Situationen og Tanken er på begge Steder éns.

Således er der også en vis Lighed mellem en Mysteriebogs Historie i den niende Romance om Rosenkransen og det smukke Skrinets Historie i Heines store Digt om Jehuda ben Halevy. Kun at hos Brentano Historien om hvorledes Mysteriebogen gennem Tiderne går fra Hånd til Hånd blot udfolder en romantisk Vidunderverden for os, medens Skrinets Vandring hos Heine bliver til en Spøg med Livets

Omvexling: Perlerne tilhører først Smerdis, der skænker dem til Atossa, så den store Alexander, der giver dem til Thais, senere efterhånden Kleopatra, en maurisk Sultan, Kastiliens Kronskat og Baronesse Salomon Rothschild, i en Kompliment til hvem deres hele Levnedsløb munder ud.

Heine skylder imidlertid sikkert Clemens Brentano Emnet til sit i Tyskland mest kendte og sungne Digt, Visen om Lorelei: *Ich weiss nicht, wass soll es bedeuten.*

Brentano havde allerede i sin *Godwi* fra 1802 en Ballade med Titelen Loreley. Den handler ikke om nogen Sirene, men om en ung Pige i Bacharach ved Rhinen, der var så dejlig, at alle Mænd forelskede sig i hende. Hun anklages for Trolddom. Men Biskoppen, der skal dømme hende til Bålet, bliver selv forelsket i hende. Hun ønsker sig Døden, thi den Eneste, hun elsker, har vendt hende Ryggen og er draget bort; da Biskoppen lader hende føre til et Kloster, bestiger hun derfor en Klippe, Lurelei (Ley betyder Skiferbjerg) og styrter sig i fortvivlet Længsel efter sin Elskede ned i Rhinen.

Heraf tog i 1811 en Forfatter Nikolaus Vogt Anledning til at lave et såkaldt Rhinsagn, som han udgav for gammelt. Loreley skulde på Vejen til Klostret have set sin Elskede sejle forbi på Rhinen og have styrtet sig ned af Sorg over ikke at have kunnet vinde ham. Tre af hendes Tilbedere skulde da have fulgt hende i Dybet. Derfor hed en Klippe der i Nærheden Dreiritterstein. Dette sidste Træk var måske forårsaget ved Slutningen af Brentanos Digt:-

Wer hat dies' Lied gesungen?
Ein Schiffer auf dem Rhein.
Und immer hat geklungen
Vom hohen Felsenstein:
Lore Lay!
Lore Lay!
Lore Lay!
Als wären es unser Drei.

Af det således vilkårligt lavede Folkesagn uddrog en Grev Loeben 1821 Emnet til et Digt *Loreley*, hvor den unge Pige, som dræber sig, er forvandlet til en Havfrue, der ved sine Sange lokker de Forbisejlene ned i Dybet:-

Da wo der Mondschein blitzet
Um's hohe Felsgestein,
Das Zauberfräulein sitzt
Und schauet auf den Rhein.

Es schauet herüber, hinüber,
Es schauet hinab, hinauf,
Die Schifflin ziehen vorüber,
Lieb, Knabe, sieh nicht auf!

Sie singt dir hold am Ohre,
Sie blickt dich thöricht an,
Sie ist die schöne Lore,
Sie hat dir's angethan osv.

Tag nu Heines verdensberømte Digt, først en Studentersang, så en Folkevis, gribende og smeltende ved sin Melodis ømme Forening med Texten! Den ligefremme Efterligning er utvetydig. Emnet er det samme, Versemålet er det samme, ja Rimene på enkelte Steder de samme: blitzet-sitzet;

istedenfor an-gethan står blot Kahn-gethan. Men hvilken Forskel! Stemningen er kommen til. Først det personlige Udgangspunkt, det uforklarede Tungsind, under hvilket Fortælleren ikke kan blive det gamle Eventyr kvit, så det øjeblikkelige Syn, det bestemte, tydelige Billede af Landskabet:-

Die Luft ist kühl, und es dunkelt
Und ruhig fließet der Rhein,
Der Gipfel des Berges funkelt
Im Abendsonnenschein.

Die schönste Jungfrau sitzet
Dort oben wunderbar,
Ihr gold'nes Geschmeide blitzet,
Sie kämmt ihr goldenes Haar.

Endelig er Elementet af dæmonisk Lidenskab kommet til, som de tidligere Bearbejdere af Emnet ikke formåede at nedlægge i det. Heine gengiver her en elementær dragende Magt, der er beslægtet med den, som Goethe i *Der Fischer* har givet Udtryk ved simplere Midler og med dybere Virkning. Men Goethe skildrer i Overensstemmelse med sit Væsen den stille, lokkende Besnærelse, Heine i Overensstemmelse med sit et lynsnart betagende, uimodståeligt Raseri.

Måske endnu dybere Indblik i Heines kunstneriske Tilblivelse og i Måden, på hvilken hans Fantasi arbejder med et Emne, vindes, når man iagttager, hvorledes han benytter et i Prosa givet Stof.

Øjensynligt i Henri Beyle's Bog *De l'amour* har Heine fundet de følgende fra Arabisk oversatte Anekdoter: "Sahid ben Agba spurgte en Dag en Araber: Af hvad Stamme er du? — Jeg er af den Stamme, svarede Araberen, i hvilken man dør, når man elsker. —? Du er altså af Asra Stamme? — Ja, ved Kaaba's Herre! det er jeg. — Hvoraf kommer det, at I elsker sådan? — Vore Kvinder er smukke og vore unge Mænd er kyske."

Fremdeles denne Anekdote: "En spurgte en Dag Arua ben Hezam af Stammen Asra: Er det sandt, at af alle Mennesker er I dem, som føler ømmest i Kærlighed? — Ja, det er sandt, svarte Arua, jeg har i min Stamme kendt tredive unge Mænd, som Døden rev bort. og som ikke havde anden Sygdom end Kærlighed."

Endelig denne: "En Araber af Stammen Beni-Fazarat sagde en Dag til en anden Araber af Stammen Beni-Asra: I tænker, at det, at dø af Kærlighed, er en sød og ædel Død. Men det er Svaghed og Dumhed. — Du vilde ikke tale således, svarte den anden, ifald du havde set vore tilslørede Kvinders store, sorte Øjne med de lange Øjenhår og set deres Tænder glimre mellem deres brune Læber, når de smiler."

Deraf Heines berømte Digt *Der Asra*: "Täglich ging die wunderschöne". Han maler først Stedet, Haven med Springvandet, hvor de hvide Vande plasker; så viser han os Slaven, der daglig står der, når Sultansdatteren spadserer, daglig bliver blegere og blegere; så fortæller han hvorledes Fyrstinden en Aften trænger ind på Slaven: Dit Navn vil jeg vide, din Æt, din Slægt

Und der Sklave sprach: ich heisse
Mohamed, ich bin aus Yemen
Und mein Stamm sind jene Asra,
Welche sterben, wenn sie lieben.

Som man ser, Heine har forsmået alle Forklaringerne. Man nyder disse monumentale Ords forbausende Fynd, denne Evne til at hugge Repliken ud som i Sten. Men går man nu dette nærmere på Klingen, hvad er så det åndelige Indhold? Ikke stort mere end en Sammenstilling af Ordene Elskov og Død, lakonisk sammentvungne. Det er den samme Combination, der findes i alle Heines Ungdomsdigte

som Forbindelse af Elskov og Kval, Elskov og Forgiftning, Elskov og Selvmordstanke — den også hos Musset stående Sammenkobling af *l'amour* og *la mort*.

Udtrykket er her som i Regelen hos Heine epigrammatisk, derfor ikke rigt.

Vi har nu tilstrækkeligt Materiale for Øje til at danne os en Forestilling om Udformningen af Heines poetiske Stil. Det er da interessant at studere den som færdig og udviklet.

Vi kan tage vort Udgangspunkt i det sidst betragtede Digt med dets epigrammatiske Pointe. Det er betegnende for Heine, at her så lidt som ellers fordyber han sig i en Følelses indre Uendelighed; han skærper og tilspidser i Regelen kun Udtrykket for den. Således endog med Elskovsfølelsen, som han dog hyppigst har behandlet. Endelig er det karakteristisk, at han med sin ringe Forvandlingsevne altid kun har givet mandlig Elskov Udtryk, aldrig lagt en Kvinde et Følelsesudbrud i Munden.

Intet er Heines Evne fjernere end et Digt som dette berømte af Goethe:-

Freudvoll und leidvoll.
Gedankenvoll sein,
Hangen und bängen
In schwebender Pein,
Himmelhoch jauchzend,
Zum Tode betrübt osv.

Thi dette er et Kvindehjertes Karakteristik og det er selve Elskovens indre Liv, dens Pulseren, den Svingninger imellem Salighed og Kval. Hos Heine gør allerede det Epigrammatiske i Stilen en sådan Udfoldelse af Følelseslivet umulig. Og han har samme Fortætning, hvor en Begivenhed fortælles. Der gives ingen lignende Sammentrængthed i europæisk Poesi; han virker ved at angive og antyde i yderste Knaphed. Jeg anfører som Exempel disse Strofer:-

Es war ein alter König,
Sein Herz war schwer, sein Haupt war grau,
Der arme, alte König,
Er nahm eine junge Frau.

Es war ein schöner Page,
Blond war sein Haupt, leicht war sein Sinn,
Er trug die seid'ne Schleppe
Der jungen Königin,

Man agte på den fortræffelige Virkning af Ordenes Omstilling: "Blond war sein Haupt", det er som Verset begyndte at juble og danse. Så sluttes:-

Kennst du das alte Liedchen?
Es klingt so süß, es klingt so trüb,
Sie mussten beide sterben,
Sie hatten sich viel zu lieb.

Dette er beundringsværdigt. Men selve Historien erfares ikke, den anes omtrent som Slavens og Sultandatterens. Og atter her er Elskov og Død koblet sammen.

Det er det lidt Tomme ved Heines Elskovsopfattelse, der atter her kommer frem. Denne Elskov har ikke noget virkeligt Indhold, ingen åndelig Betydning. Eller rettere Heine har næsten ikke før på sit Dødsleje indladt sig på Skildring af en Kærlighed, som har indre Fylde. Kærligheden i *Buch der Lieder*

er jo mest Harme over Kulde eller Troløshed, en ufrugtbar Ting, der ingen Medfølelse vækker. De senere Elskovsdigte er hyppigst sanselige eller letfærdige, og jo højere Udtrykket spændes, des mindre gribes man af Følelsens Værd:-

Mein Herz ist wie die Sonne,
So flammend auzuseh'n.
Und in ein Meer von Liebe
Versinkt es gross und schön.

Der er altfor megen Selvbetragtning og altfor meget Praleri i denne ungdommelige Rodomontade. Således også, når det hedder:-

Ich hab' dich geliebet und liebe dich noch,
Und fiele die Welt zusammen,
Aus ihren Trümmern stiege doch
Hervor meiner Liebe Flammen.

Er nu end dette sagt således for den kunstneriske Virknings Skyld, i en god, rent moderne Stil er det dog skrevet. Alt er malt for det indre Øje; Hjertet synker som Solen i et Hav. Af Verdens Ruiner slår Elskovsflammen op. Og end mægtigere, langt mere malerisk bliver Billedet, hvor Navnet Agnes skrives på Himmelhvælvingen. Men hvad det skorter på, er Indhold i Følelsen. Man tænke til Sammenligning blot på disse så dybtmenneskelige Linjer af Goethe:-

Kanntest jeden Zug in meinem Wesen,
Spähtest, wo die reinste Nerve klingt,
Konntest mich mit einem Blicke lesen,
Den so schwer ein sterblich Aug' durchdringt.

eller på de følgende, som fuldstændiggør Indtrykket:

Tropftest Mässigung dem heissen Blute,
Richtetest den wilden, irren Lauf,
Und in deinen Engelsarmen ruhte
Die zerstörte Brust sich wieder auf.

Her er Udtryk for den sunde, fulde, gensidige Sympati, for Elskovstaknemmelighed, for indbyrdes Forståelse. For dette vinder Heine først Udtryk under Skyggelidenskaben for den unge Kvinde, der var Engelen ved hans Dødsleje, *la Mouche*. Ellers er det aldrig det i Kærligheden, som er Sundhed, Beroligelse, Lykke, der er hans Sag. Det Område, hvor han er Herre, er et andet:

Den lidenskabelige Attrå gengiver han som moderne Poet med en Correggio'agtig Sammensmeltning af Farver og Stemninger bedre end Goethe med sin antike Klarhed. Attråen er hos Goethe græsk eller italiensk. Man mindes f.eks. Goethes Digt om den søde Pomerans:-

Ich trete zu dem Baume
Und sage: Pomeranze!
Du reife Pomeranze!
Du süsse Pomeranze!
Ich schüttle, fühl', ich schüttle,

O fall in meinen Schoos!

Man sammenligne blot den mægtige Stemningsfylde, den Glød og Duft, den overstrømmende Naturpoesi, der rummes i et sådant Digt om Attråen af Heine som det underfulde: "Die Lotosblume ängstigt sich vor der Sonne Pracht".

Højest betegnende for de to Digtere er det, at hvor, som ovenfor antydtes, Elskovslængselen glider over i Skildring af fremmede Egne, dør maler Goethe med Forkærlighed Italien, Heine Hindostan. Uden et Superlativ og uden et Diminutiv, med en Magt som en Gud, fremmaner Goethe i Mignons Længselssang Billedet af den klassiske Jord, hvor Citronerne blomstrer. Der er en Magt heri, en Vælde i hvert betegnende Træk, som Heine ikke når. Men man sammenligne hermed den liflige Sødme i Heines *Auf Flügeln des Gesanges*, den drømmende, higende Længsel, det Yndefulde og Hemmelighedsfulde i det Perspektiv, som åbnes:-

Es hüpfen herbei und lauschen
Die frommen, klugen Gazellen,
Und in der Ferne rauschen
Des heiligen Stromes Wellen.

Det er en udødelig Strofe. Goethe er, selv hvor han giver Længslerne Tøjlen, bestandig som hans Guldsmed fra Efesus den store kloge Hedning, der former Gudeskikkelser; i Heines visionære Hjerne var der det Gran af guddommeligt Galskab, som var fornødent for at Købmandssønnen fra Düsseldorf skulde kunne forstå og gengive det gamle Indiens selvopgivende Drømmeri.

Skarpere endnu træder Heines stilistiske Ejendommelighed frem på Baggrund af Goethe's, når vi sammenligner Udtryk for det, som ikke er egentlig Attrå, men den rene Elskovslængsel, hos dem begge.

Man mindes f.eks. hos Goethe disse Linjer, der er lagte Mignon i Munden:-

Nur wer die Sehnsucht kennt, weiss was ich leide,
Allein und abgetrennt von aller Freude.
Seh' ich an's Firmament nach jener Seite,
Ach, der mich liebt und kennt, ist in der Weite. —
Es schwindelt mir, es brennt mein Eingeweide.
Nur wer die Sehnsucht kennt, weiss was ich leide.

Dette er Mesterens fulde Poesi. Der er anvendt megen Kunst på Gengivelsen af Længselens tærende Enstonighed: de sexdobbelte Rim, de smægtende Vers. Endelig det djærve virkelighedstro Udtryk: jeg svimler, hvor brænder mine Indvolde.

Men man sammenligne nu Heines Udtryk for den rene Elskovslængsel, hvor han når højest. Så ser man, hvad den plastiske Fantasi og den fuldendte Lakonisme i Stilen, hvis Udviklingshistorie vi har eftervist hos ham, kan frembringe for Tid og Evighed:-

Ein Fichtenbaum steht einsam
Im Norden auf kahler Höh',
Ihn schläfert; mit weisser Decke
Umhüllen ihn Eis und Schnee.

Er träumt von einer Palme,
Die fern im Morgenland
Einsam und schweigend trauert

Auf brennender Felsenwand.

Det er neppe rimet. Det eneste rigtige Rim deri er det tarvelige: Land og Wand. Det er kun dette: Granen drømmer i Sneen, Palmen sørger taus i Solheden. Det er ikke netop set; det er tænkt eller fundet, derfor ikke til at male — jeg har set det malt på en tysk Udstilling, et ved sin Idioti rent latterligt Dobbeltmaleri — men ligefuldt, det er et uforglemmeligt, et evigt Digt. Det beroer på, at Sindbilledet er så uhyre slående ved sin Simpelhed, ved disse Par klare Omrids i Stemning, som udtrykker Umuligheden af at overvinde Adskillelsen trods den indre Sammenhøren.

Og har Goethe nu sin Styrke i Udtrykket for sunde Følelser, forholdsvis enkle og ublandede, så har Heine en Styrke i Udtrykket for det moderne Menneskes blandede Følelser, for det Angrebne i Følelseslivet, som er smertelige Erfaringers Udslag. Aldrig havde Goethe kunnet skrive disse Linjer med deres skærende Kontraster og gåderige Indhold:-

Wenn ich in deine Augen seh',
So schwindet all mein Leid und Weh:
.....
Doch wenn du sprichst: ich liebe dich!
So muss ich weinen bitterlich.

Hvorfor må han græde? Jeg har hørt Spørgsmålet besvaret naivt: fordi hun lyver? Ak nej! så simpel er Sagen ikke. Han har hørt disse Ord fra andre Læber, og Elskovsordene fra disse Læber er forstummede; han véd, hvor længe en sådan Lidenskab i Regelen varer, og han udrives af sin Selvforglemmelse ved Lyden af hendes Stemme — han tvivler på Varigheden af hendes Følelse eller på Varigheden af sin egen.

Stærkt fængslende er det også at se, hvorledes Heine under Udarbejdelsen har tumlet med disse Ord, Først lød den sidste Linje: "Dann wein' ich still und bitterlich". Senere blev Ordet "bitterlich" i Strid med Digtets oprindelige Anlæg forandret til "freudiglich". indtil Linjen endelig fik sin nærværende Skikkelse. (H. Hüffen: *Aus dem Leben Heinrich Heine* S. 153.)

Heine var ikke så begunstiget af Skæbnen, at han nåede til Forsoning med Tilværelsen. Den længe Landflygtige og længe dødeligt Syge kunde, endog alt Andet fraregnet, ikke se på Jordelivet med de Øjne, som den udadtil sikrede, fra mange Sider hædrede, og i sit Væsen sunde Fyrsteben i Weimar. Derfor er Oprørstendenser, Bitterheder og Cynismer uendeligt meget sjældnere hos Goethe end hos Heine. Goethe lægger dem i Regelen sin Mefistofeles i Munden, Heine, som manglede dramatisk Kraft, får Ansvaret for ethvert Indfald, fordi han altid taler i eget Navn. De værste Bitterheder optog Goethe tilmed ikke i sine Værker. Kun i Paralipomena til *Faust* findes f.eks. dette Sted:-

Nach kurzem Lärm legt Fama sich zu Ruh,
Vergessen wird der Held so wie der Lotterbube,
Der grösste König schliesst die Augen zu,
Und jeder Hund bepisst gleich seine Grube.

Heine dvæler ved de Forestillinger, som Goethe kun fremkalder for atter at fjerne dem. Også Goethe kan være gudsbespottelig. Han har skrevet det ofte anførte, sjældent forståede Digt: "Wer nie sein Brod mit Thränen ass". Det er en bitter, blodig Anklage mod Verdensordenen. Men den er tårekvalt i sin Bitterhed, ikke vildt desperat som Heines mesterlige *Fragen* eller som Digtet *Lass die heiligen Parabeln*, hvor det hedder:-

Warum schleppt sich blutend, elend,

Unter Kreuzlast der Gerechte,
Während glücklich als ein Sieger
Trabt auf hohem Ross der Schlechte?

Also fragen wir beständig,
Bis man uns mit einer Handvoll
Erde endlich stopft die Mäuler,
Aber ist das eine Antwort?

Heines Udtryk er her, som i Regeln, lavere, mere jordisk og djærvt, men ingenlunde Emnet uværdigt.

Udbruddene af Livslede, af Ligeegyldighed er ikke sjældne hos ham. Man behøver ikke at søge langt iblandt hans Digte for at finde Stemningsudtryk for den rene Opgiven af ethvert Princip, enhver Stræben. Hos Goethe forekommer ikke sligt. Hans *Vanitas vanitatum*, Sangen: "Ich hab' meine Sache auf Nichts gestellt" er skønt den er skrevet som dristig Parodi på en gejstlig Sang, meget betegnende blevet en Bord- og Drikkevise. Det er hos Goethe med andre Ord ikke bitter Alvor med denne Fortvivlelse, og den slår derfor om i en Overgivenhedsfølelse. Forsåvidt Goethe ikke har det overvældende Indtryk af Livsulykken som Heine, er han i Grunden ukristeligere end han.

Ligeså oplysende som det nu er at sammenligne Udtryk for Selvopgivelse i begge Digteres Lyrik, så lærerigt er det at sammenstille Udtrykkene hos dem for Opsvingets, Selvopmandelsens Følelser. Sangen *Feiger Gedanken* af *Claudine von Villa bella* er i den Henseende betegnende for Goethe, ja som et Motto for hele hans Livsførelse. Der kan neppe tænkes et kraftigere Udtryk for mandig Besluttethed end det som gives i Linjerne: Allen Gewalten — zum Trutz sich erhalten osv.

Man sammenstille Heine's Digt: "An die Jungen". Det er et Pragtdigt, henrivende om så blot ved de stormende Rytmer og de firdobbelte maleriske Rim. Den første Strofe med sin Hentydning til de gyldne Æbler, Hippomenes kastede for Atalanta, er allerede et helt Digt:-

Lass dich nicht kirren, lass dich nicht wirren
Durch goldne Aepfel in deinem Lauf.
Die Schwerter klirren, die Pfeile schwirren,
Doch halten sie nicht den Helden auf.

Fra Billedet af Helten, der ikke lader sig standse på Rendebanen, glides der nu over til Alexanderskikkelsen som Forbilled. Det gælder kun om Fasthed og Dristighed:-

Ein kühnes Beginnen ist halbes Gewinnen,
Ein Alexander erbeutet die Welt,
Kein langes Besinnen! Die Königinnen
Erwarten schon kniend den Sieger im Zelt.

Wir wagen und werben! besteigen als Erben
Des alten Darius' Bett und Thron.
O süßes Verderben! o blühendes Sterben!
Berauschter Triumphtod zu Babylon!

På Sejren følger altså Fyrstindernes Knælen, så sød Fordærv, blomstrende Undergang, berust Triumfdød — hvilken Sardanapalstemning i denne Opsang til en Ungdom, denne Opfordring til ubøjelig Udholdenhed! Her kæmpes for Æren og for Kvinder som Bytte, ikke for Selvets egen Frihed, som når

det hos Goethe så simpelt hedder:-

Nimmer sich beugen
Kräftig sich zeigen,
Rufet die Arme
Der Götter herbei.

Følelsen er hos Goethe renere og fuldere, Sprogets Musik er simplere, medens Melodien hos Heine har ligesom en overdådig Instrumentation. Men hos Goethe er der Intet for Øjet, slet intet Synligt. Det er typisk, at Alt her er større følt, men hos Heine mere nutidigt, mere blandet, ligesom det metriske Udtryk er mere sanseligt indsmigrende, frembragt af en på alle Enkeltheder mere opmærksom Kunst.

Tag nu et Emne af fortællende og tillige malerisk Natur: de hellige tre Konger, som de mindes på Helligtrekongersfest. Det er behandlet bredt, muntert, i Folketone og ægte naivt i Goethes *Epiphantias*: "Die heil'gen drei König' mit ihrem Stern". Hver af de hellige tre Konger, den hvide, den brune og den sorte, særtegner sig her, som de så ud, når de formummede gik fra Hus til Hus på Landet, og Digtet slutter:-

Die heil'gen drei König sind wohlgesinnt,
Sie suchen die Mutter und das Kind,
Der Joseph fromm sitzt auch dabei,
Der Ochs und Esel liegen auf Streu.

Heine tager ikke Legenden mere religiøst end Goethe, men han lægger sit Ansigt i alvorligere Folder, taler knappere, tegner skarpere, opnåer en helt anden Virkning. Goethe sætter Sindene i Bevægelse ved munter Barnlighed, bredt udmalt; Heine borer sig ind i Sindet, så Talens Bråd bliver siddende i Læserens Sind. Han vil nærmest opnå en Virkning som den af et gammelt florentinsk Maleri.

Die heil'gen drei König aus Morgenland,
Sie frugen in jedem Städtchen:
Wo geht der Weg nach Bethlehem,
Ihr lieben Buben und Mädchen?

Die Jungen und Alten, sie wussten es nicht,
Die Könige zogen weiter,
Sie folgten einem goldenen Stern,
Der leuchtete lieblich und heiter.

Der Stern blieb steh'n über Josephs Haus,
Da sind sie hineingegangen,
Das Oechslein brüllte, das Kindlein schrie,
Die heil'gen drei Könige sangen.

Der er et vist Skelmeri heri: hvilken Concert! Men også hvilket Maleri! De færrest mulige Ord — ikke et Træk, ikke en Streg for meget, og den sikreste, punktuelle Virkning.

Tænker man nu endelig til Slutning på en af disse uvirkelige Skikkelser, der forekommer i al lyrisk Poesi, mere eller mindre gennemførte Personliggørelser af et Begreb, som Freden, Lykken, Ulykken, og sammenligner man også på dette Felt Heine med Goethe, så vil det atter her vise sig, at Goethe har den fuldere Tone, Heine det sikrere Rids.

Goethe har skrevet disse Linjer til Freden:-

Der du von dem Himmel bist,
Alles Leid und Schmerzen stillest,
Den, der doppelt elend ist,
Doppelt mit Erquickung füllest!
Ach, ich bin des Treibens müde,
Was soll all der Schmerz und Lust?
Süsser Friede!
Komm, ach komm in meine Brust!

Her er, som man ser, intet Billede, ingen virkelig Persondannelse. Gennem de sex første Vers stiges der til Udbruddet "süsser Friede!", på hvis Væsen man ikke kunde være ganske vis.

Man sammenligne de følgende to Personliggørelser af Lykken og Ulykken hos Heine:-

Das Glück ist eine leichte Dirne
Und weilt nicht gern am selben Ort,
Sie streicht das Haar dir von der Stirne
Und küsst dich rasch und flattert fort.

Frau Unglück hat im Gegentheile
Dich liebefest an's Herz gedrückt,
Sie sagt, sie habe keine Eile,
Setzt sich zu dir an's Bett und strickt.

Med så få Træk er sjældent to Begreber forvandlede til to levende Figurer, og Nutidens Mytedannelse er neppe nogensinde nået højere end i de to sidste Linjer, bag hvilke der ligger en så dyb og skrækkelig Erfaring.

Vi så Heine dukke op i den romantiske Skole og lære sit Håndværk af A. W. Schlegel, der meddeler ham sin sikre Smag. Han er fra først af forfalden til romantiske Spøgelseshistorier og romantisk forældede Ord i Lyriken. For sine Yndlings-Verseformers Vedkommende begynder han så at studere og efterligne Wilhelm Müller; i sit berømteste Digt benytter han Clemens Brentano. Han udformer hurtigt sin egen Stil. Den udmærker sig ved den højeste Fortætning af Stemninger, Tanker og Billeder. Dens Karaktermærke er den stærke Sammentrængthed. Heine gør Alt nærværende, levende, indfører endog i rolige Emner en nervøs, undertiden dæmonisk Lidenskabelighed, driver ikke sjældent det Mimiske op indtil det Vrængende, ombytter stundom Dagslyset med det elektriske Lyses skærende Klarhed — en Unatur, som dog findes i Naturen. Hans Hovedvirkemiddel er poetisk Fynd.

I Kraft af sit Naturels Sammensætning af Vid og Fantasi er han tilbøjelig til at virke ved Kontraster, søger det Skærende, det Uensartede og har en Forkærlighed for de Virkninger, som opstår, hvor en jævn, plat Virkelighed glider over i digteriske Syner, eller hvor Synerne blegner og fordunster for at give den velbekendte Virkelighed Plads.

Hans Skrivemåde er den nye Tids: Alt anskueliggjort, Alt for Øjet. — Hvad er det at være en stor Skribent? Det er at have Evnen til at fremkalde Syner og Stemninger, Syner gennem Stemninger eller Stemninger gennem Syner. Heine har især udviklet den sidste Evne hos sig, forsømmer derfor aldrig det sikre Omrids og den maleriske Effekt.

På sin Højde kan han ikke mere sammenlignes med sine Lærere og Samtidige. For at prøve hans Stils Styrke og Smidighed var det nødvendigt at måle den imod den største Stil i Datiden, Goethes. Vi ser ham ved Sammenligningen ofte ligge under, ikke altfor sjældent hævde sig på en sideordnet Plads.

Det er Ære nok for ham, at det er muligt og en Gang imellem nødvendigt at sammenligne ham med Goethe.

En Stil er et Udtryk for en Personlighed og et Våben i den literære Kamp. Goethe's Stil er med al dens Storhed for usammensat til at gribe Nutidsliv. Men Heines Stil, dette Våben, der, hvor det var bedst, var drevet som hine gamle spanske Klinger, der lod sig bøje som Vidjer og dog ikke sprang mod noget Harnisk, var fremfor nogen egnet til at binde an med det moderne Liv i dets Hårdhed og Hæslighed, dets Ynde og Uro og Rigdom på skærende Modsætninger. Den besad også i højeste Grad den Evne at virke på Datidens Læses Nerver med deres stærkere Hang til krydret Spise og hidsende Drikke end til simpel Næring og ren Vin.

Kapitel 16

Heine og Aristofanes

Vistnok Intet har i Efterverdenens almindelige Omdømme skadet Heine mere end hans Åbenmundethed på det kønslige Område. Enkelte Grupper af hans Poesier er endog af den Grund gennemgående meget ilde omtalte, således de Digte, der udgør Samlingen *Verschiedene*, af hvilke de fleste iøvrigt er blevne uretfærdigt fordømte, andre ganske vist er ret platte i deres Tankegang, ligesom deres Indhold er alt andet end sublimt. Goethe havde i *Der Gott und die Bajadere* givet et Exempel på, at endog meget dristige Emner kunde adles ved Stilens Storhed, og selv hvor han, som i de venezianske Epigrammer, behandler Bajaderer, der ingenlunde lutres gennem Elskov, og dvæler ved Digterens Forhold til dem, virker allerede det antike Versemål fjernende og der forekommer intet anstødeligt Ord; endelig drukner disse få løsslupne Epigrammer i Massen af Goethes andre Digtninge; man føler også ved Læsningen af dem, at han er den Mand, hvem Alnaturen skabte for gennem ham at få at vide, hvorledes den helt så ud.

Hos Heine optager Åbenmundetheden med Hensyn til hans Forhold til det andet Køn for stor en Plads og er ikke altid smagfuld. Den skaffer ham ti Læsere for hver en, den fjerner; men den ene, den fjerner, var undertiden mere værd end de ti, den forskaffer.

Og dog er denne Åbenmundethed i en vis Henseende tillige hans Styrke. Den havde ikke behøvet at være så personlig, men ellers er den ganske nødvendig for den, der ikke blot vil omspænde det Alvorliges Halvkugle, men det Komiskes med. Og den såvel som de mange skamløse personlige Angreb nærmer Heine til alle Tiders ypperste, rent komiske Digter.

I Slutningen af sit *Vintereventyr* udtaler Heine umiddelbart efter det kåde Sted, hvor han lugter sig til Kundskab om Tysklands Fremtid ved at stikke Hovedet ned i Karl den Stores Tronstol, at de ædleste Gratier har stemt hans Lyras Strenge, og at denne Lyra er den samme, som engang hans Fader lod tone, "den salig Hr. Aristofanes, den Musernes Yndling". Han tilføjer, at i sit sidste Kapitel har han søgt at efterligne *Fuglene*, "det bedste af Faders Dramer".

Han har da sat en Ære i at udlede sin Kunst fra det gamle Grækenlands største komiske Digter.

Man studser i første Øjeblik derover. Thi medens adskillige andre tyske Poeter som Platen og Prutz har efterlignet den aristofaniske Komedies Former: Trimetrene, Korene, Parabasen, den hele, af den græske Komiker-Skole oparbejdede, på én Gang frie og faste Kunstform, har Heine end ikke gjort et Forsøg på at tilegne sig denne Digtform, så lidt som nogen anden. Det er ejendommeligt for ham, at så ihærdigt stræbende og ubetinget samvittighedsfuld som han var med Hensyn til det enkelte metriske eller ubundne Udtryks slående Sikkerhed — jeg har aldrig set et så gennemrettet Håndskrift som det til hans *Atta Troll* i det kongelige Bibliotek i Berlin — så umuligt var det ham at pålægge sig de store Formers kunstneriske Tvang. Det svarer til, at i hans større Digtninge den hele Plan er ganske løs, men hver enkelt Linje atter og atter gennearbejdet.

Man kan vel uden Overdrivelse sige, at aldrig har han som Kunstner stillet sig en Opgave og løst den.

En eneste Gang har han gjort Forsøg på en sammenhængende større Prosakomposition, en Roman eller Novelle. Den er bleven stående som Brudstykke, hvad enten nu virkelig, som det siges, den største Del af Håndskriftet er gået tilgrunde ved en Ildebrand, eller det aldrig er blevet fuldendt, hvad jeg for min Del troer. Og selv dette Fragment *Rabbien fra Bacharach* er nøjere betragtet kun en Omskrivning af Heines egne private Forhold, satte tilbage i den fjerne Fortid.

Aldrig har han heller forsøgt sig i en strengt sammenhængende metrisk Komposition. Hans to eneste større Digtninge *Atta Troll* og *Vintereventyret* er frie, lunefulde Fantasier, Sæbebobler, der vugger sig på Hjernesvind, kun sammenholdte ved Tonens Enhed og den indre Bygnings Ensartethed.

At oversætte eller bearbejde Aristofanes har ikke kunnet falde Heine ind. Han var ikke som Goethe, der trods sin uhyre selvstændige Frembringelse nedlod sig til at oversætte og bearbejde for sine Landsmænd (Diderot, Benvenuto Cellini, Voltaire). Da Goethe møder Aristofanes på sin Vej, fortrylles han af ham, og han, ikke Heine, giver sig til at omplante *Fuglene* på tysk Grund, men — betegnende nok — han underkaster Skuespillet den Forvandling, at Satiren fra politisk bliver literær. De to politisk utilfredse Hovedpersoner er hos Goethe blevne literære Eventyrere; ved Uglen vilde han — som godtgjort i et Brev fra Jacobi til Heinse — ramme Klopstock, ved Papegøjen den unge Cramer. Det var i Epilogen til denne Bearbejdelse, at Goethe gav Aristofanes den udødelige Betegnelse "Gratiernes uopdragne Yndling", som passer så godt på Heine.

Var Heine nu altfor lidt arbejdsom til nogensinde at studere, oversætte, bearbejde eller efterligne en Oldtidsdigter, så havde han dog aldrig som Goethe eller Platen kunnet gøre blotte Literaturkomedier ud af de aristofaniske; netop den store politiske Satire tiltrak ham.

Rimeligvis er Heine det vittigste Menneske, der har levet, i det mindste det vittigste, som har levet i den moderne Tid. Vistnok står Voltaire som en Slags Personliggørelse af Viddet, men hans Vid er forstandigt og tørt, vel overgivent, men ikke Fantasivid som Heines.

Det var i sin Tid uklogt af Platen, at han, stolt og stiv som han var, skrev det Værk, hvori han vilde håne Heine, *Der romantische Oedipus* i den aristofaniske Komedies ydre Form og Manér; thi han havde kun Versenes Finhed og Ordenes Grovhed tilfælles med Aristofanes. Heine derimod havde alle Aristofanes's Hovedegenskaber i Forening: Viddet og Vildskaben og Fantasien og den smeltende Lyrik og Skamløsheden, Alt i Gratiens Form. Uden Gratie og Vid er Skamløsheden visselig en lav og frastødende Egenskab. Men i denne sin Forening med høje Evner er den ualmindelig. Den aristofaniske Digter må og kan ikke have den Stolthed, der gyser tilbage for at more de Lurvede, dem, der kun forstår En, når de møder En i Snavset. Han tør ikke sky til et vist Punkt at give sig til Pris, det vil sige: at give sit moralske Væsen til Pris for at indvinde et større digterisk Felt.

Det nytter ikke, at en Autor, der, som Platen (eller som Hauch i *Den babylonske Tårnbygning*) først og fremmest vil gøre Indtryk af "en ædel Digter" og indgyde Respekt ved sin Person — det nytter ikke, han forkynder, at han vil "knuse sine Modstandere med virkelig Vittighed". Man kan ikke på én Gang optræde som fin Mand og som Aristofaniker. Man strandeder i denne sidste Egenskab, ifald man sætter større Pris på de Andres Agtelse end på Kunstens Triumf. Men hos den virkelige Aristofaniker fåer Poesien til Gengæld et Omfang som aldrig hos den højtidelige Digter (en Schiller eller en Hugo); den afspejler Menneskelivet helt fra dets højeste Kald til dets laveste Drift.

Så få formelle Berøringspunkter der er mellem Heines lyrisk-satiriske Digte og Aristofanes's store fantastiske Skuespil, så er det dog sandsynligt, at der ikke siden den græske Oldtids Dage er opstået et med Aristofanes's mere beslægtet Vid end Heinrich Heines.

Dette Udsagn beroer ikke på nogen Miskendelse af den umådelige Forskel imellem deres Livsværks Karakter. Den aristofaniske Komædie er med sin storartede og fasttømrede Kunstform Udtrykket for et helt Folks kunstneriske Dannelse, fremgået af religiøse Fester som et Festmonument. Som grundlagt og underbygget af en lang Række fremragende Forgængere, hvis Stil var ensartet, hvis Talent var beslægtet og hvis Arv Aristofanes overtog (omtrent som Shakespeare sine Forløberes) er den Aristofaniske Komædie som Form et sammenfattende Arbejde i langt højere Grad end den Heine'ske Strofe er det. Selv ganske bortset fra Eupolis's og Kratinos's Beskyldninger mod Aristofanes for utilladelig Tilegnelse af Forgængernes Indfald kan vi alene af *Ridderne* se, at allerede Komikeren Magnes har opført Stykker med Titler som *Fuglene*, *Vesperne*, *Frøerne*; de som Krybdyr, Insekter, Fugle forklædte Kor var da Noget, Aristofanes ikke opfandt, men overtog. Kun fordi vi ikke kender den græske Digtters Forfædre, står hans Livsværk nu for os som en rent personlig Frembringelse, som Typen på stor fantastisk Komik, og næsten al moderne Komik og Fantastik synes forsagt og spinkel i Sammenligning med dens Kækhed.

Hans Verden er den forkerte. Når i *Freden* Trygaios sadler en stinkende Skarnbasse og på den som på sin Pegasus stiger gennem Luften til Gudernes Boliger, eller når han siden ved Hjælp af et favnelangt

Reb trækker Freden op af den dybe Brønd, hvori Krigen har styrtet hende ned, så er dette Ting, der fremføres, som var det tilvante, kendte Muligheder, og han lader dem da uden nogen Forklaring foregå for vore Øjne, så vi tvinges til at tro på dem. — Når vi i *Fuglene* hører to simple Fyre, der optræder som Vismænd, udvikle deres forrykte Planer om at bygge en By i Skyerne, lyder det i vore Øren fra først af vanvittigt nok, og når vi ser Fuglene modtage dem med Ærefrygt, får vi ikke derved bedre Tanker om deres Intelligens, nyder tvertimod Komiken, at de dumme Dyr venter sig Frelsen fra dem. Dog når vi så endelig hører, at Byen virkelig *er* bygget, at Alt er lykkedes, og ser, hvorledes Held og Lykke følger Foretagendet, så føler vi, at den Verden, vi her iagttager, ikke er den, vi til dagligt Brug opholder os i, men en, med hvis Love det stemmer, som strider imod Lovene i vor.

Denne nye Verden er da rent fantastisk, for såvidt den står i Strid med Sandsynlighedslove og Naturlove. Det er en Verden, hvor selve Galskaben triumferer, og Digteren lader som var dette ganske i sin Orden. Først når Tilskueren betænker, *hvor vél* denne bagvendte Verden kan ligge, *hvor* det vel går således til, *hvor* den politiske Uforskammethed drives i så stor Stil og langt fra at stå tilskamme vinder Tillid og belønnes — føres han tilbage til Virkeligheden, idet han i denne Verden genkender sin egen, sit eget Hjem, Athen.

Af de aristofaniske Stykker, vi besidder, foregår *Fuglene*, *Frøerne*, *Freden*, enten slet ikke eller ikke helt på Jorden; det er meteoriske eller underjordiske Skuespil. Det er også kun i dem, at Guder forekommer, rigtignok kun for at gennemhegles, latterliggøres eller gennemprygles. Men i Virkelighedens Verden åbenbarer de sig ikke; thi kun i den fantastiske troes der på dem.

En sådan overnaturlig Verden vover Heine som Nutids-Digter slet ikke at hensætte, skønt han ikke kan undvære den. Derfor hans stadigt tilbagevendende, stadigt fornyede Brug og Misbrug af Drømmen, hvortil vi neppe hos nogen anden moderne Digter finder et Sidestykke. Men indenfor Drømmen som Ramme vover han da også det Overordenlige, det Aristofaniske.

Som alt berørt: Han ligner Aristofanes i Dybden af sin Skamløshed og i Højdeflugten af sin Lyrik.

Vel spiller Hentydningerne til Fordøjelsens Besværligheder og deslige en noget mindre Rolle hos Heine end hos Aristofanes, der jo iøvrigt selv, som han erklærer, ringeagtede denne Komik. Den duede efter hans Udsagn kun til at fremkalde det mindst udviklede Publikums Latter. Men der tales hos Heine ofte og undertiden bredt om slige Ting (bredest i Polemiken mod Platen) og man sikrer sig næsten ligeså ofte mod visse hæslige Insekter hos Heine som hos Aristofanes.

Skønt Heine selvfølgelig ikke kan føre et sådant Frisprog med Hensyn til det Kønslige som den gamle Græker, så negter han sig til Gengæld ikke nogen Hentydning, der kan bøde på, hvad Udtalelserne må mangle i Ligefremhed. Nu og da er der næsten ingen Omskrivning tilstede, og Cynismen, som ellers antydes ved et Smil eller en Grimace, les ud i Verden af fuld Hals — således i Slutningen af *Vintereventyret*, i Digte som *Den Vantro*, *Højsangen* og lignende.

Og atter som hos Aristofanes: Fra denne stadige Dvælen ved alt det i Mennesket, som minder om, at det i sin første Spire udvikles mellem en Blære og en Endetarm, hæver Heine sig til den fineste, ømmeste Lyrik. Han, som så godt kender Naturvæsenernes stoflige Oprindelse, udleder i et af sine Digte Alt fra Nattergalesangen:-

Im Anfang war die Naechtigall
Und sang ihr Lied: Züküht! Züküht!

Det minder formelig om de dejlige Vers i *Fuglene*, i hvilke det hedder:-

Elskelige og fine, du!
Du, som er sødest af Alt for mig,
Skovensomme Veninde!

Kommer du? kommer du? bliver du? osv.

Hos Heine som hos Aristofanes går det ud over Guderne. Alligevel er naturligvis Satiren hos ham forsigtigere end hos den gamle Græker; den moderne Verden tåler mindre godt Skemt på dette Område end den antike. Når Dionysos, selve Komediens Gud, i *Frøerne* viser sig storpralende og fej, får den ene Dragt Prygl efter den anden og tilsidst anråber sin Præst, der inde blandt Tilskuerne indtog en Æresplads, om Bistand i Nøden, så gives der intet Sidestykke til den Art Gudsbespottelse hos Heine, der skrev under Politiets og det kristne Samfunds Censur. Og dog negter han sig ikke ret meget fra den lette Spøg til den drøje Skemt og de mest bidende Spotterier. Bekendt er Hyacinths Forklaring i *Reisebilder* af de forskellige Religioners Værdi. Han vrager Katolicismen, der med sin Klokkeklang, sin Røgelsesduft og sin "Melankolik" ikke er nogen Religion for en Hamburger, prøver Protestantismen ved at sætte i Lotteriet på de Psalmetal, han finder på den sorte Tavle i en luthersk Kirke, og affærdiger Jødedommen med de bekendte Ord: "Det er slet ikke nogen Religion, men en Ulykke". — Lystigt og dristigt er Digtet *Disputation*, hvor Rabbien og Kapucineren taler for hver sin Dogmatik, prisende hver sin Læres Salighedstilstand i ret anstødelige Udtryk, indtil Kongebruden, som skal afgøre Trætten, erklærer sig ude af Stand dertil; det Eneste, hun har mærket, er at Kapuciner og Rabbiner stinker begge to. — Formelig dramatisk er Religionsspotteriet endelig på det Sted i Heines Bog om Börne, hvor han fortæller, hvorledes han under sit Ophold på Helgoland hyppigt inddrages i Ordstrid med en preussisk Justitsråd om Treenigheden, og dernæst beretter, hvorledes under Disputen Stemmer lyder op gennem det tynde Gulv fra Værelset nedenunder, hvor en flegmatisk Hollænder udvikler for Værtinden, hvordan man gør Forskel på Kabeljau, Laberdan og Stokfisk: det er i Grunden Et og det Samme, men med tre Navne, der svarer til tre forskellige Grader af Nedsaltning.

Hvad de jordiske Magthavere angår, er Heine visselig ikke mindre dristig og ikke mindre fantastisk i sin Komik end Aristofanes. Aristofanes viste Mod ved sine Angreb på Kleon og Theramenes; han slumpede nu og da til at forsvare den gode Sag; men i Regelen hævdede han den slette, gjorde sig til Talsmand for al gammel Skik og for uretfærdige Angreb. Heine var sjældnere uretfærdig eller lavsindet og aldrig konservativ. Men han minder om Aristofanes ved sit aristokratiske Hang, sine personlige Angrebs grimme Grundtræk (Digtene mod Meyerbeer f. Ex) og ved Angrebene Form, bl.a. ved sin morsomme Benyttelse af kendte, patetiske Digtsteder.

Der findes hos ham en hel Række vittige Angreb på Friedrich Wilhelm IV, i *Vintereventyret*, hvor Hammonia advarer Heine mod "Kongen af Thule", og i Digtet *Der neue Alexander*; ligeledes en hel Gruppe af Poesier mod Kong Ludvig af Bayern og hans Virksomhed. Denne sidste Konge, hvem Heine fra først af havde lovprikt, var som Mæcenat smigret af en stor Kunstner- og Digterskare i Samtiden. I sine *Lobgesänge auf König Ludewig* angriber Heine alle hans Svagheder, hans Skønhedsgalleri i Münchenerlottet, hans dårlige Vers, hans Ærgrelse over at adskillige af ham beskyttede berømte Videnskabsmænd og Kunstnere lod sig drage fra Bayern til Preussen. Om Skønhedsgalleriet hedder det:-

Er liebt die Kunst, und die schönsten Frau'n,
Die lässt er porträtiren,
Er geht in diesem gemalten Serail
Als Kunst-Eunuch spazieren.

I Anledning af de berømte Mænds Udvandring til Preussen får Heine Lejlighed til at give sin gamle Prygledreng Massmann et Sidehug:-

Schelling und der Cornelius,
Sie mögen von dannen wandern,
Dem Einen erlosch im Kopf die Vernunft,

Die Phantasie dem Andern.

Doch dass man aus meiner Krone stahl
Die beste Perle, dass man
Mir meinen Turnkunstmeister geraubt,
Das Menschenjuwel, den Massmann.

Das hat mich gebeugt, das hat mich geknickt,
Das hat mir die Seele zerschmettert,
Mir fehlt jetzt der Mann, der in seiner Kunst
Den höchsten Pfahl erklettert

Om Kong Ludvigs Forhold til Poesien hedder det endelig her:-

Herr Ludwig ist ein grosser Poet,
Und singt er, so stürzt Apollo
Vor ihm auf die Knie und bittet und fleht:
"Halt ein! ich werde sonst toll, o!"

Endnu vittigere er Parodien på Kong Ludvigs Versebygning i denne Indskrift, der sættes over Atta Troll i det bayerske "Walhalla":-

Atta Troll, Tendenzbär, sittlich-
Religiös; als Gatte brünstig;
Durch Verführtsein von dem Zeitgeist
Waldursprünglich Sansculotte;

Sehr schlecht tanzend, doch Gesinnung
Tragend in der zott'gen Hochbrust;
Manchmal auch gestunken habend;
Kein Talent, doch ein Charakter!

Versenes Hårdhed og de tvungne Participiums-Konstruktioner minder i lige Grad om Stilen i Kong Ludvigs Vers, som disse møder enhver Rejsende på Murene af Buegangene i München.

Dette er dog kun personlig Satire mod kronede Hoveder. Men hos Heine som hos Aristofanes breder Satiren sig over den hele politiske, sociale og literære Tilstand, og da er det, at han behøver Drømmen som kunstnerisk Hjælpemiddel. Den fører ham som den græske Digter ned under Jorden eller op i en fantastisk Verden over Skyerne.

Således, som allerede påvist, især i *Vintereventyret*. Man se her, med hvilken Omhu og med hvilket Mesterskab Heine har forberedt den fantastiske Skildring af Barbarossas underjordiske Opholdssted i Küffhäuser. Først Indførelsen af Omkvædet i en gammel Eventyrsang: "Sol, du klagende Flamme!" og Fortællingen af det kønne Sagn om Solen som Anklager af en ung Jomfrus Morder, dernæst Skildringen af den skikkelige, gamle Amme, der sang hin Vise og fortalte så mange smukke Historier, den om Kongedatteren som Gåsepige og den om Kejseren i Bjerget, som nu vidtløftigt berettes — indtil Rammen går i Glemme og vi ser Barbarossa for os med sine jernklædte Mænd, hører ham kalde dem til deres Heste, til Våben, til Kamp, for at hævne den Forsmædelse, som Morderne har ladet gå ud over den gyldenlokkede Germania. Påny føres så Alt tilbage til Ammestuevisens Stemning og dens nu med Begejstring og Jubel istemte Slutningsrim: "Sol! du klagende Flamme!" Der er et aristofanisk Sving i

denne poetiske Udmaling af det gamle Arsenal, de tomme Rustninger, de falmede Faner, de sovende Soldater og så Omslaget, Appellen til den vågnende Kraft og Anråbelsen om hellere at få Middelalderen igen end Datidens skinhellige Preussen med dets Blanding af gotisk Galskab og moderne Løgn. I de to følgende Afsnit fortsættes Skildringen af Bjergets Indre og føres Samtaler med Barbarossa som Drømmetilstande under Søvn i en Rejsevogn.

På samme Måde er den preusserfjendske Fantasi i Værtshuset i Minden hidført. Heine vil have den preussiske Ørn frem, vil lade den blive plukket og skudt. Hvis Aristofanes havde havt et lignende Mellemværende med en Ørn, så vilde han have indført den uden videre lige for vore Øjne. Heine må gå tilværks ad sin sædvanlige Omvej. Hos ham bliver i den begyndende Drømmetilstand under Halvsøvn den røde Sengekvast over hans Hoved til en Ørn med Fjær og Kløer, der truer med at hakke Leveren ud af hans Bryst, og mod hvilken han udråber sit Had.

Kun på ganske enkelte Steder er Heines kunstneriske Fremgangsmåde dristigere, den store Grækers mere lig. Således i den prægtige Tale til Ulvene om Natten i Teutoburgerwald. Den Rejsende hører dem hyle ved Midnat om Vognen, hvis ene Hjul er gået af. Han stiger ud og holder til de vilde Bestier en Tale:-

Mitwölfe, ich bin glücklich, heut'
In eurer Mitte zu weilen,
Wo so viel' edle Gemüther mir
Mit Liebe entgegen heulen.

Og Talen er en humoristisk Kopi af dem, som store Mænd ved slige Lejligheder plejer at holde: Denne Time er evigt uforglemmelig. Det er Løgn, at han er gået over til Hundene; han har aldrig tænkt på at blive Hofråd i Lammehjorden. Den Fårepels, han nu og da har hængt om sig, har han kun brugt til at varme sig med, han er og bliver Ulv og vil altid hyle med Ulvene.

En ligefrem Efterligning af Paisteteros's Bryllup med Basilea i *Fuglene* er endelig, som af Heine selv udtalt, Scenen mellem Digteren og Hamburg som den kraftige Kvinde med Murkronen. Den er yderst kåd, drengagtigt overgiven og i sin Lystenhed i Grunden mere anstødelig end lignende Steder hos Aristofanes, der jo aldrig fremfører sig selv på Scenen uden for at forsvare sig som Digter. Heines Skamløshed er om end mindre vidtgående dog mere personlig end hans.

I *Atta Troll* er Sammenligningen med Aristofanes end mere nærliggende. Indbildningskraften råder her friere, fordi Hovedpersonen ikke er et Menneske, men en Bjørn. Der er en overordenlig Fantasi udfoldet på det Sted, hvor den efter sin Flugt danser i Måneskin for sine Unger. Der er en uforlignelig Humor i dens Pukken på Bjørnenes ældre Rettigheder, som minder om den dejlige Parabase i *Fuglene*, hvor det godtgøres, at Fugleverdenen er den ældste: Alt stammer fra Ur-Ægget, Alt oprinder af Elskov, og Fuglene er Elskovsbørn. Overmåde morsom er Bjørnens Stolthed af Dyreverdenen, morsomst dog, fordi Heine benytter den til i dens Ytringer at indslynge overgivne Spydigheder mod dem, han vil tillivs, således mod Freiligrath, hvis populære men tåbelige Digt *Löwenritt* ligesom det uheldige *Der Mohrenkönig* havde vakt hans lystigste Spot:-

Giebt es nicht gelehrte Hunde?
Und auch Pferde, welche rechnen?
.....
Schreiben Esel nicht Kritiken?
Spielen Affen nicht Komödie?
.....
Singen nicht die Nachtigallen?
Ist der Freiligrath kein Dichter?

wer besäng' den Löwen besser
Als sein Landsmann, das Kamel?

En god Del af hvad Bjørnen siger, klinger som Satire over dumt kommunistisk Demokrati. Der er Ordgyderiet mod Ejendommen: Bjørnene fødes uden Lommer, Menneskene fylder deres. Og der er Ordgyderiet om Ligheden:-

Strenge Gleichheit! Jeder Esel
Sei befugt zum höchsten Staatsamt,
Und der Löwe soll dagegen
Mit dem Sack zur Mühle traben.

Men iøvrigt er det en uskyldig, brådløs Satire, der rent fantastisk driver Gæk med Klerikale som med Kommuniste, med Misanthroper som med Revolutionære, med Verdensborgere som med Nationale — thi Bjørnen har Noget af Alles Talemåder. Hvor vidunderlig er ikke Atta Trolls Præken mod Ateismen, og dens Udvikling af sin Gudstro, den, som begynder:-

Hüte dich vor Menschendenkart,
Sie verdirbt dir Leib und Seele;
Unter allen Menschen gibt es
Keinen ordentlichen Menschen.

Der er et muntert Dybsind i denne Formaningstale imod Feuerbach og Bauer, og et Vid, der er åndfuldt som Voltaires, men rigere, varmere, i Skildringen af Skaberguden:-

Droben in dem Sternenzelte,
Auf dem gold'nen Herrscherstuhle,
Weltregierend, majestätisch,
Sitzt ein kolossaler Eisbär osv.

Hvilken Humor i Udmalingen af de Bjørnehelgene, der danser om hans Trone!

Dog har Bjørnen nu end Noget af alle Partiers Talemåder, så har han dog mest af Urtyskernes. Over dem går det i Særdeleshed ud. De velslikkede Bjørnejomfruer minder om tyske Præstedøtre; den yngste Bjørneunge slår Kolbøtter som selve Massmann og er som han den hjemmefødte Dannelses Blomst, har aldrig kunnet lære noget andet Sprog end Modersmålet, hverken Græsk eller Romersk.

Således fører Heine ad vildt fantastiske Omveje altid Læseren tilbage til sit Fædrelands Virkelighed.

Aristofanisk er også i denne Henseende Stedet, hvor det regner, og der råbes: Sex og tredive Konger for en Paraply! og Stedet, hvor man atter er kommet i Ly, og det hedder: Sex og tredive Konger for en Slåbrok!

Aldeles aristofanisk er endelig det undertrykte Sted, hvor Fuglen Hut-Hut fortæller om hvorledes Salomon og Balkis giver hinanden Gåder at gætte efter Døden:-

Wer ist wohl der grösste Lump
Unter allen deutschen Lumpen,
Die in allen sechs und dreissig
Deutschen Bundesstaaten leben?

Balkis, til hvem Spørgsmålet stilles, sender Lønbud rundt i alle tyske Riger og Lande, men så ofte hun forkynder Salomon Fundet af en ganske ualmindelig Usling, lyder Svaret:-

Kind! es gibt noch einen grösseren!

Og det udvikles som det Mærkelige ved Tyskland, at så tidt man troer at have opdaget den største Usselryg dør, så opstår der en endnu større: Intet Fremskridt er så sikkert som det, der finder Sted i den almindelige Pjaltethed. Igår endnu syntes X. den største Pjalt; idag er han kun en Underpjalt i Sammenligning med N. N. Det er et Bevis på Heines kunstneriske Rigdomsfornemmelse, at han i Digtets endelige Redaktion har vraget et sådant Middel til at ramme sine Modstandere én for én på den morsomste Måde.

Endelig er der også i den rent literære Satire en ikke ringe Lighed mellem Fremgangsmåden hos Heine og hos Aristofanes. Et Exempel er Satiren over den schwabiske Digterskole i *Atta Troll*: Katten i Hexens Hytte, som er en forvandlet Schwaberdigter, der vil blive til Menneske igen, dersom en ren Jomfru kan læse Gustav Pfizers Digte i Sylvesternatten uden at falde i Søvn. Et andet Exempel er Satiren sammesteds over disse letpudsige Linjer af Freiligrath's *Der Mohrenfürst* med deres urimeligt søgte Lignelse:-

Aus dem schimmernden weissen Zelte hervor
Tritt der schlachtgerüstete fürstliche Mohr;
So tritt aus schimmernder Wolken Thor
Der Mond, der verfinsterte, dunkle, hervor.

Det er et Digt om en Negerkonge, der fanges, kommer til Europa, må tromme udenfor en Circus, tænker på sin fordums Storhed og trommer sin Tromme itu. Men at den sorte Mand i Teltåbningen skal ligne Månen mellem Skyer, er unegtelig komisk.

Hos Heine hænger den røde Tunge ud af Bjørnens sorte Gab som Månen viser sig mellem hvide Skyer. Og i Digtets Slutning træffer Heine i Jardin des Plantes en Neger, der passer Dyrene, og der åbenbarer sig for ham som den Freiligrath'ske Negerkonge, der har giftet sig med en hvid Kokkepige fra Elsass, hvis Fødder minder ham om Elefanterne i hans Hjemstavn og hvis Fransk klinger i hans Øren som Negersprog. Hun har givet ham så godt at spise, at han har fået sig en lille rund, sort Mave. Den glimter frem igennem Skjorten som en sort Måne, der træder frem af hvide Skyer.

Ikke mindst endelig spores der noget Aristofanisk i den hensynsløse og brutale Satire over Platen i *Rejsebilledernes* sidste Del. Ja endog visse lystige Fif i den literære Strid er fælles for den græske og den tyske Komiker. I *Frøerne* får Æschylos under Vædekampen med Eurípides, hvem Aristofanes forfølger med sit Had, et Omkvæd, der omtrent er enstydigt med "fordærvede sit Vers", til at passe ind i Alt, hvad Eurípides anfører af sig selv. I *Rejsebillederne* hævner Heine sig på Platen ved at lade Hyacinth afvekslende hefte Ordene "forfra" og "bagfra" til dennes Vers, og underkaster dem derved den onskabsfuldeste Forvanskning.

Den aristofaniske Komædie er som en udspændt Hvælving, bedækket med storstilede Fresker — Heines Komik er sammenlignet med dens hvad overfor Freskerne omhyggeligt udførte Staffelibilleder er. Der er Lys og Plads i hint græske Lystspil som i Michelangelo's sextinske Kapel: Alt er her som i Capella sistina stort, rummeligt, vældigt, skabt af en Ånd, der trodser vedtagne Regler ved sin Følelses lyriske Storm, sine Forkortningers Dristighed og sine Syners Magt. Kun at Michelangelo's Verden er tragisk, vildt højtidelig, medens Aristofanes's Verden er en dithyrambisk, en Verden af Karikaturer i en Ramme af græske Livsforhold.

Sammenlignet med Aristofanes er Heine en Privatmand, der lever i sit Hjem. Aristofanes færdes i Teatrets fulde Dagslys med Tusinder af Tilhørere omkring sig; Heine meddeler sig til sit Publikum enlig

fra sin Stue. Men de Syner, der maler sig på hans Øjes Nethinde, har et mere glødende og heftigt Liv end de, som Aristofanes legemliggjorde på en Scene. Og hans Bestræbelser har ikke det rent stedlige Præg som den græske Digers. Han henvender sig, hvor han er ypperst, til Millioner udenfor sit Folk, ja til en Elite blandt alle dem, der kan læse. Hans Lyrik er personligere, inderligere og mere nervøs end nogen Grækers, som hans Satire er viet almene Ideer, der for Aristofanes ikke havde Existens. Han er ikke mindre vittig end sin græske Forgænger, og han har bestandig kæmpet for politisk Udvikling og personlig Frihed, medens Euripides's og Sokrates's Avindsmand hyppigst fægtede for en Fortid, der uigenkaldeligt var forbi og som han selv allermindst tilhørte.

Kapitel 17

Partitagen i Poesien

Börne og såre mange efter ham har fældet den Dom over Heine eller villet fælde Heine med den Dom, at det ikke var ham Alvor med Noget. Ser man bort fra det Mindre og Uvigtige, beroer Börnes Vrede i Grunden på, at Heine ikke synes ham at ville tage Parti. Selv var han, så godt som man i hin parlamentariske Tid kunde være det, Partimand til det Yderste i Literaturen.

I vore Dage er det en almindelig antaget og fortærsket Sætning, at Kunsten er sit eget Formål; i hin Tid var man fortrolig med den Tanke, at den skulde tjene Livsformål, og altid føler man i Datidens tyske Digterværker, de være nu af større eller ringere Værdi, hvad det er, som har trykket deres Frembringer Pennen i Hånden. Men endog så stadigt lønsigtende Poeter som Heine var Datidens Overbevisningsmænd (som Börne) ikke tendentiøse nok. Og man brugte mod ham Udtrykket "Vel et Talent, men ingen Karakter", de Ord, han gør sig så ubarmhjertigt lystig over i *Atta Troll*, hvis Fortale allerede spørger med den Trøst, som for Mængden ligger i den Lære, at de brave Folk vel i Reglen er slette Musikanter, men at til Gengæld de gode Musikanter er intet mindre end brave Folk. Thi Bravhed og ikke Musik er dog Hovedsagen her i Verden.

Andensteds gør Heine gældende, at det i Regelen er et Tegn på Indskrænkethed, når man af den indskrænkede Mængde strax bliver stemplet og udtrykkeligt fejret som Karakter; det beroer på, at en snever og overfladisk Livsbetragtning, der altid bliver sig selv lig, lettest udgrundes af Mængden.

At Heine efter sit hele Anlæg ikke var nogen Ånd med stoisk Fasthed, det er klart. Men ser man bort fra den Omstændighed, at han i enkelte bestemte Tilfælde har vist Karakterløshed, så er Spørgsmålet, ført tilbage til sit Princip, i Grunden dette, om Digteren bør tage Parti eller ej.

Netop på den Tid, da Heine i *Atta Troll* spottede dem, der i deres Ivren for Livsformålene troede at kunne erstatte Talent med Karakter, blev der i den tyske Poesi for Alvor kæmpet angående det Spørgsmål, om Digteren burde tage Parti eller tage sit Stæde over alle Partier. I Efteråret 1841 opstod *Atta Troll*, der gør så mange Løjer med Freiligrath's Ungdomsdigte; i November samme År skrev Freiligrath, der hidtil mest havde gjort sig bekendt ved østerlandske Digte i Hugo's Stil og som kort forinden havde modtaget en Årpenge af Kongen af Preussen, i et Digt *Aus Spanien* om den skudte Diego Leon disse Linjer om Digteren som sådan:-

Er beugt sein Knie dem Helden Bonaparte,
Und hört mit Zürnen d'Enghien's Todesschrei:
Der Dichter steht auf einer höhern Warte
Als auf den Zinnen der Partei.

Herimod rettede Georg Herwegh i Digtet *Die Partei* (an *Ferdinand Freiligrath*) et Svar, i hvilket den mest slående Strofe er denne:-

Partei! Partei! wer sollte sie nicht nehmen,
Die doch die Mutter aller Siege war!
Wie mag ein Dichter solch ein Wort verfehlen,
Ein Wort, das alles Herrliche gebar!
Nur offen wie ein Mann: Für oder wider?
Und die Parole: Sklave oder frei?
Selbst Götter stiegen vom Olymp hernieder

Und kämpften auf der Zinne der Partei.

Da så Herwegh et Års Tid derefter i sit Digt *Duett der Pensionirten* hånedes Freiligrath for den ham tildelte Årpenge, "Invalidepensionen", gav den Angrebne som bekendt Kongen af Preussen Pensionen tilbage, gik over til den politiske Digtning og udviklede sig så hurtigt til Radikal og Revolutionær, at han ved Udbrudet 1848 stod som det tyske Folks mest fremragende Revolutionsdigter. Freiligrath gav altså Herwegh Ret. Dog dette beviser endnu ikke, at han havde det.

Spørgsmålet om og hvorvidt Digteren bør tage Parti, er meget sammensat. Først på Grund af det Mangetydige i Ordet Parti. Heine og Börne, Freiligrath og Herwegh har til forskellige Tider taget Ordet i forskellig Mening.

Ved at sværge på et indskrænket politisk Partiprogram, en social eller religiøs Teori, vil Digteren, selv om han er en meget snever Ånd, kun tabe. Hvor er det muligt, at hans Idealer nøjagtigt skulde falde sammen med Partiformålene i deres indskrænkede Bestemthed! Thomas Moore var Whigdigter, Walter Scott Torydigter, fordi ingen af dem var store Ånder, så store Talenter de end var. Byron gravede dybere end de begge og end begge de politiske Partier — imidlertid føler enhver instinktivt Urimeligheden af at sige, Byron ikke som Digter politisk og religiøst har taget Parti. Han har gjort det i end højere Grad end Schiller, der heller ikke i politisk Henseende kunde regnes til et Parti, om så blot af den simple Grund, at der på hans Tid i Tyskland endnu ikke gaves Partier.

Der er Grene af den skønne Literatur, som afgjort Intet har med Partitagen at gøre. Den, der skriver Elskovsdigte, står som sådan udenfor de politiske og religiøse Partier, om end måske ikke ganske udenfor de kunstneriske; thi såsnart der er Tale om en Retning i Kunsten, så møder vi Partiet igen.

Spørgsmålet om Parti i bestemte Forstand er ikke et Spørgsmål om Bedømmelse af Fortiden men om Formning af Fremtiden, og man kan ikke på én Gang gå ad to Veje.

Ordet Parti frembyder endnu følgende Vanskelighed: Parti vil sige Del, nærmest Del af Fædrelandets Befolkning; men Digteren bør tilhøre sit Fædreland og sit Folk, ingen Del deraf. Således opfattet er da Parti det snevrere Begreb, Fædrelandet det videre, almene, og hvis man ved Parti f.eks. forstår et faktisk politisk Parti, der mere eller mindre ufuldkomment svarer til sit Navn og sit Program, så er dette rigtigt, så står Fædrelandet selvfølgelig over Partierne.

Hvis man imidlertid tager Ordet Parti i den Forstand, hvori det kan udsiges om Schiller og Shelley, at de har taget Parti, så er Partiet en videre og større Ide end Fædrelandet. Thi Fædrelandet repræsenterer et meget bestemt afgrænset Stykke Jord, bestemte endelige Interesser, en bestemt afgrænset Historie; men et Parti i denne Mening betegner et System af Ideer, som efter deres Væsen ikke er bundne til noget Sted, Verdenstanker, Menneskehedens store almindelige Interesser. Og repræsenterer det Parti, som tages, end kun en Tidsalders Grundopfattelse af det Menneskelige, så er Århundredet et andet og større Fædreland end Fædrelandet, og Digteren gør sit Folk en Tjeneste ved at udvide dets Synskres udover dets Grænser.

Heine var efter min Opfattelse i fremtrædende Grad Partimand, men ikke desmindre i meget høj Grad Patriot; så lidet skadede hans Partistandpunkt Fædrelandskærligheden.

Börne havde vel Ret imod Heine, for såvidt som Poetens smidige Temperament gjorde ham den enstonende Kamp for en politisk Overbevisning vanskelig, og Ret for såvidt Heine led under den Dobbeltthed og Uklarhed, vi har påvist hos ham, at føle sig på én Gang som folkelig Revolutionær og som ildfuld Aristokrat; men når Heine undlod at slutte sig til noget forhåndenværende politisk eller religiøst Parti, så var det dog mest Vidnesbyrd om Finheden af hans Åndsudvikling. Hans Skemt i *Atta Troll* med Oppositionens prækende Kleresi er henrivende og fuldt berettiget. Den vidner kun om, at han afskyede Dogmatismen i alle dens Former.

Derfor har Börne Uret i sin Antagelse, at Heine som Mand har fornegtet sit Parti i dette Ords store, omfattende Forstand, den Grundsum af Ideer, for hvilken han har stridt. Det har han end ikke gjort, da

han på sit otteårige Dødsleje med Møje åbnede sine stakkels lammede Øjenlåg for at søge Gud i den Himmel, hvis Tomhed han selv med Vemod og Trods havde skildret.

Og ikke mindre end Börne var Heine Patriot. Enhver Kender af Heine's Skrifter husker vistnok det smukke Sted i Slutningen af *Reisebilder*, hvor han fortæller Krøniken om Kejser Maximilian, der sad fangen i Tyrol, glemt af sine Riddere og Hofmænd, da Fængselsdøren åbnede sig og en tilhyllet Mand trådte ind, i hvem Kejseren genkendte Kunz von der Rosen, sin trofaste Hofnar.

Jeg finder det ikke blot åndrigt, men sandt, når Heine siger: "O tyske Fædreland! dyrebare tyske Folk! Jeg er din Kunz von der Rosen. Den Mand, hvis egenlige Hverv Spøgen var og som kun skulde holde dig i godt Humør i gode Dage, han trænger ind i dit Fængsel i Nødens Stund, og under Kampen bringer jeg dig dit stærke Scepter og din gode Krone — kender du mig ikke, min Kejser? ... Ligger du end i Lænker nu, så sejrer din gode Ret dog tilsidst, Befrielsens Dag nærmer sig, en ny Tid begynder — min Kejser, Natten er forbi, og udenfor gløder Morgenrøden."

Vil man ikke hænge sig i Enkeltheder, i kåde Udfald og overmodige Vendinger rundt omkring, så vil man se, at den Følelse, som her har givet sig et klassisk Udtryk, er mægtig hos Heine. Hverken hans Partistandpunkt eller den dermed sammenhængende Fremmedbeundring har udelukket en oprigtig og dybtgående Fædrelandskærlighed, der affødte Savn på Savn for ham under Exilet. Kun havde han ikke den Art Patriotisme, som han etsteds tillægger den almindelige Tysker, den, som består i, at Hjertet bliver snevrere, trækker sig sammen som Læder i Kulden, men den, der varmer Hjertet og udvider det, så det gennem Kærligheden til sit Land omfatter Civilisationens hele Rige. Hvor kunde han overhovedet andet end elske Tyskland! Som han har sagt, og som Enhver må sige det om sit Land: "Det er jo Sagen; Tyskland, det er os selv." Hele hans Væsen var naturligvis bestemt ved hans Fødsel og Udvikling i Tyskland.

Og da han måtte tilbringe den sidste Halvdel af sit Liv i frivillig-ufrivillig Landflygtighed, forsåvidt hjemløs som hans Skrifter var forbudne af den tyske Forbundsdag, blev det tyske Sprog ham det sande, højere, egenlige Fædreland. Det tyske Ord har han selv kaldt det helligste Gode, den ubetingelige Frihedsvækker, og selv betegnet som et nyt Fædreland for Den, hvem Dårskab og Ondskab har udvist af Fædrelandet.

Kapitel 18

Heine på Dødslejet

Heines Prosa står ikke i Højde med hans Vers. I sin berømteste Prosabog *Reisebilder* viser han sig som en meget fremragende Elev af Sterne, senere, da han vinder større Selvstændighed, er han vel altid åndrig og livfuld, men sjældent de Emner voxen, han behandler. Hvad enten han skriver om tysk Filosofi for Franskmændene eller om fransk Malerkunst for Tyskerne, er han lige diletantisk. Han var vel altid som Journalist betragtet en udmærket Journalist, men han er for stor til at denne Betegnelse svarer til Styrken af hans Væsen.

Vistnok har Pedanter blandt hans Modstandere gjort et utilbørligt Væsen af hans såkaldte Overfladiskhed. Han var ikke nogen egenlig Arbejder, men han var ikke uden Flid, og hans Kundskaber talrige og grundigt tilegnede. Dog kun som Digter er han stor; de fleste af hans Prosaskrifter er forfattede i Døgnets Tjeneste, ikke at tale om at man har skadet hans Minde ved Udgivelsen af hans Breve, der i Regelen kun viser ham fra en lidet fordelagtig Side. Man ser ham i dem hyppigst alene optaget af sine Interesser. Men Pengeforlegenhed er et kedeligt Emne, selv om det er et stort Talents Pengeforlegenhed, hvorom Talen er.

Heine opnåede som bekendt ikke at leve et helt Mandsliv til Ende. Han bortreves i sin fulde åndelige Kraft af en rædselsfuld Sygdom.

Han havde altid været fin og skrøbelig; i sin Ungdom plaget af hårdnakkede Hovedsmerter; nødtvungen til et sådant Mådehold i Drik, at han efter sine Venners spøgefulde Udsagn nøjedes med at *lugte* til en Flaske Rhinskvin, han havde i sit Kammer. Tidligt var hans Nervesystem rystet, sikkert i langt ringere Grad af Udskejelser, end det troes — thi han er en afgjort *fanfaron de vices*, roser sig i sine Skrifter stadigt af sine Laster — men han ramtes af en Kønssygdom, som man i hin Tid ikke har kendt noget virksomt Middel imod, og som altid er en Gru. En Rygmarvsaffektion med Lammelse først af Øjenlågene, efterhånden af næsten det hele Legeme, slog ham ned. Henved otte År lå han i Paris udstrakt i sin Grav af Madradser.

Hans Liv, der hverken kan betegnes som et stort eller et lykkeligt Liv, falder i to bestemt afgrænsede Halvdele, Opholdet i Tyskland indtil Julirevolutionens Tid, og Opholdet i Paris fra 1831 til hans Død i Året 1856. Det var et Liv ført uden Beregning, men ikke uden Instinkt for hvor Udviklingsmulighederne lå for Talentet; det er neppe sandsynligt, at Heine havde nået sin Verdensborgerhøjde i Literaturen eller endog blot var blevet så fremragende som satirisk Digter, ifald han var forbleven i sit Fædreland alle sine Dage.

Hans Ungdomsår i Tyskland går hen under Reaktionens Tryk; hans *Rejsebilleder* vinder Yndest som Udtryk for den politiske Utilfredshed, men snart opgiver han i sit stille Sind al Politiseren som umulig. Da skaffer Julirevolutionen Luft, Heine bryder op, bosætter sig i Paris og bindes snart der ved det tyske Forbunds Forbud mod hans Skrifter. Ministeriet Guizot giver ham hemmeligt den lille Årsrente, der sætter ham i Stand til at føre et forholdsvis sorgløst Liv, og for hvis Skyld han er bleven gjort til Genstand for Angreb, der ikke savner al Grund, men som dog har gjort ham stor Uret. Man må ikke glemme, at Heine forstod sig slet på den Kunst at tjene Penge og at det kun vilde have nyttet ham lidet, om han havde forstået sig bedre på den. Han, på hvis Bøger der er tjent Millioner, solgte *Buch der Lieder* med alle følgende Oplag til Campe mod Kvittering for en gammel Gæld på 50 Louisdorer, og var hele sit Liv igennem nødt til at ty til sin rige Onkels ugerne ydede Bistand. Havde han og især den lille Pariser-Grisette, som han giftede sig med, forstået sig bedre på Økonomi, havde han måske kunnet undvære Regeringsunderstøttelsen. Nu har den vel nok forhindret ham i at sætte Et og Andet i tyske Aviser om det franske Ministerium, som han ellers vilde have skrevet, men anden Ulykke har den visselig ikke forvoldt, og mindst har den bevæget ham til at skrive Nogetsomhelst, han ikke mente.

Fra Frankrig har han som Forfatter ført sin aldrig afbrudte eller endog blot svækkede Kamp mod den europæiske Reaktion. Man kan sige, at han i denne Egenskab er Byrons store Arvtager. Få År efter at Spottens Sværd, svunget i Frihedens Tjeneste, glider ud af den døende Byrons Hånd, gribes det af Heine og føres en hel Menneskealder igennem med lige stor Behændighed og Kraft. Dog i de sidste otte År føres dette Våben af en dødeligt Såret.

Aldrig havde han skrevet sandere, ægttere, mere skærende og mere strålende Vers end da han lå naglet til sit Martyrium på den lave, brede Seng i Paris. Og aldrig har vel nogen frembringende Ånd vist større Mod, større Udholdenhed og Uanfægtethed i overmenneskelige Kvaler. Sjældent har Sjælens Magt over Legemet vist sig så utvivlsom. At lide taus med sammenbidte Tænder under Lidelser som hans vilde allerede være meget. Men at frembringe, at spotte og spøge, sprudlende lunefuldt og fantastisk, lade sin Ånd fare Kloden rundt i yndefulde og dybe Drømmerier, medens man selv ligger lam og som livløs på Lejet, det er stort.

Han lå der indskrumpet til et Skelet med de lukkede Øjne, de lamme Ben, de næsten helt lammede Hænder, de ædle Ansigtstræk afmagrede; de smukke, hvide Hænder var blevne som gennemsigtige i deres Finhed; når han talte, gled nu og da et Mefistofeles-Smil over hans lidende Martyr-Fysiognomi. Tilsidst var i Grunden kun Stemmen tilbage af Manden som af Tithon i Myten; men denne Stemme var uendeligt rig på Toner, på Indfald og Skemt.

Han vedblev at være åndeligt virksom. Det var som om Åndens Drivhjul vedblev at dreje sig, endog uden Damp; det var som om Lampen blev ved at brænde, selv uden Olie.

Det er usandt, at han var vendt tilbage til nogen Kirkelighed; men til en Religiøsitet, der ligesom dukkede op påny fra Barndommens Dage, og til en Art Gudstro klamrede den Lidende sig. Og selv over denne Gudstro hævdede han sig undertiden med et Smil. Et sådant Smil er hans beroligende Ord til en ophidset Bekendt på hans sidste Levedag: *Dieu me pardonnera — c'est son métier.*

Et rørende Vidnesbyrd om hans Åndskraft og hans sønlige Kærlighed er det, at han under hele sin Sygdom omhyggeligt vågede over, at hans Lidelser forblev skjulte for hans gamle Moder i Hamburg; han tilskrev hende indtil det Sidste muntre, spøgende Breve og lod af de Exemplarer, han sendte hende af sine Skrifter, de Steder tage ud, der kunde bringe hende på Sporet.

Et tiltalende Indtryk af hans Sjæleliv giver også dette Træk: han, den i Udtrykket for Elskov mest kådmundede af alle Mænd og Poeter, forvandlede sig i sin Sygdom til den ømmeste og åndigste i Udtrykket derfor. Som bekendt forsødedes det sidste År af hans Liv af en ung, smuk Kvindes Hengivenhed og Beundring. Det var den Kvinde, der, skønt tyskfødt, er optrådt som Skribentinde under Navnet Camille Selden i den franske Literatur. (A. Meissner: *Erinnerungen an Heinrich Heine*. Camille Seiden: *Les derniers jours de Henri Heine*. 1884). Hendes rette Navn var Elise von Krienitz. Hun var født i Prag, var i en ganske ung Alder kommen til Paris, hvor hun levede største Delen af sit Liv og brugte det franske Sprog som sit Skriftsprog. Hun stod i sin tidlige Ungdom i Forbindelse med den fortræffelige østerrigske Lyriker, Alfred Meissner, der 1885 dræbte sig efter Hedigers Angreb. Hun havde i Paris indgået et kortvarigt, højst ulykkeligt Ægteskab med en Mand, der for at blive hende kvit lod hende indespærre i en Dåreanstalt under det Påskud, at hun var sindsforvirret. Det lykkedes hende derfra at undkomme til England, hvor Meissner påny traf sammen med hende i London Juli 1850, men hvor hun af en eller anden Grund lod, som havde hun ikke set ham før. I Efteråret 1855 kom hun fra Wien tilbage til Paris og indfandt sig hos Heine for at bringe ham Kompositioner og Hilsener fra Wienerkomponisten, Friherre Vesque von Püttlingen, en af de mangfoldige, som havde sat Sange af Heine i Musik. Hun har været ualmindelig musikalsk. Hendes første Bog er en Roman om en ungarsk Musiker og hendes tredie fremstiller Komponisten Mendelssohn og hans Livsværk. Sandsynligvis har hun efter Heines Død sluttet sig til Hippolyte Taine. Måske har den fælles Interesse for Musik fra først af ført dem sammen. Efter en (ganske vist ubevislig) Formodning har hun omtrent ved Året 1860 stået den store Franskmand nær. Han har skrevet to Artikler om hendes Bøger. Hun døde 1897 som Sproglærerinde i Rouen.

Da hun i 1855 trådte ind til Heine, var hun omtrent otteogtyveårig, blåøjet med lysebrunt Hår, og så yndefuld, indtagende og fin, at hun ved første Komme vandt Heines Hjerter. Snart blev hun ham uundværlig; han led, når der blot gik et Par Dage hen uden at han så hende, skønt hans Smerter var så heftige, at han tidt selv måtte frabede sig Besøget. Først i de opbevarede Breve og Digte til hende er der den dybere erotiske Inderlighed, den Fylde i Kærligheden, som man ellers savner i Heines Elskovsposier.

Han kalder hende sin Valgtrolovede, hvis Væsen Skæbnens Vilje har parret med hans. Forenede vilde de have lært Lykken at kende, adskilte må de gå tilgrunde:-

Ich weiss es jetzt. Bei Gott! du bist es,
Die ich geliebt. Wie bitter ist es,
Wenn im Momente des Erkennens
Die Stunde schlägt des ew'gen Trennens!
Der Willkomm ist zu gleicher Zeit
Ein Lebewohl!

Leende og grædende raser han over denne nødtvungne Platonisme mellem to Elskende, for hvem ethvert Favntag er umuligt:-

Worte! Worte! keine Thaten!
Niemals Fleisch, geliebte Puppe,
Immer Geist und keinen Braten,
Keine Knödel in der Suppe!

Han fortvivler i sin Utålmodighed, når hun engang imellem lader ham vente:-

Lass mich mit glüh'nden Zangen kneipen,
Lass grausam schinden mein Gesicht,
Lass mich mit Ruthen peitschen, stäupen —
Nur warten, warten lass mich nicht!

indtil ved Dødens Nærhed Alt forsones i det store mystiske Formælingsdigt mellem ham som Dødning og Passionsblomsten ved hans Kiste:-

Du warst die Blume, du geliebtes Kind,
An deinen Küssen musst ich dich erkennen.
So zärtlich keine Blumenlippen sind,
So feurig keine Blumenthränen brennen.

Geschlossen war mein Aug', doch angeblickt
Hat meine Seel' beständig dein Gesichte,
Du sahst mich an, beseeligt und verzückt
Und geisterhaft beglänzt vom Mondenlichte.

Det er Billeder og Følelser fra en anden Verden end Legemverdenen, en Verden, som den Blindes, hvor der er Kys, men ikke synlige Læber, Tårer, der falder fra Øjne, som ikke ses, Duft af Blomster, hvis Former ikke røres, og for Dagens Sol et trolddomsagtigt, åndeagtigt Månelys. Og sålidt som der er

Legemlighed, er der Lyd:-

Wir sprachen nicht, jedoch mein Herz vernahm
Was du verschwiegen dachtest im Gemüthe —
Das ausgesprochne Wort ist ohne Scham,
Das Schweigen ist der Liebe keusche Blüthe.

Det var, siger han, en lydløs Samtale, som fandt Sted, og Ingen må spørge, hvad der taltes:-

Frag, was er strahlet, den Karfunkelstein,
Frag, was sie duften, Nachtviol' und Rosen —
Doch frage nie, wovon im Mondenschein
Die Marterblume und ihr Todter kosen!

Her hæver Heines Lyrik sig til Højden af Shelley's, den sublimeste i moderne Poesi. Her er hans Tone som Shelley's: en Ariel's Violintone, ren og åndig og fyldig og skælvende ny i sin betagende, halvt syge Blødhed.

Kapitel 19

Immermann og Elise von Ahlefeldt

Kenderne af Heines Skrifter og Breve vil have bemærket det inderlige Venskab og Våbenbroderskab, der i hans Ungdom knyttede ham til Karl Immermann. Han havde tilbudt Immermann at indføre nogle Epigrammer af denne i sine *Reisebilder*, og virkelig bragte Værket mellem Afsnittene Norderney og Bogen Le Grand et halvt Ark Xenier af Immermann, der spottede forskellige af Datidens literære Personer og Tilstande, blandt Andet gav de i østerlandske Former digtende Poeter en Snært, af hvilken Platen følte sig ramt og som fremkaldte hans dramatiske Satire *Der romantische Oedipus* og derigennem atter Heines Svar.

Det var et mærkeligt Træf, at Platen i sin Ubehændighed skulde med ét Slag stemple de to Mænd som Romantikere, der hver for sig har bidraget deres, og mere end Platen selv, til at bringe en ny Ånd og en ny Kunst til at vikle sig ud af det romantiske Svøb, idet de hver på sin Vis er blevne Grundlæggere af moderne Digtning.

Karl Immermann (født 1796) var et År ældre end Heinrich Heine, Søn af en streng, regelret Embedsmand i Magdeburg, selv en fast og pålideligt udviklet Personlighed, tidligt præget af den gammelpreussiske Ånd, af hvilken der hos Heine ikke fandtes Spor. De var Modsætninger næsten i Alt.

Immermann deltog som Frivillig i Slaget ved Waterloo, drog med Hæren ind i Paris, fik sin Afsked som Officer og studerede Jurisprudens i Halle, hvor han med sin strenge Retsfølelse kom til at lægge sig ud med den mægtige Studenterforbindelse *Teutonia*, der havde anmasset sig en Art moralsk Overhøjhed over alle de Studerende, vilde hævde den sædelige Renhed ved Råheder og viste sig lige herskesyg og brutal. Mod denne førte han en flereårig Kamp. Gentagne Gange måtte han anråbe Statsmagten om Hjælp i Anledning af de Krænkelser og Forfølgelser, for hvilke han derfor gjordes til Genstand. Følgen var, at han af det herskende Parti blev lagt for Had som Angiver — og det så meget mere som den politiske Reaktion uden hans Skyld tog Anledning af denne Opposition mod nedarvet Uskik i Studenterforbindelserne til at fortrædige og undertrykke dem. Immermann var fra da af en ensom Skikkelse. Meget i hans Væsen, meget af det Tørre og Sære har sin Rod i dette Forhold. For Stolthed og Selvfølelse var Isolerthed desuden den gunstigste Jordbund.

I 1819 blev Immermann ansat som juridisk Embedsmand (Divisionsauditør) i Byen Münster i Westfalen, en gammel strengt katolsk Provinsby, i hvilken han fra først af følte sig uensartet med Alle og Alt. Men her lærte han efter kort Tids Forløb den Kvinde at kende, hvis Væsen blev afgørende for hans Liv.

Elise von Lützow var oprindeligt dansk. Hun var født 1788, blev gift med Brigadekommandøren Adolph von Lützow, den berømte Fører for det af Korner besungne Friskarekorps, men født Grevinde Ahlefeldt-Laurvig fra Tranekjær på Langeland, dengang 29 År gammel og efter de Samtidiges Vidnesbyrd henrivende ved Ynde, Anstand, Sjæl og en i al Fornemhed hjertevindende Personlighed. Fra sin tidligste Ungdom havde hun gjort et dybt Indtryk på de Mænd, der kom indenfor hendes Kres.

Hun var voxet op som den formentlige Arving til store Rigdomme, men i ulykkelige Familieforhold; Faderen og Moderen var blevne fremmede for hinanden og levede fra hendes fjortende År adskilte. Grev Ahlefeldt, en Yndling af Frederik den Sjette, var en Voltairianer, en ivrig Ven af Landboreformerne, desuden smuk og indtagende, en fornøjelsessyg Pasjanatur med et vexlende Harem; en Musik- og Teaterven, der havde et fast Kapel og holdt tyske og franske Skuespillertrupper på Tranekjær, en dansk i Odense, en gottorpsk i Slesvig By, så gæstfri og tankeløs ødsel, at selv hans Formuesforhold ikke forslog til denne Ødselhed. Elise, som holdt meget af Faderen, arvede hans Trang til Friluftsliv, til Legemsøvelser og til et udpræget Drømmeliv.

Længe havde Grev Ahlefeldt negtet sit Samtykke til sin Datters Forbindelse med den uformuende og endnu ubekendte fremmede Officer. Han gav det endelig i Året 1810, og da 1813 på Frederik Wilhelm III's Opfordring den preussiske Ungdom med levende Glæde greb til Våben og Lützow dannede de sorte Jægeres navnkundige Frikorps, så fandt, Lützowerne, "den vilde, forvovne Jagt", deres Valkyrie i Chefens dejlige Hustru, der af den hele Skare blev tilbedt som et højere Væsen. Skønt Elise aldrig lærte Tysk til Fuldkommenhed, følte hun sig på tysk Grund ganske hjemme i sit nye Fædreland og gik fuldstændigt op i dets Skæbner. Hun begejstrede de Tapre, plejede med heltemodig Udholdenhed de Sårede, var de ypperste unge Mænds Fortrolige, deres Hjælp og Trøsterinde, og efter en Sejr bragte man altid hende den fineste Del af Byttet. Den Lieutenant, der efter Slaget ved Belle-Alliance først steg ind i Napoleons erobrede Vogn, bragte hende endog et Par Handsker og et Par Glas af Kejserens som Erindring.

Efter Fredsslutningen boede hun med sin Mand i de forskellige Byer, til hvilke han blev forsat, fra 1817 i Münster, hvis stive, smålige, bigotte Væsen vel var hende forhadet, men hvor hun som overalt samlede en entusiastisk Kres om sig, der glædede sig ved hendes ualmindelige Skønhedssans og den fine Intelligens, hun uden at være veltalende lagde for Dagen i sine Samtaler eller blot ved et Smil og et Nik.

På Immermann virkede hun fra første Møde af som en Åbenbaring fra en højere, ædlere Verden, efter hvilken han under sit ensomme, glædeløse Liv havde smægtet. I det slotlignende Hus, der var Lützows Tjenestebolig, et fordums Kloster med høje Vinduer og mægtige Fløjdøre, hvor hun levede omgivet af Blomster, Byster, Bøger, Billeder, Fugle, Hunde og Beundrere, tog hun sig ud som en Ridderdame fra fordums Tid eller som en af hine Renaissancetidens Prinsesser, der drog Digtere til deres Hof og inspirerede dem.

Lige strax opstod der ingen Forelskelse mellem den næsten 30-årige Elise, den ikke uerfarne, der alt som ung Pige længe før sit Ægteskab med Lützow 1802 havde fået en Datter (med en Søn af Digteren Gerstenberg? med Christian 8 som Prins?) og som siden da havde været elsket, beundret og barnløs. Immermann var overfor hende den 8 År yngre Mand, der kun havde Krigsoplevelser og en kort, mislykket Forlovelse bag sig. Men han og hun følte så stærkt dragne til hinanden, først rent åndeligt, senere således, at der i den lille Provinsby blev sladret derom og Lützow af sin General fik Vink om at fjerne den compromitterende Husven. Elise vilde imidlertid ikke slippe Immermann. Han kunde ikke længer give Afkald på hende.

Elise afslog imidlertid hårdnakket Giftermål med den meget yngre Mand. Han indførte hende imens i forskellige Skikkelser i sin Digtning. Forholdet mellem Lützow og Elise var kølnet stærkt; hun attråede da Skilsmisse, hvortil han modstræbende, men ridderligt, gav sit Minde.

Intet heftigt Ord blev vexlet mellem Ægtefolkene. April 1825 fandt i Mindelighed Skilsmissen Sted. Før og efter den sendte Lützow Elise Breve, der røber levende Venskab og varm Beundring. Da han nogle År efter for at få Hus og Hjem påny, giftede sig med sin afdøde Broders Enke, viste hans anden Hustru sig så vanskelig af Karakter, at han tilbragte sine sidste Leveår i en Ulykkestilstand.

Skilsmissen havde gjort Elise hjemløs, den hidførte naturligt en stedse intimere Tilnærmelse fra den unge Digtters Side. Trods Immermanns gentagne lidenskabelige Ønske om at legitimere Forbindelsen gyste Elise tilbage for et andet Ægteskab; selve Institutionen var ved de Skuffelser, hendes Liv havde bragt hende, bleven hende forhadet. Da Immermann i 1827 opnåede en Ansættelse som Landretsråd i Düsseldorf, bad han lidenskabeligt Elise følge ham derhen. Hun indvilligede, skønt hun påny erklærede ikke at ville indgå noget Ægteskab med ham; derimod gav begge Parter hinanden det Løfte aldrig at ville tænke på Giftermål med nogen Anden.

De to Elskende beboede i Landsbyen Derendorf ved Düsseldorf et Landsted med en mægtig, rosenfyldt Have, som de udsmykkede til et elegant og harmonisk Hjem, i hvilket han og hun havde deres særskilte Værelser. I en lang Årrække levede de her et righoldigt og lykkeligt Liv. Düsseldorf var dengang et Samlingssted for et ikke ringe Antal af Tysklands ypperste Kunstnere, Malere som Schadow,

Lessing, Hildebrandt og Hübner. Derhen søgte desuden fra alle Egne af Tyskland Poeter (som Heine, Grabbe og Michael Beer), Komponister (som Mendelssohn), Kunstelskere og Kunstforskere (som Schnaase, der blev en daglig Gæst). Immermanns og Elise von Ahlefeldts Hus blev et Foreningspunkt for alle disse Ånder. Allerede i Münster havde han i Elises Kres røbet et ualmindeligt Talent som Forelæser af dramatiske Digterværker. Han fortsatte her med halvoffenlige Forelæsninger af denne Art. Og heraf udviklede sig Lyst til at lede et Teater. Han indstuderede med Düsseldorfs Skuespillerselskab en Række Mønsterforestillinger; fremmede Kunstnere kom ham til Hjælp, den store Skuespiller Seydelmann fra Berlin spillede Nathan, Felix Mendelssohn satte to Operaer i Scene og dirigerede Opførelsen.

Da i 1832 Elises Fader døde, arvede hun vel ikke de Rigdomme, der i hendes Ungdom syntes at måtte falde i hendes Lod, men fik dog af en Fætter, hvem Grevskabet tilfaldt, fra nu af en meget rigelig Livrente. Med Immermann foretog hun nu flere Rejser, langs Rhinen, til Dresden, i Holland; en Rejse, som Immermann foretog alene, er den, som findes beskrevet i hans *Reisejournal*, der helt består af de til Elise sendte Breve. Alt Andet, hvad han skrev, blev til under hendes Øjne og underkastedes hendes vel kærlige men ikke ganske sjældent dadlende Kritik.

Efter tre Års Beståen måtte det af Immermann ledede Teater til Digterens store Sorg gå ind af Mangel på Statsunderstøttelse. Han stræbte at adspredde sig ved en Rejse i det frankiske Schweiz (1837), som han har beskrevet. Også de Breve, af hvilke hans *Fränkische Reise* består, er alle skrevne til Elise. Det var de sidste, han sendte hende. Thi på denne Rejse så han for første Gang i Magdeburg en ganske ung attenårig Pige, Marianne Niemeyer, der gjorde et heftigt Indtryk på ham. Da han atter traf sammen med Elise og med hende tiltrådte Hjemrejsen til Düsseldorf, opfordrede han hende til hendes Forundring endnu engang til at indgå Ægteskab med ham. Hun afslog som sædvanligt. Det er som havde han forud været sikker på Svaret og villet have sin Samvittighed fri. Umiddelbart derefter åbnede han, uden at sige Elise Noget derom, en levende Brevvexling med Marianne, friede og fik Ja. Elise, der erfor hans Forlovelse af Andre, besluttede strax at bryde op og rejse bort.

I August 1839 forlod hun Düsseldorf med en Veninde, ledsaget af Immermann til Köln: Indtil da havde hun trods sine halvhundrede År bevaret sin Skønhed; nu blev hun på én Gang gammel. I October 1839 blev Immermann gift; i August 1840 døde han. Elise overlevede ham endnu i 15 År. (F. Ahlefeldt-Laurvig: *Elise Ahlefeldts Historie*. 1923.)

Det er tydeligt nok, at Forholdet til Elise, der mange År igennem var en Glæde og Støtte for Immermann, tilsidst blev ham en Byrde, Men uforsvarligt er det (som Goedeke har gjort) at fremstille dette Forhold som om først dets Opløsning og det påfølgende legitime Giftermål havde givet Immermann den digteriske Kraft, han i sit sidste Hovedværk *Münchhausen* har lagt for Dagen. *Münchhausen* er ganske lige så fuldt som Immermanns andre Værker undfanget og udført under Samlivet med Elise.

Hendes Skikkelse og hans Stilling til hende har på mange Måder og mange Punkter påvirket hans Digtning. Man har fundet Spor af hende i hans Drama *Petrarca*, der behandler Petrarcas Kærlighed til Laura og som går ud på at fremstille en sådan højbåren Elskovs uimodståelige Magt, selv om den gælder en Kvinde, der ikke er fri. Man har villet genfinde hendes Anskuelse om Kærlighedens ubetingede Ret i Skuespillet *Cardenio og Celine*. Hun synes fremdeles at have stået Model til Heltinden i Lystspillet *Den skelmske Grevinde* og er ganske utvivlsomt Forbilledet for *Johanne* i Romanen *Epigonerne*. Dog alt dette er forsvindende i Sammenligning med den udviklende og forfinende Indflydelse, hun overhovedet har øvet på Immermann som Digter.

Det er gået besynderligt med hans Ry. Af alle hans Skrifter læses i vore Dage endnu kun et eneste, Romanen *Münchhausen*, og nøjere bestemt er det af denne Roman, der vil bringe hans Navn til Efterverdenen, atter kun et enkelt Afsnit, neppe dens Halvdel (som man i den senere Tid endog har udløst af Sammenhængen med det øvrige og udgivet for sig). Dette ene Afsnit opvejer i Virkeligheden Alt hvad Immermann forøvrigt har frembragt.

Romanen *Münchhausen* var anlagt, som romantiske Fortællinger i Regelen var, forsætlig uordenligt; Bogen begynder f.eks. med ellefte Kapitel. Helten, en westfalsk Friherre, er en Efterkommer af den gamle Lyve-Münchhausen og fantastisk løgnagtig som han. Det Hele skulde være en satirisk Samlingsbog for al Slags Humbug og Vindmageri i Datiden, hvori Digterens Lune kunde tumle sig frit. Men ud af alt dette Frie og Flagrende, der svarer til Titlen "En Historie i Arabesker", viklede sig efterhånden den store landlige Novelle, der er bleven stående i den tyske Literatur under Titlen *Der Oberhof* (Storgården). Dens Hovedfigurer, Sognefogeden (Der Hofschulze) og den blonde Lisbeth indeholder en ny Sandhed og en ny Poesi. De bevæger sig på Westfalens "røde Jord" og indfører for første Gang i Literaturen det menige tyske Folk uden Hyrde-Idyllens Sødighed og uden Operettens balletagtige Forvanskning, vel stærkt stiliseret, men med dets Egenart og dets Stammepræg. Der er i disse Karakterer en kraftig og frisk Naturlighed, som ikke vil blive forældet.

Der Oberhof er bleven Grundtypen for alle europæiske Bondefortællinger, og der gives Punkter, på hvilke den overtræffer dem alle, så gammeldags den end i visse Måder allerede nu kan synes. Hundrede fantastiske Tråde strækker sig fra denne mesterlige Novelle ind i den store romantiske Roman, men man kan uden Vanskelighed klippe dem over, og har da her ligesom den faste Krystal liggende for sig, til hvilken Romantiken i Immermanns Sjæl tilsidst fortættede sig.

Man er nutildags vant til i Bondefortællingerne at se en ligefrem Udløber af Romantiken. De har ikke desmindre i Norden som i Frankrig dannet Overgangen til en mere naturtro Kunst end den romantiske var. I Tyskland var det i Virkeligheden en gennemgribende Forandring, som skete, da Immermann opgav det historiske eller fantastiske Jambedrama, der snart foregik i et, snart i et andet Land, han aldrig havde set, og fremstillede en simpel, menneskelig Handling i det lidet kendte Westfalen, hvor han havde levet og virket som Dommer. Det var dengang endnu et Land uden Jernbaner og uden Industri, men et Land, som, patriarkalsk og sundt i sine Sæder og Skikke, blot behøvede at gengives med den Troskab, der forklarer, for at Skildringen langt skulde overtræffe alle tidligere, vilkårlige Fostre af hans digteriske Indbildningskraft.

Fra den store Gårdmand, der er Novellens Hovedperson, nedstammer alle tyske og mange fremmede Bondenovellers grundkraftige, dybtselvstændige Storbønder. Men han overgår Auerbachs iøvrigt så fortræffelige Bønder ved den så at sige historiske Storhed, der er meddelt Skikkelsen og som beroer på dens inderlige Forhold til en tusindårig Fortid i Landet. Denne Storbonde fremtræder på Baggrunden af fjerne og glemte Tidens i hine Egne endnu livskraftige Overleveringer.

Han er en ægte Bonde. Han er slet ikke elskværdig; han har ikke haft Tid til at lægge sig efter elskværdigt Væsen, har fra sin Ungdom måttet gøre sig Livet altfor surt dertil. Han er helt igennem sund Forstand, Alvor, Stivsindethed, Standsstolthed og tilladelig Egennytte. Men der er noget Granitagtigt i hans Væsens Grundlag. Som ægte Bonde er han klog, ja snu i Handel og Vandel, altid rede til at give sine Standsfæller et Råd om hvorledes de kan forsvare en slet Sag overfor Autoriteter, der kræver Tvangsafståelse, altid på sin Post mod Regeringens Udsendinge, selv hvor det gælder Fremskridt som Anlæg af nye Veje, kold i sine Familieforhold, bunden til alle Landbostandens Fordomme.

Og dog er han stor. Han udøver en Herskers Indflydelse og sætter bestandig igennem, hvad han vil. Han regerer ikke blot på sin Gård som en streng og faderlig Oldtidskonge, opretholdende god gammel Skik, havende et Øje med Alle og Alt, revsende med et Ordsprog, belønnende med Æren af at tjene hos ham; men han har som den uden Sammenligning Første blandt sine Omgivelser formået sine Naboer til i ham at se deres Fører og har så ledet dem til stiltiende, uden Oprør eller Modstand af nogensomhelst Art, at frigøre sig fra Statsmagts og Myndighedernes Overhøjhed og regere sig selv med ham som en Art Dommer over sig i de gamle israelitiske Dommeres Stil. I hans Egn finder ingen Retstrætter Sted og kendes ingen Kriminalager. Ingen fører Proces og Ingen angiver nogen Forbrydelse. Det kunde se ud som var denne Egn en Skyldfrihedens og Fredens Oase. Den er langt fra at være det; men fra Middelalderen af har de gamle hemmelige Retter (*Vehmgerichte*) existeret her, og Bønderne er under den store Bondes Ledelse komne overens om at opretholde disse og selv sørge for Ret og Retfærdighed

iblandt deres egne. De samles om Natten i Hemmelighed på et ensomt Sted, en gammel Høj, og afgør der selv deres Stridigheder ved Domme, som agtes og holdes i Hævd, uden at de dog nogensinde anvender anden Straf end en Art Banlysning af Misdæderen, der rammer ham så hårdt som nogen Statsstraf vilde kunne. Thi en Bonde, fra hvem Alle trækker sig tilbage, hvem Ingen i Egnen og i Landet vil stå bi og Ingen kendes ved, lider, selv uden at der sker ham nogen Overlast, Udsondringens Pine næsten så fuldt som den, der sidder i et Cellefængsel.

Som Sindbillede på sin Magt og Værdighed gemmer den gamle "Hofschulze" en Kårde, om hvilken han troer, at den er — hvad den efter Sagnet kaldes — Karl den Stores Sværd og som i hans Øjne er det dyrebareste Klenodie i hans Gård. Det Sværd fører han, når han fælder Dom. Kården, der er gravet op af Jorden, er i Virkeligheden et ganske almindeligt Væрге, kun et Par Hundrede År gammelt, og beundringsværdigt er det fremstilt, hvorledes Tvivlen om Sværdets Ælde nu og da træder den gamle Bonde nær og hvorledes han med ægte Bondekløgt stræber at slå den ned for bestandig. Han lader en Oldgransker dør i Egnen som Betaling for en dejlig Amfora, han afhænder til ham, udstede et skriftligt Bevis for at Sværdet virkelig har været den store Karls.

En Vagabond har efter en Kærlighedshistorie med Bondens Datter dræbt hans Søn i Nødvæрге. Det tragiske Vendepunkt i Fortællingen hidføres ved at denne Landstryger for at hævne sig i Anledning af den Ban, der er bleven lyst over ham og har forspildt hans Liv, stjæler det gamle Sværd og gemmer det således, at Bonden aldrig finder det mere. Dette umådelige Tab knækker den gamle Mand. Alle Hemmelighederne ved Vehmen og Sværdet røbes, og Storbonden bliver i den Anledning forhørt.

"Hr. Dommer!", siger han i sin sidste Tale, "jeg ser nok, at jeg med mit Sværd og med Hemmeligheden om Domstolen står som en Nar dør i Skriversens Skrifter, og Narrestreger blev, om jeg ikke tager fejl, de Ting kaldte, ved hvilke mit Hjerte hænger. Jeg vil nu gerne klare, hvad for en Sammenhæng det har med de Narrestreger." Og han udvikler, hvorledes han lige fra han kunde tænke, har set, at efter Ulykker som Haglvejr, Oversvømmelser, Misvæxt eller Kvægpest kom der til Sognet nogle af "de Herrer, der forstår sig på Skriverseri og på at vide det bedre end de Folk, hvem Sagen angår"; de noterede Ulykken bagefter, men var aldrig tilstede for at afhjælpe den, og når der siden blev sendt nogle Penge, kom disse aldrig i de rigtige Hænder: "Forbausende underlig var især én Ting. Undertiden gjorde en Herre fra Skriverseriet mange Ting iblandt os Bønder, hvorover vi måtte le højt, og så kom en sådan Herre et Par År efter kørende med Fire gennem Egnen og havde en Mine som havde han hjulpet med ved Verdens Skabelse, og havde alleslags brogede Båndstumper foran på Frakken. Som jeg nu betragtede alt dette med mine enfoldige Tanker, mente jeg tilsidst, at de Herrer fra Skriverseriet egentlig kun hjalp os Bønder lidet og egentlig heller ikke vilde det, men bare skrive og lidt efter lidt skrive sig en Vogn til med fire Heste ... Og så tænkte jeg, at et ordenligt Menneske altid kommer gennem Verden, når han agter på Vejr og Vind og ser på sine Fødder og i sine Hænder og holder redeligt sammen med sine Naboer ... Og først vænnede jeg mig selv af med Tanken om Hjælp udefra, og betalte mine Skatter og bar mine Byrder ... og siden vænnede jeg også Folkene rundt om dertil. De tog Exempel af mig, og sådan kom mange Sager, angående hvilke man andensteds gjorde stort Halloj, ikke udenfor vore Markskel ... Og da Sagen først var i Gang, så afgjorde vi alting imellem os. For over Mit og Dit og hvem den Mur og den Engstrimmel tilhører, kan man let nok blive klar med sin Bondeforstand. Og når der er gjort Indbrud, så kender næsten altid Landsbyen Tyven, skønt det rigtignok ikke lader sig strengt bevise, hvorfor da også sådan en udpeget Slyngel går ganske frækt og forsmædeligt omkring og glæder sig ved sit Bytte, som den Bestjalne ikke får igen. Så håndhævede vi da Retten i al Fredsommelighed, og Ingen kunde gøre os noget derfor, for vi gjorde Ingen nogen Fortræd; vi omgikkes kun ikke med den, som var uretfærdig og fræk, når vi havde lyst Bannen over ham; men der var større Frygt derfor mellem Folk end for Dom og Fængsel."

"Og," siger han tilsidst, "hvis nu alle Mennesker sluttede sig sådan sammen, Borger med Borger, Købmand med Købmand, Adelsmand med Adelsmand og den Studerte med den Studerte, så synes jeg, Alting måtte gå meget bedre. Menneskene vilde så ikke være som de dumme Børn, der altid skråler på

Far og Mor, men Enhver var ligesom en Fyrste i sit Hus og med sine Lige. Først da vilde også Kongen være en rigtig stor Potentat og en Herre uden Mage, for han var da Herre over fire Gange hundredtusind Fyrster."

Hvor Bogen slutter, føler vi, at nu, da Hemmeligheden er røbet og Sværdet borte, vil Fristolen gå ind. Men Forfatteren har næsten direkte udtalt sin Mening med dette Parti af Handlingen, idet han lader den forstandige Hjælpepræst udtale, at det Selvstændighedens Ord som denne Bonde og hans Venner har fundet og formet, det er det virkelige Løsen, som ikke går tabt, selv om det røbes, og at den Ide, de har sluttet sig om, nemlig at Mennesket er afhængigt af sin Næste, ikke af Fremmede, der på kunstlet Måde driver deres Spil med ham, ikke behøver Stenene under gamle Linde for at være i sin gode Ret. For ham er endelig selve Storbonden, dette gamle vældige Menneske, Karl den Stores sande Sværd, som ingen Tyvshånd kan stjæle, Rigets sande Marv.

Man mærke, at dette er skrevet af en Digter, som var juridisk Embedsmand og en preussisk Embedsmands Søn.

I Modsætning til Fogdens mægtige og hårde Skikkelse, men ligeså sikkert, har Immermann tegnet Heltinden, det unge Landbarn, den lyshårede Lisbeth. I hende forelsker den unge Grev Oswald sig, der strejfer Landet rundt tilfods, og det er disse to purt unge Væseners Kærlighed, hvis skæbnerige Historie udgør Fortællingens Hovedtiltrækning. Immermann havde længe i sine Værker vist sig gennemtrængt af Troen på Kærlighedens uindskrænkede Magt over Menneskebørn, men her har han fremstilt en ungdommelig Forelskelses Liv som ingensinde før. Her er det to unge uskyldige Hjerter som banker og brænder. I Anelsernes Fylde, rige på sunde, tunge, spirende og svulmende Forhåbninger finder de Unge hinanden. Ingen Forsagelse eller Skuffelse har endnu ranet dem en eneste Dråbe af deres varme Blod. Original er Måden, hvorpå Afstanden imellem dem langt om længe forkortes: Den unge Jæger, der er den sletteste Skytte af Verden, eftersom han fra sine Forældre har arvet Driften til at skyde og Manglen på Evne til at træffe, afgiver på Jagt en eneste Gang i sit Liv et Skud, der når et levende Mål, og træffer da den unge Pige med en Ladning Hagl i Skuldren. Hans dybe Skamfølelse i den Anledning glider efterhånden over i heftig Forelskelse. Da hun sidenhen er helbredt og de to har fundet hinanden, går de en Dag ud i Skoven sammen: "Jeg vil bede dine Sår om Tilgivelse," sagde han, "tog hendes Tørklæde af og kyssede de fine røde Punkter mellem Brystet og den lysende hvide Skulder. Hun fandt sig deri uden at vægre sig; hun havde lagt sine små Hænder overkors i sit Skød. Således sad hun der som et hengivent Offer for Kærligheden; men hun så' undseligt bedende på ham. Det Blik kunde han ikke tåle. Han lagde hastigt Tørklædet påny tilrette om hendes Bryst og Skuldre, faldt ned for hendes Fødder, trykkede hendes Knæ mod sit Hjerte og gik så nogle Skridt bort fra hende for at blive Herre over sin Bevægelse."

Sligt lader sig dårligt gengive. Den må læses, som den forekommer i Originalen, denne Mark-Idyl mellem de Elskende, hvor de måler deres Højde mod hinanden, hvor han leger med hendes Lokker og hun stadigt ikke kan få andre Ord over sine Læber end: Å du! — Der er et Måltid, de holder med Hvedebrød og Æbler, som de køber undervejs, begge lige enige om, at Romanskriverne lyver, når de påstår, at Kærlighed lever af Luften. Hun spiser af hans Hånd og han af hendes. Det er så ægte og så godt som Noget af hvad Auerbach, Keller eller Bjørnson senere har skrevet af lignende Art.

Og Immermann står dog her ikke mindre højt i Skildringen af Kærlighedens Ulykke end af dens Lykke. Intet i hans Novelle står over Stedet, hvor den gamle Bonde røber Lisbeth, at hendes Elskede er en høj fornem Mand, og berøver hende Troen på at Oswald vil tage hende til Ægte. Denne har kun fortiet hende sin Stilling og givet sig ud for simpel Forstmand i den Hensigt senere at volde hende en glædelig Overraskelse. Tænkte hun forstandigt efter, vilde hun kunne slutte, at hun ingen Troløshed har at frygte af ham. Men hun er med ét Slag ved Efterretningen om at den Elskede har løjet, revet ud af sin Ligevægt, og Immermann har her det dybe Ord: "Thi Kærlighed er, så længe den forbliver uforstyrret, guddommelig Skarpsindighed ... men rokket, drevet ind på falske Formodningers Baner, er den Afsind, der går Domkirker forbi uden at se dem og omvendt anser Muldvarpeskud for Alpetoppe." Disse Ord er dybe, fordi der heri er sand Særskildring af en Følelse, der helt bunder i det Ubevidste. Hos Heine var

Elskovens Sjælehistorie simpel; når han klager, er det altid over Troløsheden som en med Bevidsthed gjort Uret. Immermann har her angivet det Nattevandrertagte i Følelsens Bevægelser, den Søvnngængersikkerhed, som den uberørt af forstyrrende Magter har.

I det Store som i det Fine er da denne første Bondefortælling lødige Poesi. Det Romantisk-Fantastiske spiller ind over dens Omkres: allerede den hemmelige Rettergang, Karl den Stores Sværd, Sværmeriet for gamle Skikke er romantiske Træk, ja endog Lisbeths fantastiske Afstamning, at denne sanddru unge Sjæl skal være den løgnagtige Münchhausens uægte Datter røber, hvorledes Fortællingen gror ud af en romantisk Fortidsliteratur. Men netop derved betegner den des mere slående den møjsomt og dog kraftigt fremskridende Fortætning, under hvilken en moderne Virkelighedssans for det Folkeligtsunde fremgik af den nærmest foregående Tids vilkårlige Fantasteri.

Det viser sig med Immermann som med Daniel Defoe, Abbed Prévost, Wessel, Chamisso, Bernardin de Saint-Pierre, Benjamin Constant, H. C. Andersen, Aarestrup, at et enkelt Bind er nok til at bevare en Forfatters Navn gennem Tiderne, selv om alt det Øvrige, han har skrevet, hurtigt er gået helt i Glemme. Af Immermann har i Grunden intet Andet holdt sig. Han har skrevet spøgefulde Heltedigte som *Tulifantchen*, der i sin Tid vakte Bifald og nu er ulæselige. Han har skrevet Arbejder, der for deres Tid må betegnes som fortjenstfulde, men som nu tæres af Møl og Rust, således Dramet *Merlin* (1831) i smukke Vers, et stort romantisk Opus, uheldigt Modstykke til anden Del af Goethe's *Faust*, eller som den historiske Tragedie, der først havde Titlen *Das Trauerspiel in Tirol*, senere fik Navnet *Andreas Hofer*. Af disse Skuespil er det sidste det bedste, grundet som det er på Immermanns Barndoms minder om den store Kamp mod Franskmandene i Tirol og digtet med Evne og Vilje til sanddru og upartisk Skildring af de to så ulige, med hinanden kæmpende Folkefærd og deres modsatte Kultur. Som Stykket i sin ældste Form forelå (1826), som det er kritiseret af Börne i hans *Dramaturgische Blätter* og spottet af Platen i *Der romantische Oedipus*, er det interessant, sært som en Bastard, avlet af Kleist's Genius med Schillers Muse; thi det minder på én Gang ved Heltens Beskaffenhed om Schillers Wilhelm Tell og ved Kærlighedshistorien mellem Franskmanden og Tyrolerinden med den rædselsfulde Udgang om Kleist's *Die Hermannschlacht*. Men dets Mangel på dybere gående, gribende Originalitet gjorde det udygtigt til et langt Liv, og da Immermann endelig i 1831 underkastede det en Omarbejdelse, som borttog Alt, hvad der havde vakt Anstød og fremkaldt Modsigelse, hele Kærlighedsforholdet og det (ligeledes om Kleist erindrende) Træk med Sværdet, som Englen bringer Hofer tilbage i Drømme skar han selv Hjertet ud af sit Drama. Om så blot af Stolthed burde han have holdt på den Figur, Platen havde hånet som den skændige "Depeschenmordbrand-ehebruchstirolerin".

Det var et usaligt Spil af Omstændigheder, der bragte to frihedselskende Mænd som Immermann og Platen og to så sjældne Ånder som Platen og Heine til at optræde som bitre Fjender af hinanden. Hvad der gav Anledning til den literære Fejde, til de plumpe og stygge Udfald mod Immermann og Heine i *Der romantische Oedipus* og til Immermanns Gensvar *Der im Irrgarten der Metrik umhertaumelnde Cavalier* samt til Heine's tilintetgørende, allerede ved Stanken dræbende Udfald mod Platen i *Reisebilder*, det var en ussel Bagatel, et så ubetydeligt (om end hånlige) Distichon af Immermann, at der udkrævedes en Selvfølelse og et Krigshumør som Platens for at en Kamp, ført med forgiftede Våben, skulde opstå deraf.

Platens Breve lærer En, hvor nær han tog sig de to Linjer af Immermann i *Reisebilder*, som kunde møntes på hans *Ghaseler* og hvor besluttet han var på at tage den mest hensynsløse Hævn. Så klar og sikker Platen var, rent som Kunstner betragtet, og så mandigt hans Karakter åbenbarer sig i hans politiske Frihedssværmeri, så røber dog Måden, hvorpå han gik tilværks mod de Mænd, der havde forgrebet sig på ham, en Selvbeundring, der virker pinligt ved sin Slåen ud i Pral, og en Råhed, der dels er Standshovmod dels den sårede Forfængeligheds Hensynsløshed. Platens Brev fra Rom af 18. Februar 1828 viser, at han i Virkeligheden slet ikke kendte Immermanns *Sørgespil fra Tirol*, som han forud var fast besluttet på at angribe. *Der romantische Oedipus* var næsten færdig, da Platen skrev til Fugger: "Især må du meddele mig noget af Immermanns *Andreas Hofer*, noget af Handlingen og noget pikant

Vrøvl. Jeg behøver det til Slutningen af femte Akt, hvor jeg lader ham blive fuldstændig forrykt." Den grænseløse Foragt, hvormed Platen i sit Skuespil behandler Immermann, kan da trods hans Protester kun betragtes som et Udslag af Hævntørst. Og hvad Heine angår, da er det i Brevene som i Skuespillet i Grunden kun Heines jødiske Fødsel, som Platen har at lægge ham til Last. I Skuespillet drejer Alt sig om dette Punkt: Heine er Løvsalsfestens Petrarca, Synagogens Stolthed. Ja så personligt nærgående er Angrebet, at Nimmermann erklærer, han nok er Heines Ven, men ikke vilde være hans Elskede; thi hans Kys har Hvidløgsstank osv. Af Brevene ses det, at Platen svævede i den fuldstændigste Vildfarelse om den Modstanders Styrke, han således udæskede. Han er Mening bestandig den, der kan "knuse Jøden Heine", såsnart han blot vil. Da Venner gør gældende overfor ham, at Angreb på Heine for hans Fødsel ikke er af Vægt, svarer han urokket: "At han er eller var en Jøde, er ingen moralsk Brøde, men en komisk Ingrediens. Indsigtsfulde Læsere vil dømme, om jeg ikke har benyttet det med aristofanisk Finhed." Og så sikker er han på sin Ret og sin Overlegenhed, at han endnu i December 1828, kort før han rammes af Tilbageslaget fra Heine, i denne kun ser "en skamløs Jøde, en elendig Smører og en Sansculotte"; rigtignok var hans sædelige Harme over de første Bøger af *Reisebilder* så stor, at han betegner Forfatteren og hans Lige som "sande Satanasser" (Platen's Werke: *Breve af 18. Februar 12. Marts, 13. December 1828.* 12). At han fik hånlige Svar på hånlige Tiltale var da ikke ufortjent, og hans Undervurdering såvel af Heine som af Immermann hævnede sig hårdt. Hvad der i Heines Polemik var uædelt, straffede sig værst på ham selv ved den Misbilligelse, det også hos hans Venner og Beundrere vakte. Men at Navnene Immermann og Platen kom til at danne en Hadets Konstellation, det beroede i Grunden kun på Lighederne i de to Digteres Væsen, den Ensomhedsfølelse, der forenet med en bestandig årvågen Selvfølelse gjorde dem tilbøjelige til at forkynde egen Ros og til med urimelig Bitterhed at angribe Andre uden tilgavn at have sat sig ind i deres Natur. Begge betegner de hver på sin Vis Overgangen fra det romantiske Væsen til det moderne. Platen, der ganske i Romantikernes Spor stadigt syslede med fremmede Former, østerlandske som *Ghaselen*, sydlandske som Sonetten, gammelgræske som den aristofaniske Komedies og den pindariske Odes, nåede kort før sin tidlige Død i sine *Efterladte Sange og Digte (Politiske Poesier, deriblandt Sangene om Polen)* et Højdepunkt af frisindet moderne Lyrik, og Immermann, der hele sit Liv igennem havde behandlet tragiske eller fantastiske Stoffer med romantisk Overspændthed eller Symbolik, gennemtrængte umiddelbart før sin Død et Stykke af Hjemlandets Virkelighed med en sund Poesi, der virkede inspirerende på hele Slægtled efter ham, rundt om i Europa.

Kapitel 20 Hegelianismen

Det var den Hegelske Filosofi, der i Forening med Julirevolutionen tvang Ånderne ind i den moderne Historie og Politikens bevægede Liv. Ikke at Hegel selv sympatiserede med Julirevolutionen, tværtimod. Den Art voldsomme Indgreb i hvad der for ham nu stod som Forholdenes Fornuft kunde i hans tresindstyvende År ikke tiltale ham, som den store Revolution ved dens Udbrud havde gjort. Forlængst var han i alt Politisk højkonservativ.

Men ikke desmindre forandrede Julirevolutionen den Hegelske Filosofis Karakter. Den var det historiske Vendepunkt, det historiske Omsving, der udkrævedes for at føre Filosofien fra Katedrene ud i Livet. Selve Læren havde jo den Ejendommelighed ved sig at kunne fortolkes på modsatte Måder. Fra nu af bliver den et af de stærkest medindvirkende Elementer i Livets Omformning. Vi har allerede set det hos Heine, hos hvem Hegels Overgang til preussisk Konservatisme aldrig berøres uden for at undskyldes og for hvem Hegel bestandig er den nye Tids store Filosof, Ihænderhaveren af al Magt i Tankernes Rige.

Før Hegel blev kaldet til Berlin, havde han intet Held havt med sig som Lærer. Ved de andre Universiteter havde han kun været lidet bemærket; i sine yngre Dage havde han længe måttet tale for en tre, fire Tilhørere. Nu stod han på sin Berømmelses Højde. I Modsætning til Schelling, der så tidligt var moden og så tidligt blev gold, trådte Hegel, den tungere, langsommere Natur, med sit 48. År ind i sit Livs mest betydningsfulde Afsnit.

Forventningerne til ham var uhyre og de opfyldtes helt. Hans Indsigt var så mægtig; han syntes at stå plantet i sin Tid og dog at svæve over den, fortrolig med dens Ideer og dømmende dem alle med rolig Fornemhed og dyb Overbevisning. Hundreder og atter hundreder af Tilhørere strømmede til.

Som Universitetslærer afgav han for Begynderen, der første Gang så ham, et besynderligt Skue. En tidligt ældet Skikkelse trådte ind, bøjet, skønt oprindelig kraftig; Indtrykket, den gjorde, var det af gammeldags borgerlig Bravhed. Han steg op på Katedret, satte sig, fordybede sig i sit Folio-Hefte, bladede frem og tilbage deri, søgte efter Noget snart oppe, snart nede på Siden. Hans Holdning var kejtet og karakterløs, Trækkene slappe, Ansigtet medtaget, som hærjet, ikke af Lidenskaber, men af det mest hårdnakkede Tankearbejd. Dog Hovedets Former var smukke og ædle, og når Fysiognomiet med sit Præg af den store Forstand rettedes mod Tilhørerne, var Udtrykket det af dyb, ophøjet troskyldig Alvor.

Han begyndte at tale, rømmede sig, hostede og stammede, søgte med Møje sine Ord. Han havde stærkt schwabisk Tonefald, talte stødvis, uden Rytme i sit Foredrag, indskibede sig i lange indviklede Perioder og kom sjældent i Havn med dem, søgte længe efter det betegnende Ord, men fandt det altid, og det forekom Tilhørerne lige slående hvad enten det var et gammelkendt Udtryk eller et usædvanligt. Efterhånden syntes dette Foredrag Tilhøreren kun at anskueliggøre det indre Tankearbejdes overordenlige Vanskelighed. Der kunde komme trættende Gentagelser; men slappedes Tilhøreren Opmærksomhed og overhørte han nogle Sætninger, kunde det også hændes, at han til Straf kom ud af al Sammenhæng. Thi gennem tilsyneladende betydningsløse Mellemlid havde imedens en eller anden Tanke røbet sin Ensidighed, sin Indskrænkethed, udviklet sig i Modsigelser og nu skulde disse Modsigelser overvindes eller var allerede overvundne.

Hvad der her var mest ejendommeligt, det var Foreningen af to Elementer: Talerens Saglighed, dette at Alt blev sagt for Sagens Skyld, og så hans Stræben efter Klarhed, der gav det Indtryk, at Alt alligevel blev sagt for Tilhøreren Skyld, for at han tilfulde skulde forstå. (Hotho: *Vor studien für Leben und Kunst* S. 383. Haym: *Hegel und seine Zeit*. S. 392. Schérer: *Mélanges d'histoire religieuse*. S. 299.).

En dårlig Fortæller var denne Taler, men en ualmindelig Tænker og Forklarer. Vistnok var Kunstordene, han brugte, dunkle, denne besynderlige Terminologi, hvor *an sich* skulde betyde "efter sit

Anlæg" og *an und für sich* den udviklede Existens, men man vænnede sig til dem, og det var da snart, som svævede man over Jorden i udskelnede Tanker, så fortyndede og så sindrigt fuldstændiggørende hinanden, at Dialektiken i Platons *Parmenides* syntes ufin i Sammenligning med denne Dialektik, snart var det som trængte man stedse dybere ind i stedse mere jordiskvirkelige Emner. Talerens Stemme blev stærkere, det Blik, hvormed han så sig omkring, blev frit og sikkert, når han med fyndige Ord særtegnede en Tankebevægelse, en Tidsalder, et Folk eller blot et særlig mærkværdigt Individ som f.eks. hin Rameau's Neveu, der uden Navns Nævnelser er særmærket i *Fænomenologien*.

Begynderen, der hørte den berømte Tænkere uden nogetsomhelst oplysende Exempel udvikle de almene Begreber, som var fælles for Alt i Naturens og Åndens Verden og som derfor sagdes at bære Natur og Ånd i deres på én Gang hemmelighedsfulde og metodisk sammenflettede Net, kunde vel føle sig fristet til at løbe sin Vej, eller dog til ikke at komme igen.

Men han kom igen, thi snart fængslede det møjsomme Foredrag ham, og snart gjorde han de første Fremskridt. Det var nu og da som om et Tankelyn oplyste Mørket. Tilhøreren så, at det efter Talerens Opfattelse ikke her drejede sig om et System som andre Systemer, om en dybere eller mere omfattende Undervisning end anden Undervisning af beslægtet Art, men at denne Mand betragtede sig som Forkynder af en helt original Videnskab, der omfattede Tilværelsen, forklarede Alt, Gud og Verden, og afsluttede Udviklingen, da alle tidligere Tænkeres Tanker var optagne i hans System som alle lavere Dyreformer er optagne i det menneskelige Fosters Udviklingstrin; alt Tidligere stræbte og sigtede mod ham, alle tidligere Bestræbelser var fuldendte med ham, så der fra nu af blot kunde være Tale om en nøjere Udførelse af de enkelte Partier i det store givne Grundrids.

Fra nu af var Tilhøreren under Fortryllesen. Selve Kunstordenes Dunkelhed var en Tiltrækning mere; Vanskelighederne ansprede; det blev en Æressag at forstå, en Livssag at forstå. Og med hvilken Henrykkelse forstod man!

Ja, man forstod det: Hele denne Sanseverden var kun Skin: dens Væsen var Tanken. Ikke dette Enkelte og Personlige, kun det Almene var sandt, var virkeligt. — Jeg tænker, og gennem min Tankes nødvendige Fremskridt i Kraft af faste Love når jeg den fuldstændige Kundskab til mig selv og til Verden. — Jeg tænker min egen Tanke, betragter den ikke mere fra den Side, fra hvilken den er min, men som den almindelige Tanke, tænker alle menneskelige Intelligenser sammen med min, berøver dem alle denne Individualitetens Form, der synes væsenlig, men ikke er det, og ser i alle disse Ånder en eneste Ånd og i den Tilværelsens Princip. Dette Grundvæsen, der virker og former blindt i Naturen, bliver sig bevidst i mig. Det Ubetingede, Ideen, det som populært kaldes Gud, er ikke et bevidst eller personligt Væsen, thi Bevidsthed og Personlighed forudsætter, at der er et Noget udenfor Bevidstheden og Personligheden; men det er heller ikke helt ubevidst. Menneskets Bevidsthed om Gud, det er Guds Selvbevidsthed. Jeg ophører at leve som enkelt, tilfældigt Menneske for at føle Allivet leve og pulsere i mig.

Logiken, som havde været en skolastisk Pøge-Disciplin, der indprentede Selvfølgeligheder ved Hjælp af sine barbariske Remser (*Barbara, Celarent, Ferio, Camestres, Baroco*), Logiken, der længe havde sygnet og var død foragtet, opstod da påny som Læren om Tilværelsestankeerne i deres Sammenhæng og deres Enhed, thi den første Tanke krævede, hidkaldte den anden, sammensmeltede med den til en ny, der atter hidkaldte sin Modsætning, som tillige var dens Fuldstændiggørelse, og Tanke fordrede med Nødvendighed Tanke, indtil Tankeslangen bed sig i sin Hale og dannede en eneste ubrødelig Ring, fra hvilken Naturens og Åndens Riger atter udskilte sig, dryppende som Ringene fra Odins Draupner.

Og alle Videnskaber kom og drak af den nye Metafysik som af en Livskilde, og alle foryngedes de. Og Systemet løftede sig for Disciplens Øje, ensartet, leddelt, strengt symmetrisk, med indre Uendelighed, et Åndens Organon, en uhyre gotisk Kirke, hvor hver lille Del gentog Helheden, hver lille Trehed den store Treenighed: Tanken, Naturen og Ånden. Systemet rejste sig, bygt på Tankens Granitgrund, stræbende gennem alle Naturrigernes Piller og Buer mod Ånden, løbende ud i det mægtige,

til Himlen nående Spir, i hvis tredelte Bygning Religionen indtog det nederste, Kunsten det mellemste og Filosofien det øverste Stokværk.

Men mere end Systemet var for Disciplen endda Metoden. Thi Metoden, Tankens nødvendige Fremgangsmåde, var Verdensnøglen og Himmelnøglen. Det var Metoden, i Kraft af hvilken man forstod. Det var Metoden, i Kraft af hvilken man så, at Verdenshistorien var ét sammenhængende Drama, et eneste stort Frihedsdrama. Hvert Folkeslag havde sin Rolle deri, og alle disse Roller greb ind i hverandre.

Vistnok var det en stor Tankedigting, som man forvexlede med en videnskabelig Bevisførelse. Vistnok var det en ny Poesi, kun mere dramatisk og bedre sammentømret end den, som den intellektuelle Anskuelse havde åbenbaret Schelling; vistnok var det en ny Rus, kun finere og stærkere end den, man havde hentet sig hos Naturfilosofen; vistnok er nutildags Systemet sunket sammen og Metodens altfor fine Redskab sprunget i vor Hånd, så kun enkelte store Grundtanker står tilbage — men Den, der selv i sin tidlige Ungdom har oplevet den Hegelske Tid i sit eget Indre, forstår fuldtvel den Henrykkelse, som greb de unge Slægter i hine Dage, og den Kraft, de sugede af disse Verdenstanker.

Blandt Hegels Elever var ved 1830-Tiden allerede Mestere, Tænkere som Hotho, Gans, Marheineke, Michelet; og næsten alt, hvad der fra nu af og til langt ind i Halvtredserne opstår af fremragende Ånder i de forskellige Fag, tilhører fra først af den Hegelske Skole: Rosenkranz og Werder, Strauss og Vischer, Feuerbach, Marx og Lassalle. Og Cousin kom fra Frankrig, Heiberg fra Danmark, Vera fra Neapel for at forplante Læren i deres Hjemstavne.

Fra Lærestolen i Berlin udbredte den Hegelske Filosofi sig over Tyskland, over Jorden. Sjældent eller aldrig har man set et åndeligt Kongedømme således befæstet. Da Koleraen i 1831 bortrev Hegel, sammenlignede hans Disciple ham med Aristoteles, med Alexander den Store, ja med Christus.

For Skønlitteraturens Vedkommende i det næste Tiår, særligt for det såkaldte unge Tyskland virkede Hegelianismen i al Almindelighed som en i åndelig Henseende frigørende Magt, som den Magt, der nedbrød den religiøse Dogmetro og stillede den Enkelte frit overfor den statskirkelige Kristendom. Vi har allerede set, at selv så lyriske Naturer som Heinrich Heine i den Henseende havde en svag Farve af Hegelianisme, ikke at tale om at Heine fik sin skarpe Forstand gennemdannet i Hegelianismens Skole, så man i Formen af hans Vid sporer den Hegelske Dialektik, der lader enhver Bestemmelse slå over i sin Modsætning.

Der råder i Hegels Filosofi den Ånd, af hvilken et Stikord som det om "Kødets Emancipation" kunde udvikle sig. Det var et Udtryk, som Heine fra Frankrig havde givet Indpas i den tyske Literatur, som blev grebet af hans Beundrere og Efterfølgere, opsnappet og lagt for Had som intet andet af den unge Literaturs Avindsmænd og Anklagere. Det kunde ganske vist have en frivol Biklang i Heines Mund og en hæslig Biklang i Heinrich Laubes. Men hos de bedre af den unge Slægts Mænd betydede det intet, som ikke i Grunden allerede Goethe og Hegel havde villet. Karl Gutzkow har med Rette hævdet, at kun en smudsig Fantasi med dette Udtryk forbandt Forestillingen om en Løsladelse af slette Lidenskaber. Ordet Kød i og for sig indeholdt jo intet Anstødeligt. Det nye Testamente siger: "Ordet blev Kød." Kød betyder i kristelig Forstand Naturmennesket; det Udøbte, Oprindelige i Mennesket. Dets Emancipation betød for Datidens unge Sværmere i Virkeligheden intet Andet end Naturens Genindsættelse i dens Rettigheder, Krig imod det Naturfjendtlige. Hvad de attråede var at gøre Naturens Love til Målestokken for vore Livsforhold, at forløse selve Naturen fra Ban og Interdikt. (Karl Gutzkow: *Rückblicke auf mein Leben*. S. 135).

Der foresvævede dem en i Hegelsk Ånd gennemført Nyhellenisme.

Det betydede da for dem ikke stort, at Hegel som Olding var endt i den stiveste preussiske Konservatisme eller at den Hegelske Retsfilosofi godkendte alle de bestående Institutioner som Helligdomme og underkendte de ypperste etiske Ideer som Afgudsbilleder. Han havde undervurderet Styrken af Datidens videnskabelige Tvivl.

Hvor mange Institutioner havde vel et normalt Datidsmenneske tilbage som Genstande for Ærefrygt og Tro? Højest disse fire: Kongedømmet, Kirken, Ægteskabet og Ejendommen. Med Hensyn til dem er Hegels Lære denne:

Han hævder ikke Kongemagten som Garanti for Uafbrudtheden af store politiske Planers Gennemførelse, nej Monarken er ham kun den af Tanken krævede øverste Tinde på Statsbygningen, ligesom Prikken over i'et — dette rent følgestridigt, thi ellers er altid hos Hegel det Subjektive (Personlige) kun en Virkekraft, som atter ophæves; Monarken burde følgestrengt her gå op i Statens Suverænitet. Kongedømmet hævdes af ham da kun ved en Indrømmelse til det Bestående. Hvad Under at der fandtes en yngre Slægt, som drog Følgeslutningen!

Med Hensyn til Kirken foretog Hegel den Bevægelse, der senere blev udført af hans Discipel Cousin som Minister i Frankrig. Han tillod sine Tilhængere af Højre som Göschen at påvise hans Filosofis Overensstemmelse med Bibel og kirkelig Kristendom, ja overroste Göschens Aforismer i sit Tidsskrift. Han, der som Yngling i sine Breve til Schelling havde angrebet Kants Filosofi af den Grund, at den lod sig anvende i Ortodoxiens Tjeneste, han, der havde besvoret Hölderlin aldrig at slutte Fred med Dogmer, drev nu i sin Religionsfilosofi det tvetydige Spil at gøre ethvert Dogme til Sindbillede på en Tanke og så lade Dogmet blive stående med den Vending, at det udtalte samme Sandhed som Videnskaben, kun i Forestillingens Form. Hvad Under, at Eleverne drog Slutninger deraf!

Hvad Ægteskabet angår, da opfattede Hegel det ganske som et Moment i Familien, ligeberettiget med Familie-Ejendommen omtrent. Ad hvilken Vej det stiftedes, var mindre vigtigt; at Forældrene ordnede det, ansås endda for den retteste Vej. Og således havde det jo også været i Årtusinder, både i Østen og Vesten. I sin Uvilje mod Enkeltmenneskets Egenmægtighed betonedede han det Urimelige i, at Mandfolket (som Romeo) "sich gerade auf dieses Mädchen capricionire". Han talte derom halvt som en gammel Spartaner, halvt som en gammel Spidsborger, og Ungdommen, som hverken var spartansk eller spidsborgerlig, fulgte ham ikke her.

Ejendommen endelig afgang for Hegel ganske af Familien. Ejendommen er for ham fornuftigt berettiget som Familiens Fællesejendom. Kun når den ikke er Enkeltmands Eje, er hvad han kalder Begærlighedens Egoisme overvunden. Han forkaster naturligvis ellers med Lidenskab Kommunisme. Men Følgernes Skråplan lå åbent, og den Tid kom, da Hegelianere som Marx og Engels drog revolutionære Slutninger af den tilsyneladende så konservative Mesters Filosofi.

Kapitel 21

Den nye Gruppe

Kommer man fra det omfattende Blik hos Hegel, den høje Kunst hos Platen, det slebne Vid hos Börne, det lyriske og satiriske Geni hos Heine eller den klassiske Indholdsfulde i Immermanns *Oberhof* til det egenlige såkaldte Unge Tysklands Mænd, så føles Overgangen unegtelig som et Fald i kunstnerisk Henseende, Fald fra Mesteres Overlegenhed og fuldendte Færdighed til Begynder-Umodenhed og Begynder-Flauser, og der var dem af det unge Tysklands Mænd, som var fordømte til evigt at forblive Begyndere. Tænker man særligt på Heine, fornemmes Overgangen fra ham til hans Efterfølgere som et Fald fra gratiøs og guddommelig Frækhed til ungdommeligt plumpe Udæskninger, rettede mod al anerkendt Vedtægt, al Sædvane-Sædelighed.

Og dog var der hos de Bedste af dem i deres bedste Øjeblikke en Selvhengivelse, som sjældent fandtes hos Heine.

Efter den gængs Overlevering indbefattes under Det unge Tyskland hverken Heine, Börne og deres Samtidige, der betragtes som dets Fædre, eller den Kres af unge Videnskabsmænd, for hvilke Ruges og Echtermeyers *Hallische Jahrbücher* senere afgav et Foreningspunkt, eller den Gruppe af politiske Digtere, som i Fyrreerne udsang de Føleser, der i 1848 gav sig Luft.

Efter Skik og Brug tages Benævnelsen i langt snevrere Mening end i nærværende Skrift.

Dens Ophavsmand var en ikke synderligt begavet, men altid begejstret nordtysk Forfatter Ludolf Wienbarg (født i Altona 1803), der i Året 1834 under den krigerske Titel *Æstetiske Felttog*, som Forlæggeren Campe opfandt, udgav en Række Forelæsninger, han havde holdt i Kiel, og for hvilke man havde berøvet ham Retten til at docere, så uskyldigt deres Indhold end var, og så lidet de med deres salvesfulde Tone var i Stand til at ophidse Nogen. Disse Forelæsninger, som det nutildags er vanskeligt at arbejde sig igennem, indledes med denne Tilegnelse: "Det unge Tyskland, ikke det gamle, helliger jeg denne Bog." Af dette Værk huskes nutildags ikke mer end Tilegnelsen. Wienbarg forstod ved det unge Tyskland alle de ungdommelige tyske Sind, der havde brudt med Overleveringen i Kunst, Kirke, Stat og Samfund og som ad literær Vej søgte at tilfredsstille deres Reformtrang.

Hans Program for den nye Literatur har en forskrækkende Almindelighed. Dens Verdensanskuelse skal bero på en harmonisk Forening af Sanselighed og Forstand. Han indvarsler en ny Hellenisme, i hvilken det Sanselige vil være mere gennemtrængt af Ånd end hos Grækerne, det Åndelige mere gennemtrængt af Sanselighed end hos de Kristne. Men forud for Literaturen må Livet selv genfødes. Det ægte Kunstværk kan den unge Slægt først forme, når Livet omkring den og i den er blevet frisk og harmonisk.

Som man ser, der var intet Nyt i disse Deklamationer og Forjættelser. Heine havde længst sagt det Samme i hundred skemtsomme eller poetiske Vendinger, endog Menzel havde i sit første Livsafsnit sagt det med al en mislykket Poets og hidsig Partimands Veltalenhed. Her blev det nu forebragt i det brede Blomstersprog og med den Patos, der sjældent forfejler sin Virkning på umodne Sind.

Nyt var kun det, at her talte første Gang en Repræsentant for den Ungdom, der i Heine så Tidsalderens store Skribent, og at her kom første Gang den Anskuelse til Orde, at Prosaen var den nye Tids Form og mere værd end Versformen. Den Wienbargske *Æstetik*, der udmunder i Forherligelse af Heine, fejrer ham derfor som den store, den største Prosaist: først nu er den tyske Prosa, især ved Påvirkning af den franske, bleven formet. Schillers Stil er for Wienbarg Paradesprog, Goethes Hofspog. Alle Literaturens tidligere Storheder, endog Jean Paul iberegnet, har efter hans Opfattelse levet indenfor en Tryllekres, fjernt fra Verdens Strøm. Hvad der adskiller en Heines, en Börnes, en Menzels, en Laubes Prosa fra de tidligere Forfatteres er for ham Mangelen på Ro og Tilfredshed (*Behaglichkeit*), men denne Mangel er det afgørende Fortrin, Livets. Særligt Heine roses for at have forsmået "det flygtige Ry" at

være lyrisk Digter for det større at spille på det kolossale, Alverdens Toner omfattende Instrument, som den tyske Prosa frembyder.

Først Mundt, så Laube, af hvilke ingen var i Stand til at skrive et velklingende Vers, sluttede sig med Iver til denne Forherligelse af Prosaformen på den metriskes Bekostning, især fordi de dermed nedlagde en Protest mod den schwabiske Digterskole, den Uhlandske Romantiks Sildefødning. Af Mundt blev denne Dyrkelse af Prosaen formelig forkyndt som den nyeste Tids Evangelium. Hvor lidet dybere Indhold der var i Wienbarg, røber især hans andet Skrift *Zur neuesten Literatur* (1835), en Samling Essays uden Nerve, hvori kun Et er fortjenstfuldt, hans modige Troskab mod Heine på et Tidspunkt, da en af Misundere og Moralister fremkaldt offenlig Mening gik denne imod.

Wienbarg havde givet Det unge Tyskland Navn, men et Navn, der, som man ser, ikke omfattede nogen bestemt Gruppe af navngivne Mænd. På bestemte Personligheder blev Navnet forunderligt nok først anvendt ved et Angiveri og en brutal Regeringsforanstaltning.

Det gik således til: Der var efterhånden optrådt en Række unge Forfattere, som vel ikke stod i nogen nøjere Forbindelse med hverandre, men som til Løsen havde åndelig Emancipation. Alle stod de Kristendommen fjernt og drømte om en ny panteistisk Religion for den nye Tid. Flere af dem attråede under Form af hvad de kaldte "Kødets Befrielse" eller "Kødets Æresoprejsning" en Opløsning af den herskende Moralvedtægt og friere Former for de to Køns Forening og Adskillelse, dog således at hos Nogle som Laube var denne Attrå usmageligt nydelseslysten, hos Andre som Gutzkow smagløst trodsig og besynderligt sørgmodig, hos atter Andre som Mundt blev den til Forfægten af hvad han ubestemt kaldte Kvindens Emancipation, hvorved han kun mente en Frigørelse indenfor Hjemmet og Ægteskabet. Alle vurderede de i høj Grad visse fremragende Kvinder, i Frankrig George Sand, der påvirkede dem stærkt, i Tyskland Rahel, Bettina, Charlotte Stieglitz.

Alle talte de gerne og højt om Ungdommens Ret, alle havde de fra Hegel en vis Frihedstro og fra Julirevolutionen deres alment politiske Sigte. Som Hegel havde forsonet Idé og Virkelighed, således vilde de sammensmelte Literaturen med Livet. De nærrede ingen dybere Velvilje for hverandre, og de skiltes hurtigt ad; der var intet andet Fællesskab imellem dem end det, som i Regelen findes mellem Mænd af samme Aldersklasse og samme Hold, så de udgjorde langt mindre et politisk Parti end et åndeligt Kuld, men Literaturen var ligefuldt ikke for dem sit eget Formål; de vilde tjenende slutte sig til Tidens bevægende Magter.

Heri lå det også, at de ikke indlod sig med de rene Kunstformer, hverken med episk eller med lyrisk Poesi og kun sparsomt med dramatisk. De forguede alle "Tidsånden" og hyllede den i journalistiske og novellistiske Arbejder, i kritiske Forsøg og Overvejelser eller i Form af Rejsebeskrivelser, Rejsenoveller efter Heines og Fyrst Pückler-Muskau's Mønster, undertiden også i langtudspundne Romaner.

Den uden Sammenligning kraftigste Ånd iblandt dem var Karl Gutzkow, der fødtes 1811 i Berlin, en arbejdsom, energisk spørgende og stræbende Ånd, de tusind moderne Problemers Mand, evigt rastløs, en Mellemting af en granskende Kritiker og en Poet, men en Ånd, hvem Intet tilfaldt af sig selv og som Intet opnåede med Lethed. Hans Væsen var uden Ynde, hans Ungdom uden Friskhed, hans Billedsprog indtil Latterlighed smagløst. Men han havde Dristighed, Opfindelsesevne, Forstand og Foretagelsesånd. Han havde Patos, men ingen Lyrik, Lysblink i Stilen, men ingen Melodi. Hans Sans var en Sans for Ideer, for de Tanker og åndelige Strømninger, der var oppe i Tiden. Af Naturen hørte han til de Ubehændige; men hans literære Begejstring var så sand, hans Ærgerrighed så stor og hans Vilje så kraftig, at han efterhånden blev et åndeligt Midtpunkt og udstrålede sin Indflydelse til mange Sider. Der var omkring Året 1840 et Tidsrum, hvor en stor Del af den bedre tyske Presse bestemtes af ham og hans Tilhængere.

Vi har set, hvorledes han af Julirevolutionen vakte til Skribent. Året derefter, Afskedigelsesernes, Fængslingernes, Landsforvisningernes bedste Tid i Preussen, trykkede ham Pennen i Hånden. De strengeste Censorer vågede over ethvert Bogstav. Endog ethvert Avertissement i *Intelligenzblatt* (Adresseavisen) blev prøvet, om det ikke indeholdt en skjult politisk Hentydning.

Gutzkow begyndte med at udgive en *Avis Forum der Journallitteratur*. Han var opnæret med de Hegelske Ideer om det verdenshistoriske Fremskridt til stedse større Frihed. Som Gottschall har udtrykt det: Der dæmrede for hans Øjne lutter politiske Morgenrøder og verdensfrelsende Lærdomme. Hans Blad opnåede 70 Abonnenter og gik ind.

Gentagne Gange havde imidlertid den tyske Kritiks daværende Stormester Wolfgang Menzel fra Stuttgart sendt ham Bud om at komme ned til ham og stå ham bi med Redaktionen af hans *Literaturblad*, da han selv som nyvalgt Medlem af det württembergske Kammer vanskeligt kunde overkomme Arbejdet alene.

Wolfgang Menzel stod på dette Tidspunkt i den tyske Ungdoms Øjne trods sit Goethehad og tildels i Kraft deraf med en Glorie som senere Katkóf i Rusland, Ploug i Danmark i deres første Manér. Han gjaldt for Nutidsmanden og Frihedsmanden fremfor alle andre. En af Gutzkows Opgaver i hans eget Blad havde været at tage Menzel, Manden efter hans Hjerte, i Forsvar mod Modstanderes Angreb, og Menzel havde mange Modstandere, da han som Kritiker forenede Trættekærhed og Stridslyst med skældende Grovhed. Men han var eller syntes at være fuldt overbevist. På samme Tid som han vilde have Fædrelandskærlighed og Religiositet dybere forstået end Skik og Brug var, optrådte han politisk som ivrigt liberal, var som sådan Beundrer af Börne og Heine, der betragtede ham som pålidelig Kampfælle, og såsnart han kom ind i Kammeret, forfægtede han også dèr moderne Fremskridt, bl.a. Jødernes Menneskerettigheder.

Da den lille blege, magre og blonde Gutzkow ikke stort mere end tyveårig indfandt sig hos sin tretten År ældre Herre og Mester med en sky Ærefrygt, som han selv har sammenlignet med Studentens for Mefistofeles-Faust i første Del af Goethes Drama, traf han en Mand med brede Skuldre, kraftig Brystkasse og mørkt Hår, hvis glatragede Ansigt lignede en romersk Gejstligs. Om Munden med dens stygge gule Tænder spillede et satirisk Smil; det nærsynede Blik bag Brillerne havde noget på én Gang Trodsigt og Højtideligt. Hans Temperament syntes voldsomt, hans Vilje ubøjelig. Udtrykket i hans Miner kunde blive faunagtigt i sin Lystenhed, når han talte om en eller anden erotisk Bog, og dog afskyede han Goethes Verdslighed i lige så høj Grad som hans Ligegyldighed for Politiken, og hyldede kritikløst Mænd og Særsyn, der for ham stod som det Gådefuldes Repræsentanter. Hans Væsen var en ægte præstelig Blanding af Ironi og Mystik. Han elskede Voltaire og sværmede for Görres.

I Begyndelsen gik Samlivet og Samarbejdet mellem Mester og Lærling godt. Gutzkow, der snart levede i en, snart i en anden af Byerne i Nærheden af Stuttgart, recenserede ufortrødent de Bøger, som han i pakkevis fik tilsendt af Menzel. Han lærte snart at træffe den raske, affejende Journalisttone, og Alt var i Orden. Det er selvfølgelig, at de Ungdomsskrifter, han selv nu udgav, fandt en mer end overbærende Bedømmer i Menzel. Og dog var disse Bøger svage nok. *Briefe eines Narren an eine Närrin* er humoristiske Udgydelser uden Originalitet i en Stil, der halvvejs efterligner Jean Paul og halvvejs Heinrich Heine, og *Maha Guru, en Guds Historie*, der foregår i Thibet og skildrer et Menneskes sjælelige Tilstand, der vælges til Dalai-Lama og altså anses for Gud, er et nu ulæseligt Fantasteri. Ikke desmindre valgte Menzel, da han anmeldte denne Bog, blandt de Vignetter, der plejede at afvexle på Numrene af hans Blad, en Laurbærkrans, og lod to Gange Gutzkows Navn sætte ind deri.

Gutzkows Mening med *Maha Guru* var at vise hvorledes den Gud, der troes menneskevorden i Dalai-Lama, overvindes af Mennesket i ham, så den falske Guddom stilles i Skygge af Menneskets sande Adel, sande Guddommelighed. Men Bogen var desuden ment som en filosofisk-satirisk Roman i gammel Stil, der under en fremmed Maske sigtede til hjemlige Tilstande. Gudsvælden i Thibet skulde minde om Kirkevælden i Europa, Flermænderiet i Thibet skulde hentyde til Kvinde-Frigørelsen i Europa. De fremmede Landskaber, som Gutzkow aldrig havde set, og de fremmede Sæder, han ikke skildrede for deres egen Skyld, kunde kun lidet interessere. Hvad der gav ham Anledning til Bogen var en Anekdote om den franske Ateist Billaud Varennes, der i Rædselstiden undslap fra Faldøxen, flygtede til Amerika og dèr af de Vilde blev æret som en Gud. På Grund af sin Evne til at fange, afrette og

udstoppe Fugle var han af de Indfødte bleven anset for den anden Skaber. Anledningen havde altså Intet med Thibet at gøre og Intet med Stoffets foregivne Alvorlighed.

Endnu på dette Tidspunkt var det unge Tyskland og dets Fædre i Menzels Øjne hverken Spottere af det Hellige eller dårlige Patrioter. Gutzkows Irreligiøsitet forstyrrede endnu ikke det gode Forhold til hans Mester. Og Menzel selv priste Börnes Pariserbreve, der fra alle Sider angrebes, som en mandig Dåd, og undskyldte deres stærke Udtryk som Stemningsudbrud, man ikke måtte tage på med grov Håndgribelighed, sammenlignede dem med St. Hans Orme, der gløder smukt i milde Sommernætter, men som svinder ind til stakkels grå Insekter, når man griber om dem med plumpe Hænder.

Alligevel var det uundgåeligt, at Båndet mellem Gutzkow og Menzel snart måtte løses. End ikke fra først af havde det manglet på Advarsler til Gutzkow om ikke at inklade sig for dybt med Stuttgarter-Skribenten. Selv Hegel, der nærrede Interesse for den unge Mand, havde sagt til ham: "Hvor kan man binde sig til et sådant Menneske!" Nu fremkom den første Uoverensstemmelse imellem dem på Grund af Menzels Stilling til de sydtyske Lyrikere, den såkaldte schwabiske Digterskole, der sluttede sig til Uhland, som ikke blot nød det Ry, han fuldt fortjente, men et endnu meget større. Som god Schwaber vurderede og beskyttede Menzel disse Mænd, Gustav Schwab, Gustav Pfizer, Karl Mayer osv.; som Støtte for vedtægtsmæssig Fromhed og Moral bar han dem oppe. Men Gutzkow med sin levende Sans for det som var Idésjælen i Tidsalderen, Gutzkow, for hvem Literaturen var den kæmpende Kirke, følte kraftig Uvilje mod disse Søndag-Eftermiddags-Lyrikere med Guldsnit, der som Digtere enten satte gamle, døde Balladestoffer på Rim eller versificerede deres små sentimentale Stemninger, medens de som forsigtige Embedsmænd levede for deres Forfremmelse og aldrig tabte det Mål af Syne at blive Professorer eller Konsistorialråder.

Da nu Goethes Samtaler med Eckermann udkom, sås det, hvor strengt Goethe havde bedømt sin Beundrer Uhland. Han anerkendte kun dennes Ballader, fandt iøvrigt Indholdet af hans Poesi så tarveligt, at han ikke gad sysselsætte sig med det. Goethes Brevvexling med Zelter bragte endnu ganske anderledes hånligt nedsættende Domme over den hele schwabiske Skole fra Uhland til Pfizer: Goethe havde aldrig ventet sig noget Vækkende eller Dygtigt fra den Kant; de små Herrer dernede dækkede deres Mangel på Geni med den sædeligt-religiøst-poetiske Tiggerkappe. (*Wundersam ist es, wie sich diese Herrlein einen gewissen sittig-religios-poetischen Bettlermantel so geschickt umzuschlagen wissen, dass, wenn auch der Ellenbogen herausguckt, man diesen Mangel für eine poetische Intention halten muss.*)

Så fik da også Gutzkow Mod til at udtale, i hvor høj Grad denne gamle Kloster- og Hyrde-Romantik var ham en Gru. I en Afhandling *Goethe, Uhland og Prometheus* rettede han et lidenskabeligt Angreb på disse Digtere, der "fandt deres Tro på deres Døbeseddel, deres Sæder i Sædvanen, deres Grundsætninger i Vedtægten og deres egen Poesi i andres Poesi" og han tilråbte dem: Hvad har I? Spadsereture i Aftensolen. Hvor er Eders Kamp for at nå til det Nye?

Imidlertid var ude i Verden omkring ham Reaktionen imod Julirevolutionens Indflydelse i fuld Gang. Metternich beherskede ikke blot Østerrigs men også Preussens Politik, og da det gik op for Ungdommen i Tyskland, hvor Magten og Energien også nu og i en uoverskuelig Fremtid var, så sluttede den sig til Magthaverne. Gutzkow siger, at af hundrede Studenter ved Berlins Universitet var i hine År de 97 højkonservative, og ethvert Sammentræf med en gammel Skole- eller Universitetskammerat, endsige med en Embedsmand eller Officer efterlod dét pinligste Indtryk i hans Sind.

Under sådanne Forhold taber ikke sjældent evnerige og trodsige Ynglinge deres Ligevægt og begår Ubesindigheder, for hvilke de da hele deres følgende Liv igennem må høre ilde.

Schleiermacher var død, var sænket i Jorden med Sang og Klang som en af Protestantismens Kirkefædre, en af Teologiens Helgene. Med Rette havde man tidligt sagt om ham, at hans Væsen svarede til hans Navn. I Kraft af hundrede Halvheder og Utydeligheder havde han holdt sig populær til sin Død. Ingen havde omtalt hans romantiske Ungdomssynd, de *Fortrolige Breve om Lucinde*.

Da modstod Gutzkow ikke Fristelsen til at genudgive den glemte Bog og dække sig og sine Venner mod den stedse gentagne Beskyldning for ugudelig Letfærdighed ved at eftervise deres erotiske Synsmåde, ja selve deres Lære om Kødets Genindsættelse i dets Rettigheder hos den Guds Mand, der var Teologernes beundrede Herre og Mester.

Det kunde have været et godt taktisk Træk, hvis han ikke, kun treogtyveårig som han var, havde indledet Bogen med en drengagtig og smagløs Fortale. Han tiltaler her "Zionsvægterne", håner deres Skinhellighed og gejstlige Koketteri og tilråber dem: "Kast et Øjeblik jere Talarer bort, glem Bevisstederne for, at et af Jer endnu bestandig korsfæstet Menneske har været Gud, og hør hvad der engang er hændt på andre Områder, i Frihedens, Ungdommens og Fantasiens Verden!"

Disse Begivenheder er Schlegels *Lucinde*, dette liderlige Skelet, som han finder herligt og klassisk, og Schleiermachers Breve derom, som han finder guddommelige. Disse Breve taler for sig selv. Så urimeligt de end overvurderer *Lucinde*, er den ægte menneskelige Følelse i dem dristig og smuk. Gutzkows Fortale understreger Alt på udfordrende og uskøn Måde. Han taler her for Elskovens Genialitet, hævder, at Præstevelsignelsen hverken gør fra eller til med Hensyn til Helligheden af et Kærlighedsforhold, ivrer i hånlige Udtryk mod de almindelige Ægteskabers kolde Prosa, "Vandsuppebryllupperne, den ordinære Børneavling og det skimlede Brøderhvervs Misere". Han slutter så med kådt Lapseri: "Ikke sandt Rosalie? først siden du bærer Sporer på dine Silkestøvler og af mig har lært at slå din Slængkappe i Folder, først efterat jeg har måttet opfinde en ny Art Benklæder til dig, så du overalt gælder for min yngste, inderligt elskede Broder, véd du hvad jeg mente med: Jeg elsker dig." Og ikke tilfreds med denne Kvindelighed, der bærer Buxer, og som virkeliggør den unge Gutzkows Begreb om Kvindefrigørelse, spiller han endnu en ateistisk Trumf ud til allersidst: "Hvor er Frands? — Kom, du søde Dreng, som man hemmeligt har døbt for mig. Sig mig: Hvem er Gud? Du véd det ikke, uskyldige Ateist, filosofiske Barn! Ak, havde heller ikke Verden vidst om Gud, så havde den været lykkeligere!"

Man behøver ikke at være særligt lydhør i kritisk Henseende for at høre Uvirkeligheden ud af dette burschikose Skryderi. Originalen til hin Rosalie, der skulde følge Gutzkow i Pagedragt, var nok snarere Kaled i Byrons Lara end nogen Sypige i Heidelberg eller Berlin. Det er imidlertid let at forestille sig, hvorledes en sådan Fortale til en sådan Bog virkede på det store Publikum og den veltænkende Journalistik.

Der behøvedes nu kun en Dråbe til i Forargelsens Bæger for at berøve Gutzkow den offentlige Sympati.

Han forsømte ikke at hælde denne Dråbe deri. Han skrev 1835 *Wally, die Zweiflerin*, en yderst svag, på et afgørende Punkt parodisk Roman, der imidlertid blev den følgerigste Bog i Datidens tyske Skønlitteratur.

Strauss's *Jesu Liv* var da nyligt kommet ud og havde ved sin Opløsning af det formentlig Historiske i Myter, genial og dristig indtil det Dumdristige som Hypotesen var, sat det åndeligt bevægede Tyskland i det heftigste Røre. Harmen var almindelig. Der lød en tusindstemmig Fordømmelsesdom i hele Tyskland fra Ejderen til ind i Schweiz. Endnu en Menneskealder senere havde da også i Folkebevidstheden David Strauss en sort Plet på sit Navn.

Overalt blev Bogen drøftet, og Gutzkow, der omtalte dens Problem, fik en Aften af en ung Pige, i hvem han var lidt forelsket, Svaret: "Tal ikke derom! Blot at tænke derpå gør mig afsindig!" — Ord der gjorde et stærkt Indtryk på ham.

Imidlertid havde Strauss's Bog ikke tilfredsstillet ham. Rationalist, som han var, følte han Trangen til en historisk Jesus og søgte da tilbage til Reimarus's gamle Wolfenbütteler Fragmenter, der allerede havde sysselsat Lessing så stærkt, besluttede at udgive et Uddrag af dem, men henvendte sig i den Anledning forgæves til den modigste af de tyske Forlæggere, Campe, der trods sin kække politiske Holdning ikke vovede at lægge sig ud med de hamburgske Præster, Hauptpastor Goetze's Efterfølgere i Sjælesorg. Da imidlertid på samme Tid den ædle Charlotte Stieglitz begik sit tragiske Selvmord, så skød

i hans Sind Indtrykket af dette Dødsfald sammen med Indtrykkene af hin unge Piges Ytring og af Reimarus's Bibelkritik — og Wally, Tvivlerinden blev til.

En barnagtig Bog er denne *Wally*, men en uskyldig, retskaffen og naiv. Dens Heltinde er en ung Verdensdame, der af Fortvivlelse over sin Mangel på Evne til at få Bugt med den religiøse Tvivl, som er vakt i hende af den Mand, hun elsker, den skeptiske og udbrændte Cæsar, giver sig selv Døden ved et Dolkestik.

Gutzkow havde ikke kunnet modstå Fristelsen til at minde Datidens ærværdige Kirkelys og Kirkeværger, Ihændehavere af den røde Ørns Orden af forskellige Klasser, om, at der en Gang havde levet en vis Voltaire, en vis Hume, en vis Lessing osv. Det har jo for en Yngling noget kildrende at erindre slige fine Folk om slige glemte Existenser. Men han havde i ethvert Tilfælde skullet gøre det med Talent. Nu skrev han en Roman, hvor Handlingen kun var et Påskud for Teorier, en svag Efterligning af George Sands nysudgivne *Lélia*.

Men han stod i sit Livs Forårstid. Det forekom ham, som om hele Verden var ifærd med at forynges. Skæret af Hegels synkende Sol lå endnu i Horizonten, Bettina gik op som en Morgenstjerne, Rahels altid unge Visdom spredtes efter hendes Død over Landene som frugtbar Dug, Lenau's og Rückerts første Poesier lød som Lærkesang, Ruges første kritiske Artikler, Ludwig Feuerbachs første filosofiske Skrifter var som friske Forårsbriser, der rensede Luften — Tiden syntes ham så solklar, så forjættende, så bugnende frugtbar, at den var som symboliseret i de to dejlige Somre 1834 og 1835, to svulmende rige Frugt- og Vinår. Og så gjorde han da sin første store Ungdomsdumhed.

Han nøjedes ikke med i sin Bog at nedlægge sine religiøse Kætterier. Han fremkom også med sit sædelige Kætteri — med Trods imod Vedtægten i Kønsmoral, desværre en højst ubehændig og umoden Trods. Men hvor uskyldigt Gutzkow i Virkeligheden opfattede hint af ham selv brugte Stikord om "Kødets Emancipation", det ses bedst af den berygtede Scene i *Wally*, hvis Mening var at give Forfatterens Skønhedstilbedelse Udtryk.

Wally elsker Cæsar og elskes af ham; men de kan ikke ægte hinanden; thi Wally har måttet love at blive den sardinske Gesandts Hustru. Cæsar retter da til hende den Bøn, at hun for ligesom symbolsk at indgå et åndeligt Ægteskab med ham, skal på selve sin Bryllupsaften et Øjeblik vise sig for ham nøgen i hele sin Skønhed. Der gives et gammelt tysk Digt, i hvilket Sigune på denne Måde åbenbarer sig for Tchionatulander.

Ingen vil negte, at Cæsars Bøn er forrykt og dens Opfyldelse latterlig. Men Scenen var så kysk ment og er så spagfærdigt udført, at kun den yderste Gemenhed i den Anledning kunde råbe Politimagten til Hjælp mod Literaturen. Der står: "Kappen er gledet af den unge Helts Skuldre, hans Hår lokker sig frit og yppigt. Til Venstre for ham træder ud af Soltågen et Billed af bedårende Skønhed: Sigune, der blotter sig mere undselig end den medicæiske Venus dækker sin Nøgenhed. Hun står der hjælpeløs, blændet af Kærlighedens Dårskab, der bad hende om denne Nåde; hun er ikke mere Vilje, kun Skam, Uskyld og Hengivelse. Og til Tegn på, at en from Indvielse helliger Scenen, blomstrer der ingen Roser; men en højstammet Lilje er spiret frem tæt ved hendes Legem og dækker hende symbolsk som Kyskhedens Blomst. Det var kun et Åndepust, et stumt Øjeblik ... det hele var en Helligbrøde, men Uskyldens og evigt smertelig Forsagelses Helligbrøde." Det er Alt.

Gutzkows Forhold til Menzel var ikke mere det gamle. Han havde nu og da i et Forord eller en Artikel tilladt sig en svag Spøg eller en beskeden Protest overfor sin tidligere Beskytter. Men hertil kom, at han af praktiske Grunde allerede i længere Tid havde været Menzel en Torn i Øjet. Ved Udgivelsen af det literære Tillæg til Bladet *Phoenix* i Frankfurt blev han *Literaturbladet* en farlig Medbejler. Men Værre var det, at der efterhånden havde udviklet sig en venskabelig Brevvexling mellem ham og den nu opskydende Literaturs ledende Mænd som Laube, Wienbarg, Mundt osv. og at disse stod i Begreb med at bemægtige sig snart alle vigtigere literære Organer i Berlin, Leipzig, Frankfurt og Hamburg. Da Gutzkow og Wienbarg endelig i Sommeren 1835 trådte frem med en Subskriptionsindbydelse til en stor literær Revue i Stil med *Revue des deux mondes* og havde næsten alle Tysklands mest ansete literære

Navne på Listen over deres Medarbejdere, deriblandt Universitetsprofessorer som Boeckh, indflydelsesrige Skribenter som Varnhagen, ikke at tale om et Talent som Börne og et Geni som Heine — så følte Menzel Nødvendigheden af at slå et stor Slag.

Opråbet til Deltagelse i *Deutsche Revue* var kommet ud, forfattet af Gutzkow i et naivt patetisk Blomstersprog om Videnskaben, der fra sine dumpe Sale længtes ud i den frie Natur, om Minervas Fugl, der ikke mere var den lyssky Ugle, men Ørnen, der stirrer ind i Solen osv.

Istedenfor at holde sig til dette Program, der var uskyldigt og i visse Måder lovende, udgav Menzel i sit Literaturblad for 11. og 13. September 1835 et Manifest mod de unge Skribenter, som hvis Høvding han betegnede Karl Gutzkow. Det Forsvar for denne sin Handlemåde, han har ført som gammel Mand (i sine *Denkwürdigkeiten* S. 304), røber vel utvivlsom Indskrænkethed, men ikke ærlig Overbevisning. For ret at komme Det unge Tysklands verdensborgerlige Tendenser og franske Sympatier tillivs stemplede han det her som *La jeune Allemagne*. Han rettede sit Hovedangreb på *Wally*, af hvilken han rev et Par Steder ud for at vise, at Romanen var lutter Utugt og Gudsbespottelse, og fremstillede så det rent forsvindende sensuelle Element i Bogen, Sigune-Scenen, som Hovedsagen deri.

"Kun i Usædelighedens dybeste Skarn, kun i Bordeller, fødes slige ateistiske Anskuelser. De var gængs hos det gammelfranske Hofs filosofiske Snyltegæster. I Palais-Royal blev de først oversatte fra Hofsproget på Jacobinernes Sprog. Hr. Gutzkow har påtaget sig at omplante den franske Abeskændsel, der i Skøgers Arme bespottet Gud, påny til Tyskland i en Tidsalder, der Gud være lovet er modnere og mandigere end Voltaires Århundrede. Dengang allerede strandede Lasten på vort Folks Sindelag; nu vil den så meget mindre kunne gennemtrænge det. Literaturen vil udstøde den, den offentlige Mening brændemærke den ... Hvis man vil lade en sådan Skole for den frækkeste Usædelighed og den raffinereteste Løgn komme op i Tyskland; hvis ikke alle Nationens Ædle erklærer sig imod den; hvis tyske Forlæggere ikke ser sig for, men vover at falbyde sådan Gift og rose deres Varer, så får vi snart skønne Frugter deraf at se ... Men jeg vil sætte min Fod i Eders Dynd, skønt jeg vel véd, at jeg besudler mig derved. Jeg vil knuse Hovedet på den Slange, der varmer sig i Vellystens Gødning ... Så længe jeg lever, skal slige Skændigheder ikke ustraffede vanære den tyske Literatur.

Og som praktisk Journalist nøjedes Menzel ikke med Skribentens Sigen en Ting én Gang for alle; han gentog sine Beskyldninger i Nummer efter Nummer af sit Blad med bestandigt stærkere Eftertryk, grovere Ord, giftigere Sigtelser, og stadigt rettede han bestemtere sin Appel til Staten om at gribe ind med dens Magt, medens det endnu var Tid.

Den 26. Oktober skrev han bl.a.: "Jeg véd, at deres Krig mod Kristendommen, mod Moralen, mod Ægteskabet ikke betyder mer end unge Ugles Krig mod den gamle Sol. Men af en Gnist kan opstå en Brand ... Over den nye literære Domstol, de vil grunde i Frankfurt, troner istedenfor Retfærdigheden Venus vulgivaga ... aldrig vil disse Mennesker, der kun tror på Kødet, disse Smudsets Præster, tilgive en Skribent, at han er renere end de ... Og kan man i denne Tid roligt se på, at de præker Franskhed i Ord og Gerning for os? Under den franske Republikanismes Maske indfører denne nye Frankfurter Smæde- og Skændselsskole en frygtelig Utugt. Kødet, den frie Sanselighed, Ophævelsen af Ægteskabet er deres Løsen, og de skriver ikke blot selv obscøne Bøger, men varmer også de gamle op påny ... Man slutter sig tildels til Saint-Simon og forkynder en endmere udsvævende Republikanisme uden Dyd, en Hetære-Republik i største Stil ... Endnu tilhører disse Grundsætninger kun Literaturens snevrere, aristokratiske Krese ... Men hvem smigrer disse Lærdomme uden Bestialiteten og Rovlysten, der endnu slumrer, men er lette at vække i de store Hovedstæder og Fabrikbyer med deres Forvorpenheds Smuds- og Brændevinshuler."

Den 11. November retter Menzel sit Angiveri direkte mod de preussiske Universitetsprofessorer, der har været ubesindige nok til at love Gutzkow deres Medarbejderskab ved hans *Revue*: "Er Universiteterne ikke Statsanstalter? Gælder i den preussiske Stat endnu Kristendom, Moral, Ægteskab? Man har så ofte hørt om den i Preussen fremherskende sædeligt-religiøse og konservative Ånd. Skal nu de bekendteste Professorer i Berlin, Königsberg, Halle løbe i Hælene på en smudsig Marat, der

bogstaveligt som den gamle kun præker "det henrykkende Øjeblik" Sakramente og en Republik af Sansculotter og Sanschemiser, og med ham raser mod Kristendom, Sædelighed, Ægteskab, Familie, Skamfølelse, mod Gud og Udødelighed, mod tysk Nationalitet og det Bestående?" Og han sluttede sine Udfald med at betegne de gode Germanere Gutzkow, Wienbarg, Mundt, Laube, Kühne på Grund af deres formentlige Tilslutning til Börne eller Heine som et jødisk Parti; det unge Tyskland var egentlig et ungt Palæstina.

Som Følge af dette Angiveri blev Karl Gutzkow sat under Anklage for Gudsbespottelse og Skildring af utugtige Genstande, og Menzel var uhæderlig nok til, medens Gutzkow sad i Varetægtsarrest og Processen blev ført, vedblivende at ophidse den offentlige Mening imod ham. Han blev dog i Mannheim kun dømt til ti Ugers Fængsel for Angreb på de i Baden eksisterende Religionsamfund.

Men Angsten for revolutionære Bevægelser, til hvilke jo efter Menzels Påstand det unge Tysklands Lærdomme måtte føre, satte endog det tyske Forbund i Bevægelse, og den 10. December 1835 fattede Forbundsdagen en Beslutning, som gik ud på intet mindre end at tilintetgøre den hele Gruppe af yngre og ældre Skribenter, som her sammenfattedes under Betegnelsen *Det unge Tyskland*. Det hedder deri: "Efter at der i Tyskland i den nyere Tid, senest under Benævnelsen *Det unge Tyskland* eller *Den unge Literatur*, har dannet sig en literær Skole, hvis Bestræbelser går ud på i belletristiske, for alle Klasser af Læsere tilgængelige Skrifter på den frækkeste Måde at angribe den kristelige Religion, at nedsætte de bestående Samfundsforhold og nedbryde al Tugt og Sædelighed, har den tyske Forbundsregering ... forenet sig om efterfølgende Bestemmelser: 1) Samtlige tyske Regeringer overtager den Forpligtelse at bringe Straffe- og Politilovene i deres Lande såvel som Forskrifterne mod Pressens Misbrug i disses fulde Styrke til Anvendelse mod Forfatterne, Forlæggerne, Trykkerne og Udbrederne af Skrifter, der tilhører den under Betegnelsen *Det unge Tyskland* eller *Den unge Literatur* bekendte literære Skole, til hvilken navnlig hører Heinrich Heine, Karl Gutzkow, Heinrich Laube, Ludolf Wienbarg og Theodor Mundt, ligesom også med alle lovlige Midler at forhindre enhver Udbredelse af deres Skrifter, det være sig gennem Boghandelen, Lejebiblioteker eller på anden Måde" osv. osv.

Således trådte Benævnelsen *Det unge Tyskland* for første Gang frem for den store Offenhed. Den tyske Politi-Forbundsstat var det, der som kritisk Autoritet henførte en Gruppe navngivne Mænd til en såkaldt usædelig og ødelæggende "Skole", og det på Angivelse af en enkelt hadefuld Medbejler til Læseverdenens Yndest.

Menzel fik samme Betydning overfor det unge Tyskland som Southey i sin Tid havde haft overfor "den sataniske Skole" i den engelske Literatur, det vil sige Byron og Shelley, eller som Katkóf i den russiske Literatur en Menneskealder senere fik overfor "den landsförræderske Skole", dvs. Herzen, Ogarev og Bakunin. I bevægede Tidsaldrer er Angiveren et så nødvendigt Modstykke til Forgrundsfigurerne som i gamle Tragedier Misunderen og Spionen til Helten.

Kapitel 22

Gutzkow, Laube, Mundt

Forbundsrådets Beslutning om Undertrykkelse af det unge Tysklands Skrifter kvalte ikke blot i Fødselen den lovede *Deutsche Revue*, men også Mundts *Literarischer Zodiacus*, der udgaves i Leipzig, og Laube's *Mitternachtszeitung*, der udkom i Braunschweig. Mundt havde forgæves med en forsigtig Mands hele Tapperhed skyndt sig med strax efter Menzels første Angreb på Gutzkow og hans Venner at bringe en Række skarpe Artikler mod Heine, Gutzkow og Wienbarg. Det nyttede ham Intet.

I den nærmest følgende Tid så det ud, som var Meningen med Forbundsbeslutningen den, ikke blot at ramme Alt, hvad de banlyste Forfattere hidtil havde skrevet, men også Alt, hvad de i Fremtiden måtte ville udgive. Således hed det udtrykkeligt i et preussisk Ministerialreskript af 11. December 1835 at "hvad H. Heine's *fremtidige* literære Frembringelser angår, de være udkomne hvor og i hvad Sprog det måtte være, så er de underkastede samme Betingelser som Gutzkows, Wienbargs, Laube's og Mundt's Skrifter." Ja man gik ikke alene ud på at få de nævnte Forfattere til at forstumme, men forbød — som i Rusland, når Regeringen dør vil Nogen tillivs — at nævne deres Navn på Tryk, var det end for at udtale sig nedsættende om dem. Mundts Navn blev derfor strøget af Listen på Medarbejderne ved *Berliner Jahrbücher für wissenschaftliche Kritik*, og i Avertissementerne om Varnhagens og Mundts Udgave af Knebels literære Efterladenskaber turde kun Varnhagen nævnes som Udgiver.

Særligt strenge Forholdsregler greb man samtidigt til imod den udenlandske Presse. Nogle få partiløse engelske og franske Blade blev tilladte. Mod de øvrige greb man den Udvej at kræve Postpengene for dem betalte som for Breve, hvorved Prisen for enhver Avis blev mindst 500 Thaler årligt.

Det unge Tysklands ledende Mænd var således af Regeringen stillede overfor det Tvangsvalg enten ubetinget at forstumme og i stille Trods se Tiden an, eller også at kalde deres Fortid tilbage, give ydmygende Løfter med Hensyn til deres Fremtid og derved tilkøbe sig andre Vilkår. Det kan ikke undre Nogen, der har gjort Erfaringer med Hensyn til Gennemsnitsmandhaftigheden i den literære Verden, at såre få bestod Prøven og at omvendt deres Tal var stort som greb den sidste Udvej. Hverken Heine, Wienbarg eller Gutzkow gav Køb; iøvrigt florerede, som det var at vente, såre megen Ynkelihood. I Skarevis havde de unge Skribenter pukket på deres filosofisk revolutionære, politisk oppositionelle Ideer. Nu skyndte de sig at godtgøre deres filosofiske Tamhed, deres politiske Uskadelighed. Det havde været et Hædersnavn, dette Navn *Det unge Tyskland*. Nu, da de, der bar det, så sig stillede under Politiets specielle Opsyn, nu vilde Ingen mere kendes derved; nu påstod hver enkelt, at han idetmindste hørte ikke dertil, og havde han nogensinde gjort det, så var det en gammel død Historie og han var siden den Tid bleven en rigtig pæn Mand. Det viste sig her som så tidt, at den moderne lærde Opdragelse blot meddeler løse Kundskaber, ikke optugter Karakterer, og sjældnest endda blandt det skrivende Folk.

August Lewald, som i Et og Alt tilhørte Gruppen, fik Forbudet mod sit Tidsskrift *Europa* hævet ved at afgive en Erklæring om aldrig at have ladet Noget trykke, der stred imod Staten, Religionen og Sæderne, så hvis det unge Tysklands Øjemed gik ud derpå, kunde han ikke derved være stillet blot. Eduard Duller, der som Gutzkows Medredaktør havde udgivet Bladet *Phoenix*, fraskrev sig offentlig enhver Sympati med det unge Tysklands Bestræbelser og sagde sig løs fra sin tidligere Medarbejders hele Retning. Theodor Mundt afgav den Erklæring, at "den fabrikerede Kategori" Det unge Tyskland altid havde været ham fremmed, da det lod sig forudsé, at en sådan Benævnelse før eller senere vilde blive et literært Øgenavn (Ekelname), ja i Tilegnelsen af sit nye Tidsskrift *Dioskuren für Wissenschaft und Kunst* betonedede han, at det her overfor de sidste Tidens literære Udskejelser gjaldt om at lægge en Overbevisning for Dagen, "i hvilken der ikke fandtes nogetsomhelst Nedbrydende" (worin nichts Verheerendes wuchert).

Spagest bar dog måske Heinrich Laube sig ad, han, som havde været den ugenerteste, mest udæskende af de Unge, han, hvem Heine med en Vending, der nu blev latterlig, havde kaldt "en af hine Fægtere, der dør på Arenaen". I *Allgemeine Zeitung* afgav han først en Erklæring, der gik ud på, at han ved at love Dr. Gutzkow Bidrag til den nye Revue aldrig havde villet fremme Tendenser hos det såkaldte unge Tyskland, som gik ud på at angribe den bestående Civilisation, endsige forstyrre eller true den. Tvertimod han havde fra først af tilkendegivet, at en egenlig samfast Deltagen ikke passede for ham.

Og Nytårsdag 1836 skrev han i Programmet til sin *Mitternachtszeitung*, som han opnåede Retten til at udgive mod ikke med sit Navn at figurere som Redaktør, at han var bleven en anden, Literaturen var ham ikke mer et Udtryk for politiske Ønsker, han vilde ikke tage Parti i Øjeblikkets literære Kampe, ikke i "Skandalen, der tumler sig med uredt Hår og uvaskede Hænder"; nej han havde allerede længe tænkt på at danne "en nyromantisk Skole", og han vilde ingen opløsende, ødelæggende Elementer have med deri. Det gjaldt om at fremme det Bestående, ikke om at erklære det Krig. Han vilde vel ikke slutte sig til Menzel [dog ikke!] men kunde heller ikke gå med de Angrebne, det såkaldte unge Tyskland osv. Han, som havde været den kådeste, viste sig som den behændigste af alle til på Stedet at gøre helt Omkring.

Som det var at vente bragte Bladene nu desuden Dag for Dag nye Erklæringer fra alle de preussiske Universitetsprofessorer, der havde været uforsigtige nok til at love Medarbejden ved *Deutsche Revue*. En efter En rensede Ulrici, Eduard Gans, Hotho, Rosenkranz og Trendelenburg, Hegelianere og Antihegelianere, sig for al Medskyld. Embedsmandssjælen i dem fortrød. De kappedes om at lægge Gutzkow så langt fra sig som muligt.

Heine, der ikke var af dem, som i en snever Vending taber Modet eller Hovedet, og som dels på Grund af sit Ry, dels på Grund af den personlige Sikkerhed, hans Ophold i Udlandet gav ham, kunde tage sig Banstrålen lettere end de andre, svarede på det Forbud, der ramte hans Bøger, med en Skrivelse af 28. Januar 1836 rettet til Forbundsagen og holdt i en højtidelig Stil, over hvilken han strax efter privat i et vittigt Brev til sin Forlægger gør sig lystig. Han udtaler her sin Forbauselse over at være bleven dømt uden Forhør og uden at have haft Lejlighed til noget forudgående Forsvar, og foreholder Forbundsagen, at således bar ikke det hellige romerske Rige sig ad overfor Martin Luther, med hvem han vel ingenlunde sammenligner sig, "men Eleven beråber sig gerne på Mesteren". Hvad han vil nedlægge Protest imod, er dog især det, at Nogen skal anse hans nødtvungne Taushed nu (som han naturligvis i sit stille Sind var fast besluttet på snart at bryde) for en Indrømmen af strafværdige Øjemed eller endog for en Fornegtelse af hans tidligere Skrifter. — Til Laube, hvis Holdning da endnu ikke var ham bekendt, skrev han samtidigt, at man, hvad det Politiske angik, foreløbig kunde gøre så mange Indrømmelser, det skulde være, da de politiske Former var ligegyldige, så længe Kampen om de højeste Livsprinciper var uafgjort, men at på den frie Drøftelse af Religion og Moral måtte de holde, da det ellers var ude med al protestantisk Tænkefrihed. Vi har set, at Laube, da det nu var nødvendigt at stikke Piben ind, foretrak at stikke alle Piberne, politiske, religiøse og moralske, ind på én Gang.

En lille Trøst for de af Angiveriet Ramte var det, at Angiveren ikke døde i Synden. Heine skrev *Ueber den Denuncianten* og *Börne Menzel der Franzosenfresser*, der med Rette anses for hans vittigste og tillige mest hjertevarme Skrift.

Værst for Menzel var dog Heines Angreb, fordi denne med hele sin tigeragtige Kraft kastede sig over ham, så der ikke blev mere tilbage af ham end en latterlig Byldt.

Heine viser, hvor godt Menzel har passet Tiden til sit Angiveri, en Tid, da Bevægelsespartiets Høvdinge dels var landflygtige, dels forstummede, dels sad godt gemte bag Slå og Gitter. Han blotter Hykleriet hos Menzel, der, sålænge han selv var i Kompagni med Gutzkow, i kummerfuld Taushed var Vidne til den Livsfare, hvori Kristendommen svævede. Han vil ingenlunde negte ham "en vis legemlig Moralitet": Dyden kan nemlig Enhver øve alene, men til Lasten udkræves altid to. Også bliver Hr. Menzel på det mest Glimrende understøttet af sit Ydre, såsnart han vil fly Lasten. Heine har en altfor

fordelagtig Mening om Lastens gode Smag til at kunne tro, den vilde løbe efter en Menzel. Den stakkels Goethe var i den Henseende ikke så heldigt begavet. Hvad Menzels Politik angår, tør Heine ikke tale om den ... af Politik. Og hvad hans Privatmenneskeliv angår — der står som ved en Trykfejl: Privatschelmanleben for Privatmenschenleben — kan han heller ikke udbrede sig desangående, om så blot af Mangel på Plads.

Heine har aldrig skrevet noget på en Gang så Grovt og så Tilintetgørende.

Hvorledes gik det imidlertid Gutzkow, der så ung, 24 År gammel, var bleven en Art Midtpunkt for de literære Begivenheder og mod hvem "Filisterhærens Goliath" havde rejst sig? Han var i første Øjeblik overrasket og nedslået; han gjorde den første lærerige Livserfaring. Hans Synd var den at have udtalt sig naivt og oprigtigt i en middelmådig Roman, og nu så han sig pludselig udskreget som en Samfundspest, spottet af sine Fjender, forladt og fornegtet af sine Venner. Rolig lod han sig sammenligne med de Mænd, der havde forberedt Jan van Leydens Grueligheder i Münster, Ejendomsfordelingen og Ægteskabet med tolv Kvinder på én Gang. Han var uerfaren nok til at se Retsforhandlingerne imøde med Forestillinger om Sejr, og da man i Mannheim arresterede ham, var det ham en Lise at træde ind i Fængslet. Her var han fri for Avisernes Kattemusik, her hørte han kun den stille Piben af Musene, der parvis løb over hans Seng. Et fredeligt Liv, et Liv i uafbrudt, stilfærdig Frembringen åbnede sig for ham. Han skrev sin Roman *Seraphine* og et Arbejde *Philosophie der That und des Ereignisses*, en Art Kritik af Hegels Historiens Filosofi. Han kom ud af Fængslet og tog med Fasthed, om end med større Forsigtighed i Udtrykkene, foreløbig navnløst, fat på sin Livsgerning påny.

Han havde et Årstid forinden i Berlin været forelsket i en ung Pige, og det unge Par havde forlovet sig. Men Berliner-Aviserne kaldte ham Gudsfornekter. Den unge Dames Moder var et hysterisk Vrøvl. Den ene Dag omfavnede hun Gutzkow, den anden Dag greb hun en Køkkenkniv, truede ham med den og tilræbte sin Datter: Ham eller mig! Altsom det så mere og mere betænkeligt ud at ville binde sin Fremtid til Gutzkows, blev Moderens milde Dage sjældnere, de umilde hyppigere, og som lydig Datter trak den unge Dame sig tilbage. Denne Begivenhed havde gjort et uhyre Indtryk på Gutzkows unge Hjerte. Han havde erfaret, hvorledes en Overbevisning, der strider imod Omgivelsernes, også i det private Liv isolerer, hvorledes den, der trodser Samfundet omkring sig, udsætter sig for at gå glip ikke blot af Velvære men af Elskovslykke.

Den Færd, hans Venner nu udviste imod ham, var et Sidestykke. Neppe løsladt af Fængslet mødte han Bebrejdelser og Anklager fra Personer, han tidligere havde lovet literær Sysselsættelse og der nu ikke blot så deres Forhåbninger skuffede men sig selv blotstillede som engang beskyttede af ham.

Af hine første erotiske Skuffelser fremgik en af hans bedste mindre Noveller, *Sadducæeren fra Amsterdam*. Og da nu disse tidligste Verdenserfaringer forenede sig med dem, formedes det Stemningsliv i hans Sind, af hvilket mange År derefter Dramatiseringen af hin Novelle fik Karakter: hans ypperste Drama og vistnok overhovedet ypperste Digterværk *Uriel Acosta*.

Helten deri er en historisk Personlighed, Gabriel, senere Uriel, Acosta f. 1594, en Religionsfilosof af jødisk Afstamning, men hvis Forældre allerede var døbte. På Grund af Vantro overfor Kristendommen måtte han flygte fra sit Fødeland Portugal til Holland, hvor han oprindeligt nærmede sig Jøderne, men snart begyndte at udgive Skrifter, der forholdt sig kritisk til de jødiske Troslærdomme som til de kristelige. Han blev idømt først Pengebøder, så en vanærende Bod, nemlig den: efter forud sket Tilbagekaldelse af sine Vildfarelser at lægge sig ned foran Synagogens Tærskel og lade alle de Troende træde ham under Fødder. Efter syv Års Forfølgelser underkastede han sig denne Bod, men gjorde så, beskæmmet og fortvivlet over at have kaldt sine Anskuelse tilbage, (i 1647) ved et Pistolskud Ende på sit Liv. Han var Spinozas Forgænger og efter Overleveringen hans Lærer.

Sadducæeren fra Amsterdam er en lille Novelle i gammeldags Manér, i hvilken de vigtigste af det senere Dramas Hovedpersoner allerede er skitserede. I Judith, Acosta's vaklende og tilsidst troløse Elskede, er øjensynligt den ustadige lille Berlinerinde tegnet. Stilen er naiv og svag. Hvor Spinoza

indføres, hedder det: "Hun kaldte, og hendes eneste Barn, en syvårs Dreng, ilte sin Onkel imøde, hvem han i Måneskinnet let kunde kende. Blotter Eders Hoveder! denne Dreng var Baruch Spinoza."

Hvad der har draget Gutzkow som ung til Stoffet, det var øjensynligt dets patetiske Karakter i Almindelighed, Historien om en af den frie Tankes første Martyrer.

I vore Dage læser vi et sådant Levned uden synderlig Sindsbevægelse. De åndeligt Frigjorte véd, at Udviklingen endnu ikke er videre fremskreden, end at de tåles. De har i det Stykke Liv, de har bag sig, i den Grad vænnet sig til at høre det fordømme, de vurderer højest, og det lovprise, som de anser for lavt elldr forrykt, at intet Stof af denne Art mere gør Indtryk.

Men for Slægten fra 1830 i Tyskland var det anderledes. Selv det Punkt, at Uriel Acosta bad om Nåde og kaldte tilbage, kølnede ikke Gutzkows Interesse for ham. Han skriver i Novellen: "Vi som er vant til at leve i et ligesom medfødt, stadigt fortsat Martyrium for vor Overbevisnings Skyld, bør ikke lade os forlede til at bryde Staven over en Mand, der havde Mod til at optræde mod Dogmerne i en fanatisk, intolerant Religion, og som dog kunde være i Stand til at krybe hen imod den Hånd, der havde tugtet ham." Han skildrer Forvirringen i Uriels Sjæl: Troen er som Staven, der leder den Blinde. Bliver Mennesket pludseligt seende, har dets Øjne endnu ingen Øvelse i at skelne Tingene, mindst Stavens tusindårige Øvelse i at værne det mod Fald, og så famler det værre end før.

Efter at den af Menzel løsladte Storm var bruset hen over Gutzkows Hoved, fik dette Stof nødvendigvis en helt ny Betydning for ham. Ved at gennemse det fandt han ikke blot, at det indeholdt Muligheder af rent dramatisk Art, men at dets Hovedpunkter stemmede med Hovedpunkter af hans egen Existens: Også han var jo bleven lyst i Ban og belagt med Interdikt. Også han var bleven fornegtet efter at være bleven forbandet. Også han måtte bøde for sine dristige Tanker. Også ham havde man kastet ned på den krænkede Kirkes Tærskel, og hele Sværmen var gået over ham og havde trampet på ham.

Da han endelig i 1846 i Paris under Indtrykket af store Skuespilleres tragiske Spillemåde gav Emnet dramatisk Form, foretog han nogle Forandringer. Han hævdede den kvindelige Hovedfigur for at forøge Stoffets Interesse. Judith er i Tragedien *Uriel Acosta* en andens Forlovede; Uriel er hendes Lærer. Men da Rabbinerne i højtideligt Optog udtaler den skrækkelige Forbandelse over ham, da Alle viger fra ham og han bliver alene tilbage på Scenens ene Side, medens Ordene lyder imod ham:-

Fluch dem Freund,
Der Dir im Elend je die Treue hält!
Nie giebt sich Dir ein liebend Herz des Weibes,

så skrider Judith tvers over Scenen og stiller sig ved hans Side med det bekendte, skønne Udbrud, der ender med Verset:-

Er *wird* geliebt! Glaubt besseren Propheten!

Fra Novellen tog Gutzkow dernæst en Figur, som dør neppe er antydnet, og gjorde af den en uforglemmelig Skikkelse, Dramaets ypperste og mest originale: Rabbinernes Ældste, den 90årige Ben Akiba. Denne Olding har i Grunden kun én afgørende Replik, som han atter og atter gentager til Uriel og til de Andre:-

Es war alles da.

Beundringsværdige Ord! Ben Akiba, det er Alderdommen, som har set det Altsammen før, set Kirken anfægtet, set Kirken sejre; set Tvivlerne og Kæmperne rejse sig, ydmyges, slås ned og dø. De Andre tror, at Sligt er nyt; det er altsammen gammelt, det fører ikke til noget. Ben Akiba, det er den

dogmatiske Konservatisme i Menneskeskikkelse, Erfaringen, der ryster på sit tunge Hoved. Hører Ungdommen på ham, er Selvopgivelse den uundgåelige Følge.

Uriel lader sig overtale til at kalde tilbage. Han gør det for sin Moders og Judiths Skyld. Hans gamle, blinde, troende Moder kommer til ham, og i en Scene, der altid på Teatret gør et dybt Indtryk, bevæger hun ham blot ved sin stille Værdighed og store Kærlighed, uden med et Ord at bønfalde ham om for hendes Skyld at gøre noget Skridt — til at tilbagekalde og underkaste sig den vanærende Straf. Ved at udsætte sig for den håber han at tage Stenen fra sin Moders Hjerter og gøre sig det muligt at vinde Judith til Brud. Men medens han holdes indelukket for at forberede sig til Boden, dør hans Moder og tvinges Judith til Ægteskab med Ben Jochai. Han nedværdiger sig forgæves. Judith dræber sig med Gift og Uriel, som det historisk skete, ved et Pistolskud.

Uriel Acosta er ved sit Emne enestående i Datidens tyske Literatur. Det er en Tankefrihedens Tragedie, et Drama, der bærer kraftigere Vidnesbyrd end noget andet om den Tidsalder, af hvilken det fremgik — en Tid rig på energisk Frihedsstræben og rigere på Undertrykkelse — og om det unge Tysklands Ånd, kækt fremstormende som den var, men kun altfor tilbøjelig til Frafald og Tilbagekaldelser. Dette Drama er endelig et fuldttonende Vidne om dets Digtets hele Art og Talent. Den, der vil sammenligne Gutzkows *Acosta* med Heine's *Almansor*, vil sande de ovenfor udtalte Ord, at det unge Tysklands bedste Mænd i deres bedste Øjeblikke lagde en mandig Alvor for Dagen, som ikke findes hos Heine.

Uriel Acosta har nu i lange Tider været et Yndlingsstykke på tyske Scener. Dets rene Stil, der ved sin Stofbehandling kan minde om Lessings *Nathan*, har Sving og Patos forud for Lessing. Trods adskillige Svagheder — Scenen med Spinoza f.eks. — er dets dramatiske Bygning fast.

Stykket er det af Gutzkows Arbejder, der er nået videst omkring. Det er blevet oversat på alle slaviske og alle romanske Sprog, desuden på Engelsk, på Ungarsk, på Svensk, er tilsidst også blevet udgivet på Dansk.

I Tyskland blev *Uriel Acosta*, som Gutzkow træffende har sagt, et Slags Barometer for de offentlige Tilstande. Såsnart den kirkelige Reaktion var i Stigen, blev det gerne forbudt på en hel Række Scener. Skete et Systemskifte, blev Stykket givet frit. For Østerrig er det betegnende, at det stadig turde gives i Rigets Provinser, medens på Burgteatret Konkordatet med Paven stod i Vejen. Til danske Scener er Stykket, som venteligt var, først nået meget sent, i 90'erne.

Efter 1835 skriver Gutzkow ikke mere noget Barnagtigt eller Umodent. Han er fra nu af den rastløse Arbejder i Literaturen, en Forsker og Skildrer på det kritiske Område, der formåede at bringe mangel Fortidsskikkelse eller Samtidsfigur i Forbindelse med Datidens Krav og Problemer, en skarptseende Søndrer af Strømningerne i Tiden, en Psykolog af Rang i Forståelsen af den enkelte Karakter. Hans *Goethe* (1836) er et tænksomt lille Skrift, nærmest følt som Indsigelse imod Menzel; hans lange Række af Portrætter (*Zeitgenossen*, senere *Säcularbilder*) røber Evner, der sidenhen kom Romanforfatteren til Gode; hans Levnedbeskrivelse af Börne (1840) rejser denne det unge Tysklands Stamfader et Æreminde og gør Front imod Heine, der ved sit ukloge og lidet højsindede Skrift om Börne havde tabt Jordsmon hos den unge Slægt.

En særegen Interesse knytter sig til Gutzkows datidige dramatiske Forsøg, fordi han og Laube var de første tyske Skribenter af Rang, der efter Kleists Dage påny trådte i Forhold til Teatret og tilkæmpede sig en agtet Plads på Tysklands Scener. Gutzkow begynder tungt med nutildags utilfredsstillende, følsomme Dramer. *Richard Savage oder der Sohn einer Mutter* fra 1839 er en eneste stor Overspændthed: en genial engelsk Digter, der er voxet op uden at kende sine Forældre, genfinder sin Moder i en smuk og glimrende, aristokratisk Verdensdame, der ikke på nogen Måde vil vide af ham, men fornægter og forjager ham. Hele Stykket fyldes af hans frugtesløse Forsøg på at vinde denne Moders kolde Hjerter. *Werner oder Herz und Welt* fra 1840 er et borgerligt rørende Skuespil, der drejer sig om den hos Gutzkow oftere varierede Kamp i Mandens Hjerter mellem en ældre Kærlighed og en ny Forbindelse. Heinrich Werner har ladet sig adoptere og adle under Navnet von Jordan, og har forladt en

fattig men henrivende ung Pige for at ægte en Dame af Stand. Men i sine nye, rige Forhold savner han sin borgerlige Ungdoms rolige Studieliv og især sin tidligere Forlovede, ved hvem hans Hjerter endnu hænger. Da træffer han pludseligt hende, Marie Winter, i sit eget Hus, hvor hun er bleven antaget som Opdragerinde. Efter at han i nogen Tid har vaklet mellem sin Hustru og den unge Pige, som det er hans Forsæt kun at elske åndigt, men som han i Virkeligheden elsker langt højere end noget andet Væsen, kommer det til en huslig Krise. Hustruen pukker på sin Ret, en Ret, der afvises af Heinrich. Hans Moral er en højere, friere end hendes, medens hun "gruer for hans Grundsætninger". Endelig overhugges Knuden ved en deus ex machina, idet en ung Ven af Heinrich bliver enig med Marie om at de, for at det engang bestående Ægteskab ikke yderligere skal nedbrydes, vil gifte sig med hinanden. Som man ser, er her Spidsen brudt af det dramatiske Motiv.

Først med *Zopf und Schwert* fra 1843 nåede Gutzkow til at skrive et Skuespil, der med en vis Fornøjelse lader sig se. Stykket har holdt sig på tyske Scener, medens det aldrig har kunnet få fast Fod udenfor Tyskland, fordi det er en Art Nationaldrama. Der banker en Preussers Hjerter deri. Det er Friedrich Wilhelm I og Forholdene ved hans Hof, som Gutzkow har villet fremstille i et historisk Lystspil som de, hvormed Scribe i Datiden gjorde så megen Lykke. Så overfladisk som hos Scribe er den historiske Opfattelse dog ingeniørlig her. Gutzkow har havt Sans både for de værdifulde og for de humoristiske Sider af den gærrige Familietyrans og spartansk strenge Monarks Karakter. Men allerede Lystspilformen gjorde en virkelig Fordybelse i Preusserkongens Væsen umulig. Og desuden lå det ikke for Gutzkow, endnu mindre for Laube, at grave i de historiske Karakterer og Situationer til de stødte på den historiske Sandhed i dens Modsætning til al Vedtægt. De brugte kun det Historiske som Middel til Fremførelse af en mere eller mindre sindrigt slynget Handling. Man behøver derfor blot at tage de første Bind af Carlyle's *Frederik den Store* i Hånden for at møde et så meget mægtigere og mere gribende Billed af den barokke Preusserkonge med de lange Grenaderer, at Gutzkows i Sammenligning svinder ind til en afdæmpet Spøg. Og man behøver kun at blade i Heltinden, Wilhelmine af Baireuths Memoirer for at se, der i Forholdet mellem Faderen og hende ikke var Rum for noget Lystspil. Lader man imidlertid Tanken på det virkeligt Stedfundne fare, så har man her for sig et vakkert Forviklings-Skuespil med en vis historisk Kolorit, der nødvendigvis må bevare preussisk sindede Tilskuers Yndest. *Zopf und Schwert* er et Slags spøgefuldt Pendant til Kleist's alvorlige *Prinz von Homburg*.

Af Gutzkows øvrige Dramer fra Fyrreerne er *Das Urbild des Tartüffe* det, som har gjort mest Lykke, men det er et såre overvurderet Arbejd. Meget nydeligt er derimod det fordringsløse Lejlighedsskuespil *Der Königsleutenant*, som behandler Goethe i halvvoxen Alder og som blev skrevet til hans Hundredårsfest.

Udenfor nærværende Skrifs Ramme falder de enorme kulturhistoriske Romaner *Die Ritter des Geistes*, *Der Zauberer von Rom* o.fl., som Gutzkow forfattede i Reaktionsperioden efter 1848 og som i så høj Grad befæstede hans Herredømme over Datidens Menneskers Sind. De er Forbillederne for den senere lange Række af Spielhagenske Romaner.

Næst Gutzkow står Heinrich Laube som den nye Gruppens betydeligste Mand. Laube (født i Sprottau i Schlesien 1806) er et lydeligt Fysiognomi og et friskt, ufortrødent Talent med strømmende Livlighed, med Sans for hvad der virker og tager sig ud, med Evne til let, men i de fleste Tilfælde tilstrækkelig Karakteristik og fra først af med mange dristige Andenhåndstanker uden Dybde. Han er ikke uden Følelse, ikke helt uden Alvor, men dog mest ejendommelig ved et rask, energisk, praktisk Naturel. Han havde fra 1826 studeret Teologi i Halle og Breslau og havde fra 1832 begyndt en journalistisk Virksomhed i Leipzig. Der var i hans upedantiske Skrivemåde som i hans ydre Optræden noget, der synes at tyde på slavisk Blod i hans Årer. Han yndede som Bursch at gå i polske Snorefrakker, at opfinde geniale Huer og Kapper, og han skrev med en Flothed og Voldsomhed, med en umoden Naturlighed og med en Mangel på Grundighed, der ikke mindede om den lyske Skole. Hans Blod var hedt og løb let; hans Temperament var sangvinsk-kolerisk uden nogen Afskygning af Tungsind.

Som Medlem af et Burschenschaft og fordi han altfor ligefrem havde tilkendegivet sin Samhu med Julirevolutionen og dens Eftervirkninger i Tyskland blev han i 1834 udvist af Sachsen og sat ni Måneder i Fængsel i Berlin. Han har skildret sin Fængselstid direkte i Indledningen til sit Drama *Monaldeschi* — Ensformigheden i hin underskønne Sommer 1834, Indespærringen uden en Bog, med et Bord, en Skammel, en Seng, en Lerkrukke med Vand og et Natbord med Blikredskaber. Indirekte og mere gribende har han malt denne Tid i tredje Del af *Das junge Europa*, hvor Valerius

på møjsomt tilranede Papirstumper nedskriver sine Indtryk under det lange Ophold i et preussisk Fængsel.

For billigt at bedømme hans Optræden efter Forbundsrådets Forbud af hans Skrifter som hørende *Det unge Tyskland* til, må man betænke, at dette Slag ramte ham lige efter hans Løsladelse, og at han, trods sin ængstelige Forsigtighed overfor denne Kendelse, i 1837, kort efter sit Giftermål, for Deltagelse i Burschenschafternes Bestræbelser blev idømt en ny Fængselsstraf. Denne Gang var Straffen mild. Øjensynligt på Grund af Fyrst Pückler-Muskau's Beskyttelse blev Laube dømt til at afsone sin Brøde i et Jagthus på Muskau. For en Celle fik han en Sal; istedenfor et Vindve under Loftet otte Vinduer, der åbnede sig mod tre Himmelegne. Ja endog en kort Spadseretur i den verdensberømte Park blev ham daglig tilladt. Han kunde læse og skrive så meget han vilde; hans Hustru delte hans Fængsel med ham. Fra da af optræder han politisk yderst moderat, ja da han i 1848 vælges ind i den tyske Nationalforsamling, slutter han sig ikke til det republikanske men til det "arvekejserslige" Parti.

Laube begynder i Literaturen som en Elev af Heine. Hans *Reisenovellen* (en lang Række Bind) er direkte Affødninger af *Reisebilder*; men særegent for ham er det, at Påvirkningen fra Heine stadigt krydses med Påvirkning af Heinse. Fra Heine tager han Stilens Kådhed og Esprit, fra Heine stammer tildels også det hos ham undertiden ret ubehagelige personlige Lapseri; men fra Wilhelm Heinse, hvem han i højeste Måde beundrede og hvis Værker han udgav, stammer den uforblommede Sanselighed, der er en formelig Dyrkelse af Kvindens ydre Skønhed, og som altid tager Munden fuld. Kun at denne Dyrkelse af kvindelige Former og Farver, dette Sværmeri for det Kødelige hos Heinse er mere oprindeligt, mere troskyldig bakkantisk, mere oprigtig religiøst, medens man hos Laube stundom såres af en vis Råhed, stundom føler Tilbøjeligheden til at ærgre den gode Borger, stundom stødes af en Art næsten personligt Praleri med Kvindebetvinger-Evner.

Da Laube som gammel Mand begyndte at udgive sine Ungdomsskrifter påny, blev den nye Slægt forbauset over Smagløsheder hos ham, som nogle og fyrretyve År tidligere havde tiltalt Datidens Ungdom, og mangen En istemmede da den strenge Dom, som Emil Kuh kort forinden havde fældet i det Afsnit om *Det unge Tyskland*, som findes i hans Værk om Heibel. Men det er ubilligt over nogle grove og taktløse Enkeltheder at overse Helhedspræget i denne Produktion.

I *Reisenovellerne* er der, så rask de end er nedskrevne, lidet Originalt. Allerede Afsnittet *Leipzig* med dets franske Sympatier og dets Ærefrygt for Napoleon er altfor stærkt påvirket af *Reisebilder*. Også Laube vil have set den store Kejser som Barn, men er dog ikke sikrere derpå end at han lader det henstå som uafgjort, om Synet var Drøm eller Virkelighed; også Laube har (i Kavalleristen Gardy) sin Tambour Legrand.

Men vil man have det fulde Indtryk af Laube's Ungdomsvæsen, bør man gennemlæse hans Roman *Det unge Europa* (4 Bind, 1833-37). Et stort Stykke af hans Udvikling ligger overskueligt for En i denne, nu ikke med Urette glemte, Bog, som kun for Historikeren bevarer en levende Interesse. Dens tre Dele: Poeterne, Krigerne og Borgerne er Arbejder af højst forskellig Art og Værdi.

Den første Del står helt under Påvirkning af Heinses *Ardinghello*. Det er en Prosahymne til Kvindens Skønhed og Kærlighedens Frihed. Formen er svært gammeldags. Man må arbejde sig igennem en Roman i Breve, der omspænder mindst en halv Snes Personers erotiske Skæbner. Men Helhedsindtrykket er det af unge livslystne, livskraftige Mænds stormende, begejstrede Attrå, af unge, dristige eller ømme, Kvinders resolute Hengivelse, af en Slægt, i hvis Årer gløder en Frihedstrang, politisk, social, erotisk, der sprænger alle Former og alle Vedtægter. Vi får et Indblik i en digtet,

romantisk Verden, Laubes Ungdomsdrømmes, hvor der er mange Kræfter, megen ubunden Livsfylde og lutter Illusioner om Verdensfornyelse gennem Revolutioner af forskellig Art. Det er en Roman om skønne mandlige og kvindelige Legemer og Sjæle, hvis Væsen er Oprør mod Kristendom og Ægteskab.

Mellem første og anden Del er øjensynligt en ikke ringe Forandring foregået med Forfatterens Sindelag. Imellem dem falder hans Indtryk af Reaktionens Styrke; mellem dem synes han modnet til Mand. Medens man i første Del neppe kunde holde Personerne ude fra hverandre — Mændene adskilte sig kun ved det mere eller mindre ubændige, erotiske og regeltrodsende Temperament, Kvinderne kun ved Uensartetheden af deres legemlige Yndigheder — føres vi i anden Del ind i en Verden, hvor man har virkelige Frihedsformål af national og politisk Art. Brevformen er her opgivet og der forekommer forholdsvis få Personer.

Det er den polske Opstand som skildres, idet Valerius, en af Hovedpersonerne fra første Del, af almindelig Frihedsbegejstring gør den med. Selve Stoffet har en vis Interesse, om end hist og her altfor meget blot Historisk er optaget. Polakkerne som Folk er skildrede med Blik for deres Ejendommeligheder, upartisk og sikkert: den levende Nationalfølelse hos Høje og Lave, Adels Fordomme og Tyranni, Menigmands Vildskab og Kraft træder frem, som alt dette spejler sig i den tyske Frivilliges Sind. Den Mistillid, han som Fremmed møder, den Mangel på Frisind hos Frihedsmændene, som han iagttager overfor sin Ven, en polsk Officer af jødisk Afstamning, lader ham miste stedse flere Illusioner om den gyldne Fremtid, der vil opstå for Europa i Julirevolutionens Følge. Gennem Bogen drager sig tragiske Stemninger: Vi ser hvorledes Polakkernes Opsving foregår til ingen Nytte og skæbnebestemt ender med det knusende Nederlag, og vi ser hvorledes den unge Jøde Joel trods al sin tapre Stræben efter på Valpladserne at opnå Ligeberettigelse med sine aristokratiske Landsmænd aldrig formår at hæve sig op af sin Stilling som det polske Samfunds Paria. Hans Elskede tør ikke tænke på at række ham sin Hånd; endog en simpel Bonde forsmår hans Deltagelse. Da Oprøret er tilintetgjort, lægger han i Fortvivlelse Uniformen bort for som Sjakkerjøde at vandre fra By til By. De Kristne forstøder ham, Jøderne har han selv længst ved sit Forbund med de Kristne stødt fra sig, Menneskerettigheder har han ikke; så vil han da glemme sine Kundskaber, sin Filosofi, sin Evne til Videnskab og Våbenbrug, og flakke om og handle med Bånd, som hans Forfædre har gjort.

Denne Figur har en særlig Interesse for Danske, da Goldschmidt øjensynligt fra den har taget nogle af Grundtrækkene til Hovedpersonen i sin Roman *En Jøde*, der også bliver polsk Officer under Frihedskampen og ligeledes i fortvivlet Bitterhed, efter at være stødt tilbage overalt, ender udenfor Samfundet som Ågerkarl.

Tredje Del af Laubes Roman *Borgerne* er mindre helstøbt. Interessantest i den er to Træk: at første Dels mest ubændige Helt Hippolyt tilsidst fortvivler over den moderne Verdens Civilisation, der ingen Plads har for den store Undtagelse, men kræver, at Alle skal være lige små, og det Træk, at Bogens næst efter ham videstgående Frihedsentusiast, den fra først af så djærve Constantin, der gik til Paris og sloges på Barrikader i Julidagene, her få År efter optræder som preussisk Overdommer, ubøjeligt fanatisk i sin Strenghed mod politiske Revolutionære. Constantin udvikler vidtløftigt, hvilke Indtryk det er, der har bragt ham til at skifte Overbevisning (Laube har øjensynligt haft levende Modeller til denne Personlighed); imidlertid er Forfatteren dog endnu så betaget af sine Ungdomsidealer, at han lader denne Mand dø for sin egen Hånd af Fortvivlelse over at have sveget disse.

Laube har som bekendt fra Året 1849 og til sin i Firserne indtrufne Død ganske levet for Teatret. Han udviklede sig hurtigt til Tysklands og Østerrigs dygtigste og mest ansete Teaterleder, der som sådan imidlertid bestandig bevarede en Forkærlighed for det franske Skuespil. Hvad han selv har skrevet for Scenen, er det, der længst vil bevare hans Navn.

Blandt den lange Række historiske Dramer, han har leveret, er de betydeligste — det første *Monaldeschi* (fra 1834), *Struensee* (fra 1844) og *Die Karlsschüler* (fra 1847) — betegnende for det unge Tysklands Idealer som de formede sig i Laubes Sind. Det sidste af disse Skuespil er blevet populært og spilles endnu stadigt; de andre er effektfulde Teaterstykker i en nu forældet Smag.

Monaldeschi's Karakter er anlagt med Friskhed. Han er den dristige Eventyrer, som ingen Betæneligheder kender og intet højere Formål har end det at ville frem, leve Livet stærkt og rigt, men som véd hvad Magten er værd, og vil bruge den værdigt: Hippolyt fra *Det unge Europa* i historisk Kostyme. Den virkelige Monaldesco var en ganske uinteressant Personnage, der til Spanierne havde forrådt Kristinas vilde Plan, med en Hær at falde ind i Neapel og fraerobre den spanske Krone Landet. Kristina lod ham da uden Lov og Dom støde ned. Om Erotik var der historisk ikke Tale. Dronning Kristinas meget sammensatte Kvinde-Natur har Laube ikke magtet, skønt der er givet Elementer, af hvilke en fremragende Fremstillerinde vilde kunne få noget Ejendommeligt ud. Men Stykket som Helhed synker sammen under de erotiske Sceners utålelige Sentimentalitet (Monaldeschi elsker romantisk en Frøken Sylva Brahe) og det lider som Kunstværk under Forfatterens Ængstelighed for at såre et Filisterpublikums Sømmelighedsbegreb. De skarpe Kanter er slebne af det historiske Stof for at det kan presses ind i Teaterromantikens Former.

I *Struensee*, det andet af Laube's Dramer, i hvilket Handlingen er henlagt til et nordisk Hof, er der drevet et endnu friere Spil med Historien og de historiske Karakterer. Struensee er her den ædle frihedselskende Reformator, hvis Fejl kun er en altfor stor tysk Humanitet, der ømmer sig ved at udgyde Blod. Var han blot en Smule mindre højsindet og mere hensynsløs, havde han med Lethed holdt sig ved Magten. Hans Svaghed, som fælder ham, er et ridderligt, åndigt Sværmeri for Caroline Mathilde, der ligeså uskyldigt gengælder hans Følelser. Christian den Syvende er bleven en af Tungsind angrebet, men værdig, noget ordknep Monark. Struensee styrtes her af lutter Tyskere, som dels misunder ham, dels harmes over, at han ikke vil opfylde deres urimelige Ønsker, og Stykkets bitre Lære er den, at Ingen er en tysk Åndshelt så gram som hans egne Landsmænd; altid har det været sådan, at — uden Nationalfølelse endogså overfor Fremmede — Tyske har været Tyskeren værst.

Selv om man forsøger at se helt bort fra Bruddet med det Historiske, er den sentimentalt-erotiske, "for alt Ædelt og Skønt begejstrede" Struensee en rent uvirkelig Skikkelse som Parvenu-Minister. Så let har Laube taget sig det endog med Begivenhedernes Gang, at Struensee som en anden Marquis Posa falder for et Skud, der efter Guldbergs Ordre affyres på Slottet hin 17. Januar 1772, da han blev fængslet. Til Forfatterens Undskyldning bør det dog tilføjes, at en Hovedårsag til alle disse Omdigtninger lå i Nødvendigheden af at ordne det Historiske således, at Censuren ikke skulde forbyde Stykket af Hensyn til en venligsindet Magt; hvor skrap den var, får man et Begreb om, når man hos Laube læser, hvorledes Stykket i Preussen ligefuldt i Årevis blev forbudt for ikke at såre det danske Kongehus.

Forbausende er det imidlertid at det aldeles uskyldige og mod Statsautoriteten uendeligt hensynsfulde Skuespil om Schillers Ungdom *Die Karlsschüler* ved sin Fremkomst 1846 forbødes i Østerrig, Preussen, Hannover, Württemberg, Hessen-Cassel, samtlige Storhertugdømmer og flere Hertugdømmer på én Gang. Det indeholder i Grunden ikke andet end en Forherligelse af den tyske Nationaldigter gennem en Fremstilling af de bekendte Vanskeligheder, der mødte ham som ung Regiments-Feltskær i Hertug Karl af Württembergs Tjeneste, og det slutter med hans Flugt fra Stuttgart til Mannheim. Det danner en Parallel til Gutzkows Lystspil om Goethe's Ungdom *Der Königsleutenant*, som det ved dramatisk Liv overtræffer. Atter her er den skarpe historiske Sandhed ofret. Hertug Karls Karakter er mildnet og afdæmpet nøjagtigt som Kong Friedrich Wilhelms i Gutzkow's *Zopf und Schwert*. Dette er Kunst, som ikke blot har været nødt til at tage Hensyn, men som er kommet til Verden under Trykket af en Vedtægt, der har listet sig helt ind i Digterens Sind. Dog dette Sind var let og den Hånd, der har nedskrevet disse Scener, var en let Hånd. Af den Glans, der omstråler Hovedpersonens Navn, er noget faldet på Stykket. Sålænge Schiller bevarer sin høje Folkeyndest i Tyskland, vil man rimeligvis have Fornøjelse af at se denne Omskrivning af hans Ungdoms Historie, en Historie, der rigtignok nu kendes nøjere end da *Die Karlsschüler* blev til. Udenfor Tyskland vil et Skuespil som dette neppe virke.

Næst Gutzkow og Laube er Mundt det hyppigst forekommende Navn, så tidt i Datiden det unge Tysklands Førere nævnes. Som Organ for Gruppens Følelser og Ideer står han omtrent i Året 1835 på sin Højde. I det År udgiver han det af hans historisk fremstillende Arbejder, der ene fik Betydning for Ungdommens Sjæleliv, nemlig Værket *Charlotte Stieglitz, ein Denkmal*. Det henrev Tusinder af Hjerter, vel mest på Grund af sit Stof, men dog også på Grund af den følelsesfulde Behandlings Pietet. Og i det samme År udkom hans *Madonna, Unterhaltungen mit einer Heiligen*, det af alle Mundts Skrifter, der er mest betegnende for det unge Tysklands Følemåde og for hans eget Væsen.

Theodor Mundt, født i Potsdam 1808, var en hengiven Sjæl, Sag og Person hengiven, på én Gang med Sværmeri og med Forstand. Han var ikke blot som Wienbarg en begejstret Natur, men — med mindre Tapperhed ganske vist — en langt rigere og mangesidigere Ånd. Og dog var han en Ånd uden Ægg, en Forstand uden Skarphed, en Fantast uden Gratie, en Skribent uden Konturer, en Stilist uden Fynd. Ene hans Bog om Charlotte Stieglitz har overlevet ham, og det er Emnets Skyld. Han kunde være både hvas og bidsk og uretfærdig, som svage Naturer tidt er eller bliver det, men end ikke hans hvasseste Udfald er Udbrud af noget krigersk Naturel, kun Selvforsvar og Selvhævdelse, grundet på Misforståen af en Modpart, kun ufarlige Stød af en rasende Bede.

Det overrasker den moderne Læser, at et Arbejde som Mundts *Madonna* nogensinde har kunnet betragtes som en farlig Bog. Man må have de Regerendes hele Angst for Skygger i Erindring for at forstå det. Men den kan ikke forsømmes af Nogen, der vil studere Tidsalderen; thi der er noget Typisk i det Udtryk, den giver Ungdommens Tanker og Sværmerier.

Madonna er ved selve sin Formløshed karakteristisk for Mundt og for dem, hvis literære Smag faldt sammen med hans. Det er Lyrik i Prosa, Rejseskildringer, personlige Bekendelser, verdensomdannende Lærdomme om Kødets Æresoprejsning i Kraft af en hidtil ukendt Mystik, Alt lejret om en novellistisk meddelt Kvindeskæbne.

Bogen indledes med en Posthorns-Symfoni, ret velskreven i gammel romantisk Stil, men med et uromantisk Indhold. Den forherliger *Bevægelsen*, det Stikord, Mundt opfandt og hvori han forelskede sig. *Bevægelsen* er for ham hvad for Andre Fremskridtet, Kampen for Frihed var, den nye Tids Løsen. Han taler om *Bevægelsespartiet*; den nye Literatur er ham *Bevægelsesliteratur* (*Bewegungsliteratur*); selve *Madonna* stempler han i en Efterskrift som en *Bevægelsens Bog*. Udtrykket er, som man ser, ret ubestemt og uskyldigt.

Læselig er i *Madonna* nutildags kun den kvindelige Hovedpersons Meddelelse om sit Liv og Levned. Forfatteren træffer hende i en lille bøhmisk Landsby, standser slagen over hendes sælsomme Skønhed, da han ser hende på Gaden som Deltagerinde i et katolsk Festoptog. Ved et Tilfælde tyer han senere på Dagen netop ind i hendes gamle Faders Hus, vinder (ret forrykt) den gamle indskrænkede Mands Hjerte ved den Salvelse, hvormed han fortæller ham om Casanova, der har levet der i Egnen på Slottet Dux, opnåer en Indbydelse til at blive der til Aften og tilbringer en Del af Natten i en sværmerisk Samtale med Datteren, i hvem han finder en Kvinde, der efter hans Forestillinger må kaldes Helgeninde, en verdslig Helgeninde (*eine Weltheilige*) og der som sådan skænker ham et Favntag og et Kys under hede Tårer. Da han den næste Morgen må forlade Egnen, lægger hun snart derefter sit hele Væsen og alle sine Oplevelser åbent frem for ham i en umådelig Epistel *En verdslig Sjæls Bekendelser*.

Den stakkels Pige er et Offer. Fra hendes Fædreneby Teplitz og fra hendes Forældre har en fordærvet kvindelig Slægtning lokket det fattige Barn til Dresden, og har under Skin af at sikre dets Fremtid opdraget det for en rig og fornem Vellystning. Med Indtrædelsen i den voxne Alder skal hun blive dennes Bytte. Alle Forberedelserne er allerede truffet; hun er ved Nattetid indelukket i et Værelse med sin Velgører og Efterstræber, ved hvem hun væmmes — da hun ved en Kraftanstrengelse gør sig fri, bryder ud, og i sin Fortvivlelse tyer til en ung Teolog, der boer i samme Hus og i hvis Værelse hun skimter Lys. Længe har hun elsket ham som han hende. Nu hengiver hun sig med blufærdig Entusiasme til ham, der ikke nænner at støde hende tilbage. Men Dagen derpå begår han Selvmord af kristelig Anger over denne Synd, og den unge Pige må på sin Fod vandre fra Dresden til sin fædre Landsby i Bøhmen,

hvor hun, som har deltaget i en Hovedstads Liv og Adspredelser, nu forsmægter i sin Faders Hytte, Oldingen er lam, desuden trangsynet af katolsk Fanatisme.

Denne Histories Hovedpunkt syntes at være den unge Piges Uskyld i Selvhengivelsen, skønt denne i Verdens Øjne er en Brøde. Fortælleren ser i hende en Helgeninde, en Madonna, Indbegrebet af elskelig og typisk Kvindelighed. En verdslig Helgeninde er hun ganske vist, men, lærer han: der kan slet ikke tænkes Noget, der er mere helligt end det Verdslige, ikke gives Noget, der er mere gejstligt end det. Og han fremsætter sin, hverken nye eller mærkværdige, men en Smule særegent formulerede Lære om den nødvendige Sammensmeltning af Kød og Ånd og om at Modsætningen mellem Gejstligt og Verdsligt nu må falde. "Verden og Kødet må atter genindsættes i deres Rettigheder, for at Ånden ikke mere skal bo i sjette Etage som i Tyskland." Og gennem Fortællingen af en langtudspunden bøhmisk Legende om Libussa når han til sin Jubelhymne: "Den frie Kvinde er suveræn; hun afgøre, hun tale, thi hun tør tale! Og den frie Kærligheds Lykke er sød!"

Mundt var begyndt som Hegelianer, men er her nået til en Omændring af Hegelianismen i Retning af fantastisk Mystik: Christus har sagt, at hans Rige ikke er af denne Verden, og dog er han kommen til os og er selv bleven Verden. Gud har af Kærlighedslyst dykket sig ned i Kødet, og denne Verdens Kød er blevet helliget, idet det blev Gud. Således blomstrer Guds Rige overalt på Jorden, men er ligefuldt, som Christus forkyndte, ikke af denne Verden, det vil sige ikke af den Verden, der blot er Kød og som ikke vil inddrage sig med Tankens frie Bevægelse. — Vidtløftigt tumler Mundt nu som en ikke ret udlært Pedant med en Polemik mod "det Dennesidige", der er uden "det Hinsides" og mod "det Hinsides", der ikke vil vide af "det Dennesidige", og ender så i Begejstring for hvad han kalder *Billedet* (modsat åndløs Materie og legemløs Ånd): "O I Filosofer! hvad der mangler Eder, det er Billedet ... jeg kæmper for Billedets Genindsættelse i dets Rettigheder!" (Th. Mundt: *Madonna* S. 142. 274, 326, 374. 406.)

Var nogen Mand ikke anlagt til Fører og Mester for Andre, så var det denne salvesfulde Forkynder af altfor indlysende Sandheder. Han har siden da skrevet en lang Række af historiske Romaner — en endnu meget længere Række leveredes af hans Hustru under Navneskjulet Louise Mühlbach — desuden et ikke ringe Antal af kritiske og literaturhistoriske Skrifter. Iblandt disse er et af de bedste hans *Geschichte der Literatur der Gegenwart* 1842, fordi Forfatteren der taler om hvad han kender tilgavns; men også denne Bog er som alle hans andre et formløst Arbejde, fuldt af ubehersket Stof og plettet af kun tilsyneladende dybsindig Åndrigthed. Således finder han her en særegen Betydning i at Hegel netop blev bortrevet af Cholera: Hegels Åndssystem, siger han, var et Alt udjævrende Middelvels-System som Casimir Periers, derfor måtte de begge dø af denne Alle nivellerende Sygdom. Den må betragtes som det fysiske Udtryk for Tidens almindelige Kval. Livet havde af Angst og Uro ført Krig mod sine egne Indvolde og bødede nu tilsidst for sin Attrå efter at erkende og begribe sig selv, med den sidste mulige Handling af Selvgranskning: den at spy sig selv ud. (Mundt: *Litt. der Gegenwart* S. 355).

Den især som Teaterdirektør bekendte Feodor Wehl har i et Skrift *Das junge Deutschland*, som mest består af Breve til Udgiveren, bestræbt sig for at give Læseverdenen en bedre Idé om Mundt end den i vore Dage fremherskende, og det er lykkedes ham at bibringe os den Forestilling, at Mundt var en Mand med en god Vilje, ikke få Kundskaber og ikke ringe Varme for det, han følte sig tiltalt af. Men for nogen betydelig Kraft vil denne Skribent aldrig kunne gælde.

I Grunden er de Forfattere af anden Rang, der som Gustav Kühne, Hermann Marggraff og Alexander Jung, danner det unge Tysklands Bagtrop, lige så fremragende og interessante som han. De er alle som han halvt publicistiske, halvt digteriske Talenter. Det er Mænd med Karakter, med Dannelse og udpræget stilistisk Evne, gennemtrængte af de samme Grundforestillinger, som findes hos Mændene i første Linje.

Den der f.eks. vil gennemlæse Kühnes *Weibliche und männliche Charaktere* (fra 1838) overraskes behageligt ved Fremstillingens Sving og Glans, ikke mindre end ved Rigtigheden af de Domme om offentlige Personligheder, som fældes. Hans Heltinder er som alle disse Mænds: Rahel, Bettina, Charlotte

Stieglitz, han ser på dem med sine egne Øjne og skildrer dem med Begejstring, uden Fraser. De Digtere han særmærker og forherliger, er ikke blot store Fortids-Radikale som Shelley, ikke blot hele Rækken af Datidens Friheds-Lyrikere fra Anastasius Grün til Karl Beck, men så rolige Ånder som Rückert og Chamisso. Han er vel uden stærk Originalitet, men også uden Ensidighed og Fordomme.

Det samme kan siges om Hermann Marggraff. Hans Bog *Deutschlands jüngste Literatur- und Culturepoche* (1839) går i det unge Tysklands Spor, men Forfatteren har forbeholdt sig sin fulde Selvstændighed. Han er en tænksom, kritisk prøvende Mand, der skriver godt for sig, altid naturligt, undertiden åndrigt, og hvor han fejler, er det langt snarere på Grund af hans samfundsbevarende Øjemed, end på Grund af altfor vidtgående Modernisme.

Når man da ikke netop søger den nye Gruppens *enfants perdus*, og sådanne har enhver Retning, kan man ingenlunde sige at den gav Anledning til de lidenskabelige Angreb, for hvilke den blev Genstand. De stærkeste Overdrivelser og Smagløsheder er gennemgående på Angribernes Side, ikke på det unge Tysklands.

En sådan Angriber var den dengang aldrende Tieck. I flere af sine Noveller gjorde han Udfald mod *Det unge Tyskland*, direkte retter han sin Satire imod det i Novellen *Der Wassermensch*. Rigtignok er Karikaturen her så grov, at Virkningen forspildes.

Den unge Florheim, der repræsenterer den Ungdom, Tieck vil tillivs, er halvgal af Begejstring for Franskmand og for Jøder; han viser sig som Frihedsmand og Demokrat i Ytringer, til hvilke en normal Skoledreng vilde være altfor moden. Han vil, at der aldrig man gives nogen Concert, på hvilken ikke Marseillaisen spilles — for at Menneskene ikke skal glemme hvad der er Hovedsagen. I alle Bøger, selv i Kogebøger, vil han have Billeder anbragt af de vigtigste Frihedshelte som Mirabeau, Washington, Franklin, Kosciuszko. I Almanakkerne kræver han Månedens Juli's Navn trykt med røde Bogstaver for at holde Erindringen frisk om den glørværdige Julirevolution, og han håber, at "alle Ædle" vil forene sig om at lade Substantiverne Fyrste, Herre, Konge, Hertug, Greve, Junker osv. trykke med små Forbogstaver for således at vise Ringeagt for disse Begreber.

Da Geheimeråden, som i Novellen repræsenterer den forstandige Konservatisme, spørger Florheim, hvorledes han og hans (Sie, die Sie sich das junge Deutschland nennen) håber at gennemføre deres Planer mod det Bestående, svarer denne naivt: Ved evindeligt Skælden ud på alt det, som står os i Vejen. Og han udvikler, at således behandlede de allerede den gamle Goethe i hans sidste Leveår — en Vending, der ganske strider mod Sandheden — nu, da de er Bevægelsens Parti og allerede har bemægtiget sig de fleste og mest læste Blade, er de i Stand til at stifte et usynligt og dog åbenbart Forbund, der strækker sig over hele Tyskland, slår enhver Forfatter ned, der ikke hører til dem, og ved hensynsløs Brug af den gensidige Lovprisning driver dem alle i Vejret. (L. Tieck: *Gesammelte Novellen*. Breslau 1835, I. 38, 79.).

Virkeligheden så ganske anderledes ud. Karikaturen har her den dobbelte Fejl, ikke at ligne og ikke at være morsom. Mundt tog en åndrig Hævn over Tieck, da han nogle År derefter gav det første Stød til Opførelsen af Tiecks Eventyrkomedier i Berlin.

Kapitel 23

Rahel, Bettina, Charlotte Stieglitz

Hverken Fremstilling af Forholdet mellem Literaturen og Politiken eller den af de literære Begivenheders Gang eller Tegning af de vigtigste Mandskarakterer i del unge Tyskland afslører tilstrækkeligt det Sjælelige i Tiden.

Hvad der gøres og hvad der sker, er udvortes Udslag. Hvad der frembringes i Bogverdenen, søger nødvendigvis det Virkningsfulde, må til en vis Grad stilisere og sætte i Relief allerede for Tydelighedens Skyld. Vil man komme under Vejr med hvorledes der i en vis Tidsalder åndeligt er bleven *levet*, så må man stræbe at komme de følede Personligheder så nær som muligt, og man må ikke forsømme at fuldstændiggøre det Indtryk, man modtager ved Iagttagelsen af Tidens ledende Mænd med Studiet af hine Års typiske Kvindeskikkelser.

Hvor der føles mere og virkes mindre, hvor Formningsevnen er for svag til at løsne det Frembragte helt ud fra Personligheden, men hvor Oprindeligheden dog er stor, der når Forskeren lettest ind til Livskilderne i en Tidsalder. Et Brev fra en rigtudrustet Kvinde fører mere ligefrem ind til det levende Menneske og dets virkelige Følemåde end en politisk Tale eller et Sørgespil.

Ingen af de få store Kvinder, som behersker Ånderne i dette Tidsrum, har frembragt noget Kunstværk, ingen af dem har endog blot forsøgt derpå. De har hverken skrevet Romaner eller Afhandlinger. De har, også literært, virket umiddelbart ved deres Personlighed og har øjensynligt ikkun formået at sætte Sindene i så stærk Bevægelse, fordi Tidsalderen fandt noget af sit inderste Væsen udtrykt i dem. Deres Naturer er uplastiske, uhåndgribelige, der er noget Utydeligt, Udvisket ved deres Åndslivs Konturer; men er det end derfor vanskeligt at skildre deres Sjælepræg, så er det des lettere at føle Tidens Puls i deres Ytringsformer.

Gennem dem indser man, at den Idé, der ligger til Grund for de Bedstes Liv i denne Tidsalder og som giver sig Udslag i Oppositionen mod Regeldyrkelse og Vedtægtstvang, er den, at det Eneste, som er en tænksom og følelsesfuld Ånd værdigt, det er at opfatte de menneskelige Forhold på en selvstændig og oprindelig Måde, og at grunde sin Opførsel på denne Opfattelse. Det var en Idé, som allerede var gammel i tysk Kultur, den stammede fra Herder, den var taget i Arv af alle Naturevangeliets Forkyndere deriblandt af Heinse, som slog så stærkt ned i enkelte af det unge Tysklands Mænd, men den var dog især udfoldet og bragt i Anvendelse på alle Livsområder af Goethe. Ved at studere Tidens mest ejendommelige Kvindeskikkelser, opdager man, at det, der fra 1810-1836 dybest inde var sket, det, som var Tidens underjordiske, underfundige Hemmelighed, det var, at Goethes Verdensanskuelse Punkt for Punkt havde fortrængt den kirkelige og bemægtiget sig alle store Instinkter og virkelige Begavelser i Tiden.

Den uden Sammenligning betydeligste Kvinde, som i Trediverne og Fyrreerne sysselsætter de åndeligt Interesserede i Tyskland, er Rahel Varnhagen von Ense. Hun dør i Marts 1833, og 1835 udgiver hendes Mand i tre Bind det Udvalg af hendes Breve og Dagbøger, der åbenbarede den store Læseverden hvad hun havde været. Denne Offenliggørelse fulgtes efterhånden af en lang Række andre, der havde hende til Midtpunkt.

Langt mindre genial, men langt talentfuldere end Rahel var Bettina von Arnim, der i Året 1835 udgav det opsigtvækkende Skrift *Goethes Brevvexling med et Barn*, som modtoges med Begejstring.

Medens Rahels Navn erindres på Grund af hendes mangeårige, uafbrudte, men rent private Virken i det Stille, og medens Bettinas Navn har Glans af hendes glimrende Talent og funklende Vid, erindres den tredje Kvinde, som gjorde dybt Indtryk på Datidens Mænd og Kvinder, alene på Grund af en Handling, et Selvmord. Det er Charlotte Stieglitz, der i December 1834 dræbte sig selv, og hvis Livshistorie, Optegnelser og Breve i 1835 blev forelagte Læseverdenen af Theodor Mundt. Hun blev

strax Genstand for talrige Studier og Forherligelser af den unge Skole. Især har Gustav Kühne karakteriseret hende smukt. Det var desuden, som ovenfor nævnt, hendes Død, som gav Anledning til Gutzkows *Wally*.

Rahel Antonie Frederike Varnhagen (født Levin, senere bekendt under Familienavnet Robert) kom til Verden i Berlin 1771. Hun synes forsåvidt at tilhøre et helt andet Tidsrum end Julirevolutionens; men først efter sin Død blev hun en offentlig Personlighed og trådte gennem det trykte Ord i Forhold til Publikum og Datidens Skribenter, Hun var et af de sjældne Væsener, der i Kraft af en ufortabelig Sindets Friskhed forstår Alt og Alle, føler med de mest forskelligartede Individualiteter og Retninger, besidder det Blik, der er Blik for det Væsenlige, og i Kraft af deres mangesidige uopslidelige Sympati indtil deres Død beundres og vurderes ligeligt af de Bedste blandt Yngre og Ældre. Rahel var hyldet af Karl Gutzkow, som hun havde været hyldet af Schelling og Friedrich Schlegel, af Schleiermacher og Wilhelm von Humboldt. Hun havde været glødende Patriot under Frihedskrigen, forestået Hospitaler i Berlin og Prag, og hun blev beundret af Heinrich Heine, der helligede hende, den 50årige, det lyriske Intermezzo i *Buch der Lieder*. Hun, der havde omgædes Århundredskiftets ypperste Mænd som Fyrsten af Ligne, Fichte, Prins Louis Ferdinand, Fouqué og endnu mange andre fortroligt, hilsede til sine Omgivelsers Forbauselse endnu Victor Hugo's *Orientalere* og Saint-Simonisternes Skrifter med levende Glæde. Der er noget Stort ved dette Liv, så udramatisk det end er.

Man aner Mangesidigheden af hendes Væsen, når man gennemgår de så aldeles forskelligartede Personligheder, hun stod i nær Forbindelse med. Der er i hende på én Gang Dybder, der endnu overrasker, og Uklarheder, et moderne Menneske Intet kan gøre ud af. Hendes Væsens Trolddom har været det Mundlige, Øjeblikkelige, den lejlighedsvis faldne Ytring; det er derfor ikke let at genfremstille den nu. Stærkt har hun virket udadtil, men dog var hendes egenlige Liv ganske indadvendt; hun var i sit Åndsliv afgjort aristokratisk, og dog så god, at hun i Kraft af denne Godhed havde Tanke for de Fjerneste.

Som en ung Pige uden Skønhed og ganske blottet for Talenter voxer hun op i Berlin i sin Faders, en rig jødisk Købmands Hus på en Tid, da den jødiske Stamme endnu ingensomhelst Borgerrettigheder havde. 25 År gammel er hun allerede et betydningsfuldt Medlem af det højere Selskab i Hovedstaden; fra sit 30. År til sin Død er hun Midtpunktet for Berlins og et af Midtpunkterne for hele Tysklands Intelligens. Hun tiltrak ved sit Væsens Oprindelighed. Alle Mennesker ønsker og ynder jo at se deres Væsen afspejlet i et større Menneskes Sind, alle attrår Medfølelse, alle vil forstås. Og instinktivt sporede de, der kom hende nær, Fyrster og Adelige, Diplomater og Filosofer, Digtere og Videnskabsmænd, at denne unge Pige med den lette, yndefulde Skikkelse, med de fine og fyldige Lemmer, med det lidende Udtryk i Ansigtet under det tykke krøllede Hår og med det dybe og faste Blik i de mørke Øjne, var deres Fortrolighed værdig, og det af den ene, men tilstrækkelige Grund, at hun var uden alle Fordomme.

Hun omgås med Glæde en dejlig Hetære som Pauline Wiesel, Prins Louis Ferdinands Veninde; hun er på en Gang hendes, hendes cyniske Mands og hendes fyrstelige Elskers Fortrolige. Hun holder oprigtigt af en reaktionær Vellystning som Friedrich Gentz; hun lykønsker ham med Varme, da han, over 60 År gammel, har vundet Fanny Elslers Kærlighed; hun ser i ham det lysende Prosatalent og Politikeren, der i et afgørende Øjeblik har haft national Betydning. Menneskene er for hende på Goethe'sk Vis Naturfrembringelser.

At hun imidlertid, strengt sædelig og politisk frihedselskende, som hun var, havde kunnet hæve sig til en sådan Højde af Fordomsfrihed og opnå en så vid Horizont, det beroede på, at hun var født på et Fristed udenfor Samfundet, nemlig i et velhavende jødisk Hus i Berlin.

Et Par Århundreder igennem havde i det gammeldags stive, intolerante Preussen de fremmede, foragtede, krumnæsede Familiefædre siddet i Vexelerbutikene og uden Sans for andet end Penges Værd lagt Thaler på Thaler, købt Obligationer og tilsidst nu og da lånt Fyrsterne Penge. De var i al deres Rigdom uvidende, rettroende, overtroiske. Så brød i Oplysningstiden Moses Mendelssohns Virksomhed ind over dem. Deres Religiositet blev en ædel Fornufttro, og de forstod, hvad Kundskab og Dannelse

betyder. Ved det attende Århundredes Slutning allerede havde de givet deres Sønner en helt ny Opdragelse, og samtidigt begyndte man at se på disse Sønner som på Væsener, mod hvilke man havde en Uret at gøre god igen. Og denne Sønnernes Slægt åbnede da på én Gang deres hidtil lukkede Huse.

De lignede ikke de knebne, spidsborgerlige Berliner-Lejligheder. Rummelige Værelser med tykke østerlandske Tæpper; hist og her et kostbart Maleri, afhændet til Faderen eller Bedstefaderen af en eller anden Fyrste i Pengeforlegenhed. Et Bord med udsøgt Køkken, fine Vine, Fade af Guld og Sølv, Glas af det reneste Krystal, der funkede på kniplingsbesatte Duge. Hustruen og Døtrene udrustede med en højere og finere Dannelse end ellers Damerne af Borgerstanden, med levende Interesse for Teologi, Filosofi og Musik, og hurtigt udviklede ved det blandede Selskab, der søgte derhen. (Karl Hillebrand: *Zeiten, Volker und Menschen II, V: Aus dem unzünftigen Schriftthum Deutschlands*. — La société de Berlin. *Revue des deux mondes* 1870.).

Thi her mødtes som på et neutralt Jordsmon alle de, hvem Samfundet ellers holdt ude fra hverandre, Medlemmer af de forskellige Stænder og Kaster, med en stor Del af dem, som Samfundet udelukkede. Intet borgerligt Hus i Berlin modtog dengang en fremmed eller indenlandsk Skuespillerinde; her modtoges Teatrenes Damer på lige Fod med de andre Gæster. I andre borgerlige Huse kom Prinserne ikke, om så blot fordi de kedede sig der. Her kom de lokkede af Tonens Ligefremhed og Damerens Vid. Det var en Zigeunerverden uden Bohémelivets Råhed. Det var det første Gennembrud af Verdensborgerånden i det gammelpreussiske Berlin.

I disse Krese voxer Rahel op. Allerede et enkelt Venskab udmærker hende, det med hendes Jævnaldrende, den daværende Ungdoms Helt, Prins Louis Ferdinand, Søn af Frederik den Stores yngste Broder, en ridderlig og kunstnerisk Natur med dumdrigtig Mod og forfløjne Sæder, en ypperlig Musiker og ypperlig Ryttergeneral. Goethe har skildret ham i sin Bog om Feltoget 1793. Franskdannet var han som alle preussiske Prinser den Gang, og det i den Grad, at han (som man af hans offentliggjorte Breve ser) ikke kunde skrive Tysk bogstavret, men han var ligefuldt en lidenskabelig Fjende af Napoleon og brændte efter at måle sine Tropper med hans. Som i sin Tid Prinsen af Homburg trodsede han en Ordre om Tilbagegang og lod sig i sin Harmen over Nederlaget ved Saalfeld — negtende at flygte, negtende at overgive sig — hugge ned af franske Husarer. Han betroede Rahel sine vilde Kærlighedseventyr og fandt under sin Sorg over en uværdig Elskerinde Trøst i stille, fornuftige Samtaler med hende som med en Søster.

Ikke altid kunde hun give Andre Trøst. Hun trængte i sin Ungdom selv altfor stærkt dertil. Hun var af Naturen i den Grad nervøst pirrelig, at hun kun med stor Vanskelighed som Barn blev holdt i Live: "Blot Luften er for tæt eller for tynd, for varm eller for kold, så er jeg syg. End mere syg er jeg ved den mindste Sindsbevægelse. Det er umuligt at være mere ømtålig." Næsten ethvert af hendes Breve har ved Siden af Datoen den nøjagtigste Beskrivelse af Vejrliget og Temperatur. F.eks.: "Fredag 14. Marts 1828. Gråt. Sydvestvindsvejr, fugtigt og dog tegnende til Forår, uden imidlertid at indbyde til Spadseren. Duer flyver. Der viser sig nu og da blå Vinduer på Himlen, og de lader hist og her, som netop nu, Dagslyset trænge igennem." Eller: "23. Marts 1829. Klar Sol, som har brudt igennem; iskold, skarp, afgjort Nordostvind. Thiergarten utilgængelig og ikke ganske fri for sin Is." Eller: "17. April 1830. Middag; efter Regn Forårsvejr, Træerne grønne, men endnu ikke grønne. Mit bedste Øjeblik i Året, uden Fluer eller Myg, uden Hede. Foråret nærmer sig; det til vifter os tusind Erindringer og Forhåbninger, der aldrig bliver opfyldte, men på hvilke vi har Krav."

Sådanne Ånder fortjener og vækker lige så megen Medlidenhed som Beundring. Hendes Ven W. v. Burgsdorf skriver til hende: "Da jeg så Dem for første Gang, blev jeg slået af, at De måtte være bleven opdraget af langvarige Lidelser." Det var sandt, hun havde haft et sygeligt Legeme, en tungsindig Ungdom, en hård Fader og havde lidt tidlige Ydmygelser. Hun var — på en næsten uværdig Måde — ulykkelig over at være født Jødinde; hun kalder det en Dolk, som et overnaturligt Væsen i Fødselsøjeblikket har stødt i hendes Hjerte. Der rørte sig ikke en Fiber i hendes Væsen for det Religionssamfund, i hvilket hun ved sin Fødsel hørte hjemme. Erindringerne var da endnu friske om

Fanatismen i det og Fanatismen imod det. Endnu i 1756 havde den jødiske Menighed i Berlin udstødt et Barn af Byen, fordi det havde båret en Bog for en Kristen. Og på den anden Side havde endnu Moses Mendelssohn ikke kunnet gå ud med sine Børn uden at forfølges af Stenkast.

Hendes Fader havde i hendes Opvæxt sat al sin Forstand og Karakter ind på at knække det skrøbelige Barns Egenvilje, og kun ved sit spændstige Sinds ualmindelige Styrke lykkedes det hende at bevare sin Ejendommelighed. Hun havde tidligt Indtrykket af at have lidt så meget, at der ikke mere var noget i hende, som kunde knækkes eller brydes.

Det var uundgåeligt, at et sådant Væsen måtte elske med Heftighed og lide Kvaler under sine Forelskelser, lidenskabelig til det yderste som hun var. Og to Gange led hun, da hun elskede heftigst, den bitre Skuffelse, Følelsen af at blive stødt ned som med en Morderkniv og at leve i Årevis med Kniven i sit Sår.

24 År gammel havde hun knyttet sig med hele sin Sjæl til den et År yngre Grev Karl von Finckenstein, Sønnen af en preussisk Minister. De to unge forlovede sig, og Rahel levede nogle År udelukkende i denne Kærlighed. Hendes Forlovede var god, forelsket, hengiven, men svag af Karakter. Han meddelte hende de Plagerier, han var udsat for af sin fornemme Familie, der misbilligede dette Forhold til en Ikke-Jævnbyrdig og forsøgte at få ham til at opgive det. Dybt såret i sin Stolthed gav hun ham hans Ord tilbage. Skønt hun ved sin overlegne Personlighed kunde have overvundet hans Betæneligheder, ifald hun vilde have sat sit Væsen ind derpå, stillede hun ham strax aldeles frit, og han var svag nok til, så indtaget han end var i hende, at modtage sin Frihed. Aldrig forvandt hun denne første dybe Ydmygelse.

Der gik tre År, og hun blev forelsket påny, denne Gang flammende, helt med Sjæl og Sanser, og hendes Følelse blev gengældt. Hun forlovede sig anden Gang med Don Raphael Urquijo, en udmærket dejlig ung Legationssekretær ved det spanske Gesandtskab i Berlin. Forholdet varede, lidenskabeligt fra begge Sider, et Års Tid. Men Naturerne var altfor ulige, han hende altfor underordnet. Han pinte og krænkede hende med Skinsyge i den Grad, at hun brød for at bevare sin Menneskeværdighed, men med en Følelse af Tilintetgørelse indtil Vanvid, af Ensomhed og af at være udsat for al Livets Kulde uden det Værn derimod, som hun med sit Kvindehjerter mindst kunde undvære.

Da hun var bleven forladt af Finckenstein, foreslog man hende et Fornuftparti. Hun svarte: "Jeg kan ikke gifte mig, thi jeg kan ikke lyve. Tro ikke, jeg er stolt deraf, jeg kan ikke, som jeg ikke kan spille på Fløjte ... Han måtte ingen Fordomme have; ellers holdt jeg det ikke ud ... Det gik heller ikke an, at han var dum og tvang mig til at lyve og lade, som beundrede jeg ham. Jeg må kunne sige alt, hvad jeg vil."

Da hendes Hjerter nu længe savnede den dybeste Tilfredsstillelse, levede hun des lidenskabeligere for sine åndelige Interesser. Men hun stødte på den Vanskelighed, at hun intet Ordenligt havde lært. Hun plejede at tale om sin tykke Uvidenhed. Uvidende var hun selvfølgelig langt fra at være; men så meget er utvivlsomt, at noget dybere Indtryk af, hvad Videnskab er, har hun aldrig modtaget, og aldrig har hun havt en videnskabelig Tanke.

Man havde lige så lidt lært hende Jødedom som Historie og Geografi. Hun siger etsteds, at hun er voxet op som et Træ i Skoven og intet har kunnet lære, en Religion så lidt som Resten. Hun dannede sig da sin egen Religion, som Karl Hillebrand med Rette har fundet beslægtet med den, som Schopenhauer satte i System, idet hendes Tanker om en Vilje i Naturen, om Verdens-Elendigheden, om Medlidenheden som den eneste Kilde til Moral er beslægtet med hans. Hendes Religion havde sin Mystik. Hun beundrede meget Angelus Silesius og Saint-Martin; hun var lidenskabelig Panteist som Goethe. Hun optegner den tyske Mystikers Vers:-

Alle Tugenden sind eine Tugend.

Schau, alle Tugenden sind ein ohn' Unterscheid,

Willst du den Namen hör'n? Sie heisst Gerechtigkeit.

og skriver derunder:-

Weil sie Wahrheit ist. Einfach, Unpartheilichkeit, Selbstlosigkeit, Austheilung für Alle.

Hun så altid Enheden, Helheden. Der var noget af en delfisk Præstinde i hendes Natur. Skade, at hendes løsrevne Ord for os Efterlevende så tidt er dunkle Orakelsprog.

Hun var — siger Hillebrand — fuld af Overbærenhed mod de Brødefulde, af Sympati med de Ringe, af Medlidenhed med de Fattige og foragtede kun ét, den korrekte Middelmådighed, men viste åbent denne Foragt, selv om den skabte hende Fjender.

Hun sad hen og blev en gammel Pige, dog uden at Årene bevirkede nogen Forandring i hendes Udseende eller formindskede den Magt, hun udøvede. Ti År igennem stod hun i den ømmeste Brevvexling med sin senere Ægteherre, Varnhagen von Ense. Han var fjorten År yngre end hun, først en tapper Officer, senere en dygtig Diplomat, tilsidst en ypperlig, stærkt fronderende Skribent, og måtte udmærke sig i Krig og Fred, før han uden at blive overset kunde tænke på at optræde som hendes Brudgom. Med ham giftede hun sig 42 År gammel og levede endnu 19 År i et fuldstændig lykkeligt Ægteskab med ham.

Sin afgørende literære Betydning har Rahel derved, at det var hende, der først i Berlin fornam og udtalte, hvad Goethe var værd. Længe inden der endnu havde dannet sig en literær Mening om denne Livssag for tysk Kultur, var Rahel gennemtrængt af Goethes Genius, fortryllet af dens Magt og forkyndte Enhver, med hvem hun trådte i Berøring, at denne Mand var uden Sammenligning med andre, den højeste Ånd, den indsigtfuldeste Rådgiver og Dommer i Livets Anliggender. Det skete på en Tid, da Goethe endnu var en blandt mange i Hoben af Forfattere, og da andre i Rang og Ry sattes langt over ham. Længe inden Brødrene Schlegel kritisk fastslog Ærefrygten for Goethe som ubetinget, havde Rahel allerede indført Dyrkelsen af den store Uforståede og Miskendte i sin Vennekres i Berlin, til alle Sider prist hans lysende Ord og betegnet hans Navn som et helligt og indviet Navn.

Hun er så lykkelig at træffe ham, kun 24 År gammel, 1795 i Teplitz. Af et Brev fra David Veit til Rahel kan man se, hvad Goethe har sagt om hende: "Ja, det er en ung Pige med overordenlig Forstand, som altid tænker — og med Følelser — hvor finder man det? Det er noget sjældent. Vi var bestandig sammen, vi har levet meget venskabeligt og fortroligt sammen." Til Franz Horn sagde Goethe: "Det er en ung Pige, som er rig på Kærlighed. Hun er stærk i alle sine Følelser og kaster dog enhver Ytring let hen det første gør, at vi beundrer den store Oprindelighed i hende, det andet gør denne Oprindelighed elskværdig ..."

Da Rahel erfarer det, skriver hun: "Hvorfra véd han, at jeg har Følelse? Ingen har jeg i mit hele Liv mindre kunnet vise mig for, som jeg er, end for ham. Dog lad mig tie. Han er Goethe. Og hvad han føler og siger er sandt. Også hvad han siger om mig, tror jeg ... Ser De ham, Horn, så hils ham fra En, der altid har tilbedt ham, forgudet ham, selv da Ingen roste, forstod, beundrede ham. Og hvis han undrer sig over, at en stille ung Pige sender ham en sådan Hilsen, så lad ham forstå, at hun i den Grad ærer ham, at hendes Ærbødighed har forhindret hende i at sige det. Sig ham, at det ikke er Affektation, men Blommeblødhed. Hvad kan jeg for, at Andre affekterer, hvad jeg mener i Alvor. Har jeg ikke Ret? Ja, jeg tilbeder ham."

Og nu sker der Intet, gøres ikke det ringeste Forsøg fra Rahels Side på at træde i Forbindelse med Goethe, knytte Brevvexling med ham eller lignende. Aldrig omtaler hun hans Person, bestandig kun hans Geni. Der går tyve År, og hun ser Intet til ham. Engang i 1811 sender Varnhagen Goethe nogle Optegnelser af Rahel om hans Poesier. Han bliver slået af det Læste, karakteriserer Forfatteren som en mærkværdigt opfattende, forenende, efterhjælpende, fuldstændiggørende Natur, der med ét Slag begriber — men efter Rahels Anmodning til Varnhagen erfarer han ikke, fra hvem dette Håndskrift stammer. Først 1815 i Nærheden af Frankfurt ser Rahel Goethe igen. Der er noget Rørende ved dette

Sammentræf. Goethe er nu 66 År gammel. Han er i Besøg hos sin Veninde Marianne von Willemer (hans Diwan's Suleika) på Willemers Gård Die Gerbermühle. Rahel er i Frankfurt, har tilfældigvis set ham på en Køretur med hans Værtsfolk og er i sin Skræk, sin Glæde kommen til at råbe højt: Der er Goethe.

Der er som sagt gået tyve År. Det er den 8. September om Morgen. Rahel har havt noget ondt i Øjnene, er stået senere op end sædvanligt, står i Negligé og børster sine Tænder, da Kl. 9¼Værten kommer og siger, der er en Herre, som vil tale med hende. Han har givet hendes Pige et Kort. Det er Goethe's. Og af Ærefrygt, for at han ikke skal vente, giver hun sig ikke Tid til at klæde sig ordenlig på, til at gøre sig smuk: "Jeg lod ham træde ind nedenunder og kun vente så længe, som jeg behøvede til at knappe en Jakke om mig. Det var en sort vatteret Jakke. Jeg ofrede mig selv for ikke at lade ham vente et Minut. Det var den eneste Tanke, jeg havde. Heller ikke undskyldte jeg mit Toilette, jeg takkede ham kun. Jeg undskyldte mig ikke; thi jeg mente, han måtte vide, at jeg helt forsvinder, og at der kun tages Hensyn til ham. Det var — desværre — mit Hjertes første Bevægelse. Nu tænker jeg med den heftigste, mest komiske, mest pinefulde Anger anderledes."

Hendes forsømte Påklædning, hendes Følelse af Uskønhed og Utækkelighed nedslog hende; hun sagde intet, som duede. Efter en så mangeårig Kærlighed, en sådan Leven i ham og Længsel efter ham fik hun ham for eneste Gang at se nogle Øjeblikke i Enrum, og så gik det sådan: "Og hør nu helt ud," skriver hun til Varnhagen, "hvor latterlig jeg var. Da han var borte, klædte jeg mig rigtig smukt på. Alt vilde jeg nu indhente og oprette. En skøn hvid Kjole med høj, smuk Krave, Kniplingsslør, mit Shavl fra Moskvá ... og nu kan jeg sige, som Prins Louis skrev til mig: Nu er jeg mellem Brødre 10,000 Thaler mere værd. Goethe har besøgt mig."

Rahel, der efter tyve Års Venten, efter et Livs Beundring modtager Goethe i vatteret Jakke hellere end at lade ham vente i fem Minutter, det er som Enhver vil indrømme, et Højdepunkt af kvindelig Heroisme. Denne Scene bliver efter Gennemlæsningen af mange Bind Rahel-Literatur tilbage i Ens Erindring som den afgørende. Den giver Målestokken for hendes Ærefrygt, hendes Forståelse og hendes Evne til at overvinde sit Køns mest berettigede Forfængelighed.

Det er Skade, at et Væsen med så sjældne Egenskaber manglede alt Talent, al formende Evne, enhver Plastik. Nu ligger de fine og dybe Indfald, hun har havt, spredte som blotte Bemærkninger i Breve og Optegnelser af privat, for Efterverdenen ligegyldig Natur. Rimeligvis holder nutildags kun begejstrede Kvindesagskvinder ud at læse større Partier af hende i Træk.

Men hendes Væsen var ikke af kunstnerisk Art. Det var Sandhedskærlighed. "Jeg har," siger hun, "i denne Verdens store og almindelige Elendighed viet mig til én Gud, Sandheden, og hver Gang jeg er bleven frelst, er jeg bleven det ved ham." Hun var fast og pålidelig i sine Venskabsforbindelser, men selv med Fare for at nedsætte sig i Andres Omdømme tilstod hun, når en Følelse i hendes Sjæl var slukt, og skammede sig ikke derover. Med hendes Sandhedskærlighed stod hendes Væsens Simpelhed i Forbindelse; hun gav sig ikke ud for at være hævet over almindelige Svagheder, tilstod sin Kærlighed til Slikkeri, sin Begærlighed efter at høre om de nyeste Parisermoder. Og hun havde den fortjente Lykke stadigt at føle en dels medfødt dels erhvervet Harmoni, en sikker indre Sammenhæng i Sjæleliv og Overbevisninger — deraf hendes høje og berettigede Selvfølelse. "Jeg dræber Pedanteriet i tredive Miles Omkres", sagde hun.

Vi har set, hvor stor hendes moralske Overbærenhed var; også i intellektuel Henseende var hun tolerant. Hun krævede hverken sædelig Renhed eller store Evner af den, hun skulde sætte Pris på; men hun krævede Frihed for Affektation. Derfor havde hun Sans som ingen Anden for det Naturlige, det Oprindelige, hvor beskedent det end var, og derfor havde hun selv trods sin gennemtrængende Forstand en Naivitet, en Friskhed i Opfattelse og Udtryk som et genialt anlagt Barn.

Da hun stod på sin Anseelses Højde, var hun nødt til at gøre sig selskabeligt utilgængelig, omgive sig med alle Slags Forskansninger for at bevare sin Frihed til at vælge sin Omgang. Hun valgte bestandig Originaler.

En af hendes Omgangsvener, Grev Tilly, skriver til hende: "Jeg har tusind Artigheder at sige Dem, før jeg slutter. En beundrer Dem; En er Dem hengiven; En er forundret, når han forstår Dem, En bedrøvet, når han forlader Dem, selv om det kun er i et Brev, der må have Ende. Alle disse Personer, det er mig alene." Denne Spøg gengiver de forskelligartede Indtryk, hun gjorde.

Rahel havde tænkt meget over Originalitet. Det hedder etsteds hos hende: "Hvis En sagde: De troer, det er let at være original; nej man må gøre sig megen Umag for det; det koster stor Anstrengelse — så vilde man anse ham for gal. Og dog vilde denne Ytring være sand. Enhver kunde være original, hvis Menneskene ikke stoppede deres Hoveder fulde af såmange halvfordøjede Grundsætninger, som de ligeså tankeløst plaprer frem."

Der havde været fremragende og interessante Kvinder i det tyske Åndsliv før Rahel, senest de, hvem Romantikerne spandt ind i deres Væv — Caroline, Dorothea og de andre — Rahel er den første store moderne Kvinde i tysk Kultur, og den første som er sig sin hele Oprindelighed bevidst. (*Rahel, ein Buch des Andenkens für Freunde*, I-III. *Briefwechsel zwischen Varnhagen und Rahel*, I-II. Varnhagen: *Galerie von Bildnissen aus Rahels Umgang*, I-II. Ludmilla Assing: *Aus Rahels Herzensleben*.)

Tidsalderens Stræben efter Originalitet havde ligefuldt sin Fare. Jeg tænker ikke på den Fare at forfalde til Affektation. Der gives til alle Tider stakkels Affekterte, som tror sig originale, når de spiser deres Suppe med deres Støvler. Men Faren var stor for gennem evindelig Selvundersøgelse og Selvbespejling at tillægge sine flygtige eller almindelige Fornemmelser Mærkværdighed og således forfalde til en uaffekteret Unatur således som den skønne Henriette Herz og ikke få af hendes Kres. Hjerteudgydelserne her lugter af Lampeolie og Blæk. Originalitetens Ildskrift ser anderledes ud.

Den møder En i Bettina's *Goethes Brevvexling med et Barn*. Disse Breve fra Bettina, det er Lidenskabens Flammeskift, "syngende Flammer". Bettina von Arnim, Clemens Brentano's Søster, Achim v. Arnim's Hustru, der ved Slægtskab og Giftermål tilhører den romantiske Kres, tilhører som Skribentinde det unge Tysklands Tidsrum. Medens hos Rahel Beundringen for Goethe var frygtsom, en Hjertebanken og en Dyrkelse i Alvor, med stille Værdighed, fremtræder Beundringen hos Bettina som en halvt sanselig, halvt åndelig Indsmigren, som påtrængende Elskværdighed, burreagtig Vedhængen og Begejstringens dristige Flugt over alle Bjerge.

Ved Året 1807 er hun igennem Goethe's Moder som hans Byesbarn trådt i Berøring med ham, vistnok allerede 23 År gammel, men med et Barns Holdning eller rettere som et dobbelttydigt Væsen midt imellem Barn og Kvinde. Hun kommer til Weimar, får af Wieland en overflødig Introduktionsbillet til Goethe, strækker begge Hænder ud imod ham og véd ikke mere af sig selv. Han sætter hende overfor sig i Sofaen, taler om Hertuginde Amalies Død, om hun har læst derom i Avisen. — "Ak," sagde jeg, "jeg læser ikke Avisen." — "Så, jeg troede, De interesserede Dem for Alt, hvad der foregår i Weimar." — "Nej, jeg interesserer mig kun for Dem og er alt for utålmodig til at blade i Aviser." — "De er et venligt Barn." — Lang Pause. — Så springer hun op fra Sofaen og kaster sig om hans Hals.

Blot dette Træk, og man har hendes Holdning overfor Goethe i dens Modsætning til Rahels. Hun havde fra Barn af den ungdommelige Dristighed, som ellers er hyppigere hos Drengene end hos Piger. I Marburg viser man endnu et Tårn, som hun klatrede og kravlede op på og hvor hun trak Stigen op efter sig for at være alene. Hun havde en Gøglerskes Smidighed i sine Lemmer og tillige noget af Mignons barnlige og uskyldige Sværmeri. Hun er Mignon overført i det virkelige Liv, med samme Ynde og langt ringere Alvor.

Bettina var 50 År gammel, da hendes *Goethes Brevvexling med et Barn* i 1835 udkom. Arnim var død i 1831, Goethe i 1832. Hun havde fået sine Ungdomsbreve til ham tilbage, fra Tiden 1808- 1811, da deres Forhold afbrødes på Grund af en fra hendes Side udvist kraftig Uartighed mod Fru Goethe. Hun gav sig til at behandle disse Breve frit, friere endnu end Goethe havde behandlet sit Levned i *Dichtung und Wahrheit*, givende Udtryk til alt det, hun da havde følt og indlæggende mangt og meget, hun nu syntes, der burde været følt; hun gav Forholdet en lidenskabeligere Farve, end det havde havt; hun skriver bl.a. fuldt så lidenskabelige Breve til Arnim som samtidigt til Goethe; men i dybere Forstand

holdt hun sig til Sandheden. Strax blev Brevvexlingen holdt for rent faktisk. Men da Kritiken overfor den stærkt var bleven vakt ved den Omstændighed, at Bettina udgiver Digte for skrevne til hende, der bevisligt er rettede til ganske andre Kvinder, kom der en Tid, da den tabte enhver Kredit som historisk Aktstykke, og da man anså Alt, hvad der i den meddeles, for opdigtet. Dog efterat Loeper i 1879 havde udgivet Goethes ægte Breve til Bettina, så man, at disse hos hende var aftrykte næsten ordret; kun nogle Hilsener var udeladte og Udtrykket De erstattet med Du. *Du* forekommer faktisk kun i et eneste Brev, men rigtignok i det eneste, Goethe ikke har dikteret, så Bettinas Ændring ikke har været uberettiget. Goethe havde den Vane at sende Digte, han lige havde forfattet, med sine Breve. Bettina har været indbildsk nok til at tro rettede til hende Digte til Minna Herzlieb — selv dem, der spiller på Navnet Herzlieb, og som hun derfor ikke forstår — og ligeledes Digte til Marianne v. Willemer. Det er en undertiden pudsig, men altid undskyldelig Misforståelse. Uundskyldeligt er det derimod, at hun opløste disse Digte i Prosa og indførte denne Prosa i sine tidligere Breve med Fremkaldelsen af det Skin for Øje, at Goethe ikkun havde sat hendes Tanker og Følelser på Rim.

Iøvrigt er Alt, hvad hun meddeler om sit Forhold til Goethes Moder, om sin Iver for fra Moderens Læber at samle Bidrag til Goethe's Barndomslevned, der kunde indlede *Dichtung und Wahrheit* i alt Væsenligt den rene Sandhed. Overmåde tillavet og usand er derimod hos hende Modsætningen mellem Goethes og Beethovens Forhold til de regerende Fyrstehuse. Beethovens Uvilje til endog blot at hilse på Erkehertug Rudolf, af hvem han modtog en livsvarig Årrente, er en af Bettina opfunden Effekt. (*Briefe Goethe's an Sophie von La Roche und Bettina Brentano nebst dichterischen Beilagen*. 1879.)

Ingen, der i en ung Alder og med Sans for en digterisk Begejstring har læst dette Værk af Bettina, vil imidlertid nogensinde glemme det Indtryk, han første Gang modtog af denne Stil. Den har en Livskraft, en Kækhed, en Finhed i Vildskaben, en rytmisk Strømmen og Klang, som forbauser og henriver. Når man kommer fra Rahels sære Hieroglyfer, fra denne dunkle Billedskrift, hvori man aner tusind Hemmeligheder, men som man sjældent forstår tilfulde, fordi det levende Liv, som gav Fortolkningen, er borte, så er det vederkvægende at tage sig et Bad i dette friske Væld af naiv og indtagende Begejstring. Rahel er dybere og mere virkelighedstro. Men Talentet er så skøn en Ting. Det gør så godt. Man kan og må holde det meget tilgode.

I disse Breve er Bettina 23-25 År gammel, Goethe 58-60. Hendes Lidenskab er da ikke den almenmenneskelige, som en ung Kvinde føler for en ung Mand. Hun har levet i den under hele sin Opvæxt, den er Arv fra hendes Moder, Maxe Brentano, af hvem Træk gik over til Werthers Charlotte. Hun elsker Goethes Moder, som unge Kvinder altid holder af den Elskedes Moder; hun er hende så taknemmelig, fordi hun har født ham — "hvorledes skulde jeg ellers have lært ham at kende!" Sværmeriet for Sønnen får Udtryk i Breve til Moderen, sålænge indtil hun ser ham første Gang og nu retter sine Breve til ham selv.

Fra hint første Favntag betragter hun ham som sin. Hun skriver til hans Moder: "Der gives en Måde at besidde En på, som Ingen kan gøre En stridig. Den øver jeg på Wolfgang. Ingen har kunnet det før mig trods alle hans Kærlighedshistorier, hvorom du har fortalt mig. Lidenskab er den eneste Nøgle til Verden; ved den lærer Ånden at kende og føle Alt. Hvorledes skulde den ellers komme ind deri!"

En har sammenlignet disse Breve med rigt ladede Skibe. Goethe er Ledestjernen på alle deres Farter.

Hendes Tænken på ham er et Sværmeri: "Jeg vilde ønske, jeg sad ved hans Dør som et fattigt Tiggerbarn og fik et Stykke Brød af ham, og han kendte på mit Blik, hvad for et Væsen jeg er, og drog mig til sig og hyllede mig i sin Kappe for at varme mig. Visselig, han vilde ikke bede mig gå igen, og jeg turde frit vanke om i Huset, og således gik Årene, og Ingen vidste, hvor jeg var, og således gik Årene og Livet hen, og i hans Åsyn spejlede den hele Verden sig for mig, og jeg behøvede ikke at lære andet.

Ifjor i Maj, da jeg så ham første Gang, brød han et frisk Skud af Vinranken foran hans Vindue og lagde det på min Kind og sagde: Bladet og din Kind er lige bløde — og jeg sad på en Skammel ved hans Fødder. Hvor ofte har jeg tænkt på det Blad og på, hvorledes han strøg min Pande og mit Ansigt dermed

og drog sine Fingre igennem mit Hår og sagde: *Jeg er ikke klog; man kan let bedrage mig; du vilde ingen Ære have deraf.* Det var ikke åndrigt sagt, og dog har jeg tusinde Gange gennemlevet det i mine Tanker og vil mit Liv igennem drikke deraf som Øjet drikker Lys — det var ikke åndrigt, og dog overstråler det for mig al Verdens Visdom."

Der er Poesi i dette Sværmeri og i de Udtryk, hun giver hans Allestedsnærværelse hos hende, sin Længsel, sin tause Skinsyge på de berømte Kvinder, der som Fru de Staël kommer for at gøre hans Bekendtskab; der er Poesi i hendes Sorg over ikke at kunne være ham til nogen Nytt og i hendes levende Følelse af sit Værd, sin Ejendommelighed:

"Jeg må fortælle dig, hvad jeg inat har drømt om dig. Hyppigt har jeg samme Drøm. Det er mig, som skulde jeg danse for dig. Jeg har en Følelse, som om Alt måtte lykkes for mig, Mængden står om mig. Jeg søger dig. Du sidder frit overfor mig; det er, som mærkede du mig ikke. — Nu træder jeg frem for dig med gyldne Sko, og mine blændende Sølvvarme hænger skødesløst ned, og jeg venter. Så løfter du dit Hoved; dit Blik hviler uvilkårligt på mig, jeg drager med lette Skridt magiske Krese, dit Øje forlader mig ikke mer. Du følger mig, hvordan jeg og vender og drejer mig; jeg føler med Triumf mit Held. Alt, hvad du neppe aner, det viser jeg dig i Dansen, og du undres over den Visdom, jeg foredanser dig; snart kaster jeg den luftige Kåbe af og røber mine Vinger og flyver op i det Høje. Da fryder det mig, at dit Øje følger mig, og jeg svæver atter ned og synker i din åbne Favn."

Der er træffende Finhed i dette Sindbillede og Gratie i denne Skildring. Der er i Bettinas Sværmen for Goethe noget af den samme Klatre- og Stigelyst, som hun lagde for Dagen i sin Barndom. Hun klavrede op på Skuldren af den store Olympiers Statue — den hun atter og atter gjorde Udkast til — drog Stigen op efter sig, og sad ene deroppe, svælgende i sin Glæde over at være ham så nær. Dog det, hvorved Bettina for det unge Tyskland blev en ideal Figur, en Valkyrje, det var ikke hendes Begejstring for Goethe blot som sådan. Det, som vandt hende denne Ungdom, det var det politiske Frisind, som brød frem i hendes Breve, og som hun forgæves søgte at få den stille Mand i Weimar til at dele, det ildfulde Sværmeri for Tyrolernes Frihedskamp mod de Franske, for Menneskehedens jordiske Velfærd i Almindelighed, for Fattigdommens, Samfunds-Elendighedens Udryddelse. Og et mægtigt Indtryk gjorde det at se en Tilbederinde af Goethe som hende, uafhængigere end Rahel, prise Beethovens tvivlsomme Republikanisme som værdigere end Goethes Fyrste-Troskab. Hun stræber at bringe Goethe sammen med Beethoven og hun ønsker, hun kunde sende hans Wilhelm Meister ned i Tyrolerbjergene til Andreas Hofer, for at han der kunde lære at føle større Begejstring og at øve mandig Dåd.

Under Frederik Wilhelm IV stod hun fra først af Hoffet nær. Hendes Forhold til Kongen var et åbent, fortroligt; hun havde næsten i samme Grad som Humboldt Indflydelse på ham, når det gjaldt om at ophjælpe Talentet eller lindre Elendigheden. Ikke længe efter hans Regeringstiltrædelse bragte imidlertid hendes Følelser hende til at optræde offentligt som Statssocialist. Hun udgav i 1843 Skriftet *Dies Buch gehört dem König*, i hvilket hun opfordrer ham til at afhjælpe Nøden blandt hans Undersåtter. Hun havde fra sin Ungdom betragtet sig som de Ulykkeliges naturlige Forsvarer og Advokat. Forladte, sørgmodige Mennesker tiltrak hende magnetisk, siger Hermann Grimm, der som hendes Svingersøn har kendt hende nøje. Af Driften til at hjælpe Andre og af hendes Barndomsindtryk fra den franske Revolutionstid udsprang hendes politiske Sympatier, som hun med troskyldig Tillid til at finde Støtte hos Kongemagten udtalte uden ringeste Sky.

Hun havde i 1831, da Choleraen rasede i Berlin, uforfærdet taget sig af de Syge og Nødlidende. Idet hun gik ud fra Berliner-Arbejdernes trykkede Stilling, kom hun på den Tanke, at hele Folket var sygt og behøvede Hjælp. Frihed havde altid været hende et magisk Ord. Det gjaldt for hende blot om, at der fra rette Sted lød et "Der vorde Lys!" og Friheden vilde åbenbare sig og Menneskehedens Følen og Drømmen blive en eneste rytmisk Hærgang, båren af Folkenes Begejstring.

Hun skrev den Bog, hun med en beskeden Parabel tilegnede Kongen, i Samtaleform. Mest er det Goethes Moder, der fører Ordet. Der er megen varm Følelse i Bogen, er også samlet en Del Stof, som

oplyser den lavere Befolknings Nødstilstand, men der er for liden politisk Indsigt deri til at man endnu i vore Dage kan arbejde sig igennem Værket.

Hvor Forfatterinden når Højdepunktet, hedder det: "Vort Tegn er Frihedens Fane; den udbreder Dagglans midt i Tidernes Nat, dens Glans blænder og vil være dem på Bredderne en sand Skræk, medens vi jubler og er glade ... Farer? Friheden kender ingen Farer! For den er Alt muligt. Uvejret selv, den vældigste af alle Storme, er Storadmiral på vort Barkskip!" (*Dies Buch gehört dem König*. S. 531.)

Man begriber, at disse Toner ikke slog an ved Datidens preussiske Hof. Bogen vakte Opsigt men tilintetgjorde Bettinas gode Forhold til Kongen. Da den, som venteligt var, kun forøgede den politiske Uvilje hos Befolkningen, blev hendes næste Bog (om Clemens Brentano) beslaglagt under et Påskud, fordi man frygtede en Fortsættelse.

Allerede lang Tid forinden var Bettina imidlertid, som alt berørt, bleven enstemmig hyldet af den yngre Slægt. Man læse Gutzkows Skildring af sit første Besøg hos hende, Mundts Fremstilling af hendes Væsen, Kühne's digterisk beændede Karakteristik. Ja selv Robert Prutz, så streng han er imod alle det unge Tysklands Medlemmer og Forbilleder, indordner sig blandt hendes Beundreres Tal. Bettinas Breve, siger Prutz, er vel den gamle Romantiks sidste, glimrende Opblussen, det knitrende, knaldende Fyrværkeri, med hvilket Romantiken slutter sin yppige Fest; men de er tillige Bålet, på hvilket den fortærer sig selv, Ildsøjlen der slår op af dens Aske — og viser os Vejen.

Den tredje Kvinde, hvis Væsen kom til at gøre dybt Indtryk på Slægten fra 1830, var Charlotte Stieglitz, født Willhöft, en Købmandsdatter fra Leipzig. Hun var som Barn en stille sjælfuld Natur, senere et tænksomt, nonnelignende Væsen. I 1822 kom den 21årige Heinrich Stieglitz til Leipzig for der at studere Filologi. Han havde i Göttingen, uskyldigt nok, været indviklet i Retsforfølgelsen mod Demagoger. Han så godt ud, havde et forvovent og lidenskabeligt Ydre, og han kaldtes Digter. Charlotte var 16 År gammel, regelmæssigt smuk med noget af det Overnaturlige i sit Væsen, som de gamle Germanere tiltroede de Kvinder, de tillagde Spådomsgave. Panden høj og klar og tankefuldt hvælvet, omringet af brune Lokker, Håret tårnagtigt opsat, en stærk Profillinje med en langlig og smal Ørnenæse, en dejlig Mund, store brune Stjerne-Øjne med en funklende Tapperhed i Blikket. Hun talte altid dæmpet, men sang med en stor, klar Stemme.

Er der noget, som Digterne i den nyere Tid ikke har forsømt, så er det at indprente Menneskene, Kvinderne især, at en Digter er et højere Væsen. Da Charlotte forelskede sig i den unge, kønne Poet, der følte sig stærkt draget til hende, befandt hun sig som henrykt i en Lykketilstand. Den Tanke at være en Digters, en virkelig, levende Digters Elskede — det var Saligheden. Og hun har viet ham hver Følelse i sin Sjæl, alle Tanker, al Omhu fra hun så ham første Gang, til hun, 12 År senere, for hans Skyld stødte Dolken i sit Hjerte. Endog før hun blev hans Forlovede gik hun bestandig og ønskede at hun kunde udføre noget rigtig Vanskeligt, rigtig Stort for ham, uden at han erfor, det udgik fra hende. Der var i hendes Væsen det kvindeligt Tjenende, det Moderlige, det husholderisk Forstandige og tillige den muntre Uforfærdethed, som hører til Kvindenaturens bedste Egenskaber. Hun gjorde Indtryk af lutter Mildhed og Højhed.

Og så forvexlede hun en umandig Leipzigerstudiosus med det Mandsideal, hvorom hun drømte, og et lille, underordnet poetisk Talent med en af den store Kunsts Udøvere. For at kunne gifte sig måtte Stieglitz søge Sysselsættelse, og han blev i 1827 på én Gang Gymnasiallærer og Assistent ved det kongelige Bibliotek i Berlin, men stønnede uforholdsmæssigt under den Tvang, disse Stillinger pålagde ham. Han var mørk af Lød, heftig af Sind, stræbende efter at udmærke sig som Digter, men var en rent boglig, virkelighedssky Kunstevne, og uden Udholdenhed eller Modstandskraft i Livets Kamp: en af dem, hvem Genvordigheder fælder. Han havde det Ydre af et genialt Menneske, men var inderst inde ganske mat.

Det er en tragisk Misforståelse fra hendes Side. Hun tror om ham, at han er en ubændig Natur. Negt det ikke, skriver hun til ham, Du har store Anlæg til Røverhøvding. Og hun kalder ham sin sorte, vilde Dolkesvinger med de lynende Øjne. De er længe forlovede, bor i forskellige Byer. Hans Breve er

elskværdige, naturlige og varme; han behøver imidlertid kun lidet hendes Nærhed. Hun, den varmbloedigere, smægter efter ham, hans Person. *Hun* var det ubændige Naturmenneske, han det rene Bogmenneske — så langt fra at være en Røverhøvding som nogen Bibliotekar i Verden.

Han manglede ikke Evner. Samtidigt med Victor Hugo i Frankrig føler han sig poetisk draget til Østerland. Han studerer på sit Bibliotek, så nøjagtigt han formår, de orientalske Rigers Kultur. Deraf fremgår de tre Bind *Bilder des Orients*, han så møjsomt sammendigtede. Der er meget nydeligt og anskueligt deri; det var en Uretfærdighed at de helt oversås; men den Følelse, der besjæler disse Tyrker- og Perserdigte, disse Tragedier fra Stambul og Scener fra Ispahan, disse ingenlunde ilde Digte om Grækenlands Frihedskrig, er altfor spag; den mangler netop det stærkt Personlige, det Vilde, som Charlottes så i Heinrich Stieglitz, Alt dette er altfor literært.

Da de i 1828 skulde vies og begive sig på Bryllupsrejse, købte Charlotte på sin Brudgoms Opfordring ham et Rejsevåben, en Dolk, den samme, hvormed hun sex År senere gjorde Ende på sit Liv. Efter Brylluppet følger for Charlotte kun en ganske kort Tid af ublandet Lykke. Men hun går helt op i sin Mands Virksomhed og lider under den Jammer, at han — Geniet — skal spille så megen Tid og Kraft på Biblioteket og på Undervisningstimer. Hendes Liv går hen i stadig Brevskrivning for at opnå bedre Vilkår for ham, til deres fornemme og rige Slægtninge i Rusland, Ministre og Gehejmeråder, til andre Beskyttere og Velyndere. Hun opmuntrer ham; hun kan hans Digte udenad hvert et; hun parodierer et af dem med allerkæreste Skelmeri. Da han længe ikke havde kunnet komme ud af en Scene i sit Sørgepiel *Selim III*, træder hun ham en Dag, da han kommer hjem, imøde og peger smilende på Skrivebordet, hvor denne Scene ligger fuldstændig udarbejdet. Det er den sjælfule Scene mellem Sultanens Moder og Lægen i tredje Akt.

Der var nu og da hvad hun kalder Champagnestemning over hende; hun sørgede over, at den nu aldrig mere fandtes hos ham. Hun skriver et Digt til ham med en Gave af sex Fjærpenne: han skal være flink, besluttet, ikke gruble for længe, før han begynder:-

Giess ein Füllhorn aus mit Früchten,
Blüth' und Früchte gieb zugleich,
Weisheit sei in deinem Dichten,
Witz und Jugend mach' es reich.

Menschen lass uns drinnen finden,
Menschen, die gelebt, gedacht,
Lass von Lieb' dich warm entzünden
Und von Zorns Gewitternacht.

Men han, i hvis Sjæl hun bestandig troer at finde det Mægtige, det Titaniske, der kun ikke vil over hans Læber, er ufrugtbar, ikke blot umeddelsom, men på Sindssygens Rand, undertiden måske endog ude over Randen. Hendes Opmuntringer møder han med Sløvhed. I et af hendes Breve hedder det: "O Heinrich, lad os undertiden være selvmodsigende, flamme op, fortvivle, være himmelhøjt jublende, bedrøvede til Døden, kun for Guds Skyld ikke sløve!" Man føler Rahels Åndsbeslægtede, Rahels Beundrerinde, i disse Ord.

Han sidder hen, forpint af det daglige Slid og af sine overvurderede Evners Goldhed, snart opirret, snart hensunken i sørgmodig Slaphed. Hun søger og søger efter Midler mod denne Nedspændthed. Nu véd hun, hvad der er Årsagen, han er for ene, han har uden Kvinder ikke Påvirkninger nok, og hun er ikke skinsyg. Hun skriver (Oktober 1834): "Gid du blot Heinrich vilde træde mere i Brevvexling eller i Forbindelse med ægte Kvinder. Ægte Kvinder er Digterens sande Publikum. Det vilde interessere mig, på en sand og åben Måde at erfare, hvad de tænker om dig og dine Værker. Du vilde kunne optage meget deraf, lære meget deraf og fornøje dig derved og have en nyttig og behagelig Adspredelse deri."

Hun vil, at de skal rejse, drage vidt omkring, til St. Petersburg, til Finland. Han opsiger sine Embeder, de rejser. Intet nytter.

Foran Vandfaldet Imatra i Finland sagde hun i Juli 1833 disse mærkværdige Ord til Stieglitz: "Er det Hele ikke som én stor Tanke, der har forvildet sig ind i denne Fjældensomhed? Bølgende Følelser og Tordenstorme, et Uvejr, det var den passende Ledsagelse til denne Nedstyrtning af frådende Vand. Men tænk dig nu Sangen om den lille Viol her — hvor kummerligt vilde den lyde, og i og for sig er den dog så smuk. Således forlanger denne bølgende, mægtigt bevægede Tid vældige Sange. Du vil give den dem ..."

I Oktober 1833, da han klagede og atter klagede over Livets små Nålestik, svarte hun (som han har noteret): "Jeg har iagttaget dig skarpt og er kommen til den Overbevisning, at hvem der mener det godt med dig, ordenlig må gå ud på at berede dig en rigtig dyb Smerte. Intet vilde gøre dig mere godt. Intet kunde fremme dig mere."

Efter sindslidende Menneskers Vis kunde Stieglitz stundom være ophidset og heftig til det Yderste for så atter at hensynke i sin sædvanlige stumme, næsten dyriske Rugen. På en Spaseretur viste han sig en Dag så fortabt i sig selv, så sløv for Alt, at hun prøvende gik fra ham for at se om han, når han mærkede det, vilde mande sig op. Han mærkede det ikke. — Det var som et Varsel om at også hendes *endelige* Bortgang fra ham vilde vise sig ude af Stand til at løfte ham; men hun forstod ikke Varslet.

Jævnlig følte hun Trang til at drive ham ind i et virksomt Liv, lidenskabeligt opfyldt som hun var af de nærmest foreliggende Tidsideer. Hun mente, Digteren måtte leve i stadig Vexelvirkning med Omverdenen. En Dag sagde hun til ham: "Jeg længes formelig efter din åndelige Genfødsel. Den vil komme, den vil komme! og gid jeg kunde fremskynde den — selv om det var ved et Kejsersnit. Men dersom det mislykkedes!" Og i December 1834 skriver hun for sig selv, at fra det Øjeblik af, da Schiller træder ind i Goethes Liv, vinder dette Liv i Rigdom, men at ved Vennens Død havde Goethe kunnet og måttet vinde mere, ifald han ikke efter sin Vane havde vendt sig diktatorisk bort fra Smerten; han havde skullet optage den i sig, uudslukkeligt, så vilde en ny Ungdom i hans poetiske Frembringen være blomstret op deraf.

I den Måned var Livsleden hos Stieglitz på sit Højeste. Hans Sygdom viste sig da i åndelig Stilleståen, Udtrykssløshed. Forgæves bønfuldt hun ham tidt som et Barn, om dog hellere at rase og larme som forud, kun ikke så frygteligt at synke sammen; så var det, hun besluttede at anvende det sidste Middel, der for hendes uskyldige og overspændte Sind stod som det, der *måtte* prøves, det at volde ham den store, simple Sorg, der vilde vække hans Genius igen og give hans Poesi nyt Indhold.

Den 29. December 1834, da hun en Aften kom hjem og havde to Timer at være alene i, kastede hun ved sin Indtræden i Huset sin korte Pelskåbe og sin Boa på Gulvet, ilte ind i sit Sovekammer, lukkede Døren til Køkkenet, hvor Pigen var, i Lås, klædte sig af, vaskede sig, tog en ren hvid Natdragt på, skrev nogle Linjer til Heinrich, i hvilke hun udtaler sin Tro på at et nyt Liv for ham vil spire af Ulykken og ender med en Opfordring til ham om nu ikke at være svag, men rolig og stærk og stor. Så strakte hun sig ud på sin Seng og stødte med fast og sikker Hånd Dolken fra deres Bryllupsrejse i sit Bryst.

Ved første Blik synes disse Kvinder, Rahel, Bettina, Charlotte, der alle bliver berømte i Året 1835, Intet at have tilfælles. Rahel dør 1833, 61 År gammel, og tilhører med sit Livs egenlige Bedrift, den første energiske Hævdelse af Goethe, lige så meget det forrige Århundrede som dette. Bettina, der er fjorten År yngre, optræder først et År tid efter Rahels Død; hun forener Romantikens højeste Sværmeri og Usandfærdighed med det unge Tysklands reformatoriske Stræben. Charlotte endelig udretter Intet uden at dræbe sig selv, hvad Kvinder til enhver Tid har gjort, om end aldrig af den Bevæggrund som hun.

Men der er dybere liggende Fællestræk. Først den Uro, som er Tidsalderens; Uro, ikke i udvortes Jagen, men i Følelsesbevægethed; Uro, ikke i Nervøsitet som vore Dages, men i evig Selvgranskning. Dernæst den Ejendommelighed, at Ingen af dem overtræder Samfundets Skranker, skønt Ingen af dem

har Respekt for disse Skranker. Så den mærkværdige ideale Troskab hos dem alle mod Noget udenfor dem: Rahel er Goethes fra sit første Åndedræt som voxen Kvinde til sit sidste. Bettina er Goethes i den Grad, at Oprettelsen af det kolossale Mindesmærke for ham, som hun helligede sit første Skrift, som hun selv tegnede og lod udføre i Miniature, i hendes Alderdom formelig blev en fix Ide hos hende. Charlotte tilhører den Mand, hun sexten År gammel har valgt, så hun kun lever for ham og dør for hans Skyld.

Fælles for dem alle er et Liv i Begejstring. Hos den ene ytrer den sig som en stille og hellig Lue, hos den anden bryder den ud i et Fyrværkeri af Ideer og Drømmerier, hos den sidste i den store Besluttethed, der ofrer Livet uden Klage. Fælles for dem er bestemtere Genidyrkelsen, den stærke, her tysk højtspændte Følelse af det poetiske Genis Værd og Betydning. De vil bidrage deres til Geniets Anerkendelse og Forherligelse eller til Geniets Udvikling og Frigørelse, og går op i denne Attrå, ligeegyldigt om de har mødt en stor eller en uværdig Genstand. Fælles for dem er endelig Følelses- og Tankelivets overordenlige Originalitet. De ligner ingen andre Mennesker i Verden. Aldrig har der eksisteret en følende Grublerske som Rahel, aldrig en Sylfe og Sværnerske som Bettina, aldrig en Selvmorderske som Charlotte, Selvmorderske i Kraft af en højsindet, men urigtig Kunstlære.

Den, der attrår en dybere historisk Forståelse, ser desuden i Rahels Selvbetragtning den første Form, som Kvindens Frigørelsesdrift i det 19. Århundrede i Tyskland måtte antage; denne høje intellektuelle Selvstændighed måtte nås, før Kvinderne i et Land, hvor man i Årtusinder havde henvist dem til Hjemmet, kunde stræbe videre frem. Forskeren læser fremdeles i Bettinas tredobbelte Begejstring for Goethe, for de politiske Frihedstanker og for de sociale Reformforslag Kunsttidens Overgang til Liberalismens og Socialismens Tidsalder. Han ser endelig i Charlottes Selvmord et Udtryk for Datidens Kvinders Attrå efter at rive Mændene ud af literær Uvirksomhed og stille dem Ansigt til Ansigt med Livets højtidelige Alvor. Hele Tidsalderen taler igennem hendes Mund, da hun siger Stieglitz, at Sangen om den lille Viol er umulig med Ledsagelse af et Vandfald. Ingen af disse Kvinder kunde da på noget andet Tidspunkt have udviklet sig til det, de blev; Ingen af dem vilde til nogen anden Tid være blevne forståede og vurderede som de gjorde. Vi har allerede nutildags al Møje med at forstå dem.

Betegnende er det, at i disse Kvinders Liv forekommer Ordet Arbejde ikke. De har ikke metodisk lært det Allermindste, og i deres Angst for Ukvindelighed er de stolte deraf. Vi så det hos Rahel. Selv den ganske ualmindeligt sprogkyndige Henriette Herz er dybt krænket over, at Jean Paul i et Brev har skrevet Ordene "M. Herz og hans lærde Hustru". Charlotte Stieglitz har ingen Anelse om, at Talentet udvikles ved Arbejd, ved hårdnakket Flid, og ikke ved Dødsfald. Bettina endelig, Bajaderen, der som Mignon danser mellem Æg, har intet med Arbejd at gøre. Man føler det med Mishag, når man følger det uordenlige Foredrag i hendes så upolitiske Bog til Kongen.

Henad Året 48 begyndte man at indse, at denne Åndrighed vilde have været solidere, sandere, varigere, ifald disse Kvinder havde vidst Noget, havt et Studium eller dyrket en Videnskab. Al denne Tankeflugt kunde have været dobbelt så værdifuld, ifald den havde været underkastet en oprindelig Ave. Flugt uden foregående Tugt er ofte Kraftspild. Havde Rahel havt et Kundskabsgrundlag at stå på, havde hun kunnet virke anderledes på Efterkommerne. Nu flagrer hendes Indfald, dunkle og klare, Avner og Sædekorn, for alle Vinde.

Man troede i Trediverne endnu på en Inspiration, der fritog for Viden, på en Hjertets Moral, der fritog for at reformere det gamle Samfunds Moral, på en Regeltrods, der lod alle Regler stå, men selv gik udenom dem. Her trådte det unge Tysklands Mænd til og forsøgte at gribe ind.

I Fyrrerne var man klar over, at der gaves Noget, som var mere værd end åndfuldt Snarsyn og et Liv i den indre Verden alene. Der gaves ydmygt og dristigt Arbejd i Videnskab og Politik. Vi ser den tyske Filosofi udvikle sig i Retning af Radikalisme og vi støder på Digtene, der stræber at bryde den politiske Frihed en Vej.

Kapitel 24

Tronskiftet i Preussen, Fr. Wilhelm IV

Ved Året 1840 træder den literære Bevægelse ind i et nyt Stadium, et mere filosofisk og politisk. Endnu et Slægtled var skudt i Vejret, som skyldte Hegel sin dybeste Dannelse og mærkeligt nok: på det virkede Hegel især politisk. Schelling havde i sin Tid betegnet Kunsten som Åndens højeste Form. At Kunstneren er det sande Menneske — det var hans og Romantikernes Grundsætning. Men hvad Kunsten var for Schelling, det var for Hegel Historien: Frihedsideens evige Fremskriden, Frihedens store Heltedigt. Og hvad Kunstværket havde været for Schelling, det var for Hegel Staten. Over Kunstneren står for ham som det sande, fuldendt menneskelige Menneske Borgeren i en Retsstat.

Den yngste Slægt lærte da nu af den Hegelske Filosofi at gøre Statens Reform til sin Opgave. Det unge Tysklands Mænd holdt den ikke meget af. For den stod det, som havde disse Mænd hverken i Filosofi eller Politik holdt Farve, da det kom til Stykket. Ungdommen fra 1840 fandt det unge Tyskland altfor skønkrantende, altfor nydelseskært; den vilde ikke mere høre eller istemme den gamle Vise om Kødets Æresoprejsning. Heine havde i *Atta Troll* ladet den unge Slægt vide, at Karakter uden Talent kun var en Bjørn; de unge svarte, at Talentet uden Karakteren kun var en Abe, undertiden en meget pudserlig Abe, men aldrig mer end det.

At den Hegelske Filosofi nu påny optrådte som ledende Magt, det blev klart, da *Hallische Jahrbücher* som det Hegelske Venstres Organ blev stiftet af Ruge og Echtermayer. Dette Tidsskrift udstrøede fra 1838 af de Ideer, som dannede ikke blot Datidens Politikere, men også dens Poeter. Det var i alt Væsenligt de samme Grundsætninger, i hvis Navn det unge Tyskland engang var rykket i Marken, men som nu forkyndtes med mere videnskabelig Dannelse og større Fasthed. De Ældre havde Valget imellem at slutte sig til Unghegelianerne eller at misbillige deres egne Ungdomsgrundsætninger nu, da de udtaltes af Andre. De kendte, som rimeligt var, ikke deres egne Anskuelse igen i denne stridbare Ungdoms Mund, og det kom til mangt et Sammenstød mellem den yngste Slægt på den ene Side og Laube, Mundt, Gutzkow på den anden.

Statsideen, det var det nu fremtrædende Slægtleds Grundtanke. Dens Ideal var Staten som levende Organisme, virkeliggjort i dens Borgeres Sind. Under de talrige filosofiske, teologiske, æstetiske Fejder, som denne Ungdom fører, er bestandigt Staten og Nødvendigheden af dens Omdannelse Undersøgelsernes Resultat. Her forberedes den Opgåen i Statstanken, som er bleven så betegnende for senere Dages Tyskland, og som fik selv en Revolutionær, men en hegelsk Revolutionær som Lassalle til engang at udbryde: "Tal ikke ondt om Staten! Staten, det er Gud." Det er et Symbol på den literære Udviklings Beskaffenhed, at som et filosofisk Tidsskrift var de Halle'ske Årbøger begyndt; som et politisk blev de undertykte. (Smlgn. R. Prutz: *Vorlesungen über die deutsche Litteratur der Gegenwart*.)

Det nye politiske Princip, der gennemtrængte Folket, brød snart også frem i Poesi, i Digte og Sange. Den politiske Poesi blomstrer op i ganske de samme År, i hvilke Årbøgerne udkommer, og forplanter det politiske Frisind til langt videre Krese. Fra Begyndelsen af var den politiske Lyrik vel mest rimet Veltalenhed uden kunstnerisk Værd, men den fælles tyske Nationalfølelse havde så længe slumret, at blotte Stikord som Frihed og Fædreland virkede elektrisk.

Den 7. Juni 1840 havde Friedrich Wilhelm IV besteg Preussens Trone, i Et og Alt den mest udprægede Modsætning til den Mand, der fra 1797 42 År igennem havde holdt det preussiske Scepter i sin Hånd. Friedrich Wilhelm III havde været en Træmand; Sønnen var en Kunstnernatur med halve og halvkvalte Talenter, en Dilettant i Kunster og Videnskaber. Faderen havde været en ædruelig Karakter uden Sving, beskeden, men stædig; Sønnen var modtagelig for Indtryk som en Kvinde, en Sværmer og Fantast. Faderen havde været et Pligtmenneske, en brav, tør, indskrænket Mand; Sønnen var en

Romantiker og et ypperligt Hoved, berømt for sine Indfald og Vittigheder. Faderen havde været høj, slank, soldateragtig i Holdning og Gang og Dragt; Sønnen havde runde fyldige Træk, der mindede om Dronning Luises, var mere fed end muskuløs, hastig og ustadig i sine Bevægelser, meddelsom, selskabelig, evigtalende. Faderen havde været pålidelig; Sønnen var interessant. Der er for Danske Noget i Modsætningen imellem dem, som minder om den mellem Frederik VI og Christian VIII.

Så ypperlige Opdragere Fr. Wilhelm IV som Kronprins end havde havt i alt Militært, led han dog ikke Militærvæsenet. Vel kaldte han sig gerne preussisk Officer, men han trættes ved den Tvang og det Pedanteri, der uundgåeligt er forbundet med Hærvæsen i Fredstid, og han spottede endog nu og da i ganske uhohenzollernsk Ånd Paradetjenesten. Dog kunde han stundom, ganske mod sin Vane, blive Fyr og Flamme som Hærfører. Al denne Militærmusik, al denne Våbenklirren, disse Kommandoråb og Salver ved Revuerne satte ham i en poetisk Ophidselse — engang ved en stor Manøvre havde han endog, henrevet af krigersk Begejstring, fortsat Skinkampen helt ind i Byen Berlin, ubekymret om den Forvirring, han fremkaldte, og om de Hundreder af Ruder, der sprang ved Kanonsalver i Gaderne. (Prutz: *Zehn Jahre*, I, 77.)

Dog i Regelen omgikkes Kronprinsen Videnskabsmænd og Kunstnere, Naturkyndige som Humboldt, Historikere som Ranke, Malere som Cornelius, Billedhuggere som Rauch. Han sysselsatte sig med arkitektoniske Udkast, studerede de antike Former i deres Anvendelse på Kirkebygningskunst i den byzantinske Stil, stræbte at opnå Effekter ved Kolonnader og Haller. Han udkastede ideale Landskaber, der mindede om syditalienske Middelhavskyster. Han drøftede Musik og Poesi. Han beskyttede og fremhjælp især Studiet af gammeltyske Tilstande, eller af gammel Kunst, der var trådt i Religionens Tjeneste osv., og denne megen Syslen med Fortiden bestyrkede hans Afsmag for den Tid, hvori han levede, og udviklede hans Tilbøjelighed til at genoprette det Gamle eller dog modsætte sig Reformen i moderne Ånd.

Denne Tilbøjelighed kunde ikke andet end næres ved den unge Fyrstes Omgang med Gejstlige og med en lille fortrolig Kres af romantisk sindede Aristokrater. Han havde fra sin Barndom været religiøs. Han havde som Barn i Krigen mod Napoleon indsugt Troen på den gamle Statsordens Hellighed, på Kongedømmet af Guds Nåde og på Østerrigs Sendelse som det hellige romerske Riges Arvtager. Han tilegnede sig det hele System af Tanker og Sværmerier, som Joseph de Maistre først og ypperst gav Udtryk. Han studerede Hallers *Statsvidenskabernes Restauration*. For ham blev Kronen snart et mystisk Klenodie, en Forening af Oldtidens Præste-Pandebånd og Diktatorens gyldne Krans, Kongedømmet et Sakramente, Kongen selv et fra oven umiddelbart beåndet Menneske. Og hvad Forholdet angik mellem Konge og Folk, så stod det patriarkalske Forhold for ham som Idealet, omtrent som samtidigt for det såkaldte unge England, der sluttede sig om Disraeli.

Med al den Tillid, som et i politisk Henseende endnu barnligt Folk kan vise en ny Konge, kom Preussen Fr. Wilhelm IV imøde. Man havde tiltroet ham som alle Kronprinser langt større Frisind end Faderen. Folkets Forhåbninger og Forventninger lagde nu Glans om hans Skikkelse. Han begyndte på Kongers Vis med en Gerning, der syntes at tale for Rigtigheden af de folkelige Formodninger om hans Sindelag: han eftergav al idømt Straf for politiske Forseelser. Så blev da det Håb allevegne næret, at han vilde tilfredsstille Befolkningens politiske Attrå og give Preussen det Gode, man betragtede som Betingelsen for ethvert Fremskridt, en konstitutionel Forfatning.

Vi har ovenfor set, at det preussiske Folk sad inde med bestemte kongelige Tilsagn derom, hvis Opfyldelse uredeligt var trukken i Langdrag. Des fastere håbede man nu at se det gamle Kongeord indløst.

Kort efter den nye Konges Tronbestigelse blev der udskrevet en Hyldingslanddag for Provinsialstænderne i Provinserne Preussen og Posen. Den skulde træde sammen i Königsberg. Stænderne i Provinsen Preussen besvarede Meddelelsen derom med et i de allerærbødigste Udtryk holdt Andragende, i hvilket de anrøbte Kongen om at opretholde og fuldføre den af hans glørværdige Fader grundlagte Repræsentativforfatning; denne havde — her som altid sit Løfte tro — indført

Provinsialstænder, men overladt Fuldendelsen til sin kongelige Efterfølger, "hvem Landets trofasteste Kærlighed og inderligste Ønsker strømmede imøde" (in welchem die treueste Liebe und die innigsten Wünsche des Landes sich begegnen).

Den lavere Borgerstand i Provinsen, alle de, der håbede på Fordel i deres Erhverv ved de forestående Festligheder i Königsberg, misbilligede i højeste Grad dette Skridt som egnet til at fortørne Kongen. De højere Stænder indbildte sig derimod, at den så evnerige Konge med Glæde strax vilde imødekomme det berettigede Ønske; Ingen måtte jo bedre end han kunne indse Mangelen ved den gamle Stænderordning. Men hverken de, der frygtede et Udslag af den kongelige Vrede, eller de, der ventede et Udslag af det kongelige Frisind, fik Ret.

Fr. Wilhelm IV's ubestemte Svar gik ud på, at Stænderforfatningen hvilede på et nationalt, historisk Grundlag, Kongen havde den mest levende Interesse for disse Stænder, han var fast besluttet på at følge [gå videre på?] den af hans Forgænger betrådte Vej; de tro Stænder kunde "i fuldeste Mål have Tillid til hans Hensigter" med Hensyn til Landdags-Institutionen.

Så lidet dette Budskab end ligefrem lovede, modtoges det med Jubel. Så stor havde hos Nogle Frygten været for en hård Afvisning, og så stort var det sangvinske Håb hos Andre. Hyldingsfesten i Königsberg gik under disse Omstændigheder af under almindelig Begejstring. Men dens skønneste Øjeblik var det, som fulgte lige efter at de Deputerede Ord for Ord havde gentaget den Hyldingsed, der blev dem foresagt. Thi neppe var Ekkoet af det 400stemmige Amen døet hen, før man så Kongen rejse sig fra Tronen, der stod på en åben Balkon, træde hen til Altanens Rækværk og med løftet Arm, som om også han aflagde en Ed, begynde en Tale til Forsamlingen. Man hørte hvert Ord. Han lovede at ville være en retfærdig Dommer, en trofast, omhyggelig og barmhjertig Fyrste, en kristelig Konge som hans uforglemmelige Fader, og han sluttede med denne Vending, der røber det literære Talent: "Måtte Gud ville opretholde vort preussiske Fædreland for sig selv, for Tyskland og for Verden, mangeartet som det er og dog ét, som det ædle Malm, der er sammensmeltet af mange Metaller, men dog kun er et eneste ædelt Metal — ikke udsat for nogen anden Rust end Århundredernes forskønnende Rust!"

Overraskelsen over, at en Konge af Preussen således af egen fri Vilje gav sit Troskabsløfte til Gengæld for sit Folks, og Indtrykket af den livfulde og vindende Personligheds tilsyneladende Improvisation virkede i Forening. Der var ingen Ende på Jubelen. Oppe på Balkonen brød Dronningen ud i Gråd; nede i Befolkningen græd man, smilte gennem Tårer, trykkede hverandre i Hænderne. At der i Kongens Tale ikke fandtes noget tydeligt politisk Tilsagn, men at Alt var frisindet Vrøvl, romantisk Talebrug og dådløs Trang til at have Vilje, det blev i Henrykkelsen overset.

Dog Hyldingen i Königsberg skulde kun være Forspillet til den store og festlige Hylding i Berlin, Man stod endnu under Indtrykket af den Glorie af gyldne Løfter, der lå om Kongens Person. Man vilde gøre Alt for at vise ham sin Hengivenhed og vilde give Festen et Præg, der ret kunde tiltale ham. Ikke det paraderende Militær skulde være det fremtrædende Element, nej man vilde give Hyldingen Karakter af en tysk-middelalderlig Borgerfest, i hvilken Lavene med deres Faner og Særmærker trådte op i Processioner på titusind Mand. Ja man borttog — for at glæde Kongen ved en lille Overraskelse — et helt fremspringende Murværk ved Rådhuset, en Anstødssten, mod hvilken hans Vogn en Gang var stødt, mens han var Kronprins.

I Mellemtiden mellem de to Hyldinger var imidlertid en Begivenhed indtruffet, der måtte give Befolkningen Indtryk af Vankelmod hos Kongen. Der var bleven udstedt en kongelig Kabinetsordre af 4. Oktober 1840, der udtrykkelig — for at hindre enhver vildfarende Anskuelse — erklærede, at Kongen på ingen Måde ved sine anerkendende Ord om Stændernes tro Sindelag havde udtalt sig for en Repræsentativforfatning overensstemmende med Forordningen af 22. Maj.

Fyrsternes og de høje Herrers Hylding skulde finde Sted på Slottet i Berlin, Borgernes på Pladsen foran Slottet, den såkaldte Lustgarten. Men det øsede fra den tidlige Morgenstund ned i Strømme. To hele Timer stod Borgerne på Pladsen og gennemblødtes, medens Kongen modtog Hyldingstaler af Fyrsterne, Adelen og Gejstligheden og lod sin egen Veltalenhed spille — oppe under Tag.

Endelig trådte han også her ud på den åbne Balkon. Man var denne Gang forberedt på, at han vilde tale; man troede ikke mere på nogen Improvisation; det havde jo været en Fornærmelse mod Berlinerne, om Kongen, der havde holdt Tale for Königsbergerne, lod sig hylde af dem uden et Svar. Og han talte. Man så, han slog ud med Hånden; men Pladsens Omfang, den flygende Vind og den susende Regn bevirkede, at Ingen kunde høre en Sætning. Man passede på, når Kongen tav, og hver Gang brød undersåtlige Jubelråb ud, da man troede, han var til Ende; men han vinkede og blev ved. Man iagttog hans heftige Håndbevægelser. Regnen strømmede og Kongen talte bestandig. Fire Gange råbte man Hurra i den Tro, at nu var han færdig, og fire Gange begyndte han påny: Han lovede at styre sit Land i Frygt for Gud og Kærlighed til Menneskene: med åbne Øjne, når det gjaldt Folkets og Tidens Tarv; med lukkede, når det gjaldt Retfærdighed; men Antitesen gik tabt i Regnskyllets Susen. Han skreg: "Vil De i denne Stræben holde trofast ud med mig i gode og onde Dage? O, så svar mig med vort Modersmåls skønneste, klareste Lyd, svar mig et ærligt Ja!" — Og fra Pladsen lød Bravo! Bravo! Man forstod ikke Spørgsmålet; man troede, han var færdig. — Men Kongen vinkede med Hånden og blev ved og sluttede endelig med denne åndrige Vending, der tog selve Regnskylltet til Indtægt som gunstigt Varsel, men der desværre gik tabt som alle de andre: "Jeg vil holde mine Løfter, som jeg har givet i Königsberg og her, så sandt hjælpe mig Gud! Til Vidne derom løfter jeg min højre mod Himlen. Fuldend nu De den høje Festlighed, og Guds befrugtende Regn hvile over denne Time!" —

Men Guds befrugtende Regn druknede den høje Festligheds Stemning, heldte sin kølende Prosa over de Tiltalte som over Taleren.

Nogen Holden af Løfter mærkedes der ikke til; heller ikke kunde Nogen nævne, hvilke Løfter Hans Majestæt da egentlig havde givet. Imidlertid viste den nye Konge og den nye Rigsstyrelse mere og mere deres sande Åsyn.

Istedenfor den afdøde Altenstein, Hegels og Hegelianernes Beskytter, udnævntes til Kultusminister Eichhorn, der begyndte med at optræde som Pietist, og fra hvem der, som Rygtet fortalte, truede en skarp Helligdagsforordning, ja endog et Religions-Påbud med Kirketugt for Embedsmænd. Uviljen herover blev så stor, at man ved Hårene greb en Lejlighed til at lægge den for Dagen. Kongen havde ønsket Opførelsen af Racines *Athalie*. Mod Stykket i og for sig var der Intet at indvende, men Stoffet var religiøst, Tragedien oprindeligt skrevet for et Klosters Beboerinder. Ved den første Opførelse 4. Januar 1841 peb Publikum Stykket ud, et Udtryk for Uvilje, der ikke blev misforstået af Nogen. Ophidselsen var dog langt stærkere mod Ministeren end imod Kongen. Thi at Kongen var en Troende, derpå tvivlede Ingen; men om Eichhorn mente man fra hans tidligere Liv og tidligere Omgangskres at kunne slutte det Modsatte. Og da han offentlig brugte Udtrykket "den kristelige Stat", dvs. den, til hvilken de Retroende alene skulde regnes med som egenlige Borgere, begyndte en Kamp mod dette Udtryk, "denne runde Firkant", som man kaldte det, med Alvorens og Spottens Våben. Til alt Uheld havde Kongen få Måneder forud, under et af sine forbigående Anfald af politisk Frisind, måske på Grund Af sin Sans for Vittighed, gjort Karikaturtegningen censurfri. Overalt så man Eichhorn som Egern gnave på Bladene, knække den kristelige Stats hule Nød osv.; ja selv på Kongen forgreb de utaknemmelige Karikaturtegnere sig, og Heine, Tidsalderens største Karikaturtegner, rettede mod den kongelige Ubestemthed disse Strofer af *Den nye Alexander*:-

Ich ward ein Zwitter, ein Mittelding, das weder Fleisch noch Fisch ist,
Das von den Extremen unserer Zeit ein närrisches Gemisch ist.
Ich bin nicht schlecht, ich bin nicht gut, nicht dumm und nicht gescheute.
Und wenn ich gestern vorwärts ging, so geh ich rückwärts heute.

Dog Eichhorn nøjedes ikke med at kristne Staten; han stræbte at kristne Videnskaben. Navnlig gjaldt det for ham om at fortrænge den hegelske Filosofis Repræsentanter fra gode Stillinger og

indflydelsesrige Embeder; thi denne Filosofi var Kongen imod, den bød ikke hans Fantasi nogen Næring.

Det var i Kraft af Kongens Vilje, at Schelling efter Hegels Død var bleven kaldt fra München til Berlin for fra Hegels Lærestol at forkynde sin nye Filosofi, den i Åringer med så meget Charlatanen hemmeligholdte, men efter Reklamerne at dømme epokegørende "Åbenbarings Filosofi".

Man gav ham en Indtægt, som endnu ingen preussisk Universitetsprofessor havde haft — det hed sig, at den var næsten så stor som en Primadonna's ved Balletten — og det var visselig ikke Kongens Skyld, at der trods alle Schellings Bestræbelser ikke viste sig nogen Udsigt til at få den Hegelske Vantro udryddet. I Virkeligheden var Schellings Optræden en Fiasco. Han følte sig ramt af en hel Ungdoms Foragt. Chr. Kapp skildrede i en god Bog den kristelige Hoftænkens forskellige Forvandlinger fra Ungdommens Dage til da, hans Frafald fra sig selv, hans Humbugsforsoning af Tro og Tanke, og Ludwig Feuerbach stemplede ham med hele sin Stils Energi som det nittende Århundredes filosofiske Cagliostro og hans Filosofi som en teosofisk Farce.

Eichhorn foretog nu en hel Række Foranstaltninger mod Videnskaben. Han fastsatte for de preussiske Universiteter et vist Antal normerede Docentpladser, hvorved han højlig indskrænkede Privatdocenternes Antal og forøgede Ministeriets Magt. Han afskedigede Professor Hoffmann (von Fallersleben) i Breslau, fordi denne i sine *Upolitische Sange* i en uskyldig Form havde skemtet med Politiken. Disse Sange var nemlig så iørefaldende, så joviale, svarte så nøje til den jævne Borgerstands Dannelse og Liberalisme, at de indgød Magthaverne Angst, — Bibelkritikeren Bruno Bauer mistede Retten til at docere i Bonn på Grund af sine to kritiske Skrifter om de fire Evangeliers Ægthed, De trællesindede Fakulteter gik Ministerens Ærind: selvfølgelig var de for Videnskabens fulde Frihed, men *teologisk* Docent kunde Bauer ikke være. Det nyttede ikke, at den hegelske Teolog Marheineke i Berlin uforfærdet erklærede, også han ønskede, Bruno Bauer måtte træde tilbage som Privatdocent, men kun fordi en så fremragende Kritiker, en Mand af så omfattende filosofisk Dannelse burde forfremmes til en indflydelsesrig Post. Bauers Skæbne var afgjort, — Studenterne i Halle havde indgivet et Andragende om, at David Strauss måtte kaldes dertil som Professor, De modtog til Svar en Irettesættelse, og de tre iblandt dem, der først havde underskrevet Ansøgningen, blev bortviste fra Universitetet. — Endelig hændte det, at da Gans var død, kaldtes Reaktionens bekendte Jurist Stahl (Forfatter til *Umkehr der Wissenschaft*) i hans Sted til Berlin. Regeringen havde den Ydmygelse, at han under sit første Foredrag blev trommet ud af Salen af Studenternes Fødder.

Så udkom i Sommeren 1841 nede i Schweiz en lille Bog, *Gedichte eines Lebendigen*. Man læste i den mangan forbausende Strofe, således denne:-

Reisst die Kreuze aus der Erden!
Alle sollen Schwerter werden!
Gott im Himmel wirds verzeihn.
Lasst, o lasst das Verseschweissen,
Auf den Amboss legt das Eisen,
Heiland soll das Eisen sein.

Og et andet Sted:-

Brause, Gott, mit Sturmesodem durch die fürchterliche Stille,
Gieb ein Trauerspiel der Freiheit für der Sklaverei Idylle!
Lass das Herz doch wieder schlagen in der Brust der kalten Welt
Und erweck ihr einen Rächer und erweck ihr einen Held!

Samlingen indleddes med en poetisk Udfordring *An den Verstorbenen*, rettet mod Fyrst Pückler, der havde skrevet under dette Navn. Han var opfattet som Repræsentant for den slappe Fornøjelsessyge, der søgte Adspredelse på lange Rejser. Uretfærdigt var Angrebet, men hvor det klang!

Den anonyme Forfatter, hvis Navn hurtigt blev bekendt, var den 24-årige Georg Herwegh, (født 1817 i Württemberg), forhenværende Elev af det bekendte Tübinger-Stift, der på Grund af en Strid, han under Aftjeningen af sin Værnepligt havde haft med en Officer, havde levet nogle År som Landflygtig i Schweiz i fortrolig Omgang med andre Landflygtige og andre ungdommelige Samfundsstormere. Hans Digtsamling med dens friske men ubestemte Radikalisme opnåede i ganske få Måneder en umådelig Udbredelse i Tyskland og slog allevegne an.

Der var en god Del Uklarhed i disse Digte. Snart drog Forfatteren i Leding mod Tyranner, snart mod Filistre, snart betegnede han Fjenderne som fremmede, snart som indenlandske, snart talte han som overbevist Republikaner, snart henvendte han sig i Platens Spor til Kongen af Preussen, med indtrængende, bedende, advarende Ord, men tillige med Forsikringen om, at det endnu var Tid for ham:-

Du bist der Stern, auf den man schaut,
Der letzte Fürst, auf den man baut.

Dog Samtiden overså Mangelen på Sikkerhed i Digterens Standpunkt: hans Begejstring smittede, hans lyriske Talekunsts Velklang henrev. Siden Goethes og Schillers Tid havde ingen Lyriker taget hjerterne således med Storm, og fra Alperne til Østersøen sang Ungdommen: "Reisst die Kreuze aus der Erden!"

I Efteråret 1842 foretog Herwegh en Rejse igennem Tyskland. Han havde et praktisk Mål med denne Rejse; hvad han som Digter havde begyndt, det vilde han føre videre som Journalist, som politisk Skribent; han rejste for at sikre sig Medarbejdere til et politisk Månedsskrift, som skulde hedde *Der deutsche Bote aus der Schweiz*. Men rundt om blev han modtaget som en Triumfator: Glimrende Festmåltid i Köln, Studenterserenade i Jena, Festmåltid i Leipzig. Aldrig endnu var en tysk Digter bleven således hyldet.

I Berlin, hvortil Herwegh kom sidst i Oktober, kunde Digteren ikke vente at vække en lignende Opsigt, så meget mindre som han efter Ruge's Råd, der her ledsagede ham, afslog Tilnærmelser fra en forkommen radikal Forening; men her indtraf en Omstændighed, der gjorde langt stærkere Indtryk på Offenheden end nogen folkelig Hyldest kunde have gjort: Kongen udtalte Ønsket om at gøre Herweghs personlige Bekendtskab.

Fr. Wilhelm IV's æstetiske Sympatier havde hidtil kun vist sig i, at han til Berlin havde kaldt den gamle, gigtsvage Ludwig Tieck, der undertiden forelæste ved Hoffet og satte Skuespil i Scene, samt Friedrich Rückert, der skulde medvirke til Genoplivelsen af de orientalske Studier ved Universitetet, men som viste sig ganske uegnet dertil. Det fordomsfri Forhold til tysk Literatur var desuden langt fra at være nogen Hohenzollernsk Familie-Overlevering. Der var for den Herwegh tilståede Audiens kun et tilnærmelsesvis beslægtet tidligere Tilfælde, og det i Kongens eget Liv, nemlig hans private Svar til Platen i Anledning af den Ode, hvori denne havde lagt ham det ulykkelige Polens Sag på Hjerte; det hed sig, at den daværende Kronprins i et hjerteligt Brev havde udtalt den varmeste Sympati for Polakkerne og beklaget sin Mangel på Evne til at hjælpe. Den Ode, Herwegh havde rettet til Kongen, anråbte ham om at slå Kirkevælden ned; det overraskede behageligt, at Kongen altså ikke havde følt sig såret af den.

Under Audiensen, der fandt Sted 19. November 1842, forholdt Herwegh sig noget taus og trykket af Situationen. Kongen var efter sin Vane veltalende og meddelsom. Han havde, hed det sig, omtrent udtalt sig som følger: "Jeg har i År allerede modtaget én af mine Fjender, Hr. Thiers — Thiers havde i 1840 truet med Krig på Grund af Stormagternes Partitaget for Sultanen mod Pasjaen af Ægypten — men jeg glæder mig mere over at se Dem. Vi har hver sit Kald at følge, jeg som Konge, De som Digter. Jeg bliver mit Kald tro, gør De ligedan! Intet afskyer jeg mere end Karakterløshed; jeg agter Oppositionen,

når den kun har virkelig Overbevisning (wenn sie nur gesinnungsvoll ist)." — Og idet han med Hentydning til Herwegh's Ungdom spæede ham "en Damaskusdag", sluttede han med Ordene: "Indtil da vil vi forblive ærlige Fjender."

Hvad der sivede ud i Publikum angående denne Sammenkomst mellem Konge og Digter, vakte blandt de oppositionelle Skribenter i Datiden dels barnlig Misundelse, dels barnlig Harme. Man mente, at Herwegh burde have benyttet Lejligheden til (à la Marquis Posa) af Kongen at kræve politisk Frihed for den preussiske Stat.

Få Dage efter Audiensen forlod Herwegh Berlin, modtog et nyt Festmåltid i Königsberg og overraskedes der af den Efterretning, at hans projekterede Tidsskrift allerede før dets Udgivelse var blevet ramt af et skærpet Forbud i Preussen. Det var egentlig en Selvfølge, da alle Bøger, der udkom udenfor Landet (derfor også Herweghs Digtsamling) når de ikke havde særlig Bevilling, var forbudne. Herwegh havde kunnet sige sig det forud. Men i sin Ophidselse over de Anklager for Forræderi, der hist og her kom frem i den radikale Presse, tabte han Ligevægten overfor denne Genvordighed og rettede direkte til Kongen et lige ubehændigt og umandigt Brev, rigt på Svulst.

Han beråbte sig på det ærlige Fjendskab, Kongen havde lovet ham; dette Løfte var brudt ved Forbudet; han vilde ikke bede Kongen kalde det tilbage, skønt det var hårdt for ham at se sin Muses Barn truet allerede i Moders Liv, og som Enkeltmand at leve i evig Kamp mod et helt Statsprincip; iøvrigt skadede Forbudet intet; af hans ligeledes forbudne Digte var han så lykkelig netop nu at udgive femte Oplag. Men det havde været ham en Hjertets Trang at rette et sidste, ærligt, om end lidenskabeligt Ord til Kongen, et Ord under fire Øjne, dog ikke blot hans, men Tusinders Ord osv.

Var Brevet i og for sig uværdigt og dumt, så var dets Offenliggørelse i en *Leipziger Avis* få Uger efter en Tåbelighed, der hævnede sig. I Stettin modtog Herwegh en Udvisningsordre; Gendarmer holdt Vagt, til han var steget ind i Postvognen. I Halle fik han end ikke Lov til at stige ud. Så festlig Modtagelsen i Preussen havde været, så lidet hjertelig var Afskeden.

Den store Spotter Heine skrev i Digtet *Der Ex-lebendige* disse Strofer:-

Aranchuez! in deinem Sand
Wie schnell die schönen Tage schwanden,
Als ich vor König Philip stand
Und seinen uckermarkschen Granden.

Er hat mir Beifall zugenickt,
Als ich gespielt den Marquis Posa.
In Versen hab ich ihn entzückt,
Doch ihm gefiel nicht meine Prosa.

og endnu blodigere i *Die Audienz* om det schwabiske Pattebarn:-

Ich will, wie einst mein Heiland that,
Am Anblick der Kinder mich laben,
Lass zu mir kommen die Kindlein,
zumal Das grosse Kind aus Schwaben.

So sprach der König, der Kämmerer lief
Und kam zurück und brachte
Herein das grosse Schwabenkind,
Das seinen Diener machte.

Der König sprach: du bist wohl ein Schwab?
Das ist just keine Schande.
Gerathen! erwidert der Schwab, ich bin
Geboren im Schwabenlande.

.....
Erbitte dir eine Gnade, sprach
Der König. Da kniete nieder
Der Schwabe und rief: O geben Sie, Sire!
Dem Volke die Freiheit wieder!

Der König stand erschüttert tief;
Es war eine schöne Scene.
Mit seinem Rockärmel wischte sich
Der Schwab' aus dem Auge die Thräne.

Der König sprach endlich: Ein schöner Traum!
Leb' wohl und werde gescheiter!
Und da du ein Somnambülericht,
So geb' ich dir zwei Begleiter.

Zwei sichre Gendarm', die sollen dich
Bis an die Grenze führen.
Leb' wohl, ich muss zur Parade geh'n,
Schon hör' ich die Trommel rühren.

Det var ikke blot Humoren, men Misundelsen og Skadefryden, som lo. Man hævnede sig på sin egen tidligere Begejstring. Desuden havde Georg Herweghs Vanskæbne de uheldigste praktiske Følger. *Leipziger Allgemeine Zeitung*, det i Preussen mest læste Oppositionsblad, blev forbudt Dagen efter at det havde offentliggjort Brevet til Kongen, *Rheinische Zeitung*, det mest ansete af de i Preussen selv udgivne frisindede Blade, fik strax derefter Nåde-stødet. Og samtidigt forbødes i Sachsen på Opfordring fra Preussen Arnold Ruges *Tyske* (tidligere *Halle'ske*) *Årbøger*, den tænkende Ungdoms Hovedorgan.

En vis Lære drog den unge Slægt af det Skete. Det betydede vel ikke stort, at en 24årig Poet overfor en Konge havde vist sig først genert, så umandig. Men man havde ment, at man i Sammenligning med Slægten fra Trediveerne havde gjort et stort Skridt fremad; man troede at besidde personlig Fasthed, hvor hine Ældre kun havde havt Talent. Nu så man i et Exempel, dels at Digternaturer var et skrøbeligt Stof at gøre politiske Førere af, dels at denne Slægt måtte optugte sig selv med yderste Strenghed, hvis den på Prøvens Dag skulde gøre Fyldest bedre end dens Forgængere.

Førerskabet tilfaldt da Tænkere og Politikere af Fag, noget vel hyppigt også Professorer, og når det Slægtled, der nu revolutionerede de tyske Sind, strandede så sørgeligt i Slutningen af 1848, så var det ikke af Mangel på Karakter, men på Grund af den Idealisme, der udvikler sig hos Mænd, som aldrig har været ved Magten: i Kraft af deres Tro på Ideers og Idealers uimodståelige Evne til at virkeliggøre sig og på Grund af deres Ringeagt for den ydre, brutale Magt, der efter deres Lære intet Afgørende havde at betyde men som da den i første Sammenstød måtte vige, lod sig ringeagte og holdt sig rolig, indtil Øjeblikket kom, da den styrket efter Overrumplingen rejste sig påny.

Dog medens nu trindt om i Tyskland de Foranstaltninger som udgik fra Fr. Wilhelm IV's Ministre, var Genstand for uensartet, mest skarp Kritik, lå under alt det, som skete, det preussiske Forfatningsspørgsmål stadigt ulmende. Det var ikke lykkedes Kongen ved sin Afvisning at bringe det i Glemme. Og de Midler, som han og hans Rådgivere greb til for at slå det ned, var af den uheldigste Art.

Magistrat og Borgerrepræsentanter i Byen Breslau havde i den schlesiske Landdag stillet Forslag om en Henvendelse fra de schlesiske Stænder angående Indførelsen af en almindelig Stænderforsamling for hele Riget — en Rigsdag. Kongen svarede med at lade Overpræsidenten i Breslau modtage en Specialbefaling angående hans til Efteråret forestående Rejse i Schlesien; Kongen vilde på denne Rejse hverken modtage en højtidelig Indtogsfest (Einholung) eller nogen anden Festlighed af Byen Breslau. Dette i Maj om en Rejse i Oktober, og tilmed om Festligheder, som endnu Ingen havde tilbudt! Endda sluttede Sagen med, at Kongen ligefuldt holdt et festligt Indtog i Breslau, skønt Festen ikke særligt var gjort for ham, men fandt Sted i Anledning af Hundredårsdagen for Schlesiens Indlemmelse i Preussen. Kongen nøjedes i sit Svar på Indbydelsen med at beklage "Mangelen af Ytringer, der vilde have gjort hans Hjerte godt", og med at erklære, han af Mangel på Tid kun kunde blive et Par Dage.

Og dog behøvede Kongen et Samtykke af Rigsstænder til et Foretagende af yderste Vigtighed for hans Land. Jernbanernes Tid var oprunden, og der udkrævedes dels et større Lån til Anlæg af Statsbaner, dels en Statsgaranti til Anlæggerne af de private Baner; men efter en Hardenbergsk Lov af 1820 udfordredes til begge Dele Bevilling af Rigsstænderne. Kongen tumlede da med den umulige Plan at lade Udvalg af de forskellige Provins-Landdage træde sammen, sex hundrede Medlemmer i Tal, og lade dem figurere som Rigsstænder. Metternich måtte foreholde ham det Ugørlige deri. (Sybel: *Die Begründung des deutschen Reiches* I, 107.).

Under disse Forhold var det, at en lille Bog, *Vier Fragen eines Ostpreussen*, satte hele Tyskland i Bevægelse, idet den viste sig på den åndelige Horizont som det første fjerne Lynglimt, der bebuder Uvej. I Slutningen af Februar 1841 var dette Hefte på et Par Ark (efter Angivelse trykt i Mannheim) omspredt overalt. Så omhyggelige Foranstaltninger havde man truffet, at dette Flyveskrift på en og samme Dag lå i Boghandlervinduerne i den hele preussiske Stat; kun til Berlin kom det lidt bagefter for at forhindre Beslaglæggelse før det var forsent.

Fire Spørgsmål indeholdt det, der varslede Undergang for Enevælden. De lød: Hvad ønskede Stænderne? Hvad Ret havde de? Hvad Besked fik de? Hvad er der tilovers for dem at gøre?

På det første Spørgsmål svarte Bogen, at Folket nu næsten ingen Lod eller Del havde i Statsstyrelsen, medens dets høje Kulturtrin gjorde Ønsket derom naturligt. Det at Folket også savnede alle andre Organer end et Parlament, således f.eks. en fri Presse, og desuden nærede dyb Mistillid til Ministrene på Grund af disses Vilkaarlighed, Trællesind og Pietisme, måtte gøre Ønsket om en repræsentativ Forfatning endnu mere hedt. På det andet Spørgsmål, hvori Stændernes Ret bestod, svarte Forfatteren: I Bevidstheden om deres Myndighed og i Myndighedserklæringen af 22. Maj 1815. På det tredje, hvad Besked de fik, lød Svaret: Anerkendelse af deres Troskab, Afvisning af deres Forslag og trøstende Henpegen til en fremtidig ubestemt Erstatning. På det fjerde Spørgsmål om hvad Stænderne nu havde at gøre, optog Svaret kun halvanden Linje. Det lød: Nu at kræve som bevislig Ret hvad de tidligere bad om som om en Nåde.

Skriftets indtrængende, overbevisende Tone, dets Appel til Folkets Retsfølelse og Selvfølelse vakte en levende Nysgerrighed efter at lære den anonyme Forfatters Navn at kende. Han havde selv sendt Kongen sin Bog og på Titelbladet tilføjet sit Navn Dr. Johann Jacoby, Læge i Königsberg. Kongen lod strax indlede Kriminalundersøgelse imod ham. Man erfor efterhånden, at han var en velhavende, som Læge yderst anset Mand, der i 1831 ved Choleraens første og heftigste Udbrud i Polen strax var rejst hen at studere den og senere havde haft en langvarig Fejde med en Warszawa-Læge, en Charlatan, som ved Choleraens andet Udbrud 1837 havde udbasunet et Arkanum mod "denne ubetydelige, altid let helbredelige Sygdom". Da Jacoby mod denne Mand havde skrevet en kort videnskabelig Artikel, lod denne Torveskriger i Berlineraviser indrykke et Svar, fuldt af ærerørige Sigtelser. Han havde Forbindelser i højere Krese, og han opnåede, at Berlinerensuren negtede Jacoby's rolige Gensvar sit Imprimatur, samt at alle Appeller fra Censoren til Overpræsidenten, fra denne til Overcensurkollegiet, fra dette til Minister v. Rochow og fra Rochow til Kongen var frugtesløse, medens samtidigt alle Forlæggere i Hamburg, Leipzig, Grimma, Basel og Bern afslog at lade Aktstykkerne i Sagen trykke,

skønt Jacoby påtog sig at betale Omkostningerne. Enhver Anden vilde vel nu have opgivet at se dette Forsvar mod en ussel Avisartikel trykt. Men Jacoby var ikke af de Mænd, der opgiver. År og Dag gik hen. Forfatteren lod sit Håndskrift foretage alle de nødvendige Rejser — i Alt rejste det 1047 Mile — og han fik det så tilsidst udgivet i Paris under Titlen: *Bidrag til en fremtidig historisk Skildring af Censuren i Preussen*. Sådan var denne Forfatters Naturel.

Her var det da endelig fundet, det, som det unge Tyskland så sørgeligt havde følt Savnet af, det, som selv det yngste Tyskland med sin Herwegh ikke havde ydet, dette En blandt Tusind i det offentlige Liv: en Mand. Her åbenbarede sig endelig engang en viljestærk, politisk Fører i Fyrrernes Tyskland — ikke nogen Statsmand i Ordets egenlige og strenge Forstand, thi han kunde, som Fremtiden viste, aldrig lempe sig, aldrig nøjes med at have det Opnåelige for Øje; men en ubøjelig Karakter, en ubrødelig Retsindighed, der med et Mod, som aldrig lod sig kue, gik løs på sit Mål.

Regeringspressen, Smædepressen, begyndte en Fejde imod ham. Der var ved hans ulastelige Personlighed ingen Trævl at tage fat i, men han var af jødisk Afstamning. I et Flyveskrift, som Adelsforeningen i en lille By nær Königsberg, udgav under Titlen *Stimme treuer Unterthanen seiner Majestät des Königs von Preussen*, hed det: "Ikke fra tyske, ikke fra kristelige Læber er disse Ord udgåede ... Det vilde være en Skændsel for Østpreussen, om Sligt var blevet udtalt af en af dets Sønner ... Jakobs Sæd har ikke hørt Guds Røst og ikke erkendt Guds enbårne Søn, men dræbt ham; derfor er den for bestandig forkastet og spredt blandt Jordens Folk." Men i alle Boghandlervinduer lå snart Jacobys Portræt, det skarptskårne Ansigt omgivet af de fire Spørgsmålstegn, og Pennen rettet til Angreb som en Lanse.

Digterne følte hvad den Mand betydede, der her var dukket op, selv de mindre karakterstærke iblandt dem, selv Dingelstedt, som netop da stod i Begreb med at ombytte sin oppositionelle Holdning med en Hofrådstitel. I Dingelstedts fortræffelige Samling *Nachtwächters Weltgang* findes et Digt med Overskrift: ? ? ? ?, øjensynligt rettet til Kongen af Preussen:-

Du weisst, was das bedeuten will? Du wirst sie mir nicht streichen?

Es sind ja nur unschuldige — vier kleine Fragezeichen.

Die wurzeln tief, die ragen hoch; wie die gerühmten Eichen

Des freien deutschen Volkes stehn vier kleine Fragezeichen.

Du wolltest sie zwar nimmer sehn in deinen weiten Reichen,

Doch drängen sie sich immer auf, vier kleine Fragezeichen.

.....

Und einst, wenn du gestorben bist, als Stempel dann und Aichen

Stehn gross an deinem Monument — vier kleine Fragezeichen.

Også Herwegh besang Jacoby, som anede han, at her var en Mand, der Ansigt til Ansigt med Kongen af Preussen vilde gøre en anden Figur end han. Det var jo Jacoby, der i November 1848 ved Audiensen i Berlin, da Kongen på Forlangendet om Ministerskifte svarte Deputationen: "Herom vil jeg intet høre", trådte frem og sagde: "Det netop er Kongernes Ulykke, at de ikke vil høre Sandheden." Herweghs Digt har til Overskrift et J. og begynder:-

Und wieder ob den Landen

Lag jüngst ein schwerer Bann:

Da ist ein Mann erstanden,

Ein ganzer, deutscher Mann.

Ein Deutscher und ein Freier,

Wer hätte das gedacht!

Dass selbst die deutsche Leier

Aus ihrem Schlaf erwacht.

Imidlertid blev Undersøgelsen mod Jacoby drevet med ualmindelig Iver. I tre til fire Uger underkastedes han tyve Forhør; 98 Vidner, deriblandt Butiksjomfruer, Kokkepiger og Skolebørn blev hørte. Det virkelig Begåede var jo kun en Presseforseelse, Omgåen af Censuren. Men Anklagen lød på Ophidselse til Misfornøjelse, hvorfor Straffen var indtil to Års Fæstning og Tab af borgerlig Ære, videre Majestætsforbrydelse — indtil fire Års Tugthus —, endelig Højforræderi — "Henrettelse ved Anvendelse af den hårdeste og mest afskrækkende Legems- og Livsstraf".

Jacoby var stillet for Retten i sin Fødeby Königsberg. Da imidlertid Kammerretten i Berlin var den eneste lovlige Domstol for Højforræderi-Sager, erklærede Königsbergerretten sig for ubeføjet. Sagen sendtes til Kammerretten; men da denne forud fandt Beskyldningen for Højforræderi umulig, sendte den Anklagen tilbage og erklærede sig ligeledes for ubeføjet. Så måtte Kongen da ved Kabinettsordre pålægge Königsbergerdomstolen Sagens Fortsættelse. Men skønt Jacoby havde al Fordel at vente af at dømmes af sine Byesbørn, var han altfor meget Karakter til at ville frifindes ved et Lovbrud, og krævede som anklaget for Højforræderi hårdnakket Kammerretten i Berlin. Man nødtes til at føje ham, og han dømtes da til 2½ Års Fæstningsarbejde og Tab af borgerlig Ære, men frikendtes tre År efter fuldstændig af den højeste Ret.

Imidlertid gik i hele Tyskland Lister rundt for at indsamle til en Borgerkrone til ham, og Bidragene strømmede ind; ansete Mænd satte deres Navne øverst på Listerne. Så måtte Regeringen påny tage fat: Listerne blev beslaglagte, Underskriverne forhørte, Indsamlingen forbudt. Og medens således Politi og Censur havde fuldt op at gøre i Forfatningssagen, fulgte 11. August 1842 den pudsigste Forordning, man endnu havde set i et enevældigt styret Land; en af Landets egne, gældende Love blev opført mellem de forbudne Skrifter, idet Optrækning af Loven af 22. Maj 1815 (om Indførelsen af Rigsstænder) blev forbudt som ophidsende. (Først i 1923 oplevedes en Parallel, da i de nordamerikanske Fristater Upton Sinclair blev arresteret og fængslet for under åben Himmel at have oplæst Stykker af Fristaternes Forfatning [der vel at mærke var brudt].)

I September 1842 erfor så den Del af Befolkningen, der havde håbet under den nye Konge at se Preussen frigøre sig fra det ydmygende Forhold til Kejser Nicolaj, at Friedrich Wilhelm IV, Polakkernes varme om end ikke virksomme Ven fra Platens Dage, bekendt for sin indgroede Uvilje mod russisk Væsen, agtede sig til Warszawa for at hilse på Czaren. — På Tilbagevejen ønskede Kongen ved Kalisch at betragte det Mindesmærke, som er oprettet til Erindring om Sammenkomsten mellem Ruslands og Preussens Regenter dør i 1813. Kejserens Fløjadjutant, General Berg (Polens senere Tugtemester) oversatte de russiske Indskrifter for Kongen. Den sidstlæste lød: "Måtte den Almægtige velsigne Alliancen og Venskabet mellem Rusland og Preussen til Fred og Trivsel for begge Folkeslag og til Skræk for deres fælles Fjender!" Efter Forelæsningen af denne Indskrift steg Kongen med raske Skridt op ad Mindesmærkets Trin og tegnede med sin Finger i Støvet på Monumentets Side Ordet: Amen. (Prutz: *Zehn Jahre*. I. S. 237 ff., 516 og II. 379 ff.)

Kapitel 25

Den neutrale Literatur

Alligevel var og blev Fr. Wilhelm IV den åndrigste Konge i Datidens Europa, lagde i sine Samtaler skarp Forstand og livlig Fantasi for Dagen og gik altid ud fra en Forestilling om at han burde føle kongeligt. Hans offentliggjorte Breve og Billetter til Humboldt er kvikke, skrevne i lystig Hofmundart, og hans Ytringer røber stadigt hurtig Opfattelse, letvakt Medfølelse, slående Vittighed ([Note 11](#)). Man kan da heller ikke sige, at han var uden Forhold til Datidens tyske Literatur og Åndsliv; men hans Bestræbelse gik udelukkende ud på at drage Literaturens "gode" Kræfter til sig og fjerne de "slette", og han regnede snart alle oppositionelle Elementer til disse sidste.

Ved Hoffet var fra først af Alexander von Humboldt den herskende literære Magt. Han var 80 År gammel, Tidsalderens berømteste Naturforsker, navnkundig Jordan over; han holdt Kongen à jour med de åndelige og videnskabelige Bestræbelser i Tiden. Hans Broders frisindede Statsideer var vel fortrængte; hans eget politiske Frisind kunde ikke ved Hoffet få Luft, og han, hvem Overtro og Reaktion i lige Grad var en Styggelse, måtte tie til meget, der var ham imod, tiltog sig dog undertiden Frisprog. ([Note 12](#)) Men som Hoffets Smykke og Statens Stolthed var han altid hædret i Kongens Kres og han brugte sin Indflydelse til i stor Udstrækning at virke for videnskabelige Formål og til nu og da at lægge sit vægtige Ord ind for en eller anden forfulgt Skribent. Før 1848 var, som Brevene viser, Kongens Tone overfor ham en skemtsom Fortroligheds, skønt ingen dybere Sympati forbandt de to Mænd. Efter 1848, da Kreuzzeitungspartiet blev enevældigt, gav Humboldt jævnlig sin Misfornøjelse over Tabet af Indflydelse Luft i sådanne Talemåder som: "Kongen er ikke mere amusable" eller "Kongen nærer en ufrugtbar Kærlighed til Personer, som han har Velvilje for". Letomgængelig var han ikke ved Hoffet, ofte spydig, heftig, når Rankes politiske Meninger skulde gælde mer end hans, ilde lidt af mange, deriblandt af Dronningen på Grund af sin Forkærlighed for Louis Philippe og hans Familie. I Reglen læste han højt, al Slags, kun aldrig sit Eget; hyppigst forelæste han *Journal des Débats*, medens Kongen udkastede arkitektoniske eller Landskabs-Skitser.

En anden Forelæser for den kongelige Familie var den fra Dresden til Berlin kaldte Tieck. Skønt så meget yngre end Humboldt, var han på Grund af legemlig Svaghed stærkt generet af Hoflivets Tvang. Han foredrog gerne Shakespeare og Kleist. Kongen lod hans gamle Eventyrskuespil *Den bestøvlede Kat* opføre i Berlin. Det virkede, som så man en Genganger fra svundne Dage. På Kongens Opfordring satte han Sofokles's *Antigone* i Scene, og Mendelssohn skrev Musiken dertil. Men Tieck var nu kun en af Literaturens Invalider. Spiste Hoffet i Haven på Sanssouci, frygtede han endog på de varmeste Dage Træk.

En anden fordums berømt Digter fra den romantiske Tid, som Kongen lod kalde til Berlin, hvor han snart derefter døde, var La Motte Fouqué. Han var da midt i Tredserne, men havde fuldstændigt overlevet sig. Hans Helteromaner syntes den yngre Slægt at høre en tidligere Jordperiode til. Man var træt af Riddervæsen og Elskovstjeneste (Minnedienst) i en barnlig Vedtægts Former; det Uhistoriske i hans Syn på forgangne Tider og det [Heldøragtige](#) i hans Fromhed fremkaldte Spot. Uden Kongens Bistand vilde han været død i Mangel som i Glemsel.

Der var en stor Digter, som ikke tilhørte den romantiske Tid, hvem Kongen i 1841, især på Varnhagens Anbefaling, kaldte til Berlin. Det var Friedrich Rückert (1789-1865). Han var kun et Par og halvtredsindstyve År gammel, men hørte ligefuldt ikke Tidsalderen til. Han stod i Datidens Literatur som et Udtryk for det under alle Forhold uforandrede tyske Alsind, denne Evne til flersidig Tileggen, til Indsugen og Eftergøren af alle Folkeslags Ejendommeligheder. Han rystede hele sit Liv igennem Digte ud af Ærmet med en Virtuositet som forbauser. Allerede som ung blev han af Joseph v. Hammer indført

i den arabiske, persiske og tyrkiske Literatur og blev 1826 ansat som Docent i østerlandske Sprog i Erlangen, men søgte stadigt at unddrage sig sine Pligter som Foredragsholder.

Der er Noget i hans Væsen, som minder om Goethe's Stil i den Tid, han skrev sit Divan, og Noget, der stammer fra Schlegelerne i deres rastløse Forsken og Oversætten. Allerede i hans Disputats fra 1811 *Om Filologiens Væsen* mærkes Indflydelse af Fr. Schlegels Værk om de gamle Inderes Visdom, idet han her går ud fra Begrebet om en "Verdenspoesi", for hvilken han betragter det tyske Sprog som det mest tiltalende Klædebon. Og det er netop Verdenspoesi, som denne Stilvirtuos har givet. Han debuterer med *Geharnischte Sonnette* som tysk Patriot i slebne, men søgte Former. Så følger i Bog efter Bog en 5-600 Kærlighedsdigte til forskellige unge Kvinder; righoldigst er den sidste Samling *Liebesfrühling* til hans Forlovede Louise Witthaus. Denne Gruppe er det eneste af alle Rückers Værker, i hvilket Følelsen er fremherskende. Ellers er han en Læredigter i lyriske Former; her er han Sanger. Men selv her hindrer den faste skematiske Form — som i Sydens Canzoner — Følelsens naive Udbrud, og her allerede trænger Rückerts Hang til at udfolde sit Herredømme over Sproget sig frem i en Fornylse af Ordmateriallet og i en tvangløs Sammenslyngen af Ordene i Versemålet, som hidtil var uset og som kort derefter hos os efterlignes af Aarestrup:-

Welche Heldenfreudigkeit der Liebe,
Welche Stärke muthigen Entsagens,
Welche himmlisch erdentschwungne Triebe,
Welche Gottbegeistrung des Ertragens!
Welche Sich-Erhebung, Sich-Erwiedrung,
Sich-Entäussrung, völl'ge Hin-sich-gebung,
Seelenaustausch, Ineinanderlebung!

Sligt har mere sproglig og teknisk end rent poetisk Interesse. Men Rückert er også netop Filologen som Digter. Hans herskende Evne er den rent sproglige i dens Dobbeltthed: Evnen til at lære Sprogene og trænge ind i deres Ånd, og Evnen til på Grund af dybtgående Indtrængen i hans eget Sprogs Hemmeligheder at overføre de fremmede Sprogs ypperste Poesi på Tysk. Hans Lyst var den, selv at skabe sig sproglige Vanskeligheder for at overvinde dem. Derfor ser vi ham snart optræde i gammeltysk Stil, der svarer til hans lange Albrecht-Dürer-Lokker, snart som ung Officer fra Napoleonskrigenes Tid, snart som Beduiner, med vidunderlig Kunst fortællende os Hariris Makamer, snart som Perser slyngende sine Rim i Ghaselens Former eller genskabende Heltedigtet om Rostem og Suhrab. Snart skrider han frem som Tyrk i Kaftan og Turban, snart som Kineser på Filtsko og med Hårpisk, snart og helst ser vi ham sidde ved den hellige Ganges's Bredder som Braman og forkynde en sprudlende Levevisdom, der giver tusind gyldne Regler i klingende Vers. Hvad der gerne siges om Théophile Gautier, at han som Ånd var hjemme i det gamle Ægypten som i vore Dages Rusland, i Konstantinopel som i Sevilla, det har kun den Sandhed, at han kendte de fremmede Egenes Klimater og Mindesmærker; men det gælder i langt dybere Forstand om Rückert, der begreb Menneskene i de forskellige Literaturer, forstod deres Sprog og følte i deres Ånd. Han har ikke set de fremmede Lande med sine Øjne, har derfor intet af Gautiers Anskuelighed, intet af hans Farve og Plastik, men han har den stilfærdige, indre Betragtning og Tankebilledet, Tankesproget, i en Fylde af metriske Former. Den, der vil have ypperlige Prøver på hans Kunst, læse Hariri's Makamer (særligt Afsnittet *Jungfrau und Junge Frau*) eller Værket *Weisheit der Bramanen*.

Disse Arbejder havde skaffet Rückert et stort Publikum også i Berlin, men Byen med dens urolige Væsen var ham imod. Han skulde holde Forelæsninger om Østerlandsk ved Universitetet, men kun de første Par Gange fyldte Nysgerrigheden hans Læresal. Snart gik han ikke mere til Universitetet, da der kun indfandt sig to eller tre Tilhørere. Han gik så at sige aldrig ned fra sin Lejlighed på en tredje Sal i Behrenstrasse, men sad deroppe og skrev Digte, hvori han udtrykte sin Afsky for Berlin med dets

moderne, pulserende Liv. Endog den kongelige Romantikers Berlin var disse Fortidens Storheder for moderne.

Noget senere kaldte Kongen Digteren Christian Scherenberg til sig. Hans Digte, men især hans Slagbeskrivelser *Waterloo*, *Abukir* tiltalte Hoffet; han måtte læse dem højt. Scherenberg, der endnu som 80-årig Olding var en elskværdig, gerne set Gæst i Berliner-Kreise, var født 1798. Hans Liv havde været en hård Kamp. I 1833-40 beboede han efter Opløsningen af sit ulykkelige Ægteskab en Lejlighed i det lille Hjørnesteð i Bendlerstrasse ud imod Thiergarten, så fattig, at han ikke kunde tænke på at købe Brænde, men lod sine Småbørn samle nogle Grene i Thiergarten. Han skrev Digte, Sørgespil og Lystspil, fik aldrig Forlægger, men bevarede så fuldstændigt en Gentlemans Holdning, at hans Slægtninge i Stettin troede, han havde gjort Lykke under Navneskjul og bad ham "løfte sin Maske" for sin Familie. Hvad hans Pen indbragte ham, det var hvad han fik for at affatte Bønskrifter og for Afskrivning i Arkevis; iøvrigt levede han af som Hjælpelærer at give Timer hos de omboende Gartnerfamiliers Børn, hvilke Timer efter Overenskomst udelukkende honoreredes med Kartoffler. Fontane har i Scherenbergs Levned fortalt den nydelige Historie om, hvorledes man i Bendlerstrasse håbede på, at længe udebleven Betaling skulde indfinde sig ved Påsketid i Skikkelse af en saftig Kalvesteg, og hvorledes en af Eleverne i sin uskyldige Velvilje i Stedet bragte en Lærke i et lille grønt Bur. Påskemorgen 1840 bar Scherenberg så egenhændig Lærken ud på en Mark, åbnede Buret for den og skrev det smukke Digt, i hvilket en Strofe lyder:-

Du, Vöglein, singst, das ist das Deine,
Hub leise ich zur Lerche an,
Ich geb' dich frei, das ist das Meine
Ein Jeder bete, wie er kann.

Lærken gav den stakkels af Næringsborg bundne Poet atter fri, men den lille grå Vandkrukke i Buret beholdt han til Erindring, og den forfremmede han til sit Digter-Blækhue.

Nu havde Digtene gjort Lykke, og Kongen vilde se ham. Den friske Oprindelighed og knortede Energi i hans Slagmalerier henrykte Kongen. Scherenberg fortalte aldrig andet om denne Hof-Forelæsnings-tid, end hvor behagelig den forud for Oplæsningen halve Time på hans Velynder Grev Bismarck-Bohlen's Værelse havde været, hvor man spøjte og røj Cigarer og derpå, da Kongen afskyede Tobak, ved en Eau-de-Cologne-Dåb bødede på Tobakslugten. — Der var mange År senere en anden Potentat i Berlin, til hvis Hof Scherenberg regnede sig. Det var Ferdinand Lassalle; hos ham traf han livligere Selskab, og der gjorde han sig gerne lystig over sine Beskyttere ved Hove. Det lå i hans Væsen at bære Kappen en Smule på begge Skuldre. Ved Hoffet vidste man derom og tog ham det ikke altfor ilde op.

En gerne set Gæst ved det preussiske Hof som ved alle Hoffer var endelig Fyrst Hermann Pückler-Muskau, når han opholdt sig i Berlin som Gæst hos sin højtelskede, fraskilte Hustru. Han var smuk, elegant, fornem, smidig, vandt Mændene ved sin Munterhed og Ild, Kvinderne ved sit Væsens Ynde; han gjaldt for uimodståelig, og Rækken alene af berømte Kvinder, som har forelsket sig i ham, er lang: Sophie Gay, Henriette Sontag, Bettina, Ida Hahn-Hahn osv. Han tilhører ved sit Åndspræg, omtrent som Fyrsten af Ligne før ham, Europas internationale Aristokrati. Hans Glimrelyst udelukkede på ingen Måde en rigtig Erkendelse af hans Evners Begrænsning, end ikke sand Beskedenhed. Han var en åndfuld Vagabond, en sand Kunstner i Måden at føre sit Liv på, desuden på et enkelt Område en Kunstner af Fag. Det var ham, som i Tyskland brød med den stive franske Smag i Havers Anlæg og som genindsatte Naturen i dens Ret. Hans Have i Muskau blev snart Mønsterhaven for Europa.

Han oplevede ikke blot flygtige Eventyr i meget stort Antal; men selve hans Ægteskabs Historie er et. Han havde på én Gang forelsket sig i to unge Piger, Døtre af Rigsgreven von Pappenheim, der var gift med Kansleren Hardenbergs Datter. Men Moderen, som da var 40 År gammel, ni År ældre end han,

blev greben af en så glødende Lidenskab for ham, at hun smittede ham med den. Hun opgav Alt for at blive hans, og han indgik Ægteskab med hende, dog forbeholdende sig sin ubetingede erotiske Frihed. Forholdet udviklede sig lykkeligt. Dog efter ti Års Forløb lod Parret sig efter venskabelig Overenskomst skille i Håbet om at Fyrsten kunde finde en rig Arving og ved at ægte hende genoprette sine ødelagte Formuesforhold. Så begiver han sig på Vej først til London, senere rundt i Tyskland. Samvittighedsfuldt underretter han dagligt sin fraskilte Hustru, sin Lucie, om de Fremskridt, han gør, og de Vanskeligheder, der møder ham under Bestræbelsen for at kapre en Arving. Da Forsøget mislykkes, vender han tilbage til sin Lucie og lever nogle År påny i et kærligt Samliv med hende, går så atter på Rejser og kommer efter henved sex Års Forløb tilbage med en dejlig lille Slavinde, Machbuba ved Navn, som han lader tage Ophold på Muskau. Fyrstinden var ikke altfor tilfreds dermed, skønt hun havde gjort sig det til Regel aldrig at plage ham med Skinsyge. Hun vedligeholdte 70 År gammel sin tilbedende Kærlighed til ham, og han var bestandig Godheden, Åbenheden, Hjerteligheden selv imod hende.

Fürst Pückler havde aldrig tænkt på at uddanne sig som Skribent. Men ved Året 1830 fik han den Ide anonymt at udgive Brevene til Lucie fra sin frugtesløse Bejlerfærd, og disse Breves i tysk Literatur så sjældne Verdenstone, den indtagende Skødesløshed i Fremstillingen, som var en Følge af, at de ikke var beregnede på Trykning, Blandingen af Åndsoverlegenhed og Letfærdighed tiltalte i højeste Grad. Som ovenfor nævnt troede Mange, at Brevene måtte have Heine til Ophav. Forfatteren var moderne til det Yderste, grundigt blaseret, vidtgående i politisk Frisind, i Et og Alt åndsfri.

For os Nulevende har de fire Bind *Briefe eines Verstorbenen* omtrent samme Værd som Madame de Girardins indtagende fire Bind *Lettres parisiennes du Vicomte de Launay*. Hun er friskere og skriver mangfoldige Gange bedre end Fyrsten. Han har kosmopolitiske Erfaringer fra Samfundskrise og Lande, som hun intet kender til. Man læse f.eks. som Prøve på hans Stil den fordringsløse Gengivelse af hans Samtale med Goethe i Weimar, der findes i Brevenes tredje Bind. Hans begejstrede Ærefrygt for Goethe gør Indtryk af Ægthed, Goethes Svar på hans Artigheder ikke mindre. Goethe har strax talt til ham om Muskau (der er betegnet som M.) og fremhævet det Fortjenstlige i som Pückler at vække Skønhedssansen; Enhver skulde blot i sin Livskres, den være stor eller lille, arbejde trofast og med Kærlighed, så skred man frem imod det almindelige Vel. Han for sin Del havde ikke gjort andet, og Pückler gjorde jo det samme i Muskau.

Pücklers følgende talrige Bind Rejseskildringer lader os ganske kolde. De mangler den første Brevsamlings Uvilkårlighed og i endnu højere Grad det literære Talent, der alene kunde erstatte den. Men de tiltalte Samtiden, vel omtrent indtil Året 1844, i lige så høj Grad som de første Bøger, og Forfatterens Popularitet nåede en rivende Højde; han var kendt og beundret allevegne omtrent som Franz Liszt. Heine tilegner ham endnu i 1854 sin *Lutetia* i en begejstret Fortale, i hvilken han kalder ham "mein hochgefeierter und wahlverwandter Zeitgenosse". Og i Varnhagens Dagbøger læser man under 7. Juli 1839: "Fyrst Pücklers Navn virker dog som en Trolddom på Folk. Hele den store Verden i alle Nationer hører med Spænding efter, såsnart Talen er om ham. Han har et vældigt Ry, og jo klogere En er, des mere skatter han ham."

Allerede 1834 havde Varnhagen sagt om ham, at han havde noget tilfælles med det unge Tyskland, endda det Væsenligste, nemlig den fuldkomne Åndsfrihed, og senere brugte han det Udtryk om ham, at han svarede til Overhuset i den moderne tyske Literatur som Heine til Underhuset.

Pückler nærrede en ridderlig Hengivenhed for Huset Hohenzollern, og nærmede sig Kongen, når han var i Berlin. Han anerkendte Fr. Wilhelm IV's Dannelses og Vid. Da han imidlertid i religiøs Henseende var en afgjort Voltairianer, der aldrig i nogen Præst kunde se andet end en Hykler, og for hvem al uklar Fromladdenhed var en Pest, så måtte det Romantiske i Kongens Karakter støde ham stærkt tilbage. Som Humboldt søgte han fra Hoffet til Varnhagen, den kloge Iagttagere og Kritiker, der sad glemt i sin Krog, og i sin Journal — en Dagbog, ført i Sainte-Beuve's Manér — skrev Tidens Historie. Og i de senere År blev også han en fast Gæst ved Lassalles små Middagsselskaber, hvor han gerne førte Ordet; det hed sig, at han var den Eneste, hvem Lassalle lod beherske Samtalen. (A. de Reumont: *Aus König Fr. Wilhelm*

IV gesunden und kranken Tagen. — Briefe Alex. v. Humboldts an Varnhagen von Ense. — Varnhagen v. Ense's Tagebücher. — Hillebrand: Zeiten, Völker und Menschen II.)

Føjer man til de nævnte Forfattere den gamle Arndt, tidligere forfulgt som Demagog, hvem Fr. Wilhelm IV kaldte til Berlin, så er dette de romantiske, konservative, neutrale eller aristokratiske Skribenter, som det lykkedes den mægtigste af det egenlige Tysklands Konger at knytte til sin Person. Man ser, hvor længe og hvor stærkt. Og selv mod de Skribenter, der kun strejfedes Hoffet og Magthaverne, vendte Oppositionen sig. Vi har set at Herwegh åbner sin første Digtsamling med en fnysende Udæskning til Fyrst Pückler. Ja endog mod Arndt rettede han sin Spot — han kaldte ham en Aftenrøde, der ikke mer kunde oplyse den unge Verden — og modtog en poetisk Tilrettevisning af Freiligrath derfor.

Freiligrath var den eneste af de unge Digtere, som Kongen strax (1841) forpligtede (af Geibel tog han sig først et Par År efter). General v. Radowitz beundrede nemlig Digtet *Løveridtet* trods dets Unatur, vandt Kongen for Freiligrath og forskaffede denne en Pension af 300 Thaler om Året af den kongelige Kasse. Dog, da Herwegh ikke nøjedes med at gøre sig lystig over Digteren i Linjer som disse, der indsætter *Freiligrath* for *Mühlenrad*:-

Mir wird von alle dem so dumm,
Als ging mir ein Freiligrath im Kopf herum,

men i sin *Duet der Pensionirten* skrev:-

Geibel: Bist du's?

Freiligrath: Ja, willst du mich kennen?

Ja, ich bin es in der That,
Den Bediente Bruder nennen,
Bin der Sänger Freiligrath,

så gav Freiligrath Pensionen tilbage. Og nu indtrådte hans fuldstændige politiske Omvendelse. Med stedse stigende Lidenskab sluttede han sig i Digtsamlingerne *Ein Glaubensbekenntniss* (1844) og *Ça ira* (1846) til det revolutionære Parti, hvis mest fejrede Digter han blev. Strax efter den første Samlings Udgivelse måtte han ilsomt flygte fra sit Opholdssted St. Goar ved Rhinen til Bruxelles for derefter i London at ernære sig som Købmand.

Hvor almenyndet han allerede dengang var, viser følgende Anekdote. Fra Bruxelles gjorde Freiligrath en Udflugt til Antwerpen; der lå en Tremaster, bestemt til Kanton, som Digteren og hans Venner gerne vilde besé. Overbådsmanden førte dem om, da Kaptajnen med sit Selskab trådte ud af Kahytten. Man undskyldte sig, men den belevne Sømand førte de Besøgende ind i Kahytten påny. I det lille Bogskab stod Freiligraths Digte. En af hans Ledsagere sagde til ham: Glæder du dig ikke over at dine Vers skal med til Kanton? — Hvorledes? spørger Kaptajnen. — Den Herre er Freiligrath. — Den rigtige? — Da Spørgsmålet bejaes, styrter Kaptajnen til Talerøret: Alle Flag op! Mandskabet mander Rær! og Champagne på Dækket! (Schmidt-Weissenfels: *Freiligrath*.)

Gæringen i Tyskland var i stærk Stigen. I Østerrig trodsede allerede fra 1842 Ungarerne under Kossuth Metternich; i Bayern havde Kongemagten tabt i Anseelse ved Kong Ludwigs ømme Forhold til Danserinden Lola Montez; i det tyske Schweiz stod det radikale Parti hårdt imod det jesuitiske. I Preussen herskede nu den strengeste Statskirkelighed med Begunstigelse af Katolikerne og Forfølgelse af alle Afvigende, ikke blot af det frikatolske Parti, som Ronge havde stiftet, og af de såkaldte Lysvenner, et frikirkeligt Parti, som Wislicenus havde oprettet, men endog af Pietister og Muckere som ikke statsrettroende nok. Til Tronen nåede i Samvittighedsfrihedens Navn den ene Indsigelse efter den anden. Og samtidigt voxede den rent politiske Agitation. Førerne for alle tyske Staters

Oppositionspartier virkede i Forening imod den gamle Forbundsforfatning. Højere og højere løftedes i Preussen — da Kongen ikke gjorde synderligt Skår i Pressens Frihed — Råbet på den lovede Rigsstænderforfatning. Og fra Udlandet kom urostiftende Påvirkninger. Fra 1846 var Pius IX optrådt som Liberal og som italiensk Fædrelandsven. Opstande brød ud rundt om på den italienske Halvø, og disse Opstande, som Metternich ikke kunde hindre, nedbrød hans Blændkraft. Tyske Emigranter i Schweiz og Nordamerika pustede efter Evne til Ilden i Tyskland.

Imens sad Kongen af Preussen sysselsat med Oprettelsen af den nye Svane-Orden og med arkitektoniske Planer. Han vilde opføre et stort Hermanns-Monument ved Rhinen som sindbilledlig Trusel mod det konstitutionelle Frankrig, og han lod efter 300 Års Stilstand Byggearbejdet på Kölner Dôm genoptage, et Foretagende, der ligeledes opfattedes som sindbilledligt, ikke i national, men i kirkelig Henseende, og som gav Heine Anledning til nogle Protester og mislykkede Profetier i *Deutschland, ein Wintermärchen*, Strauss Anledning til den bekendte fine, dog rent uhistoriske, Brochure *Der Romantiker auf dem Trone der Cäsaren*, i hvilken han skildrer Julianus Apostata som begejstret religiøs Reaktionær på en sådan Måde, at Jævnførelsen med Fr. Wilhelm IV faldt i Øjnene uden at nævnes.

Den opgroende Literatur, som Kongen var afgjort fjendsk, gengældte ham snart denne Følelse med Renter. Han havde den gnavne, værkbrudne Tieck hos sig i Sanssouci som laurbærkronet Digter og Hemmelighedskræmmeren Schelling i Berlin som den ypperste Statstænker. Han lod Sofokles's *Antigone* og Euripides's *Medea* spille på Teatrene i Berlin og Potsdam for at indvirke gunstigt på den urolige tyske Literatur. Men den gik nu sine egne Veje.

Kapitel 26

Politisk Lyrik, filosofisk Revolution

Blandt Anastasius Grün's (Grev Alexander von Auersperg's) Digte i *Spaziergänge eines Wiener Poeten* findes et, der har til Overskrift *Hvorfor?* og hvor hver Strofe ender med et Hvorfor: Når man slår nye Forbud op på Rådhuset, står der en lille Mand nedenunder og spørger sagte: Hvorfor? — Når Klerkene på Prækestolene stønner og tuder mod Sollyset, spørger han: Hvorfor? — Når de rykker ud med Spyd og Hellebarder mod Spurvene; når de skyder med Kanoner efter Lærkerne, så spørger han sit Hvorfor? — Og når de fordrer ham stillet for Retten, dømmer ham og henretter ham, så spørger det endnu op af hans Grav: Hvorfor?

Således omtrent gik det til i Tyskland, da den patriarkalske Tillid til Fyrstemagten én Gang var brudt. Overalt, hvor der fra Regeringernes Side kom en Voldshandling eller en dum Handling eller en Udflugt og slog ned på et Håb og dræbte det, dør spirede af Håbets Grav et Hvorfor. Og ethvert Hvorfor affødte flere. Det blev ikke ved Østpreusserens fire Spørgsmål; Spørgsmålene formerede og forplantede sig som de usynlige Småvæsener, der i utrolig kort Tid undergraver en Organisme: Hvorfor vise Ærefrygt? hvorfor have Tillid? hvorfor tåle? allerførst hvorfor tie? Det første Trin, inden man søger at afryste et Tryk, er det ikke at ville tie til det. Smerten og Vreden, Attraen og Længslen gav sig Luft i Ord, i Sang.

Den politiske Lyrik, der i tidligere Tid af og til var dukket op hos Platen og Uhland, Lenau og Heine, samler sig, krystalliserer sig nu som en egen Digtart, en hel og sluttet Kunstform. Snart bruser Kor af forskelligartede politiske Sange hen over Tyskland. Der er Grøde i Luften, og flokkevis dukker Talenterne op: Hoffmann og Herwegh, Dingelstedt og Prutz, Freiligrath og Max Waldau, Karl Beck og Moritz Hartmann, en Flor så rig og duftende, som den på dette Område aldrig før var set. Det nyttede lidet, at gamle Romantikere udtalte deres Ringeagt for prosaisk (dvs. politisk) Poesi, eller at doktrinære Æstetikere forklarede, disse Talenter var retoriske, ikke lyriske; allerede Tallet på disse Digttere, deres naturnødvendige Fremtræden som Gruppe, viste at de opstod af den allerbedste, den eneste Grund, den, at de måtte opstå, at Tidsånden i dem brød sig et Organ, og med den allerbedste, den eneste Ret, den, at de hævdede sig, erobrede Literaturen for sig og vandt sig Folkets Øre.

De havde i Trediverne haft en enkelt Forgænger, den ovennævnte østerrigske Digter Alexander Auersperg. Hans Lyrik var pragtfuld, overdådigt billedrig, stundom lidt smagløs; men der var Malm i hans Vers og hans Patos var ægte. Man kunde kalde denne Patos josefinsk. Thi Josef II er Auerspergs Helt, og det er fra Oplysningssiden, at han opfatter den politiske Frihed, for hvilken han sværmer. Hans Had er især rettet mod Præstevælden, dog således at han gør Forskel på *Pfaffen* og *Priester*; de skændige Klerke angriber han, de ædle Præster priser og forherliger han. Når han begynder:-

Stoss in's Horn, Herold des Krieges: Zu den Waffen, zu den Waffen!
Kampf und Krieg der argen Horde heuchlerischer, dummer Pfaffen!

så følger Vers, som velsigner de virkelig fromme Præsters Skare. Dog spores det vel, at efter hans Synsmåde findes i hans egen Tid flere af de første end af de sidste. Han betragter det som et af Tidsalderens Særmærker, at på de føre, dyriske Præstemænd er nu fulgt de kloge, tynde, magtgriske Bisper:-

Die Dicken und die Dünnen.

Fünzig Jahre sind's, da riefen unsre Aeltern zu den Waffen,
Krieg und Kampf den dicken, plumpen, kugelrunden, feisten Pfaffen!

Auch in Waffen stehn wir Enkel; jetzt doch muss die Losung sein:
Krieg und Kampf den dünnen, magern, spindelhagern Pfäfflein!

Mod Metternich, mod det hemmelige Politi, mod Censuren rettede den tapre Digter sine ildfulde Strofer. Der var en frisk Fejdestemning heri, men intet Had og ingen vild Harm. Anelsen om en stor Fremtid og Begejstringen for store Fortidsskikkelser udgjorde den væsenlige Alvor, der lå til Grund. Men den egenlig formende Evne hos Auersperg var svag; han fortabte sig altfor hyppigt i Allegoriseren.

Såvel åndigt som kunstnerisk i høj Grad ham overlegent er det Ypperste af den politiske Lyrik, som nu i Fyrreerne skyder frem.

Georg Herwegh, som var kommen sig efter sin Rundrejse, udgav efter et Års Forløb den anden Samling af *Gedichte eines Lebendigen*, der forenede den tidligere Egenskaber med nogle nye og værdifulde. Der er en frejdigere, vildere Stemning deri, og både Viljen og Uviljen har en bestemtere Genstand. Her er færre Illusioner og skarpere Bevidsthed om Mål og Midler. Ingen Digte mere til nogen Konge om at stille sig i Spidsen for sit Folk — ingen Hymne mere til nogen Gud om at skænke Folkene Frihed og Lykke. Friedrich Wilhelm IV havde i Mellemtiden dræbt Herweghs Tro på Kongerne, og Ludwig Feuerbach hans Tro på en Gud. Men der er i disse Vers en Følelse af, at det nu ikke mere dæmmer, men dages i Sindene.

I de gamle Dagsange, som Shakespeare har efterlignet i *Romeo og Julie* er det et stående Træk, at den unge Kvinde ved Morgengry holder sin Elskede tilbage med Vendingen: det er ikke Solen, men Månen, hvis Lys du nu skimter, ikke Lærken, men Nattergalen, du hører. Her er på åndfuld Måde i Digtet *Morgenzuruf* Billedet vendt om:-

Die Lerche war's, nicht die Nachtigall,
Die eben am Himmel geschlagen:
Schon schwingt er sich auf, der Sonnenball,
Vom Winde des Morgens getragen.
Der Tag, der Tag ist erwacht!
Die Nacht,
Die Nacht soll blutig verenden. —
Heraus wer an's ewige Licht noch glaubt,
Ihr Schläfer, die Rosen der Liebe vom Haut
Und ein flammendes Schwert um die Lenden!

Mod Kongerne er rettet Epigrammet *Unglückliche Liebe*:-

Nicht an den Königen liegt's — die Könige lieben die Freiheit,
Aber die Freiheit liebt leider die Könige nicht.

Den forrige Digsamling havde selv i sine tilsyneladende religionsfjendske Ytringer været gudstroende. Hvor Opfordringen lød til at rive Korsene op af Jorden for at bruge dem som Sværd, fulgte Linjen: Gud i Himlen vil tillade det. Her forekommer et Digt til Feuerbachs Pris, fordi han har angrebet Udødelighedstroen, og en såkaldt Hedningevise, drøjere i sin Spot end noget tilsvarende Digt af Heine:-

Die Heiden — s'ist doch Schade um solch ingenium.
Sie hiessen Vier gerade und nahmen Fünf für krumm.
Auch hatt' die Jungfernschaft ein End, sobald die Magd ein Kind gebar,
Dieweil das neue Testament noch nicht erfunden war.

Og endelig bliver her i Modsætning til Standpunktet hos Auersperg, til Adskillelsen mellem rene og urene Præster, alle Gejstlige blot som sådanne, ligegyldigt om skikkelige eller uskikkelige, om katolske eller protestantiske, om kronragede eller friserede, skårne over én Kam i det humoristiske Epigram:-

Ob sie katholisch geschoren, ob protestantisch gescheitelt,
Gleichviel — immer geräth man den Gesellen in's Haar.

Han havde været skarp, han var bleven hvas; fra en Frihedsdigter havde han udviklet sig til en Bebuder og Forbereder af den kommende Revolution.

Når disse klangfulde og kraftige Digte alligevel ikke virkede dybere på Sindene end de gjorde, så beroede det på, at Manglerne ved Herweghs Menneskevæsen (uden at Publikum nøjagtigt vidste eller følte hvorledes) efterhånden røbede sig også i hans Poesi, i disse Pointer, disse udhævede Steder, denne Selvglæde ved det gode Indfald og denne Åndslivets Fattigdom på andet Indhold end det blotte Angreb. Det er ingen Digtsamling der tyder på et rigt indre Væld. Man forstår hans Liv, når man læser den, og den igennem hans Liv. I Virkeligheden stoppede hans Digteråre med den. I de 32 År, han havde tilbage at leve i, har han i Alt kun frembragt et eneste, ikke tykt, Bind Digte, der udkom efter hans Død, Digte, der hverken mangler Vid eller Frihedsbegejstring, skrevne af en Mand, der til sin Dødsdag blev sin revolutionære Ungdom ubøjelig tro — men i Gennemsnit ikke fire om Året.

Sveg han end aldrig sin Fortid, han var ingen Arbejder i Frihedens Tjeneste. Den sidste Del af hans Liv er gået hen i Lediggang. Han begyndte i Året 1839 som Digter og kritisk Skribent. (Hans Ungdomsarbejder er samlede i *Gedichte und krit. Aufsätze*. 1845. 2 Bind.) Han nåede sit Højdepunkt med *Gedichte eines Lebendigen*. Han giftede sig — meget rigt — med en ung Jødinde, der sværmede for hans Poesi. Efter Februarrevolutionen optrådte han strax i Paris som Fører, og faldt i Spidsen for en af Tyske og Franske bestående republikansk Arbejderkolonne ind i Baden, men blev den 27. April slået af de Württembergske Tropper og skyldte kun sin Hustrus Mod at han undkom. Heine har i *Simplicissimus I* givet en blodigt satirisk Skildring af dette Herweghske Felttog. Han levede så i Emigrantkolonien i London Emigranternes fordærveligt ørkesløse Liv; de havde bogstaveligt intet Andet at gøre end at smedde frugtesløse Planer til nye Opstande og forelske sig i hinandens Koner. Senere var Herwegh bosat i Paris og Zürich og førte her et uvirksomt Liv, stadigt lige misfornøjet med Tingenes Gang i Tyskland. Som Kinkel, som Moritz Hartmann formåede han til sin Død (1875) ikke at forsone sig med den Magtudfoldelse, hvortil det tyske Rige nåede på Frihedens Bekostning. Sin Ungdoms Idealer opgav han aldrig; selv for Heine, som havde hånet ham, bevarede han mandigt sin Begejstring.

Anlagt som han var måtte han nødvendigvis allerede 1843 holde skarpt Udkig med Hensyn til andre Digteres Troskab mod deres Fane og til Ægtheden af deres Frisind. Hans Udfald mod Geibel og Freiligrath er alt berørt. Så vendte han sig mod Anastasius Grün. Denne opholdt sig i Wien for at søge om en Kammerherrenøgle, eftersom hans Hustru, en født Grevinde Attems, var Ihændehaverinde af Stjerne Kors-Ordenen og han ikke kunde lade sin Hustru gå alene til Hove. I bevægede Ord anråbte Herwegh ham om at vende tilbage:-

Darf man den Tempel um ein Weib entweih'n,
Mit einem Weib um goldne Götzen tanzen osv.

Dingelstedt svarede med i smukke Vers at tage Grev Auersperg i Forsvar:-

O, sie will es nie begreifen, ihre Prosa und Gemeinheit,
Dass ein Geist wie Du, ein Name, bürgt für der Gesinnung Reinheit,
Nur das Schlechte glaubt sie willig osv.

Svaret gik udenom Angrebet istedenfor at parere det. Ingen havde for Alvor troet, at en Mand som Auersperg havde skiftet Overbevisning; hvad Herwegh angreb, var netop, at han trods sin Overbevisning af selskabelige Hensyn ansøgte om en Hof-titel. Dingelstedt talte her sin egen Sag. Thi Dingelstedt blev den næste Digter, mod hvem Herwegh vendte sig, og her var Satiren så meget mere glubsk som den var stum, kun indirekte kom til Orde.

Herwegh havde i Paris truffet Dingelstedt, der som han havde forladt Tyskland for politiske Poesiers Skyld, og de to Digtere havde en Aften i Kappelstrid som Kaldsfæller for Spøg skrevet hver sin humoristisk-venmodige Omvendelsesviser. Herwegh skrev Digtet *Wohlgeboren*, hvis Indhold er: Hvad nytter det at tale om Frihed og Fædreland, at være genial, at drive Politik; hvad har det indbragt mig! Nej jeg vil blive en god Borgermand:-

Du sollst, verdammte Freiheit, mir
Die Ruhe fürder nicht gefährden;
Lisette, noch ein Gläschen Bier!
Ich will ein guter Bürger werden.

Og gennem alle Stroferne vedligeholdes dette Omkvæd. Så skrev Dingelstedt for at overbyde Vennen Digtet *Hochwohlgeboren*, som begynder:-

Ein guter Bürger willst du werden?
Pfui Freund! — Ein guter Bürger — Du?
Das also war dein Ziel auf Erden,
Dem stürmtest deine Lieder zu?
O nimm's zurück, das ekle Wort,
Wer mag sich so gemein geberden!
Nein, nein, mich reisst es weiter fort:
Ich muss Geheimer Hofrath werden!

Også denne Linje afslutter som Omkvæd alle Digtets Strofer.

To År senere var Dingelstedt Geheimer Hofrath, Forelæser og Bibliotekar hos Kongen af Württemberg. Herwegh nøjedes med at aftrykke de to Digte Side om Side.

Frantz Dingelstedt (født 1814) er en højst ejendommelig Datids-Type, en Frihedsmand, der heller skulde været født som fornem Mand, en Fyrst Pückler i en fattig Adjunkts Lignelse, en Ironiker, der ikke kunde undvære Skinnet, et ypperligt Hoved uden alvorlige Laster og uden alvorlig Patos, men med et let Vid, med mange Gnister af Poesi, med tidlig Blaserthed og med en vis praktisk Virkelyst til det Sidste. Han fødtes i Tysklands slettest regerede Land, i Hessen under Hassenpflugs forhadte Styre, blev Lærer ved en lærd Skole, vakte Mishag ved sine frie Meninger, sit frie Levned, sine frisindede Vers, blev forflyttet, chikaneret, og tog 1841, syvogtyve År gammel, sin Afsked. Kun et År efter Herwegh udgav han sin første politiske Digtsamling: *Lieder eines kosmopolitischen Nachtwächters*.

Gode Vers, gode Digte, en god Spas, en god Maske. Det er Natvægteren, der vandrer sin natlige Gang i Uniform og med Morgenstjerne, med sit Tudehorn i Hånden, og som fra sit Standpunkt udenfor Husene skildrer hvad han ser og aner i dem.

Han er en rigtig Natvægter, der er dygtigt ked af sin Gamle derhjemme; hun er så grim og har så mange Rynker i sit Ansigt; men Husfred er der: hun sover om Natten, han om Dagen. En rigtig Natvægter er han, der synger Vægterversene om Lys og Ild; han ser op til Fangerne, de politiske Fanger, der viser deres Ansigter bag Jernstængerne og rusker i dem. Han går forbi Domkirken med dens Helgenben, hvor Vinden tuder i Orgelpiberne, så han gyser og selv må le af sin Gysen; det er tyve År siden, han var derinde; han hører ikke til de abonnerede Søndags-Fromme.

Og dog er han ingen rigtig Natvægter. Hverken hans Følelser eller hans Meninger passer ret for hans Stand. Oppe i et Hus er der Bal; han lytter til Musiken, skildrer Dansen og det fine Selskabs Manerer. Hvilken Opsigt det vilde vække, om han i sin Kavaj med Lygte og Spyd, med Sneflokker på Huen, Rim i Skægget og med brændende hede, brunrøde Kinder trådte ind mellem alle Skyggerne der! — Udenfor et andet Hus holder Ministerens, den almægtige Ministers Vogn. Kusken er pelsklædt; men de stakkels udækkede Heste skælver af Kulde, medens deres Herre spiller Kort indenfor — ret som kunde de ikke hævne sig når han kommer:-

Ich rathe dir, lass die Karten ruhn,
Und hüte dich fein, Ministerlein!
Du hast es mit vier Hengsten zu thun,
Bedenk', dass das keine Bürger sein!

Der er Udbrud af Følelse rundtom i disse Digte. Natvægteren går forbi, hvor i Forstaden en Stakkel ligger og drages med Døden; han går forbi Sindssygehospitalet, og Angsten for Vanvid, der altid griber ham på dette Sted, blander sig med en hemmelighedsfuld Tiltrækningskraft; han vandrer forbi Kirkegården, hvor de afsides på en foragtet Plads har lagt hans stakkels Fader, der hjalp sig selv ud af denne Verden, og kommer tilbage forbi Slottet, hvor Fyrsten søvnløs vælter sig i sin Seng, medens Skildvagten udenfor i sit Skilderhus sover bedre stående end han på sit bløde Leje.

Et og Andet kunde vel en Natvægter føle sådan, Intet deraf kunde han udtrykke sådan — og hvert Minut falder Masken. Nu og da forekommer — i fuldendt plastisk Form — Udtryk af en folkelig Harme. Således dette mod et Hofkryb, der har udsuget Landet, og i hvis Vinduer der nu under hans Sygdom er Lys:-

Warum er nicht schläft? warum er in Wuth die Spitzen am Hemde zerrissen?
Ein gutes Gewissen schläft überall gut, und nirgends ein schlechtes Gewissen.
Er hat an des Landes Mark, die Schlang', sich voll gefressen, gesogen,
Er hat — ein Menschenleben lang! — gestohlen, gelogen, betrogen.

Men så forekommer der også Udtryk for Had og Forbitrelse, der hører de ufolkelige Krese til, således højst frivole Råd til en ung dejlig Dame, der er bleven gift med en gammel Synder, om hvorledes hun skal hævne sig på sin Gemal. Undertiden tager også Natvægterens Tanker og Drømmerier en højere Flugt. Han støtter sig til en gammel Kanon, som ligger dør blank og tam på Volden. Engang fløj dens Hjul på erobret Grund over Lig og over Levende, engang gav den Takten an i Våbendansen; thi der står et kronet N ved dens Fængsul. Nu høres den kun, når en stakkels Fange er brudt ud af sit Fængsel, eller på Majestæten's Navnedag, eller når en Prinsesse er bleven født. Men Tålmodighed! tilråber Natvægteren Kanonen: Snart kan du måske påny lade dine Kugler hagle over Fjenden; vær blot stum så længe, min Veteran, så de ikke fornagler din Mund som de knebler os andre. — Her er, som man ser, Masken helt kastet.

Efterat Dingelstedt havde forladt Hessen, fulgte Samlingen *Nachtwächters Weltgang*, hvor Digteren ikke mere optræder i Natvægter-Monduren, men som elegant Revolutionær. Det går her ud over de slette Fyrster, over Forholdene i Hessen, Preussen, Hannover, og over den falske tyske Patriotisme: "Hvad er, I Herrer, en tysk Patriot? — En Mand, der om Søndagen tjener Vorherre og om Hverdagen sin Konge. Hvad vil, I Herrer, en tysk Patriot? — For sig et Embed, en Titel og et Bånd, Brød for sine ægte Børn, og legitime Fyrster for sit Land. — Ud af Templet, tyske Patriot, før dit Kys, du Judas, har myrdet Friheden bagfra!"

Nogle Måneder derefter var Dingelstedt Hofråd og Legationsråd, havde Embed, Titel og Bånd. At han var bleven en Anden, kunde selvfølgelig Ingen tro. Det kan ikke undre, at man bedømte hans

Handlemåde med Strenghed, undertiden på ret hadefuld Måde. De talrige Aktstykker, som i den senere Tid er fremkomne om hans Karakter og Liv, særligt de af Julius Rodenberg offentliggjorte (i *Deutsche Rundschau* 1889-90) stiller hans Færd i et mildere Lys end det, hvori den stod for Samtiden. Hans Handlemåde var uskøn og ufin, men ikke lav. I og for sig var der ikke noget Ondt i at han modtog en Stilling som Forelæser hos en dannet og elskværdig Fyrste. Fejlen var, at han kort i Forvejen havde taget Munden så fuld af demokratiske Talemåder og radikale Udfald uden at mene noget Alvorligt dermed.

Han var i høj Grad en Kunstnernatur, men tillige i høj Grad Forstandsmenneske, var nydelseslysten og herskesyg, ude af Stand til i Længden at tåle den Ydmygelse som det er at være fattig og derfor overset; var fremfor Alt grebet, og stærkt grebet af det Indtryk, at han ved at gå videre ad den Vej, på hvilken han var slået ind, drev et *métier de dupe*, bar sig ad som et Tossefår. Hvad vandt han ved af doktrinær Ærbarhed at holde sig tilbage fra alle ansete Stillinger og høje Pladser! Hvad vandt Verden ved, at de Rigtbegavede af Doktrin overlod Titlerne, Pengene, Ordenerne, Æresposterne og Embederne til de Dumme! Var det Midlet til at forbedre Tilstandene? Hans Attrå var at være den Herskende på et kunstnerisk Område, løse sceniske Opgaver, lede store Teatre, glimre ved Hoffer, foretrækkes af skønne Kvinder. Vilde han kunne opnå Sligt som landflygtig Gymnasiallærer, som Korrespondent for *Allgemeine Zeitung*? Hvem vilde i Længden agte ham som fattig og uafhængig Journalist, hvem vilde i Tidens Løb ikke agte ham som indflydelsesrig Hofmand! Vistnok vilde der blive Skrål, når han fulgte Kaldet — blot han ikke havde skrevet det fordømte Digt til Herwegh! — men her gjaldt det om rolig Fripostighed, om uigennemtrængelig Ironi, om smilende Kulde, om den Overlegenhed, der lod Modstanderne skråle sig trætte, og den besad han.

Han blev som bekendt ikke blot en Hofmand, men i Løbet af sit Liv Chef for en hel Række af Hofteatre — i Stuttgart, München, Weimar og tilsidst den mægtige Direktør for Burgteatret i Wien.

Heine, der ikke var streng men vittig, skrev det uforlignelige Digt om Dingelstedts "Forhofræderi", som begynder:-

Verschlechert sich nicht dein Herz und dein Stil.
So magst du treiben jedweddes Spiel,
Mein Freund, ich werde dich nie verkennen
Und sollt ich dich auch Herr Hofrath nennen.

Dette Digt indeholder den vemodigste Forståelse af Dingelstedts Handling og den bitreste Foragt for det Publikum, Dingelstedt ligesom han henvendte sig til.

Den, der søger et skarpt og træffende Billede af Dingelstedts åndelige Personlighed, bør sammenholde den i en vittig og malende Prosa givne Skildring af hans Levned, som har til Titel *Münchener Bilderbuch* med den Digtkrans, der bærer Navnet *Ein Roman*. Denne indeholder langt mere af hans dybeste Væsen end hans tidlige Ungdoms Vers. Han havde ligefuldt tidlig kendt den blandede Følelse af Tiltrækning til den fornemme Verden og Ringeagt for den. I Digtet *Krähwinkel* hed det om dette Selskab:-

Sie lügen, sie krakehlen, sie hassen sich bis aufs Blut,
Zum Morden oder Stehlen fehlt ihnen nur der Muth.
Sie möchten gern und wagen's nicht, dass heisst dann Recht und Pflicht,
Die denken können, sagen's nicht. Die Meisten denken nicht.

Nu skildrer han en Lidenskab i Salonverdenen. Fortælleren træffer på et stort Bal i England en Dame fra de indiske Stater af hinduisk Blod, men helt europæisk; åndsbeslægtet med ham, forstemt som han og kold og træt. Imellem dem blusser en Kærlighedsforståelse op:-

Wir klammerten uns, ob aus Zeitvertreib,
Ob aus Verzweiflung, an einander an,
Sie, ein verlornes, neugebornes Weib,
Ich, ein verlornes, neugeborner Mann.

Ordet "Tidsfordriv" er en Kende for slapt, som Ordet "Fortvivelse" en Nuance for stærkt. Der er tysk Barnagtighed i denne altfor stærke Betonning af Lapsriet og af Tungvindigheden. Det sikre er imidlertid, at en Lidenskab opstår. Og Romanen følger hed og vild, mere Vellyst end Elskov: Kærlighedsnætter, Alkovepoesi og Cynismens hårde Pande ud imod Verden — så Løsrivelse og Farvel og Glemsel, indtil i et Drivhus i Amsterdam Liglugten af en udgået Lotusplante bringer ham til at svimle. Han mindes hende og trykker det visne Blad som Hånden af et Lig til sine Læber.

Sådanne Skikkelser som Dingelstedts er Udtryk for en Tidsalder; de illustrerer den, de bærer den ikke. De er ikke Paladsets Bygmestere; de er Forgylderne. Vistnok tiltrækker Forgylderens Arbejde i højere Grad Øjet og fler Par Øjne end Bygmesterens, som lægger Grunden og som allerede i Paladsets Grund bestemmer alle dets Forhold; men for Bygningen betyder Forgylderens Gerning intet i Sammenligning.

Disse Digtere, så nydelsessyge og ofte tidligt så blaserte, i hvilke der ikke er andet Hold end en politisk Overbevisning, om hvilken de synger, med hvilken de stadser og som de i Reglen forråder, de har deres sociale Betydning derved, at de skaber Stemning, almindelig politisk Stemning. De fremskynder derved Samfundets så langsomme Omdannelse; men selve denne ydre Omdannelse er ikke Hovedsagen; det Politiske er ikke den første Bevæger. Den ydre Omvæltning er et Udslag af dybere, Overfladen fjernere Rørelser. Størst Lod og Del i den har måske Filosofiens stille Omformning af den religiøse Livsbetragtning.

Op på det filosofisk-agitatoriske Område er det, at netop på dette Tidspunkt, midt imellem Udgivelsen af Herweghs første og anden Digtsamling, samtidigt med at Dingelstedt udgiver sin første, i Sommeren 1841 en Tænker træder epokegørende frem. I Værket *Das Wesen des Christenthums* udformer han store Tanker, begrunder og udtaler et Livssyn, som skinner igennem i Alt, hvad der efter ham tales og skrives af Andre, ifald de ellers står på Udviklingens Højde. Han er Hjørnesteinen, på hvilken henvend en Snes År fra da af at regne Alle bygger og Alt er bygget — Ludwig Feuerbach.

Når jeg siger, han var stor, stor som Menneske og Tænker, så føler jeg selv med Harme Ordets Plathed. Vi har hentet det fra Længde og Højde i Sanseverdenen, og det gør intet Indtryk; vi er efterhånden således sløvede derfor, at vi Intet føler ved det. Selve Sansen for Storhed er heller ikke mere synderligt levende iblandt os. Den dræbes ved den kolde, klamme Måde, på hvilken vi rykkes ind på Livet af de åndeligt Store, når vi læser de almindelige lærde Fremstillinger af deres Virksomhed. Tager man en Filosofiens Historie, så findes de der ordnede, numererede, så de alle tager sig ens ud. Der står de på Række, behandlede med samme Agtelse og Interesse: Schelling, som var et Geni og en Charlatan, Trendelenburg, som lod sig ansætte af Eichhorn og benyttede sin Medbør efter Altensteins Død, Strauss, som var en Tænker af anden Rang og et Stykke af en Pedant, Karl Vogt, som var et Talent og en Lækkermund, Lotze, som var en Professor i Filosofi, en udmærket Professor men ikke mere, og mellem dem Feuerbach sideordnet med flere Andre i en Rubrik, måske endog som ensidig underordnet Stympere, der har kaldt sig Virkelighedsidealister eller lignende. — Sligt slapper, fordærver.

Han var stor. Det vil sige, at der er et stort åbent Rum omkring ham til alle Sider. Det vil sige, at vi forstå ham, må vi ryste af og kaste ud alle disse, alt dette, som i Lære- og Håndbøgerne trænger sig om ham. At han var stor, betyder, at han er i et andet Niveau. Har vi fået Øje på Skikkelsen som den står der ensom, så indfinder Ærefrygtsforholdet sig af sig selv.

Thi så jævn han end var i Forholdet til Venner, der er en uhyre Alvor over denne Skikkelse. Man se blot på dette Åsyn, hvor Alt er Stil, den strengeste, strideste Stil, og alle Træk Geniets. Der er Stil i den

mægtige Pande, i de små Øjne, i det store, vifteformige Skæg. Der ligger Magt deri, Magt og Højhed, og den mandigste Skønhed, bronzeagtigt barsk.

Selv et Geni udspringer han fra en Slægt af lutter evnestærke Mennesker: Faderen, Tysklands første Kriminalist, Broderen, Søsteren, Brodersønnen, alle geniale. Han bliver født 1804 i Landshut, studerer i Heidelberg, er Teolog, først troende, så kritisk, dernæst Filosof, først abstrakt, så stedse mere virkelighedskær. Han udgiver anonymt sine *Tanker om Død og Udødelighed*, der beslaglægges, derefter frigives påny. Da hans Forfatterskab til denne Bog bliver bekendt, afslås gentagne Gange hans Ansøgning om et Professorat i Sydtyskland og senere hen en Række lignende Forsøg fra hans Side på igennem lærde Mænds Beskyttelse at opnå en Universitetslærers Stilling i Berlin, Frankrig, Schweiz, Grækenland. Han lever da fra 1836 et stille Privatliv (til 1860 på Bruckberg ved Ansbach, senere i Rechenberg ved Nürnberg) i sine modnere År et Eneboerliv på Landet i Brevvexling med Venner af den lærde Stand og med Mænd af Folket (som hin Konrad Deubler i Salzkammergut), der undertiden forstår hans Skrifter bedre og føler dybere ved dem end den såkaldte dannede Verden gør. I 1837 indgik han Ægteskab med sin Ungdomselskede. En Begivenhed, der havde Betydning for hans intime Liv, var den af ham gengældte Lidenskab, som i Begyndelsen af Fyrreerne en ung Pige, Datter af en af hans Venner, Johanne Kapp, en Tid lang nærrede for ham.

Forelæsninger har han kun en enkelt Gang holdt, i Året 1848 i Heidelberg, dog ikke på Universitetet, som frygtede og skyede ham, men privat. Hans Venner havde i 1842 forsøgt at få ham ansat i Heidelberg; først følte han sig tiltalt af Tanken, senere vægrede han sig desperat mod at man gjorde Skridt for at virkeliggøre denne Plan: "At ville gøre mig til Professor og tilmed på den almindelige Måde, som ethvert Fæ kan blive det ... er at stille mig lig de Dumrianer, der for Tiden figurerer, er at krænke, latterliggøre mig ... Mit Hoved hører ikke hjemme på Katedret. Det hører, véd du hvorhen? — gæt! — på Skafottet; thi mit Hoved er så afgørende og skarpt som en Skarpreters Sværd, og jeg har selv kun Lyst og Courage til Handlinger, hvor det gælder at sætte Hovedet på Spil". (*Briefwechsel zwischen Feuerbach und Christian Kapp*. 1876. S. 176). Vennen havde opfordret ham til hellere at kalde sit Værk *Wesen der Theologie* end *Wesen des Christenthums*. Han svarer: "Det at styrte Teologien er mig en højst ligegyldig Ting. Jeg har kun med verdenshistoriske Existenser at gøre ... På Hovedet må man slå; af Princip må man negte. At handle, det vil sige at halshugge — med den Beslutning, hvis det gøres nødigt, selv at ville lade sig halshugge derfor."

Det er et fastere Sprog og en anden Synsmåde end Poeternes. Saint-René Taillandier havde villet finde en Modsigelse i at Feuerbach med disse Anskuelser ikke deltog i de revolutionære Bevægelser 1848. Han svarede herpå: "Hr. Taillandier! Når der igen udbryder en Revolution og jeg tager Del i den, så kan De til Forfærdelse for Deres gudfrygtige Sjæl være vis på, at denne Revolution bliver sejrrig, at Monarkiets og Kirkevældens sidste Dag er kommen. Desværre oplever jeg ikke denne Revolution. Og dog tager jeg virksom Del i en stor og sejrrig Revolution, hvis Virkninger imidlertid først vil udfolde sig efter Århundreders Forløb. Thi efter min Lære, som ikke kender til Guder, derfor heller ikke på Politikens Område til Mirakler, men af hvilken De intet forstår og som De anmasser Dem at bedømme istedenfor at studere den, efter denne Lære er Rum og Tid Grundbetingelser for al Væren, al Tænken og Handlen. Ikke fordi det manglede Parlamentet på Troende, som man latterligt har påstået i det bayerske Rigsrådskammer — de Fleste var Guds frygtige, og Vorherre tager dog også Hensyn til Flertallet — men fordi det ingen Steds- og Tidssans havde, derfor fik det Hele en så forsmædelig Ende". (*Wesen der Religion*. S. VII.).

Så mange Udviklingsstadier Feuerbach under sin stigende Virkelighedsinteresse har gennemløbet, og så meget der end med Rette kan siges om hans Standpunkters Flerhed, er hans Hovedtanke, den, der er som Nøglen til Hvælvingen, på hvilken det Hele hviler, dog ligeså simpel som stor. Og det er denne: Mennesket kan ikke blive sig et Væsen bevidst, der er højere end dets eget. Dersom Mennesket kunde blive sig selv, dvs. sit Væsen bevidst som endeligt ligeoverfor et andet Væsen, der begrebes som uendeligt, så vilde Mennesket i sin Bevidsthed begrænse sit eget Væsen, dvs. fornegte det. Dets

Bevidsthed vilde altså nå ud over dets Væsen, men dette er umuligt; thi Bevidsthed er kun Væsenets Selvbekræftelse.

Istedenfor som Hegel at sige: Menneskets Bevidsthed om Gud er Guds Selvbevidsthed, nødes vi da til at sige: Menneskets Bevidsthed om Gud er Menneskets Selvbevidsthed; Religionen er Menneskets første Selverkendelse, ad en Omvej.

Det indrømmes fra alle Sider, at Gud uundgåeligt må bestemmes ved menneskelige Omsagn: Gud er Kærlighed, Gud er Godhed, Viden, Magt osv. Men Grundordet er jo kun det personliggjorte Omsagn. Omsagnet er det Oprindelige. I Virkeligheden er da Religionens Mening denne: Kærlighed er guddommelig, dvs. ubetinget værdifuld, tilbedelsesværdig, Godhed, Viden, Magt er guddommelige.

Troen på en Gud er da Troen på det menneskelige Væsen som Naturens Grundvæsen.

Religionens tilsyneladende Grundsætning er vel denne: Jeg er Intet imod Gud; dens virkelige er denne: Alt er Intet imod mig, Alt er Middel for mig. Ved Hjælp af Bøn og Undere har jeg gennem Gud som Mellemlid til min Rådighed. Guden udspringer af Ønsket. Da Grundønsket i Kristendommen er ubegrænset Nydelse, Salighed, så er Gud Midlet til at opnå Salighed, eller rettere: Saligheden og Guddommen er Et.

Med ét Ord: Gudsvidenskab er Menneskevidenskab, det teologiske Spørgsmål er et Spørgsmål om Sjæleliv — af Feuerbach i alt Væsenligt løst for alle følgende Tider.

Således set står hans Livsværk som en Enhed. Lader denne sig end ikke udtrykke så kort, i få, henkastede Ord, så sammentrænger Følelsen dog let til Et, et Eneste, hvad Menneskeheden skylder ham.

Når en ung Mand står i Pantheon i Rom og fortaber sig i Skuet af denne Kuppel, Verdens skønneste, så farer det Ønske ham let igennem Sindet: Hvem der som Bygmesteren af dette Tempel engang i sit Liv havde en sådan enkelt, stor Idé som den, der ligger til Grund for denne Kuppel — hvem der undfangede et enkelt Grundforhold, en simpel og dog sammensat Formel, der i sin indre Rigdom lod sig udspænde til et helt Grundsyn, til et Omfang af denne Storhed, en Himmelhvælving i det Mindre! En sådan Tanke i sin oprindelige Enfold og sin Udførelses Rigdom, det var nok til et stort Menneskeliv.

En sådan Grundtanke har Feuerbach haft.

Kapitel 27

Den revolutionære Poesi

Det dybeste Særkende for hvad der beholdt Navnet af *Bevægelseslitteratur* i Fyrretyverne er at den intet, slet intet Forhold har til det officielle Tyskland. Det er det, som udgør dens Styrke og som har meddelt den sin Friskhed. Ved det officielle Land eller Folk må ikke her forstås en lille afgrænset Verden, en Ting for sig, som hvis man vilde sige Hof- og Regeringskresse, nej den Del af Folket, der under normale Forhold synes at være det hele Folk — alt det, som stempler hvad der udgår fra Folket med det nationale Mærke, og som har stemplet alle Folkets Fortidsbedrifter med det samme Præg. Med alt dette, som en senere Tid har kaldt Dannelsesfilisteriet, står Folkets fremragende Mænd i dette Tidsrum slet ikke i nogen Berøring. En tilsvarende Gruppe af Personligheder og Digtninge findes, hvis man undtager den ensomme Frederik Dreier, ikke i Datiden indenfor de tre nordiske Landes Literatur. I Norden blev selv den oppositionelle Studenterlyrik efter ganske få Års Forløb officiel. De ypperste tyske Digtere i dette Tidsrum er uafhængige eller gør sig uafhængige af det officielle Tyskland og bærer mandigt Følgerne deraf.

Blandt dem, der gør sig uafhængige, er Freiligrath interessantest. Han fødes i Detmold 1810; han er Westfalens blonde, blåøjede Søn, svær og robust med sin tykke Manke. Han er et Skolelærerbarn, der mod sin Lyst opdrages til Købmand, men som skylder Købmandsstanden sin Frihed for Mindelser om Antiken, sin Dannelse ved moderne Literatur alene, sin Sans for de fjerne Egne og Klimater, som Verdenshandelen bringer i indbyrdes Forbindelse, og sin Ånds afgjort moderne Præg.

Freiligrath er ikke som hans Forgænger i den politiske Poesi, Hoffmann von Fallersleben, kun en frugtbar Visedigter, han er en sand, beåndet Poet. Hoffmann, der havde studeret de gamle tyske Folkeviser og som selv var en naiv, folkelig Sjæl, var uudtømmelig i sine melodiske Angreb på Junkervæsen og Embedsvælde, men han gentog sig med Folkedigterens Ensformighed. Freiligrath har skrevet forholdsvis Lidet, men hvert Digt af ham er ejendommeligt. Han er påvirket af den nyere franske og engelske Poesi, af hvilken han har leveret så talrige og så ypperlige Oversættelser, og han debuterer som beskrivende Digter af Victor Hugos Skole, men han udvikler hurtigt sit eget Præg. Han har i meget høj Grad to Egenskaber, som sjældent findes forenede: Evnen til det Maleriske og Følelsens Inderlighed. Den første Evne bringer ham til at fremstille Emner fra fremmede Verdensdele med glødende Kolorit, den anden bryder frem, hvor han er Hjemlandets og Huslivets Sanger. I hans politisk-revolutionære Tidsrum blev Inderligheden til højtidelig Værdighed og Evnen til anskuelig Udmaling gik ganske i Vredens, Kamplystens og Harmens Tjeneste.

I sin Ungdom (1831) modtog han i Amsterdam dybe Indtryk af Havet og af Skibsfarten. Han fulgte i sine Drømme med de mange Skibe, der gled ud af Havnen for at sejle til Afrika, til Indien, til Tyrkiet, til Amerika. Således opstod Lysten til at skildre disse Landes Natur, som han så den for sig i sin Fantasi, og Hugo's *Les Orientales* gav ham ikke blot Anvisning på de Farver, hvormed sådanne Stoffer skulde behandles, men på selve den metriske Form. Han alene af tyske Digtere forsøgte at tilegne sig Franskmandenes Alexandrinere, det i Tyskland foragtede Versemål, og hævde dets Skønhed — underligt nok manglede han med sin ellers udviklede metriske Sans i den Grad Øre for dets Ejendommelighed, at han bestandig gengiver det ved rene Jamber, hvad Tyskerne efter ham er vedblevne med, selv efter at denne Gengivelsesmåde forlængst er opgivet i Norden.

Der var en Længsel ud over Verdenshavet i hans Sind. Som Modsætning til tysk Tagkammerpoesi gav han — fra sit Kammer af — Billeder fra Afrikas Ørkener og Amerikas Urskove. Han attråede tropisk Lokalfarve, undertiden med Held, undertiden smagløst, han virkede sprogligt især ved nye, besynderlige Rim, Rim på prangende og rungende Fremmedord som "Sykomore", "Tricolore" og

deslige. Hans Vers lignede levende Kolibrier, når de var ypperst; udstoppede Kolibrier, når deres Pragt blev livløs.

Men denne afrikanske Freiligrath er ikke den bedste. Den nationale og frisindede Freiligrath er mere værd. Da Herweghs politiske Udfordring havde vakt ham, gik han ind i sig selv, gjorde sig troskyldigt og ærligt Rede for sit Væsens ham selv endnu ikke helt bevidste Hang og Retning, fandt i sit Væsens Dyb en Frihedstrang, som intet kunde tøjle, og en Medfølelse med Undertrykte, som kunde slå over i Had og gribende Harm. Hans Genius slog ind på den revolutionære Vej og gik i Stormskridt ad den, indtil den slog sine Vinger ud og fløj. Og fra Digterens Læber klang Marseillaiser. O disse Hymner af Freiligrath fra 1848, det er Begejstringen selv, den begejstrende Begejstring; der er en Vildskab, en Tro, en revolutionær Religiositet, en flammende Ironi, en jublende Sejersrus i de første af dem; den ædleste Fortvivelse, storladen i sit Udtryk, i de sidste.

Men også de Digte, der går forud for Revolutionen og ophidser til den, er læseværdige. Således Samlingen *Ça ira* fra 1846. I hvert af de Digte, hvoraf den består, er der et enkelt anskueligt Billede gennemført. I det første lægger et Fartøj ud fra Land, dets Navn er Revolution; det er den sorte Brander, der kaster Raketter i Kirkens skinhellige Yacht og så retter sine Kanoner mod Rigmændenes Sølvflåder. I et andet fremstilles med et Motiv, der er lånt fra Thomas Moore, Despotiet som Ispaladset, der ved Forårstid vil knage, briste og smelte. I Digtet *Wie man's macht* skildres med smittende Lidenskab Stormen på et Tøjhus i en Hovedstad, dramatisk, levende, så man ser den for sig, er med i den. Alt som Revolutionen, han forudaner, kommer nærmere og nærmere, bliver hans Digtning mere og mere nærværende. Han skildrer en Rhindamper, der har Kongen og Dronningen af Preussen ombord. Den Damper minder om det tyske Samfund. Oppe på Dækket nyder Selskabet den friske Luft, det klare Sollys, de smukke Rhinlandskaber; men nede ved Maskinen står Proletaren som Maskinist og Fyrbøder, Herre over den Vulkan, der driver Skibet frem og holder det i Gang. Et Ryk, et Slag af ham, og den hele Bygning styrter sammen, hvis Spidse Kongen er; Dækket brister, Flammerne slår i Vejret — dog du vrede Element, idag endnu ikke! — Men i et Digt som *Freie Presse* foregribes Begivenhedernes Gang: Oprøret skal bryde ud; endnu én Dag og der skal kæmpes i Gaderne. Ejeren af Bogtrykkeriet taler til sine Folk. Til Skud behøves Bly, men Folket mangler Munitio, nu gælder det da at støbe alle Alfabeterne sammen til Kugler, og snart flyder og hvisler den glødende Masse i Kugleformene. Tiden er sådan, at kun som Kugler kan Typerne nu befri Menneskeheden.

Det unge Tysklands Dage var forbi, men det var som om Tyskland nu selv var blevet ungt. —

En Modsætning til Freiligrath danner Robert Prutz (født i Stettin 1816) ved sin Dannelses Soliditet. Han er en kritisk, historisk og filosofisk dannet Ånd, der har forsøgt sig i mangfoldige Retninger, men dog kun som politisk Digter har blivende Betydning. Han var fra først af en ildfuld Medarbejder af Ruges Halle'ske Årbøger, og blev tidligt ramt af Landsforvisningsstraf. Han er Feuerbachianer som Digter. Han kan blive lidt tør og fantasiløs i sin politiske Lyrik, der gerne vel nøje holder sig til Sagen; men hans på én Gang ædru og begejstrede Frihedskærlighed tiltaler. Den, der engang har fået ham kær, vil holde helt af ham, vil endog sætte den største Pris på hans senere, for Sensualisme dumt forkætrede Digtsamling *Aus der Heimath*, som han kun ikke skulde have havt den utrolige Smagløshed at tilegne sin Frue.

Det Værdifuldste, han har frembragt, er *Den politiske Barselstue* (Zürich, 1845), et lille aristofanisk Mesterværk, i hvilket det er lykkedes Prutz, denne varmeste Beundrer, Holberg har havt i Tyskland, at sammentrænge det yngre Slægtleds Vid og Spot, dets Stræben og dets Forhåbninger.

Det var naturligt for denne klassisk dannede Digter at optage Aristofanes's Form; uheldigvis har han holdt sig for nær til den. Stykket er derved blevet en Juvel for en udsøgt Læsekres istedenfor at afgive Næring for Folket. Dette Stykke er en forhåbningsfuld ung Drømmers Værk: hans Tro på en strålende Fremtid for Tyskland var fuldt så levende og mægtig som hans Glæde ved den ironiske Nedbryden af det Affældige og Faldefærdige; når de burleske Figurer og Indfald her træder frem som på en idealistisk Guldgrund, så er det, fordi Digteren ser Fremtidssolen stige og skinne bag dem.

Dramet foregår i og foran en Doctors Hus, der er en Art privat Fødselstiftelse, hvor unge Damer af de højere Stænder undertiden tyr hen. Men i den senere Tid går Forretningen ikke for ham. Han havde gode Dage, da Pietismen endnu florerede i Königsberg; thi Guds Velsignelse var mægtig i de Fromme og de mange gudelige Omfavnelser satte Frugt; men siden Statskirken nu er oprådt fjendtligt mod Pietismen, står hans Kamre tomme. Han véd snart ingen anden Redning end at blive Medarbejder ved den preussiske Statstidende; thi hvem der ikke kan bruges til andet; han finder sit Brød ved den Avis. Hans Tjener Kilian sulter og kræver Mad. Doctoren tilråder ham at lade sin Mave udskære og tager allerede Kniven frem. Så vil han aldrig sulte mere, og hvilke Fortjenester vilde han ikke indlægge sig af Menneskeheden, ifald han kunde afgive det levende Bevis for, at Operationen lod sig udføre! Thi hvad er den Klippe, hvorpå nutildags Dyden strander? Hvorfor tog Freiligrath imod Pension? Hvorfor lod Dingelstedt sig brændemærke? Maven var det, Altsammen for Mavens Skyld.

Men i det Samme nærmer sig forklædt som Tigger Hr. Fiffikus (Schlaukopf). Han deklamerer i Niebelungenlied-Stilen noget Patriotisk om Cheruskeren Hermann, samler ind til Statuen for Nationalhelten, og da Doctoren er uforsigtig nok til at kalde denne et Fugleskræmsel, en væmmelig Skildvagt med et Lærkespid, erklærer Fiffikus ham, at han skal komme til at undgælde derfor med tolv Års Tugthus i det Mindste. Da de kommer i Håndmænge, beholder Doktoren Hr. Fiffikus's falske Næse i sin Hånd, og genkender i ham sin Ungdomsven, forhenværende Socialist og Frihedssanger, Republikaner og Kongemorder, nu forfremmet til virkelig Geheime-Kongelig-Liv-Spion. De kaster sig i hinandens Arme, og Fiffikus meddeler sit Ærind, dog først efter at have forvissat sig om, at Doctoren ikke nærer nogen generende eller oprørske politisk Tro. Da denne, som ser, hvilken mægtig Mand han har for sig, knælende har forsikret, at han ikke tror på nogetsomhelst andet end det, at Thalerstykkerne er runde, så rykker Fiffikus ud med Hemmeligheden: "Tyskland, Fædrelandet, Luthers og Friedrichs Tyskland, Dronningen med de blonde Lokker, er svanger."

Doctoren er lidt vantro. Kunde det ikke være Vattersot, opstået ved alle de nystiftede Afholdenhedsforeninger? — Nej, hun er frugtsommelig, og det eneste Underlige er, at det ikke har stået at læse i Aviserne, der ellers altid meddeler, når Sligt times Dronninger eller Prinsesser. — Og nu bringer Fiffikus den saliggørende Nyhed, at Doctoren som erfaren Fødselshjælper er udset til Germanias Læge. Han og ingen Anden skal forløse hende. Han danser af Glæde, kræver en Årpenge og en Orden til Løn, beder den anden hente Damen; men se — der er hun allerede.

Trælle, der viser sig at være det retløse Folk, bærer hende ind i en gylden Stol. Hun er en Blondine med fedt, venligt Ansigt, bred Mund, vandblå Øjne. Som Germania bliver hun hilset, fejret, besunget. Men af en fortrolig Samtale mellem Fiffikus og hende erfarer vi, at hun aldeles ikke er det, hvorfor hun gælder. Han udspørger hende, om hun virkelig er i velsignede Omstændigheder; hun svarer, at han selv bedst må vide det, han og de Andre, han har ført til hende. Fra Gaden har han trukket hende op og dresseret hende til hendes Rolle. Den officielle Germania er hun — og hun har gjort Alt, hvad de fiffige Hoveder befalede hende at gøre, hun har nikket og knælet og plapret Bønner på Kommando. Således er hun nu også på Kommando bleven frugtsommelig. — Han udkælder hende, truer hende med Prygl; hun håner ham og truer på sin Side med at løbe sin Vej, så kan han se, hvor han atter får en Germania fra.

Men i Nattens Mulm og Mørke er en fremmed, ubekendt Kvinde trådt frem på Gaden udenfor Huset, jaget og fordrevet som hun er. Hun har ingen Plet, hvor hendes banlyste Hoved tør hvile. I en Vellystrus, siger hun, slumrer nu på Silke den, man i mit Sted har ophøjet, og som frækt lader sig kalde ved mit Navn, medens jeg, den Ægtefødte, lig en Tiggerske må skjule mit Dronninge-Åsyn i Nattens Mørke. Vær du min Hovedpude, du Sten! På Sten ligger jo også som dets Dronning mit Folk.

Da ved Nattetid pludselig En råber: Germania! svarer på én Gang Barselkone i Huset og den fremmede Kvinde ude på Gaden. Og da Larm og Forvirring derved bryder ud, så Gendarmerne kommer til, bliver det undersøgt, hvem af de to det er, der har tilegnet sig et fremmed Navn. Det er visselig ikke mig, tilråber den Ubekendte Hr. Fiffikus. Hun hævder, at det er ham, som har ranet hendes Navn for at smykke sin Bolerskes frække Pande dermed, og hun slutter: Skændsel over Jer begge! Jeg alene er den

virkelige, den rette Germania. — Kilian kan ikke få i sit Hoved, at hun, så mager, så slank, skulde være den Rette. Trællene derimod føler hendes Stemmes søde Klang trænge helt ind i deres Hjerter. Diplomaten Fiffikus alene bevarer Fatningen:-

Allein, so thut ein wenig nur die Augen auf,
Zu sehen braucht Ihr diese da und jene nur,
So ist's ja klärlich, welche hier die Rechte sei:
In Lumpen jene, diese jedoch im seidnen Rock;
Die abgemagert, hungerbleich, ein Schattenbild,
Verbannt zu Bettlern selber eine Bettlerin;
Höchst stattlich diese, wohlgenährt, anmuthiglich,
In hoher Herren ehrender Festgenossenschaft,
Ja selbst gesegneten Leibes ist sie, wie Ihr seht.

På denne Sammenligning mellem Rivalindens Herlighed og hendes egen Fattigdom svarer den fremmede Kvinde med Højhed:-

Wohl spotte mein! In meine Wunden lege du
Die blutbefleckten, diebsgewandten Finger mir!
Auf meine Lumpen speie du, und rühme dich
Weil ich ein armes, heimathlos vertriebnes Weib,
Du weisst am besten, wessen Hand mein Blut vergoss,
Und wer vom Haupt die Krone mir gerissen hat.

.....
Ihr bautest du Paläste, mir Gefängnisse.
Ihr schmeichelten deine Schergen, mich verfolgten sie —
Dir aber sag ich, Schattenkönigin, o du,
Die du mit Zittern meines Namens dich erfrechst:
Hinweg! verbirg dich! Räume du den Platz, der mir
Allein gebührt! Denn eure Herrscherin bin ich.

Og Trællene bøjer sig for den fremmede Kvinde, der ikke kommer i en Dronnings Purpur men i sønderrevne Klæder som de selv, og de spørger hinanden, om ikke hun er den ventede Frelserinde, der vil slå deres Åg i Stykker og slynge Frihedens Lyn ud i den søvndrukne Verden. Dog nu bliver begge Kvinder opfordrede til at godtgøre deres Rettigheder, og Fiffikus, som udbryder: Dette gælder en Kamp for det lovlige Arvekongedømme, soufflerer sin Dame.

Og den officielle Germania, den fede Blondine, som tilsyneladende bærer Landets Fremtid under sit Hjerter, som praler dermed og af den Grund kræver Ærefrygt og Skånsel, istemmer sit Levnedsløbs Litani: Hvorledes hun i den grå Oldtid lå på Bjørneskind i Skoven og til skummende Mjød åd Olden og Agern — Olden og Agern, råber Doctoren, Kilian, Fiffikus: Det er hende! Hun fortæller, hvorledes hun blev sendt i Skole hos Klerkene, fik Næsen trykket tæt ind imod Crucifixet, blev kristelig-germansk, gav milde Gaver til Klostre, byggede Kirker, kyssede Pavens Tøffel osv. — og Koret svarer: det er hende! Hun meddeler, hvorledes hun derefter udviklede sig fredeligt, lod Enhver, der vilde, give hende Næsestyvere, indtil hun har bragt det så vidt i Fyrstetroskab, at når Herren blot fløjter, så kommer hun, står Skildvagt, apporterer Stokken — "Kort sagt: Jeg er den fuldkomne Pudel." — Og Koret jubler: Det er hende! Så slutter hun: Om Gud og Kongen vil, skal det også for Fremtiden blive sådan ved. Nu er jeg, som I ser, frugtsommeligt efter ministeriel Forordning. Forsvar mig da nu! I Gendarmer, anerkend mig

som den eneste Germania, som tysk Fuldblod, og stol på, at jeg til Gengæld nok skal opdrage min Sønneke til Gendarm!

Gendarmerne finder, der er Fornuft i den Tale, og Fiffikus triumferer allerede over, at Landstrygersken er forstummet. Men hun svarer: Hun indrømmer, at hun ikke forstår sig på Selvros, også har lidet at rose sig af, da al hendes Udsæd ligger i Fremtiden. Det vil jeg tilstå — siger hun — at hun dør ganske vist er et Tyskland, et ægte, Regeringstyskland, det officielle Tyskland, Forbundsdagstyskland — men sandelig, hun er ikke Folkets Tyskland, det kender ikke hende, det bryder sig lidet om hendes lange, rådne Stamtræ. Og hun anråber de lænkebundne Trælle om at komme hende til Hjælp og erkende hende for den, hun er. Men i det Samme griber den anden Germania af heftige Veer. Med en Explosion sprænges hun som en Bovist, springer i Luften og er borte, og af den Røg, som derved udbreder sig over Scenen, udfolder efterhånden Tågeskikkelser sig som valfartende Munke, Romantikere, der lovsynger den hellige Middelalder, Gæs, der sørger over, at Svaneordenen endnu ikke er færdig, og moderate Frisindede, der istemmer Omkvædet:-

Immer langsom voran, immer langsom voran!
Dass der preussische Fortschritt nachkommen kann!

Da bryder Trællene deres Lænker, kaster sig ned for den fremmede Kvinde og hylder hende som den sande Germania, den endnu jomfruelige, der engang vil blive Moder til Fremtidens Hersker.

Sindbilledet er kraftigt og smukt. Og det var sandt. Ikke det underkuede og søndersplittede Tyskland, der dengang blev udskreget som det frugtbare og fremtidsrige, men de dengang forfulgte og forhånede Friheds- og Enhedsbestræbelser fødte det tyske Riges Fremtid. Kun virker det en Smule forstyrrende, at den sande Germania slet ikke har nogen Fortid, slet ikke har noget Stamtræ, men at al hendes Kraft og Herlighed skal ligge i Fremtiden. Tanken om et sådant historisk Brud havde for hin Tid en Mulighed, ja en Sandsynlighed, som den ikke har for vor.

Men så meget var i dette radikalt angribende Digt fuld Sandhed, at det officielle Fædreland allevegne tilraner sig Alt, hvad Folkets Snille i Fortiden har frembragt, og alle dets gamle Storheder, om endog disses Liv var en uafbrudt Kamp imod det. Selv dem, det landsforviste eller holdt i Fængsel eller halshuggede — deres Portræter har det om Halsen. Og til alle Tider siges det, at det officielle Fædreland bærer Fremtiden i sit Skød. Det gives ikke blot til enhver Tid ud for at være Nutiden, idet Alles Existens er knyttet til dets Beståen, men det bærer, siges der, den nye Tid under sit Hjerte, og det fordrer den Skånsel, den Nænsomhed, som vises en frugtsommelig Dronning, Og altid gives der for de Tænkende i et Folk på samme Tid et andet Fædreland, et ikke anerkendt, et fornegtet. I Nationalfarverne klæder *det* sig ikke, og Nationalsangen istemmes ikke, hvor dets Nærhed spores. Det er tilstede overalt, hvor der føles og handles i den Ånd, som var Landets ypperste Mænds. Det hyldes af Folkets tænkende Ungdom. Den menige Mand står det nærmere end Landets officielle Magthavere. Fremtiden tilhører alene det.

Kapitel 28

Den revolutionære Poesi (fortsat)

Der gaves opadstræbende Ånder, virkelige Digtere, som stod afsides fra Literaturens almindelige Bane i disse År. Det var Mænd som den udmærkede sydtyske Digter, Eduard Mörike (født 1804), Schwaberskolens sidste Ætling, der sprængte Skolens Begrænsning og som Lyriker snarere er et Skud af Goethes Stamme: en Poet af den lødigste Genialitet, Sjælelivets idylliske, skelmske, sørgmodige Sanger, Forfatter til det evige Digt *Denk es, o Seele!* Der var endvidere Mænd, som de to nordtyske Digtere, Thüringeren Otto Ludwig og Ditmarskeren Friedrich Hebbel, de to kraftfuldeste Særlinge i den nyere tyske Literatur, begge fødte i Året 1813, begge først udfoldende deres højst forskelligartede Ejendommeligheder efter 1848, to knortede Egestammer med rigt Løvværk, der står udenfor Skoven. Kun ét Særmærke har de fået af den Tid, hvori de var Ynglinge: den ejendommelige mørke Trods, der er Grundlaget i begges Væsen. Mere deres Eget er en Forening af Tungsind og Skarpsind under et Hang til djærv Virkelighedstroskab. De indvarsler en senere, upolitisk Tids Virkelighedsstudium og Virkelighedskunst. Men de har ikke de førmartslige Digteres fælles Kendemærke: den lyse Begejstring, Retningen udadtil mod det offentlige Liv og mod gennemgribende Samfundsreform eller i Nødsfald gennemført Omvæltning.

Dette Hang i Forening med den filosofiske Klarhed, der stammer fra Hegels og Feuerbachs Skole er måske skarpest fremtrædende hos en Ånd, hvis Værker med Urette er gåede en Smule i Glemme nutildags, hos en med Ludwig og Hebbel jævnaldrende Digter, som døde ung, kun 31 År gammel, og som ikke oplevede Martsrevolutionen. Det er Friedrich von Sallet, en ung tysk Officer, selvoplært, der med Held stræbte at opnå en grundig og omfattende Dannelse, en Karakter, i hvis Fasthed der hverken fandtes Brud eller Sprække. Han forener Tidsalderens Dybsind med dens vidtgående og lidenskabelige Frisind. Da han 1831 fik sin Afsked som Militær, levede han fra da af kun for Literaturen.

Mest bekendt af Sallet er hans *Laien-Evangelium* blevet, en Slags Opbyggelsesbog for Fritænkere, en Digtsamling, i hvilken han gengiver og omfortolker de enkelte Begivenheder i Evangelierne sindbilledligt i Tidsalderens Ånd. Han begynder hvert Digt med en Fortælling eller en Lære af Skriften og søger så at fremstille den blivende Kærne i den, medens han kaster de historiske eller mytiske Skaller bort. Omtrent som i Oehlenschlägers *Årets Evangelium* er Fortolkningen lidt hårtrukken; i Modsætning til dette Digt er Bogen helt igennem skreven i samme Versemål, hvad unegtelig afstedkommer en vis Enstonighed. Den minder ved sin Form om et noget ældre Værk, Leopold Schefers *Laien-Brevier*; men der er ikke ringe Forskel på Schefers bløde Tilfredshed med Verdensaltets guddommelige Indretning og Sallets utålmodige Drift til Indgreb i Historiens Gang. Bogen kan også svagt erindre om Rückerts *Bramanernes Visdom*, kun at Sallets var en Visdom, som var fuld af flammende Vrede over Løgn og Åndløshed, ingen fredelig Samling af gyldne Leveregler som Rückerts. Sallet sammenligner i Indledningsdigtet sine Forgængere i østerlandsk Digtning med de Østens Konger, der bød Lystanken Virak, Guld og Myrrha, men så sank tilbage i deres orientalske Drømmeliv. Nu vil, siger han, Tanken vække Østens og Vestens Folk påny. Heri ligger, at han i sin Iver for i vesterlandsk Ånd at tale sine Idealers Sag har været ligegyldig for Koloriten, og det Skær, hvorpå hans Digtværk strander, er da også dette: en altfor ligefrem udtalt Belæring.

Langt værdifuldere er Samlingen af Sallets Poesier *Gedichte*, i hvilken atter den politiske Afdeling har Forrangen.

Han skildrer den sovende Kæmpe. På hans Hoved og Bryst tumler sig tossede Dverge. De sætter sig på deres Stole i hans åbne Mund og siger hinanden Artigheder; spiser til Middag på hans Mave; forsikrer, det er hans Pligt at sove; hvis han ikke gør det, vil de straffe ham med Nålestik. De mener, Gud kun har skabt den store Kæmpe for at de lystigt kan drive deres Væsen ovenpå ham. Men rejste

Kæmpen sig blot én Gang op af Søvn, så faldt de alle på Hovedet ned. Digteren gør ikke andet end kilde ham med sit Papir under Næsen i Håbet om at Kæmpen blot engang vil nyse, så var alt det Pak Pokker i Vold. Han udråber: Vågn op for at se, hvad Liv de fordrister sig til at føre; at jage dem bort er så ingen Kunst. Og han slutter: Jeg véd ret godt, hvordan Kæmpen hedder; men jeg har mine Grunde til ikke at nævne hans Navn.

Istedenfor Folket som Folk tiltaler han i et andet Digt, *Ecce Homo*, Mennesket som Menneske: Dér står den ældgamle, grå Domkirke; dér den ældgamle, faste Kongeborg. Stille ser de ned på den vandrede Menneskehed og én Slægt efter den anden skyller forbi deres Fod. Århundreder igennem toner der Sang fra dem, aflægges der Ed i dem, og vi synes Døgnfluer i Sammenligning. Tosserne præker derfor Ærefrygt for disse Korthuse. — Thi hvad er de andet end Korthuse, som Mennesket i sin Barndom har bygget sig! Manden kan vælte dem, som han byggede dem, og han kan bygge andre i Stedet. Himmel og Jord er en blød Dejg, Mennesket former den, som dets Tanker er til.

Undertiden anslår Sallet en lettere, mere spøgende Tone: Hvorledes hedder den gamle Mand, som alle Mennesker holder af, men de gode Tyskere især, og som dog aldrig har udrettet det ringeste Dygtige? Han står på Prækestolen, han exercerer, han sidder til Doms, han holder Foredrag på Universiteterne og hans Stemme er af megen Vægt i Statsrådet. Når En bruger hundrede Skridt til hvad man kan gøre i et Spring, så hedder det i hans Sprog: god gammel Sæd og Skik; den holder han af. Men vil du frembringe noget Ejendommeligt og Stort, så bliver han pludselig højroset og skælder så længe, til alle Mennesker bliver bange for dig. Han har hverken Vid eller Marv, den gamle Herre, og dog hersker han næsten almægtig, og den, der skal få Bugt med ham, må være stærk som en Løve. Hans sande Navn er ingen Hemmelighed, det er den gamle *Slendrian*.

I en beslægtet Stil har han skrevet parodierende Digte, således dette om den ham dagligt plagende Censur:-

Kennst Du das Land, wo Knut' und Kantschu blühen,
Den Steiss von Zarenliebe machend glühen,
Wo man das Zeitungsblatt schwarz überstreicht,
Dass preussisch' Landtagsgift in's Volk nicht schleicht,
Kennst du es wohl? Dahin, dahin
Möcht' ich mit dir, geliebter Censor, fliehn.

Dog vredere endnu end på Censur er han på de tamme Profeter. Mumien, siger han, falder fra hinanden, når blot en Hånd slår til den, efterat den fra de mørke, underjordiske Haller er bragt op i Dagslyset; men den bliver stående uskadt, dersom ingen Hånd rører den. Han udskammer dem, der mener, at Alt vil ske af sig selv, i Kraft af historisk Udvikling osv. Det værste Ord for ham er: Det *må* jo blive anderledes, det *kan* jo ikke vedblive at gå som det går. Så gammel Verden er, siger han, er endnu aldrig Noget sket af sig selv.

Og da det for Censuren var ham umuligt direkte at røre ved Kongemagten, fortæller han på gode Vers sin Parabel om Bjørnen. Omtrent som man ser Ulve i Bur ved Capitolium, ser man udenfor Bern Bjørnen som Stadens Symbol. Sallet tager af denne lokale Ejendommelighed Anledning til sin Fortælling: I gamle Dage holdt de sig i Kanton Bern en Bjørn og lod det brave Dyr leve højt på deres Bekostning, medens de stadigt passede at klippe Kløerne på Dyret for ikke selv at blive revne i Stykker. Spurgte man dem, hvad Gavn Bjørnen gjorde og om de ikke vilde forklare det, så svarte de højt forundrede: Forklare! hvad skal han gøre! Han æder sig mæt, bevæger sig gravitetisk, brummer, kortsagt: det er vores Bjørn. Og spurgte man, hvorfor de holdt den? lød Svaret: For det gjorde vores Fædre. Vi er fortabte, hvis Slægten dør ud. Og spurgte man påny hvorfor, så hed det blot: Hold Mund eller vi slår Hovedet i Stykker på dig.

En Dag opstod stor Larm og Stimmel, stort Skrål og Rend. Bjørnen lå død. Pludseligt kom Dødsfaldet; der var ingen ny Bjørn at få i en Hast, og overalt lød Klageråbet: Nu er det ude med Kanton Bern! Op I brave Jærgutter! ud at få fat på en ny Bjørn til os!

De jager af sted gennem Kløfter, over Bjerger og finder ingen Bjørn. Men vidunderligt! Ikke desmindre modnes Kornet og Vinen; der voxer Frugt på Træerne; det er som om Alt derude i Naturen ikke brød sig det ringeste om Jammeren i Bern, Og Solen står op hver Dag påny, endskønt den så Bjørnen død — og Verden står endnu. Hvad vil det sige? —

Så vittig Parablen end er, så vil den neppe overbevise nogen Tilhænger af Monarkiet om dettes Unødvendighed. Sallet angriber kun den fjottede Cultus af det for uundværligt ansete Symbol, indlader sig imidlertid slet ikke på at bekæmpe de Forestillinger om Gavnigheden af at den højeste Stilling er unddraget Kappelstrid, som i Almindelighed gøres gældende til Fordel for Kronen. Men sin hele Sjæl har han nedlagt i et enkelt Digt, det, der fører Titlen *Aut-Aut* og der blev som et Løsen for Datidens Ungdom. I Aarestrups Oversættelse klinger nogle af de mest betegnende Strofer deri sådan:-

Die ihr den grossen Kampf der Zeit
Ausfechten wollt, herbei ihr Ritter!
Sprecht, welcher Sach' ihr euch geweiht,
Sprecht frei durchs offne Helmgegitter!
Entweder—oder!

Für Fürstenmacht, für Volkesrecht ?
Für Geisteslicht, für Pfaffendunkel ?
Republikaner oder Knecht ?
Ja oder nein ! nur kein Gemunkel!
Entweder—oder!

Oversættelse

I, som vil kæmpe Tidens Dyst,
Herfrem, I Riddere alle!
Tal det ud med tydelig Røst:
For hvilken Sag vil I stride og falde?
Enten-Eller!

For Fyrstens Magt eller Folkets Vel?
For Åndens Sol eller Præstepråsen?
Republikaner eller Træl?
Ja eller Nej, kun ingen Våsen!
Enten-Eller!

Og Digtet slutter med en Henvisning til den snart oprindende Tid, da den sidste af dem derovre eller dem her ruller med kløvet Skal i Sandet.

Sallet, som allerede døde 1843, kom ikke til at opleve den Afgørelsens Stund, som han så lidenskabeligt havde attrået at se. Men snart derefter var Timen kommen, da Uvejrsskyerne begyndte at trække sig sammen og Fuglene at flyve lavt. Vi nærmer os til 1848.

Literaturen fortsætter i Sallets Spor. Fra alle Tysklands Egne klinger Opfordringerne til at lade Dåden afløse Ordet. Her mødes Stemmerne fra Nordtyskland, fra Rhinlandet og fra Schweiz med dem fra de fjerne østerrigske Digttere, Karl Beck, Alfred Meissner, Moritz Hartmann.

Karl Beck, Søn af en Ungarer og en ungarsk Jødinde, født 1817 i Baja, først medicinsk Student i Wien, senere af Gustav Kühne indført i Literaturen, udgav en Række Digtsamlinger, som vakte Opsigt ved deres sande og levende Skildringer af ungarsk Natur og ungarsk Folkekarakter. Man kan i denne Henseende sammenligne Karl Beck med den fem År yngre ungarske Nationaldigter Pétöfi. I sin Egenskab af Frihedsdigter kan han betragtes som Börnes eneste fremragende poetiske Elev. Han er som han den jødiske Stammes, Proletariatets og den politiske Friheds Talsmand. Gammeltestamentlig Værdighed og Stil blander sig hos ham med Påvirkninger fra den nyeste tyske og franske Frisindsliteratur. I den østerrigske Poesi har han nærmest Anastasius Grün og Lenau til Forgængere. Han har ikke en Prutz's grundige Dannelse, men brændende Farver, Stemningens Gløden, Udtrykkets Anskuelighed og en forbitret Begejstrings Udbrud. Han var imidlertid af dem, som vel hilste Revolutionens Udbrud med Glæde, men hvem Reaktionens Sejr bragte til at skifte Tonart. Da Ungarns storladne Opstand var knust, rettede han til Østerrigs Kejser et Digt med Smiger for Sejrherren og en Bøn om Nåde for de fangne Helte, der harmede hans gamle Kampfæller. De mindedes, at han før Sammenbruddet havde været Republikaner og Socialist, han, der nu efter Ungarns Fald optrådte som kejsertro østerrigsk Undersåt. (Smlgn. Moritz Hartmann: *Reimchronik des Pfaffen Mauritius. Cap, V Apostel und Apostaten.*)

Alfred Meissner (f. 1822 i Teplitz), og Moritz Hartmann (f. 1821 i Duschnik), er Bøhmens to betydelige tyske Lyrikere og lige ildfulde i deres politiske Frihedsbegejstring.

Meissners uskønne Endeligt bør ikke få Nogen til at lukke Øjnene for hans fuldstændigt ægte og tilforladelige poetiske Talent. Det er og bliver visselig en sørgelig Unatur, at en af Tysklands mest fremragende Lyrikere og Dramatikere efter en hæderfuld Ungdom og Manddom nedlod sig til at afkøbe en underordnet Skribent, Czecheren Franz Hedrich, hans Manuskripter og udgive de middelmådige Romaner, der fremgik af Medarbejderskabet med denne Hastværksforfatter for sine alene; men det forringer ikke hans Værdi som Frembringer af de ypperlige Digte, han selv har forfattet. Man læse blot hans flammende Mindedigte over Byron og George Sand, og man vil have Prøver på en revolutionær Veltalenhed, som Ungdommen i Fyrreerne med Rette ikke modstod.

Moritz Hartmann, hans Jævnaldrende og Landsmand, er en Skikkelse af andet Malm, uden Lyde, en sjælden Sanger og en Helt. Ingen tysk Digter har fra sin tidligste Ungdom til sin Død elsket Friheden trofast og lidenskabeligt som han. Ingen har så tidt og hensynsløst sat sit Liv på Spil for den.

Hartmann, som var en af de skønneste Mænd, noget Øje kunde se, fødtes i den lille bøhmiske Landsby af jødiske Forældre. Slægten var en spansk Emigrantfamilie, hvis egentlige Navn var Duros og som havde oversat dette Navn på Tysk. Han gik i Skole i Prag, så' der som Dreng den forviste Karl X's triste Indkørsel i Staden, frigjorde sig kun tretten År gammel fra sin Families religiøse Tro, led alt som Barn under Efterretningen om den polske Revolutions ulykkelige Udfald. Som Student lærte han Lenau at kende, hvem han omfattede med en Ynglings og en Lærlings Ildhu. Han har fra sin Barndom af talt både Czechisk og Tysk, og hans første Digtsamling *Kelch und Schwert* indeholder Udtryk nok for hans Kærlighed til det bøhmiske Sprog, som han stiller ved Siden af det polske og hæver på det russiskes Bekostning. Dog følte han sig overfor Czechernes politiske Sympatier med Rusland og deres Had til alt Tysk kun som Tysker.

I *Kalk og Sværd* (1845) er Hartmann nærmest Bøhmer. Allerede det lille Digt siger det, der er stillet foran som Motto:-

Der ich komm' aus dem Husitenlande,
Glaube, dass ich Gottes Blut genossen,
Liebe fühl ich in mein Herz gegossen,
Lieb' ist Gottes Blut — mein Herz sein *Kelch*.

Der ich komm' aus dem Husitenlande,

Glaube an die fleischgewordnen Worte,
Dass Gedanken werden zur Kohorte
Und jedweddes Lied ein heilig *Schwert*.

Som man ser, han føler sig nærmest som Husit i det Land, hvorfra Hus's befriende Lære er fortrængt, og han omfortolker Spørgsmålet om Kalken i Nadverens Sakramente, det gamle bøhmiske Kampspørgsmål, i moderne, ja i Feuerbachsk Ånd. I et Digt om de tyske Frihedssange lader han Tysklands Lyrikere høre, at Sangen ikke er den rette Hammer til at sprænge et Fyrstehjerte og at Friheden er som en Kvinde: den vindes ikke ved Ord alene. For Polakkerne føler han som var han selv Polak. Man ser, at han elsker en ung polsk Dame, og gennem sit Forhold til hende har han selv i sit Hjerte omdøbt sig til hendes Landsmand. Digtet *An C... a* er et af de skønneste, som udenfor Polen Samfølelsen med Polakkerne har skabt. Hartmann kan nu og da blive vidtløftig og i Udtrykket dagligdags. Men hyppigst er hans Form fyndig, hans Stil dramatisk og han har Evnen til uforglemmeligt at brænde en Scene ind i Læserens Sind, Man læse f.eks. Digtet *Die Drei*, om de tre Fordrevne, der mødes hos en Pustavært på en Slette i Ungarn og som i Nattens Stilhed sidder tause ved deres Vin, indtil En hæver sit Glas og udråber: For Fædrelandet! Den Første af de Fremmede er Zigøjner, den Anden er Jøde, den Tredje er Polak. Et Fædreland har Ingen af dem, og alle tre sidder stumme ved deres Bægere efter Skålen. (Samme Emne har Dingelstedt's *Die Flüchtlinge*).

Lidenskabeligere endnu end Polen beklages Bøhmen, "den stakkels Hjort, som forbløder sig dybt inde i en Skov". Kun Musikken er levnet Bøhmerne, den vækker med sin Blidhed Medlidenhed med dem overalt, den synger og sukker og smelter Hjerterne ved sine hemmelighedsfulde Melodier. På denne første Digtsamling allerede passer det Ord, som Hartmann har sagt om sig i den følgende: Der er ingen Sang deri, som ikke Friheden, den skønneste og ædleste af alle Muser, har kysset på Panden. Derfor allerede her det åbne Had til Metternichs Østerrig, dette Østerrig, som han senere i 1848 i sin *Reimchronik des Pfaffen Mauritius* skulde stemple som Folkenes Bastille, indenfor hvis Mure Dødens Taushed hersker, alene brudt af Lænkernes Raslen.

Den Opsigt, som *Kelch und Schwert* vakte, lukkede Fædrelandet for Hartmann. Han havde forsyndet sig mod Østerrigs Love alene ved i Udlandet at udgive et Skrift, der ikke havde været underkastet østerrigsk Censur, og vilde, hvis han vendte tilbage fra Leipzig, hvor han nogen Tid havde opholdt sig og var trådt i Forbindelse med Mænd som Kühne og Laube, udsætte sig for Arrestation allerede på Grænsen. Men han modstod ikke Lysten til at gense sin Moder, og vandrende ad Snigveje nåede han sit Fødested. Han ankom lykkeligt, men da hans Komme ikke kunde holdes skjult i Landsbyen og en Forræder angav ham, nødtes han efter få Dages Forløb til at flygte ad en Bagdør, netop som Gendarmene trængte ind i Huset. I Digtcyklen *Heimkehr und Flucht* i Samlingen *Zeitlosen*, hvor han har skildret dette ungdommelige Vovestykke, har han i disse stolte Ord malt sit Væsen:-

Und als der Verrath mich ausgewittert
Und als die Häscher herangekommen,
Da hat die bleiche Mutter gezittert,
Der Schwester Aug' in Thränen geschwommen.
Ich aber sprach: Die Thränen verwischet,
Wir müssen scheiden und von einander,
Und da mich rings die Gefahr umzischet,
In Flammen werd' ich zum Salamander.
Ich bin geboren, ich, für Gefahren,
Sie lauern immer auf meinem Gange
Wie Wegelagrer in dunklen Schaaren;
Doch kenn' ich nimmer die Furcht, die bange.

Ich bin zu Gefahren bestimmt und geboren,
Sie lieben mich, wie Löwen den Meister.
Ich hab' sie alle heraufbeschworen,
Sie dienen mir, wie dem Zaubrer die Geister.

I Anledning af den Prolog, som Hartmann fremsagde ved Schillerfesten i Leipzig 11. November 1847, en Fest der i Virkeligheden var en Demonstration for Pressens Frihed, blev han anklaget for Højforræderi og for Fornærmelser mod Kejseren af Østerrig. Såsnart i 1848 Revolutionen udbrød, ilte Hartmann til Prag. Han blev med to Venner, af hvilke Alfred Meissner var den ene, sendt som Deputation til Wien. Med udsøgt Humor har han beskrevet sin Audiens hos Kejserens Broder, Erkehertug Franz Karl, der modtog i den syge Kejsers Sted og ikke begreb et Ord af det Hele. (Moritz Hartmann: *Gesammelte Werke*. Band X. S. 16 ff.) Under Urolighederne i Prag var det Hartmann, der, da Pøbelen en Dag forsøgte at storme Jødekvarteret og hugge Indbyggerne ned, ved at løbe til Universitetet og selv bevæbnet få en Flok bevæbnede Studenter til at følge sig med Bajonetten i Hånd, beskyttede Kvarteret mod de rasende Folkemasser, til Grenadererne kom den lille Flok til Hjælp. (Alfred Marchand: *Les poètes lyriques de l'Autriche*. Hartmann: *Ges. Werke*. X. 23 ff.)

I Frankfurter-Parlamentet stemte Hartmann med yderste Venstre; Tysklands Enhed som Republik var hans Formål. Han talte sjældent, men blev meget bemærket, man kaldte ham Parlamentets smukkeste Mand. Kinkel beskriver ham på den Tid som smuk, elskværdig, fast i sin Overbevisning: Østerrigerens sydlandske Indbildningskraft gav hans Tale Sving, hans tyske Dannelse gav hans Åndskultur dens solide Grundlag og med hans israelitiske Kosmopolitisme forenede sig en urokkelig Fædrelandskærlighed, der gerne udtrykte sig i stolte Ord. Fra først af deltog han med Begejstring i Parlamentets Forhandlinger. Senere, da de blev lige vidtløftige og golde og da Forsamlingen viste sin Afmagt til at grunde noget varigt Stort og Nyt, udsprang af hans Skuffelse det vittige og gribende Værk i Hans Sachs'ske Vers: Rimkrøniken. Dog han var ikke blot en Digtingens men en Handlingens Mand. Under Sammenstødet i Frankfurt den 18. September udsatte han hundrede Gange sit Liv for begge Parters Kugler, idet han kastede sig ind mellem de Kæmpende for at opnå en Våbenstilstand. Efter at Revolutionen var brudt ud i Wien, lod han sig med Blum og Fröbel sende som Deputeret fra Frankfurt til den provisoriske Regering for at udtrykke den Nationalforsamlingens Samstemning og trådte som simpel Soldat ind i Revolutionshæren. Da han som Frivillig en Dag under Wiens fortvivlede Forsvarskamp mod Kroaterne havde indladt sig på med den tilsyneladende visse Død for Øje at erobre en Mølle, hvortil Vejen blev beskyttet fra Siden af i hele dens Længde, blev han på Valpladsen valgt til Officer og Fører efter at Føreren var faldet. At han efter Wiens Fald kunde undfly, skyldtes en højstillet Dame, hvis Deltagelse han havde vundet, og der skaffede ham et falsk Pas. Han vendte tilbage til Frankfurterparlamentet og fulgte efter dets Opløsning den Del deraf, som protesterede, til Stuttgart, indtil også denne sidste Rest af Parlamentet sprængtes fra hinanden af Tropperne.

Man føler denne store Karakter overalt i Hartmanns Værker, også i de Ungdomsposier, som går forud for 1848. Selv Samlingen *Neuere Gedichte* fra 1847, der som Helhed ikke har nogen politisk Karakter, indeholder i Gruppen *Ost und West* lidenskabelige Forvarsler om det kommende europæiske Uvejr. Således i det harmfulde Digt til Kongen af Preussen, i hvilket Hartmann protesterende mod Platens og Herweghs tidligere respektfulde Holdning slynger Kongen Skammen i Ansigtet for Polakkernes Udlevering til den moskovitiske Knut. Og således i det gribende Digt *Hüter, ist die Nacht bald hin?* der er et eneste Utålmodighedens Suk efter at Tidens nye Dag skal oprinde.

Og da nu Stemmerne fra Böhmen og Ungarn løftede sig i Samklang med dem fra Franken og Mellemtyskland, og da nu Tænkernes og Digternes Stemmer blandedes og klang i Kor, så reves de unge Sjæle i Landet, alt som de vågnede til åndeligt Liv, hurtigt ind med i Koret, stemtes om, indtil de stemtes revolutionært, de yngste, Hjælpetropperne på Skolebænken, som den ældste Student, og så hændte det sig, at man pludseligt læste ikke blot de oprørske Forfattere med oprørske Øjne, men også de andre, de

godkendte, de for længe siden døde, de neutrale eller konservative, og inddrak samme oprørske Stemning af dem.

I et givet Øjeblik forekom det Ungdommen, som om den hele Literatur kaldte til Våben, også den forlængst klassiske Literatur, der førte sit udødelige Liv i smukke Bind i Bogskabene. Thi i en vis Stemning læser man sig selv ud af alle Bøger.

Hvad havde han været, denne Schiller, hvem man havde trykket dem alle i Hånden som Børn? hvad andet end en Oprører, hvis første Bog havde til Motto de bekendte Ord, at hvad Lægemedler ikke helbreder, det helbreder Jernet, og hvad Jernet ikke læger, det helbreder Ilden. Og stemmede vel Ånden i hans Værker på noget Punkt med den kgl. preussiske eller kejsersligt-kongeligt østerrigske Ånd? — Hvad havde Goethes Væsen i hans Ungdom været andet end himmelstormende Trods? Endte ikke endog hans Alderdoms Digtning *Faust* med Ønsket om at se et frit Folk stå på fri Grund, og hvor måtte ikke han, som havde afskyet Frederik II's Berlin, hade Fr. Wilhelm IV's! — Og Hegel, der var begyndt som Revolutionær og død som Ultrakonservativ, af ham drog man alle de Følgeslutninger, han havde ladet ligge. — Og Feuerbach, der intet havde villet have med Politik at gøre, hans filosofiske Nedsablen af Verdensstatens Hoved førte man over på de jordiske Staters Område.

Ja, det trak op til Uvejre. Som ellers Svalerne, således fløj nu Preussens og Østerrigs Våben-Ørne lavt. Forgæves søgte Fyrsterne at besværges Uvejret, som Fr. Wilhelm IV ved Indkaldelsen af en almindelig Landdag i Berlin i April 1847. Han kunde efter sin Overbevisning ikke andet end åbne den med en Tale, i hvilken han trods alle virkelige og tilsyneladende Indrømmelser vægrede sig netop ved at tilstå det Afgørende, som Folket krævede af ham.

Ingen Magt på Jorden, udråbte han, skal det lykkes at bevæge mig til Ombytning af det naturlige Forhold mellem Fyrste og Folk med et konventionelt, konstitutionelt, og aldrig vil jeg tillade, at der mellem Vorherre i Himlen og dette Land trænger sig et beskrevet Blad Papir for med sine Paragrafer at regere os og erstatte den gamle hellige Troskab. ([Note 13](#))

Tiden var omme. Man krævede årlige Parlamenter og fuldstændig Opfyldelse af de gamle Løfter fra 1815 og 1829. Jacoby, Heinrich Simon, Gervinus o.fl. gennemkritiserede de kongelige Lovforslag og forkastede dem.

Og så brød det løs. Først i Schweiz, i de radikale Kantoners bevæbnede Overrumplene af det jesuitisk sindede *Sonderbund* i November 1847 allerede, så med afgørende Magt i Paris, så i alle Tysklands Hovedstæder og i mange udenfor Tyskland. Som Torden i en Bjergegn kastes tilbage fra Bjergvæg til Bjergvæg, således fremkaldte Revolutionens Torden Ekko efter Ekko fra den ene europæiske Hovedstad til den anden i det gale og hellige År 1848.

Kapitel 29

Revolutionen

Im Hochland fiel der erste Schuss —
Im Hochland wider die Pfaffen!
Da kam, die fallen wird und muss,
Ja, die Lawine kam in Schuss —
Drei Länder in den Waffen!
Schon kann die Schweiz von Siegen ruhn:
Das Urgebirg und die Nagelfluhn
Zittern vor Lust bis zum Kerne!

Drauf ging der Tanz in Welschland los —
Die Scyllen und Charybden,
Vesuv und Aetna brachen los:
Ausbruch auf Ausbruch, Stoss auf Stoss!
— "Sehr bedenklich, Euer Liebden!"
Also schallt's von Berlin nach Wien
Und von Wien zurück nach Berlin —
Sogar dem Nickel graut es! [Nickel, dvs. Kejser Nikolaj]

Und nun ist denn auch abermals
Das Pflaster aufgerissen,
Auf dem die Freiheit, nackten Stahls
Aus der lumpigen Pracht des Königssaals
Zwei Könige schon geschmissen ...

Således sang Freiligrath i Februar 1848 få Dage efter Revolutionen i Paris. Der gik en lang, smertelig og dog lindrende Trækning igennem de tyske Lande. Det var som om Europa havde fået Luft, som åbnedes en Rude. Det var som om den eneste Magt, der gør Mirakler, Exemplet, tvang de tyske Folk til Efterligning, til Handling. Og samtidigt virkede Angsten for, at Enevælden nu skulde vove sit sidste Skaktræk, erklære Tyskland for truet ved Revolutionen i Frankrig og føre Preussens og Østerrigs Folk mod den franske Republik.

I Østerrig var den åndelige Underkuelse på sin Højde. I 1846 havde den Metternichske Regering endog ladet Kejser Joseph II's "Hjerteudgydelser", samlede af en landsforvist Patriot, opføre blandt de forbudne Skrifter. Og nu bragte Urolighederne i Østerrigs italienske Provinser, som truede den østerrigske Statskredit og den hele østerrigske Industri med umådelige Tab, Forbitrelsen over Metternichs Styre til et Højdepunkt. Det afgørende Nederlag, han i Schweiz havde lidt ved Sprængningen af det jesuitiske Særforbund, som han af al Magt havde støttet mod de Radikale, havde bibragt Troen på hans Uovervindelighed det sidste Stød. I Preussen havde netop bureaukratisk Misregering i en enkelt Provins afstedkommet frygtelige Følger. Måneder igennem havde Hungertyfus raset i Schlesiens elendigt stillede Arbejderbefolkning, uden at man fra oven var skredet ind. Langs Landevejene lå Døde og Døende i Hundredevis og rådnede. I Hytterne lå i Januarkulden ensomme Mennesker og døde Hungersdøden, eller nøgne Børn, der langsomt forsmægtede over Forældrenes Lig; thi blev Nogen angreben af Sygen, var der ikke Tale om Hjælp, da det af de ganske uvidende Kommuneforstandere var blevet forbudt at træde ind i et smittebefængt Hus for at Smitten ikke skulde

udbrede sig videre. Imedens lod Regeringens Tilsynsmænd sig kun se for med Hårdhed at inddrive Skatterne, og da Overpræsidenten angrebes for, at fra August 1847 til Slutningen af Januar 1848 Intet var sket til Lindring af Nøden, svarte han, at Ingen formelt havde ansøgt derom.

Under sådanne Forhold havde Borgerstandens politiske Førere let ved at rive deres Standsfæller med sig, og i Håb om forbedrede Vilkår og i Had til den herskende Politivilkårighed fulgte Arbejderstanden overalt i Borgerstandens Spor.

Den nulevende Slægt forstår ikke mere 1848's Stemning. Den Stemning, som dengang i Danmark greb alle Sind, er ikke engang typisk. Vel var den en Sindstilstand af national Selvopholdelsesdrift og Stolthed som andensteds. Men i Europa rejste Folkene sig i Oprør mod nedarvet Fyrstemagt og Tvangsret. I Danmark slog man et Oprør ned i Kraft af nedarvet Fyrstemagt og krænkede Nationalfølelses Tvangsret. Der var ingen oprørske Stemning i de Danskes Sind; de sloges for gammel Ret, ikke for nye Tanker.

Men Europa over rejste de undertrykte Folk sig. De vidste, hvor længe de ikke havde oplevet andet end Ondt, ikke set andet triumfere end Uret, Vane og Løgn. Det Virkelige og det Afskyelige var noget nær blevet dem enstydige Begreber; men de havde Tro, der kunde løfte Bjerge, og Håb, som kunde sætte Jordkloden i Skælven. Forestillinger som Frihed, Parlament, national Enhed, Pressefrihed, Republik var dem magiske Magter; blot de nævnte disse Ord, bankede deres Hjerter som en Ynglings ved det pludselige Syn af den Tilbedte.

De Fremadstræbende i den nulevende Slægt føler anderledes. De véd, at Dumheden er et rivende Dyr og det mest sejglivede af alle, at Fejgheden, Magtens flinke Slave, der springer på dens Vink, er stærk som selve Modet, når det gælder at forsvare Fordele, hvorpå den har Hævd, og de tænker, at det man kalder Fremskridtet er en syg Snegl. Fabelens naive Mand købte sig en Ravn for at se, om det var sandt, at den kunde blive 200 År gammel. De Fremadstræbende i vore Dage véd forud, at hele den sorte Ravneredelighed, alle ravnensorte Løgne i alle store og små Ravnekroge vil overleve dem — hvor mange hundrede År er dem ubekendt. De venter heller ikke nogetsomhelst værdifuldt af en Omvæltning, der vilde bringe det uvidende og griske Proletariat til Magten. De har vel en sjælden Gang set det Gode sejre, men aldrig hørt det anerkende, at det var det, som for dem er det Gode, der sejrede. De har altid set Sandheden først smædes, så om muligt dødes, og hvis det ikke lykkedes — da kastreres og anerkendes. De håber derfor ikke meget. Mange af dem har dræbt Håbet i sig, som man dræber en Nerve, der kan volde alt for megen Smerte. De er blevne skuffede for tidt.

Hin Slægt i 1848 havde aldrig opgivet sit Fremtidshåb. Vel var den gennem lange Tidens Tryk og Kval bleven vant til at se Råhed og Skinhellighed hovere, vant til åndeligt at leve i Halvmørke, men den troede på det kommende Lys. Og nu så den det pludseligt: først et Glimt, så en Stråle, så en Flamme, så den hele Horizont, så langt Øjet nåede, ét Lyshav. For første Gang hørte Slægten rungende, højrostedede Stemmer uimodsagte kalde Friheden Folkenes Ret, og for første Gang så den med undrende Øjne Magten, denne hidtil så ubevægelige Masse, Undertrykkelsens og Usandhedens uhyre Bærer, sætte sig i Bevægelse som en Kæmpe-Elefant, dreje sig, ryste sig, rulle sig, kaste dem, den bar, og bevæge sine Kæmpefødder i den Retning, hvor den nye Tids frihedsbegejstrede og kampglade Mænd stod beredte til at kaste sig på dens Ryg og drive den fremad for endelig engang at få den hævdvundne Uret knust.

Det var især for de yngre Slægtled et Øjeblik uden Lige. Det var et Syn, som virkede berusende. De blev vilde deraf. De gav sig til at skrigere, synge og juble, og under jublende Sang følte de Trangen til at rejse sig, slå til, sætte Livet ind, ofre sig, om det så skulde være, blot de var med til at hylde og hidføre den Frihedens Dag, i hvis Morgenrøde de stod.

Vistnok fejrede de demokratiske Illusioner et Bakkanal. Vistnok herskede der en rørende Tro på Folke-Instinktets Ufejlbarehed, og vistnok overvurderedes højligt Teoretikerens Evne til at løse praktiske Vanskeligheder. Men fra først af var Tilskyndelsen uimodstælig og Instinctet rigtigt. De, i hvis Sjæl der boede noget udmærket, blev Førere, tog Befalingen uden Larm og Bram, og blev adlydte ikke på Grund af ydre Autoritet, men i Kraft af den Overlegenhed, Alle følte hos dem. Sådan de Par Dusin Studenter,

som kommanderede på Barrikaderne i Berlin. Og mangt et såkaldt almindeligt Menneske viste sig nogle Dage af sit Liv som Helt.

Der var et Par Måneder, hvor noget af det Skønneste i Menneskeheden kom frem og strålte med overraskende Glans.

Det var i Østerrig, at den revolutionære Bevægelse begyndte, såsnart Efterretningerne om Februarbegivenhederne i Paris nåede dertil. Den 3. Marts holdt Kossuth i den ungarske Rigsdag en Tale, der krævede forfatningsbestemt Ordning for alle Kejserdømmets Lande i et sådant Sprog, at denne Tale holdt Revolutionen både i Pesth og Wien over Dåben. Den 11. Marts udgik en lignende Bevægelse fra Czecherne i Prag; men allerede 6. Marts indgav den østerrigske Industriforening et Andragende til Erkehertug Franz Karl som den formodede Tronfølger om Fjernelse af Metternich. Man forlangte Pressefrihed, Skattebevillingsret, Delagtighed i Lovgivningen osv.

Nu fulgte, hvad man har kaldt Adressestormen. Hver Dag, ja hver Time indleveredes nye Adresser til Kejseren. Den 12. Marts fandt det store Studentermøde Sted på Universitetet, hvis Resultat var en Adresse, som krævede Presse-, Lære- og Troesfrihed. Kejseren modtog den følgende Dag Deputationen, men gav et ubestemt Svar. Og under så uforudsete Omstændigheder traf den 13. Marts, den Dag, da den nedreøsterrigske Stændersamling skulde åbnes, Regeringen uforberedt. Folkemængden trængte ind i Stændersalens Gård og Kossuths Tale blev læst højt under uendelig Jubel og høje Leveråb for en Grundlov. Da en Flok styrtede ind i Stændersalen selv, slog Møblerne itu og kastede dem ud i Hovedet på Soldaterne, så endog Erkehertug Albrecht, der kommanderede dem, blev såret af en Træstump, svarede Militæret med en Dobbeltsalve, og den første Wiener-Revolution brød ud. De italienske Tropper skød, men de østerrigske tog Bajonetterne af Geværerne under Befolkningens Glædeskrig, og Kanonererne ved Artilleriparken foran die Burg kastede sig foran Kanonerne istedenfor at skyde — som skrevet står i et Digt fra hine Dage (af Rick): Das Lied vom braven Kanonier:-

Vor der Burg in glühender Front,
Des blutgen Befehls gewärtig,
Vor der Burg in glühender Front,
Da stehn die Kanonen fertig.
Schon zittern die Thore, sie brechen schier,
Jetzt gilt's, du braver Kanonier!

Und du trittst für die Mündung hin,
Als wolltest du fesseln den Würger —
Und du rufst mit begeistertem Sinn:
Erst mich! dann den wehrlosen Bürger! —
Dann schweigt das Commando, beschämt vor dir.
Hab Dank, du braver Kanonier!

Da så ud på Aftenen Metternich indså, at ingen Indrømmelser mere kunde nytte, takkede han af, der 39 År igennem havde ledet Østerrigs Politik og forlod som Flygtning Wien. Kl. 9 samme Aften blev Militæret trukket bort fra Byen (som én Uge senere fra Berlin), og alle Vagtposter besatte af Borgere og Studenter. Tøjhuset blev lukket op, og på én Dag bevæbnede 25,000 Mand sig.

I Forstæderne sloges man endnu heftigt. Så lidenskabelig var Befolkningen, at to bevæbnede Kompagnier Grenaderer, der skulde besætte Indgangen til Metternichs Landsted, blev trykkede sammen og afvæbnede af den ubevæbnede Mængde. De, som værgede sig, blev trådte ned.

Samme Aften forkyndtes det, at Censuren var ophævet og Pressen fri. Dette Budskab gav et Indtryk af Befrielse, som var en Knevl rykket ud af Folkets Mund. Det forstår sig, at Dagspressen i samme Nu gav Befolkningens politiske Attrå Udtryk. Men indtil da havde det i Østerrig været umuligt endog i

poetisk Form at behandle noget Emne af social eller politisk Art; Østerrig havde været som en Skov uden Fuglesang. Nu på én Gang tonede og fløjtede det, slog og sang det fra alle Buske og Træer i et forvirret og mægtigt Kor. (Frhr. von Helfert: *Wiener Parnass im Jahre 1848.*)

På én Gang offentligjordes Frihedsdigte i alle Østerrigs Sprog, på Tysk og Czechisk, Slovenisk og Kroatisk, Ungarsk, Polsk og Italiensk, og så lidenskabelig var man efter at benytte den nye Frihed, at en hel Flok Digte på én Gang udkom med Overskriften: Første censurfrie Digt.

Det, som i Reglen gælder for det første, er Ludwig August Frankl's *Die Universität*. I Natten 14.-15. Marts havde en af Professorerne, der frygtede Udbrud af Straffefangerne, rettet en Opfordring til den nys bevæbnede akademiske Ungdom om at besætte et af Fængslerne. Tyve Studenter under Anførsel af den senere så bekendte Digter og Forfatter Dr. med. Frankl gik derhen. Medens han stod der på Vagt, opstod af Dagens Stemning Sangen:-

Was kommt heran mit kühnem Gange?
Die Waffe blinkt, die Fahne weht,
Es naht mit hellem Trommelklange
Die Universität.

.....
Das freie Wort, das sie gefangen,
Seit Joseph arg verhöhnt, geschmäht,
Vorkämpfend sprengte seine Spangen
Die Universität.

Frankl, der endnu i 1890 til sin 80-årige Fødselsdag har udgivet en righoldig og formsikker Digtning, har i de mange mellemliggende År udfoldet en stor Produktivitet som Digter og biografisk Forfatter; han er nu Æresborger af Wien og af endnu tre andre europæiske og asiatiske Byer; men Udgangspunktet for hans Ry danner hin Sang, der efterhånden tryktes i ikke mindre end hundredtusind Exemplarer.

Det var dog ikke det første censurfrie Blad Papir. Alt Natten forud havde Castelli skrevet sin Sang for Nationalgarden, og der er endnu alene af Digte i det tyske Sprog tre eller fire således betegnede, deriblandt Wiener Studenterlegionens Sang "Erwacht, erwacht o Brüder! Ein grosser Morgen tagt" og Fr. Gerhard's *Die freie Presse*, som begynder:-

Die Presse frei! Die Glocken lasst ertönen
Und läutet Jubel überall!
Und ruft's hinaus zu Deutschlands fernsten Söhnen:
Die Presse frei, erstürmt der Freiheit Wall!

Samtidigt med disse Digte, der ånder en så uskyldig, overstrømmende Glæde over at kunne tale og skrive, som man vil, udkom andre, fulde af den barnligste Taknemmelighed mod den åndssvage Kejser; han er "den gode Kejser", "vor gode Ferdinand" osv. Strax på Stedet var man rede til Glemsel af, at hver Indrømmelse, man havde opnået, var aftvungen. Man troede vel naivt, på denne Måde at få de tidligere Magthavere til at glemme det. I en af de mange Sange til Kejserens Ære hedder det:-

Heil dir, mein Kaiser! in all der Lust,
Zu der sich dein Volk ermannt hat,
Sei Dir vor Allen ein Heil gebracht,

Den es immer als edel erkannt hat.

Den 16. Marts kom den ungarske Deputation, 150 Magnater med Kossuth i Spidsen, ridende ind i Wien gennem Prateren, modtagne med stormende Eljen-Råb og bedækkede med Blomster. Den Dag var Borgervæbningen steget til 60,000 Mand. Om Eftermiddagen viste en Herold sig på Hofburgs Altan og forelæste følgende Proklamation: "Vi Ferdinand I, af Guds Nåde Kejser af Østerrig og Konge af Ungarn og Böhmen, Konge af Lombardiet og Venedig, af Dalmatien, Kroatien, Slavonien, Galizien, Illyrien osv. har nu truffet sådanne Bestemmelser, som vi erkender for stemmende med vore tro Folks Ønsker", og nu fulgte Forkyndelsen af Pressefriheden, Oprettelsen af Nationalgarden, og Indkaldelsen af Deputerede til at udkaste: "den af os besluttede *Konstitution for Fædrelandet*."

Saphir sang:-

Schwert aus der Scheid, aus dem Herzen das Lied!
Stimmt an das Lied der Lieder!
Jauchzend ertön' es durch Reihe und Glied,
Jauchzend durch jubelnde Brüder!
Blank wie die Waffe und hell wie der Stahl
Klinge das Lied von der Garde-National.

Som man ser, fik selv Spottefuglene Sangstemme ved denne Lejlighed. Hvor megen Importation og Efterligning der var i den hele Bevægelse, har man ligesom et Symptom på i den Hårdnakkethed, hvormed man anvender det franske Ord for Borgervæbning.

Den, der i vore Dage gennemblader de nogle Tusind Numre af politiske Poesier, som i 1848 udkom på Tysk i Wien alene, møder blandt mange ubekendte Navne næsten alle da bekendte og mange nye, som snart skulde blive berømte. Af Bauernfeld findes f.eks. et Digt *Wien til Provinserne*, lidt svagt som Poem, men lærerigt som Imødegåen af det første Tegn på Reaktion, en Bevægelse i Provinserne, der gik ud på at afryste hvad man kaldte Hovedstadens Tyranni, det vil sige: gik ud på Modstand mod at følge det frigjorte Wiens Exempel. Af Friedrich Uhl, senere Redaktør af den officielle Regeringstidende *Wiener Abendpost*, forekommer en Klagesang over Revolutionens Faldne:-

Das schwarze Band, den schwarzen Flor
Lasst in den Lüften wallen,
Den Todten singt ein Klagelied,
Die für die Freiheit gefallen.

Man retter Oder til Lenau, Østerrigs dalevende populæreste Digter, fulde af Sorg over at Frihedens Sanger er forstummet i Vanvid og hans Øre lukket for Øjeblikkets Sejersjubel. Richard Wagner, da endnu uberømt, sender en Hilsen fra Sachsen til Wien:-

Ihr habt der Freiheit Art erkannt;
Nicht halb wird sie gewonnen;
Ist uns ihr kleinstes Glied entwandt,
Schnell ist sie ganz zerronnen.
Dies kleinste Glied ist unsre Ehre.
Ehrlos ist, wer es lässt,
Mit hellen Waffen, guter Wehre,
Drum hieltet Ihr es fest.

Blandt Forfatterne af alvorlige Digte træffer man så betydelige Navne som Grillparzer og Hebbel. Og der skreves Spottedigte over den sidste Censor af Saphir som af Dingelstedt, af begge som Travesti af Schiller's Digt *Nadowessische Todesklage*, endelig satiriske Udfald i flokkevis om Kongen af Preussen, om hvem man besynderligt nok antog, at han tidligere havde handlet mere reaktionært og nu mindre frivilligt gjorde Indrømmelser end Kejserdømmet Østerrigs Ferdinand.

I Berlin havde strax fra Begyndelsen af Marts Alt været i voldsom Bevægelse. *Kreuzzeitung* havde umiddelbart efter Februarrevolutionen en Artikel, der prækede Krig mod Frankrig. Den vakte den største Uro: det manglede blot, at det kuede Preussen skulde måtte lade sig føre til Krig mod den franske Republik. De Dage var nu komne, hvor hele Tyskland klædte sig i de sort-rød-gyldne Farver, Enheds- og Friheds-Symbolet. Freiligrath sang om dem:-

In Kümmerniss und Dunkelheit
Da mussten wir sie bergen,
Nun haben wir sie doch befreit,
Befreit aus ihren Särgen,
Ha wie das blitzt und rauscht und rollt!
Hurrah, du Schwarz, du Roth, du Gold!
Pulver ist schwarz,
Blut ist roth,
Golden flackert die Flamme.

Den 7. Marts fandt den første Folkeforsamling Sted *In den Zelten*. Man vedtog en Ansøgning til Kongen om øjeblikkelig Indkaldelse af Landdagen og om Udstedelsen af en Konstitution. Slutningen lød: Ingen Krig med Frankrig! Lovlig Frihed indadtil! Broderlig Sammenslutning med den hele store tyske Nation! — Den 12. Marts huggede Kavalleriet ved *In den Zelten* ind på Folkemasserne for at sprede dem; disse forsvandt, men begyndte at bygge Barrikader andensteds og forsøgte i Jägerstrasse at storme et Våbenudsalg. På Operapladsen blev et Par Mennesker dræbte. Under Slottet lød Råbene: Frihed! Pressefrihed! og Forhånelser af Soldaterne fandt Sted. — Den 14. Marts udstedtes Patent om Indkaldelsen af den forenede Landdag. — Hidtil var Alt gået forholdsvis fredeligt af; men den 15. Marts begyndte Soldaterne, som var forpinte af Strabadser, af Nattevågen, af stadigt at måtte holde sig samlede i Kasernerne, at øve Råheder mod Befolkningen, stødte med Kolber, forulempede Forbigående. Nogle Drengene havde opkastet små Barrikader på Hjørnet af Kurstrasse og Gertraudenstrasse; Potsdamer Garde-Kyradsererne tog disse med Storm og mishandlede Børnene.

Så udstedtes Patentet af 18. Marts. Tyskland skulde fra et Statsforbund blive en Forbundstat (Staatenbund-Bundesstaat) med Forbundsrepræsentation, fælles tysk Krigsforfatning, Vandrefrihed, Ophævelse af alle Toldskranker, Pressefrihed. — Kl. 1 stod Skarerne foran det kongelige Slot. Man råbte: Bort med Militæret! Patentet blev læst højt og hver Sætning besvaret med dundrende Hurra. Der faldt nogle Stenkast mod Soldaterne. Kommandanten, den berømte General von Pfuël, vilde ikke lade de Par Stene besvare med Geværkugler, befalede Dragonerne at stige af Hestene og roste deres strenge Mandstugt, at de, trods deres Harme, strax adlød. Han gik et Øjeblik til sit Hjem, da Byen syntes rolig.

I den korte Mellemtid, medens han var borte, er der bag hans Ryg blevet givet en Befaling, man véd ikke af hvem, men Folkets Forbitrelse udpegede som bekendt i de følgende Dage Prinsen af Preussen, den senere Kejsers Wilhelm I, som Ophavsmanden. Et Gardedragonregiment viste sig. Strax lød Råbet: Bort! Det gjorde en Svingning; man råbte Bravo. Pludselig rykkede det i strakt Trav med blanke Våben ind på de forsamlede Skarer. Samtidigt trængte en Bataillon sig ud af Slotsporten, stillede sig op i Linje, fældede Bajonet og gik under Trommehvirvler løs på Mængden. Der faldt nogle Skud — måske ved en Tilfældighed. Nu styrtede Befolkningen bort under vilde Skrig. Et Øjeblik i Forvejen havde Glæden været på sit Højeste, fremmede Mennesker havde omfavnet hinanden, svunget Hattene og råbt Hurra for

Kongen; nu rejste som på et aftalt Tegn Barrikaderne sig her, som i Wien, over hele Byen, over 200 i Tal, byggede af Flisestene, Rendestensbrætter og Vogne. I hele Gader støbtes der Kugler. Byen var en Lejr. Fra alle Tage fyredes på Tropperne, og havde man ikke Kugler, kastedes Sten. Enhver Øxe, enhver tung Stok blev et. Våben. (*Des deutschen Volkes Erhebung im Jahre 1848, sein Kampf um freie Institutionen und sein Siegesjubel.* Von J. Lasker und Fr. Gerhard. Danzig 1848.)

Man rev Taget af Hjørnehusene og bar i Kurve Brosten derop. Studenterne var mødt bevæbnede foran Universitetet; de satte trefarvede Kokarder på deres Huer og besatte Barrikaderne. Købmænd bragte Krudt, Bly og Fænghætter, Jernhandlerne Øxer og Jernstænger. Om Aftenen d. 18. Marts begyndte Artillerikampen i Königsstrasse. Kongen så til fra Slotsvinduerne, var opbragt over Deputationerne, der anråbte ham om at trække Tropperne tilbage, men spøjte dog også imellem nådigt; han ærgrede sig især over de trefarvede Faner på Barrikaderne. Han vilde, sagde han, indrømme Bønner Meget, men Vold og Lovbrud Intet.

Varnhagen skildrer i sine Dagbøger som Øjenvidne hvad han den Nat fra sine Vinduer så og hørte: "En lille Skare under prøvede Førere holdt Natten over Alt besat med fordoblet Årvågenhed, fordi Tallet var så ringe. Efter lang Tids fuldstændige Mørke og Stilhed hørte man hen ad Morgen nogle fjerne Trommehvirvler som om Tropperne kom. Øjeblikkelig var de Kæmpende parat, vi hørte dem hviske, og på Befaling af en ungdommelig Stemme: Mine Herrer! Op på Tagene! gik Enhver til sin Post. Denne Kommando, rolig og fast, og givet med ædel Simpelt, klang forfærdende gennem Mørket og virkede med opløftende Magt ved Forestillingen om den Fare, hvori de begav sig, som lød den; thi det syntes som om den almindelige Kamp var i Aftagen og som om efter en frugtesløs Modstand kun en forsmædelig Død kunde forestå dem, idet de enten vilde blive styrtede ned fra Tagene eller falde for Bajonetstød eller komme til at lide Døden for Bøddelens Hånd." Varnhagen slutter: "Disse dristige Ynglinges Heltemod og Besluthed var visselig den største Beundring værd" — vægtige Ord fra en gammel, krigserfaren Officers Læber.

Natten mellem den 18. og 19. Marts var alle Vinduer i Berlin illuminerede, hvor man byggede og udbedrede Barrikader. Så snart Tropperne derimod rykkede ind i en Gade, blev Alt bælmmørkt. Hvor Soldaterne trængte ind i et Hus, nedsablede og nedstødte de Alt; mod de Fangne var deres Råhed middelalderlig. Henad Morgen blev Garde-Landeværnets Tøjhus taget af Befolkningen; man fandt Geværerne berøvede deres Pistoner; men alle Smedde i Friedrichskvarteret arbejdede på dem og oprettede Skaden.

Endelig ud på Morgenen fordeltes Proklamationen: *An meine lieben Berliner!* der søgte at forklare Gårsdagens Begivenheder som afstedkomne ved en usalig Misforståelse. Det havde været nødvendigt at lade Slotspladsen rydde af Kavalleri "i Skridt og med Sablerne i Skeden" (im Schritt und mit eingesteckter Waffe); to Infanterigeværer var ved den Lejlighed af sig selv gåede af, lykkeligvis uden at træffe Nogen. Da havde en Bande slette Mennesker, mest bestående af Fremmede, benyttet denne ulykkelige Omstændighed og fyldt de ophidsede Sind med Hævntanker. Tropperne havde først gjort Brug af deres Våben, da de ved mange Skud var blevne tvungne dertil. Nu lover Kongen, at Tropperne skal blive dragne bort fra Berlin og slutter med Ønsket om, at begge Parter vil glemme det Skete. ([Note 14](#))

Imidlertid rasede Kampen videre under frygtelig Forbitrelse fra begge Sider. Overfor de Deputationer, der indfandt sig om Formiddagen den 19. Marts, forsøgte Kongen at knytte det givne Løfte om Troppernes Bortsendeise til den Betingelse, at Barrikaderne rømmedes først. Men tilsidst indrømmedes Alt: Ministerskifte, Løsladelse af de i Løbet af Natten gjorde Fanger, Bortdragen af Tropperne. Under Indtrykket af en dem af deres Krigsherre tilføjet dødelig Krænkelser og under Befolkningens Jubelråb drog de ud af Byen til Potsdam med dæmpede Trommeslag og under Chormusik.

Men henimod Slottet trængte alle sig, som håbede ved deres Masse at kunne udøve et Tryk på den overvundne Regering, alle Nysgerrige og Lediggængere desuden, og mod Slottet lededes alle de Ligtog,

som dannede sig i de Gader, hvor Kampen havde stået. Ligene blev lagte på Bårer, og hvor deres Tal var for stort, blev de anbragte på åbne Bræddevogne. Man smykkede disse Ligvogne og Bårene med Blomster, Bånd og Tørklæder; også Ligene pyntedes med Blomster; så blev de bårne eller kørte af Sted.

Foran Slottet, på Slotspladsen, på Schlossfreiheit og i den såkaldte Lustgarten stod Mængden tæt. Man vilde se Kongen. Han trådte bleg ud på Balkonen. Strax hørtes Råbene: "Die Gefangenen frei!" og man afnødte ham Befalingen til at frigive de i Slotskældrene indespærrede Fanger. Hårdtsårede blev dernæst på Bårer bragte ind i Slotssalene og plejede der. Og nu begyndte Ligtogene at ankomme til Slottet og Synet af dem satte Masserne i vild Bevægelse. Man bar Ligene ind i de nedre Slotsrum, medens ude i Folkeforsamlingen den ene Taler efter den anden lod sig høre. Mest Tilslutning fandt Karl Gutzkow med sin Tale, der udmundede i Løsenet "Folkevæbning!" De nyudnævnte Ministre, der gik omkring iblandt Masserne for at berolige dem, men ikke opnåede deres Hensigt, tøvede først med at indrømme Folkevæbningen, men nødedes snart dertil. Thi en Scene, som nu fandt Sted foran Slotsporten, umuliggjorde en Trodsen af Befolkningens Ønsker:

Et nyt Ligtog nåede til Slottet. På blomstersmykkede Bårer blev fire Lig bårne hen imod det; man havde blottet de Dødes blodige Sår for ved Synet at opflamme Tilskuerne til Hævn. Foran Kongens Altan holdt Bærene stille og fordrede med vilde Råb, der fandt tusindfold Genklang: Kongen! Dronningen! — Ministrene Schwerin og Arnim søgte forgæves at tiltale Mængden, de afbrødes stadigt af Råbene: Kongen! Dronningen!

Disse trådte da ud på Altanen, og Folkets Raseri gik nu over alle Skranker. Kongen vilde tale; men i det samme løftede Ligbærene Bårene med deres blodige Byrde højt op mod ham, og fra alle Sider lød Råbet: "Hut ab!" Kongen måtte, hver Gang et Lig kom forbi, tage Hatten dybt af. (*Des deutschen Volkes Erhebung*, S. 54. — Varnhagen: *Tagebücher*. Adolf Streckfuss: *Erinnerungen aus dem Jahre 1848*. — *Der Zeitgeist* 1889, Nr, 51.) Derfor hedder det i Freiligraths mægtige Digt *Die Todten an die Lebenden* fra det følgende Skuffelsens År:-

Die Kugel mitten durch die Brust, die Stirne breit gespalten,
So habt Ihr uns auf blutigem Brett hoch in die Luft gehalten!
Hoch in die Luft mit wildem Schrei, dass unsre Schmerzgeberde
Den, der zu tödten uns befahl, ein Fluch auf ewig werde!
Dass er sie sehe Tag und Nacht, im Wachen und im Traume —
Im Oeffnen seines Bibelbuchs und im Champagnerschaume!
Dass wie ein Brandmal sie sich tief in seine Seele brenne:
Dass nirgendwo und nimmermehr er vor ihr fliehen könne!
Dass jeder qualverzogene Mund, dass jede rothe Wunde
Ihn schrecke noch, ihn ängste noch in seiner letzten Stunde!

Den 21. Marts om Middagen red Kongen ud af Slotsporten med et sort-rød-gyldent Bind om Armen og selv uddelende tyskfarvede Bånd. De over det ydmygende Optog fortvivlede Prinser og Ministre fulgte Kongen, en Dyrlæge Urban red ved hans Side. Forgæves havde en af Generalerne i sidste Øjeblik søgt at holde Kongen tilbage. Han svarte: *Non, non, c'est décidé, nous allons monter à cheval*. Kongen holdt snart stille og talte: "Det er ingen Anmasselse af mig, når jeg troer mig kaldet til Frelser af Tysklands Enhed og Frihed — dem vil jeg beskytte med tysk Troskab på Grundlag af en oprigtigt konstitutionel Forfatning." Ved Universitetet lod han Professorer og Studenter kalde ud og råbte: "Schreiben Sie sich's auf, meine Herrn! Skriv det op, hvad jeg siger Dem, thi det er for Efterverdenen. Jeg træder i Spidsen for Tyskland; i dets Enhed og Frihed består Preussen endnu, ikke anderledes. Skriv det op!" — Da han atter ved Tøjhuset gav de rigeste Løfter, råbte pludselig en gennemtrængende Stemme: Tro ham ikke, han lyver, han har altid løjet, lyver også nu. Riv mig i Stykker, om I vil, men han lyver, tro ham ikke!

I Wien udkom nogle Dage derefter dette Digt:-

Preussische Missverständnisse

Im grossen ungläubigen Altberlin sind nun die Wunder zu Hause,
Da wird geschossen, gestürmt, gebrannt zwei Tage ohne Pause,
Bis tausende liegen im rothen Sand. Den König betrübt die Wendniss:
Die Flinten gingen von selber los. Das var nur ein Missverständniss.

Durchs grosse, ungläubige Altberlin gehn wunderbare Witze,
Ein König hüllt sich in Schwarz-Roth-Gold und stellt sich an Deutschlands Spitze,
Ein König wird Ober-Demagog mit deutch einheitlicher Sendniss,
Doch Deutschland lacht und ruft mit Macht: Das ist ein Missverständniss.

Et andet Digt, som afgiver Vidnesbyrd om hine Dages harmfulde og spottelystne Stemning er dette, som fører Titelen *Erlkönig*:-

Wer schießt noch so spät aufs Volk ohne Wehr?
Es ist ein König mit seinem Heer.
Er hält sein Volk so treu im Arm,
Er fasst es so sicher mit seinen Gendarmes.

O Bürger, o Bürger, o hörest Du nicht
Was Erlkönig in der Zeitung verspricht osv.

Dog kaldte end Martsrevolutionen i de tyske Hovedstæder forholdsvis få smukke Digte frem, mest Gadeviser, Frihedssange, som i Øjeblikket tændte, men uden dybere poetisk Værd, så fremkaldte til Gengæld de frygtelige Modrevolutioner, Wiens Erobring i Oktober og Berlins i November 1848, en Hærskare af skønne Poesier. Digterne lod sig opflamme også af de enkelte Martyrers Død, af deres, der faldt i Kampen, og af deres, der standretligt blev myrdede efter dens Ophør. Ungarns Opstand og Fald for den russiske Hær havde desuden vakt en Medfølelse, der gav sig Luft i gribende Digte.

Den første glade Begejstrings Tid i Wien var snart forbi. Den frie Forfatning var ikke Demokratiet fri nok. Der dannede sig et politisk Centraludvalg ved Siden af Regeringen. Da det befaledes opløst, tiltvang Befolkningen sig Befalingens Tilbagetagelse og Forfatningens foreløbige Ophævelse. Kejseren flygtede i Midten af Maj til Innsbruck; Studenterlegionen blev opløst; men da Barrikadekampen i den Anledning udbrød påny, måtte Ministeriet give efter. Kejseren vendte tilbage i August. Imidlertid holdtes Hovedstaden i en stadig Ophidselse; alt Forretningsliv var som Følge af Revolutionen standset, og med Arbejdsløsheden steg Utilfredsheden og Uroen. Et dybt Indtryk gjorde Efterretningen om Juni-Slaget i Paris, Cavaignac's Sejr, der betydede, at Revolutionen i Frankrig var knust. Under disse Forhold erfor man, at Jellatschitsch, Ban af Kroatien, rustede sig mod Ungarn, og ved Hjælp af opsnappede Breve blev det opdaget, at han støttedes af Wienerhoffet og Krigsministeren Latour. Følgen var, at den af Ministeren udsendte Grev Lamberg ved sin Ankomst til Pesth (28. September) blev sønderrevet af Pøbelen, og at Latour, som vilde sende Tropperne til Ungarn (7. Oktober), blev ihjelslået af den rasende Befolkning i Wien. Dingelstedts Digt *Der 7. Oktober* forherliger den Ihjelslagne, og Digteren benytter Lejligheden til at sige sig løs fra Revolutionen og al dens Gerning.

Nu flygtede Kejseren for anden Gang fra Wien. Medens Radetzky besejrede Oprøret i Lombardiet, indesluttede Windischgrätz, som havde fået Overbefalingen over Hæren, Hovedstaden med sine Tropper. I en Kamp, der varede fra 24.-29. Oktober, blev Udenværkerne og Forstæderne tagne; Byen var allerede af Mangel på Levnedsmidler, Krudt og Kugler gået ind på at overgive sig på Nåde og Unåde,

som Windischgrätz forlangte, da gennem Gaderne Råbet lød: Ungarerne kommer. Man så dem fra Stefanstårnet, og Jubelen var stor. Den sluttede Overenskomst blev brudt, de afleverede Geværer atter tagne tilbage fra Tøjhusene, og Udfald foretagne for at understøtte Ungarerne, hvis Kanoner man hørte. Men den ungarske Hær blev fuldstændigt slået af Jellatschitsch. 31. Oktober holdt Windischgrätz, 2. November Jellaschitsch sit Indtog i Wien. Belejringsstilstand forkyndtes, Krigsretter, Dødsdomme, Henrettelser fulgte.

Medens Valgene til det første tyske Parlament i Frankfurt am Main fandt Sted, foretoges i Preussen også Valgene til den grundlovgivende Forsamling for hele Landet, der trådte sammen i Maj og åbnedes af Kongen. Den talte kun få betydelige Mænd, da man havde sendt sine bedste Mænd til Frankfurt. I Berlin herskede en næsten lovløs Tilstand, Tøjhuset blev stormet og plyndret. Forsamlingen blev holdt i én afhængig og skræmmet Tilstand af de politiske Klubber. Den afviste Regeringens Forfatningsforslag som ikke demokratisk nok. Deraf et første Ministerskifte. Et nyt Ministerium kom Forsamlingens Ønsker i højere Grad imøde, men stødte sammen med Flertallet, da dette krævede, at Regeringen skulde gøre det til en Ærespligt for de Officerer, der ikke var enige med det nye Statsprincip, at træde ud af Hæren. Da også det nye Ministerium som Følge af dette Forslags Antagelse måtte træde tilbage, dannedes et tredje Ministerium, Pfuels. Den sidste Dag i Oktober behandlede Forsamlingen en Opfordring til Regeringen om "med alle Midler at skride ind til Beskyttelse af den i Wien truede Folkefrihed". Men da en Folkehob under denne Forhandling forsøgte voldelig Indvirkning på Forsamlingens Beslutninger og forhånede Ministeriet, gik også dette af, og nu dannede Kongen (2. November) en Kampregering med hans Halvonkel Grev Brandenburg i Spidsen. Det nye Ministerium gennemførte Forsamlingens Forlæggelse fra Berlin til Brandenburg og lod (10. November) General Wrangel i Spidsen for den fra Danmark tilbagevendte Hær rykke ind i Berlin. Så blev Borgervæbningen opløst og Belejringsstilstanden erklæret.

Og så frugtesløst som Revolutionerne i Wien og Berlin forløb, så frugtesløs blev den første tyske Rigsdag, der åbnedes i Frankfurt 18. Maj 1848 og som sprængtes af Tropper den 18. Juni 1849 i Stuttgart. Den Rigsforstander, den havde valgt, Erkehertug Johan, gjorde Sit til at gøre den Østerrig underdanig; forgæves tilbød den i April 1849 Fr. Wilhelm IV den tyske Kejserkrone. Dens Suverænitæt blev trådt under Fødder allerede da Windischgrätz i November 1848 lod Robert Blum, trods hans Ukrænkelighed som Medlem af Rigsparlamentet, skyde i Brigittenau; dens Betydning som Rigsforsamling faldt bort, altsom dens konservative Medlemmer fjernede sig og afrejste fra den. Da den splittedes i Stuttgart, var Reaktionen påny sejrrig over hele Europa:-

Da sah man die Letzten der Getreuen,
Die ausgeharrt beim Heiland, zerstreuen
Sich, wandernd nach allen Seiten und Winden,
Das Wort des Heiles zu verkünden,
Wohl wissend, dass ein langes Exil
Und Armuth, Noth und Dulden ihr Ziel,
Und Qual und Tod und Kerkermauern.
"Das Wort des Heils wird sie überdauern"
Das merkt euch, ihr Knechte und blutigen Horden:
Das Wort ist Fleisch und ist Gott geworden.

Således sang en af de sidste Trofaste, Moritz Hartmann. Han følte rigtigt, at Ideerne overlevede de ydre Omskiftelser.

I Slutningen af 1848 kunde Revolutionens Digtere kun besynge deres faldne Mænd og dræbte Forhåbninger. Iblandt dem står Freiligrath og Hartmann højest, og typiske for Tidsalderens Sørgedigte over dens Helte er disse to Digteres Mindesange over Robert Blum, der ved sin faste og milde Karakter,

sit jævne Væsen og sin besindige Holdning blev stående for Samtidens Bevidsthed som et folkeligt Gudebillede.

I Hartmanns Rimkrønike hedder det vemodigt om ham:-

So ruhe sanft und gut, mein Robert!
Nicht braucht's der Wunsch, dass leicht dir werde
Die blutgetränkte Wiener Erde,
Der Boden, den du dir erobert.
Du bist nicht todt, trotz aller Klage
Des deutschen Volks, trotz aller Lieder.

.....
Ein Mythos geht: der Robert lebt,
Der Robert Blum, den sie erschossen,
Und jedes deutsche Herz erbebt:
Das theure Blut ist nicht geflossen —
Die Hoffnung raunt uns in die Ohren:
Entflort, entflort die Trikoloren,
Noch, noch ist Deutschland nicht verloren.

.....
Allüberall ist der dabei!
Er wendet mit den Geisterhänden
Und fängt mit seiner Brust das Blei,
Das uns die Fürstenväter senden.

.....
Und wandeln muss er, bis entrafft
Das deutsche Volk sich dem Verräther
Bis er entfürstet und entpfafft
Den heiligen Boden seiner Väter.

Og Freiligrath skriver en Uge efter hans Død sit pragtfulde og energiske Digt over ham i Anledning af Sørgefesten til hans Ære i Domkirken i Köln, hvor Neukomm's Requiem over Blum lød fra det mægtige Orgel:-

Und heut in diesem selben Köln zum Weh'n des Winterwindes
Und zu der Orgel Brausen schallt das Grablied dieses Kindes,
Nicht singt die Ueberlebende, die Mutter, es dem Sohne:
Das ganze schmerzbewegte Köln singt es mit festem Tone.
Es spricht: Du, deren Schoos ihn trug, bleib still auf deiner Kammer!
Vor deinem Gott, du graues Haupt, ausströme deinen Jammer;
Auch ich bin seine Mutter, Weib! Ich und noch eine Hohe —
Ich und die Revolution, die hohe, lichterlohe!
Bleib du daheim mit deinem Schmerz! wir wahren seine Ehre —
Des Robert Requiem singt Köln, das revolutionäre.

.....
Was greift Ihr zu den Schwertern nicht, Ihr Singer und Ihr Beter?
Was werdet Ihr Posaunen nicht, Ihr ehr'nen Orgeltuben,
Den jüngsten Tag ins Ohr zu schrein den Henkern und den Buben?
Den Henkern, die ihn hingestreckt auf der Brigittenaue —

Auf festen Knien lag er da im ersten Morgenthaue!
Dann sank er hin — hin in sein Blut — lautlos! — heut vor acht Tagen!
Zwei Kugeln haben ihm die Brust, eine das Haupt zerschlagen.

Den, der imidlertid i en digterisk Afspejling vil følge 1848-Tidens hele Rækkefølge af Begivenheder og Indtryk, må atter og atter ty til Moritz Hartmanns *Reimchronik des Pfaffen Mauritius*. Talrige Enkeltheder i denne Digtning er blevne vanskelige at forstå, en Nutidslæser træffer nu og da en Flok Egennavne deri, om hvis Besiddere han véd lidet eller intet, en Finansminister som Hansemann, en Parlamentariker som Bassermann, nu glemte Størrelser, der i Frankfurter Parlamentet var Hovedfigurer; men der bliver Partier nok tilbage, som ikke behøver nogen Fortolkning for levende at sætte Læseren ind i Revolutionsårets Følelsesliv og Stemningsfyldte. Gribende virker Digterens Slutningsudbrud, hans Savn af Mænd:-

Ich seh' Gelehrte und Professoren
Und Präsidenten und Assessoren,
Weinküfer seh' ich und Redakteure,
Superintendenten und Accoucheure
Und Börsenleute und Zeitungsschreiber,
Astronomen und Steuereintreiber,
Lumpenhändler und Alterthumskenner,
Biedermänner, Hansemänner, Bassermänner —
Allein wo sind die Männer, die Männer?

Da Hartmann skrev disse Ord, var han selv en Landsforvist, der havde søgt sig et Fristed ved Genfersøen, og de iblandt Tysklands og Østerrigs bedste Mænd, der havde overlevet Nederlaget, var enten fængslede eller landflygtige som han.

Året 1848 fik ingen afgørende politisk Betydning, skønt Europa i det År for første Gang så den gamle Verdensorden vakle på én Gang i næsten alle Lande. Medens de lokale Revolutioner 1789 og 1830, hvad end deres senere Følger blev, var Revolutioner, som lykkedes, var den almeneuropæiske Revolution af 1848 et i alle Lande mislykket Forsøg.

Men Året 1848 havde en afgørende åndelig Betydning. Der følte, tænkte, skreves forskelligt i Europa før og efter det. Dette År er den røde Skillelinje, som literært deler det 19. Århundrede og sætter Tidsskel. Det var et Jubelår, som det den gamle hebraiske Lovgivning indstiftede for hvert 50de År, det, på hvilket der skulde "stødes i Basuner i det hele Land", det, som skulde "holdes helligt" og i hvilket der skulde "udråbes Frihed i Landet for alle dem, som bor i det" (3. Mosebog 25, 8 ff.). Det var — dette År med sin hurtige Puls, med sin Alt beherskende Ungdommelighed — ligesom hint bibelske Glædesår et Generhvervelsens, et Indløsningens År, hvor "de, som var solgte, løskøbtes". Der er endnu den Dag idag Ungdom at øse af dets Martsdage, Erfaring at hente af dets Novemberdage.

Det er Jubelåret, Sørgeåret, Grænseåret.

Kapitel 30

Slutning

Det er et stort Maleri, som under Studiet af de mod Datidens Samfund stridende, tilsidst oprørske Tanker i Tyskland fra 1815 til 1848, har oprullet sig for vort Blik. Vi så Metternichs Ånd i dens Åndløshed ruge over Østerrig og det tyske Rige. Vi har fulgt den åndelige Bevægelse fra den første Gang giver sig Udtryk ved Wartburgfesten 1817; vi har set, hvorledes Kotzebues Mord forårsager Forfølgelseskrigen mod Liberalismen og indvarsler en langvarig, hensynsløs Reaktion og Undertrykkelse. Under Påvirkning af denne Strømning bliver Goethe opfattet, prist eller angrebet som frihedsfjendsk og følelsesløs Rolighedsven og Filosofien under Hegels Varetægt opfattet som konservativ, om end på tvetydig Måde. Den utilfredse Grundstemning kommer stænkvis til Orde hos Digtere som Chamisso, Platen og Heine, men i Almindelighed er Tilstanden Nedslåethed, gennembrudt af Selvironi. I denne Stilleståen falder Efterretningen om Julirevolutionen 1830 og virker elektrisk på den offentlige Bevidsthed, giver Forfatterne og Digterne nyt Mod og en ny Inspiration. Erindringen om Byrons Liv og Død føjer sig harmonisk til dette Indtryk, og den polske Opstand vækker Medfølelse og Begejstring trods Tysklands Andel i Polens Undergang som Magt. Börne bliver den fremragende Talsmand for Frihedsideer i Politiken, holder Kærligheden til Frihed og Ret vedlige, viser sig som et Mønster ved Karakterens Fasthed og Overbevisningens Alvor, men lægger et barnligt og fanatisk Gladsyn for Dagen, der røber, at han ikke har noget af et Statsmands-Naturel. Hos Heine, Tidsalderens største Digter, dirrer alle dens sjælelige Fibre. I ham udvikler sig af Romantikens Svøb en moderne Poesi; i Erotik, i Naturgengivelse, i politisk, social og religiøs Følemåde, i malerisk, digterisk og satirisk Stil er han et Nutids-Menneske; fremfor Nogen — som det fremhævedes — egnet til at binde an med Datidens Liv i dets Hårdhed og Hæslighed, dets Ynde og Uro og Rigdom på skærende Kontraster. — På anden men dog beslægtet Vis danner samtidigt Immermann med sit ypperste Arbejde Overgangen til en mere naturtro Kunst end Fortidens.

Julirevolutionen havde imidlertid ikke blot forandret den literære Stemning og Tone, men forandret den Hegelske Filosofis Karakter. Den fortolkes fra nu af som et af de stærkest indgribende Virkemidler i Livets Omformning; Ungdommen drager reformatoriske eller revolutionære Følgeslutninger af den ved sin Død så konservative Mesters Lære. Og nu fremtræder under Indtryk af Julirevolutionens Efterdønninger og Hegels Filosofi og Goethes Poesi, der opfattes som en antikristelig Magt, med Heine og Börne som Mestere, med George Sand og Rahel som Muser, en Gruppe unge Forfattere, der snart betegnes som Det unge Tyskland. De vil sammensmelte Literaturen og Livet, de attrår en Opløsning af den herskende Religions- og Moralvedtægt, attrår friere Former for de to Køns Forening og Adskillelse, og en ny Art Fromhed overfor det Verdens-Alt, de tænker sig gennemtrængt af en Guddom.

Da Menzel i 1835 angiver dem for Statsmagten, bliver dette Signalet til en ny Række Forfølgelser mod alt hvad man i Datiden henførte under Begrebet Bevægelseslitteratur. Kun få af den unge Slægts Personligheder viste sig under disse Prøvelser som Karakterer. Men under Forfølgelsen udviklede sig, såvel de større Talenter (Gutzkow) som de mindre (Laube osv.) og den hele Skare af deres Efterfølgere. Man frembringer Arbejder, som i forskellige Former nøje afspejler Tidsalderens Forhåbninger og Kampe, Personlighedernes Tanker og Følelser, Fristelser, Fejltrin og Sejre.

Dog det som i Årene 1830 til 1840 dybest nede er foregået i tyske Sind, det er at Goethes Verdensanskuelse og Poesi, fra først af udelukkende forfægtet af begejstrede Kvinder, trænger igennem hos alle Udviklede, gør dem uimodtagelige for teologiske Indtryk og modtagelige for alt værdifuldt Menneskeligt. Dyrkelsen af Goethe fører selv i Kvindernes Sind over i Dyrkelsen af politisk Frihed og Samfundsreform.

Ved Året 1840 begynder den tyske Filosofi at udvikle sig i Retning af Radikalisme og Digterne direkte at bryde den politiske Frihed Vej. Den Slægt, som nu optræder, skylder atter Hegel sin filosofiske Dannelse, men den har omformet hans Lære til en Skole for gudsfornegtende Gudforklaring og Enevælden bekæmpende Politik. Den forkaster det unge Tysklands Standpunkt som kun egnet for Skønånder; den sysselsætter sig levende med Kristendommens Væsen og Statens Ide.

I Preussen hersker nu en Konge med et sammensat Naturel og rige Evner, en Overgangsskikkelse mellem ældre og nyere Tid, hvis Personlighed i dens Forhold til Tidsalderens Literatur og Åndsliv er af stor Interesse. Som Metternich i Syden, således behersker Fr. Wilhelm IV i Norden udvortes Begivenhederne i Tyskland. Vi ser de literære og politiske Karakterer drages til ham, støde sammen med ham og prelle tilbage. De ældre invalide Talenter som Tieck og Schelling henlever deres sidste Dage i hans Nærhed, Herwegh og Freiligrath tiltrækkes og frastødes, Jacoby bekæmper ham og Dingelstedt spotter ham. Og nu følger vi Udviklingen af den politiske Lyrik fra dens Stamfader Anastasius Grün til Herwegh og Dingelstedt og iagttagelse, hvor dybt en Tænker som Ludwig Feuerbach griber ind i de Samtidiges Tankeliv.

Ånder som Freiligrath og Prutz, Sallet og Hartmann er endelig som Stormfugle, der melder Stormen, og under den europæiske Omvæltning 1848 hører vi enkelte Lyrikeres stærke Sang overdøve den politiske Orkans Raseri, medens de forhen usete Begivenheder samtidigt gør en Mængde mindre eller uudviklede Talenter til det store Øjeblikks Organer.

Vi har under Studiet af dette Stykke Åndshistorie havt Anledning til at dvæle ved et helt Galleri af ejendommelige Skikkelser og til grundigere at fordybe os i de mest betydningsfulde eller mest typiske.

Vi så, at Napoleons store Fortidspersonlighed, omdigtet af Sagnet, i Tidsalderens Begyndelse udøvede en næsten lige så mægtig Indflydelse på Følelseslivet som Byrons. Af det attende Århundredes geniale Mænd er Goethe, Jean Paul, Heinse, Hegel dem, fra hvem den tydeligst påviselige Påvirkning udgår. Romantikerne indvirker dels som Lærere og Mestere (Wilhelm Schlegel, Brentano, Chamisso), dels som Modstandere (Tieck). Börne og Heine bestemmer med deres så forskelligartede Anlæg i Kraft af det fælles stridbare Grundtræk det hele Tidehvert.

Men hvilken Rigdom på oprindelige Personligheder! Man kaste Blikket ud over dette Kvindegalleri: Rahel og Bettina i deres Forhold til Goethe, Henriette Herz og Jeannette Wohl i deres Forhold til Börne, Heine's La Mouche, Immermanns Elisa, og Fyrstinde Pückler eller Charlotte Stieglitz i Forholdet til deres Mænd! Eller man lade Blikket glide hen over Mandsportræterne i denne Billedsal: Verdensmænd og Skribenter som Varnhagen og Pückler, stolte, stive Figurer som Platen og Immermann, Åsyn, der er lutter Liv og Ild som Börnes og Heines, sære, mandhaftige Skikkelser som Jacoby, kongelige Skikkelser som Feuerbach, fanatisk Grimacerende som Menzel, enlige store og små Poeter som Rückert, Hebbel, Ludwig, Scherenberg, Åndsagitorer som Wienbarg og Gutzkow, smidige Talenter som Laube og Mundt, svage Melankolikere som Stieglitz, djærve, kraftfulde Sangere som Hoffmann og Freiligrath, umodne Karakterer som Herwegh, problematiske Karakterer som Dingelstedt og Meissner, tapre Mænd som Sallet, Hartmann og Prutz. Også hvor deres Frembringelser ikke er af ypperste Rang, studerer man dem selv med levende Interesse.

Og dog vil Fremstillingen her kun tilfulde forstås af Den, der ser den i dens Sammenhæng med de tidligere Dele af det Værk, hvoraf den er et Led, altså som sidste Akt af et stort, historisk Drama.

Hensigten var, som det siges i Værkets første Linjer: gennem Studiet af visse Hovedgrupper og Hovedbevægelser i den europæiske Literatur at give Grundridset til en Psychologi af det 19de Århundredes første Halvdel. Året 1848, der betegner et historisk Vendepunkt og derved en foreløbig Afslutning, var allerede der angivet som den Grænse, til hvilken det var Forfatterens Agt at følge Udviklingens Gang. Han måtte begynde med at udsondre Hovedlitteraturerne i Århundredets første Halvdel, måtte dernæst finde en Bevægelsernes Norm, et Udgangspunkt og et Midtpunkt.

Bevægelsens Norm fandtes i denne store Hovedrytme med Ebbe og Flod: den gradvise Synken og Forsvinden af det foregående Århundredes Følelses- og Idéliv indtil Autoritetstroens, Arvekongedømmets og Samfundsvedtægtens Triumf, så Frihedsideernes Tilbagevenden i nye, stedse højere stigende Bølger. Udgangspunktet gav sig da af sig selv i den Gruppe af franske Værker, som blev døbt Emigrantlitteratur, og hvis første indvarslede Skrift bærer Årstallet 1800. Midtpunktet var ligeså utvivlsomt. Det var fra det literære Synspunkt Byrons Død (1824), fra det politiske den græske Frihedskrig, i hvilken han fandt Døden. Thi denne Dobbeltbegivenhed sætter Skel i Fastlandets Åndsliv og Literatur. Men så var også Slutningspunktet givet, den europæiske Revolution i 1848. Og var Byrons Død Værkets Midtpunkt, så måtte også den Gruppe af engelsk Literatur, i hvilken han hører hen, blive Værkets Hængsel, hvorom det drejede sig. Så stod det Hele klart i store Omrids: den spirende Reaktion hos Emigranterne, der dog er så blandet med revolutionære Strømninger, den stigende Reaktion i det romantiske Tyskland, den kulminerende, triumferende Reaktion under de første År af Kongedømmets Genoprettelsestid i Frankrig, så Omslaget i hvad der fik Navn af Engelsk Naturalisme; dernæst Omslaget hos alle Frankrigs store Skribenter kort før Julirevolutionen, deres Sammentræden til den romantiske Skole i Frankrig, og endelig den Gruppe af tysk Literatur, som udmunder i Martsbevægelsen 1848.

Det forstår sig af sig selv, at det Synspunkt, som her er anlagt, er et personligt. Således grupperede og i denne Følgeorden, således modsatte hinanden og med disse Udhævninger eller Afskygninger fremtræder Literaturens Personligheder og Værker kun for en personlig Betragtningssmåde, underkastede en personlig Behandling; men upersonligt set er et halvt Århundredes Literatur kun et Chaos af hundredetusinder af Værker i et stort Antal Sprog. Det personlige Standpunkt er dog ikke et vilkårligt. Efter Forfatterens bedste Skøn er enhver Personlighed og Foreteelse kommen til sin Ret. Man har uden synderligt Opbud af Vid mindet om Prokrustes. Der er ikke gjort noget Forsøg på ved Tilvridning at give noget Enkelt en større eller mindre Plads end den, det historisk har indtaget. Ikke af et Lune eller i Kraft af en forudfattet Hensigt har Værket fået den Form, det har. Den sande Prokrustes, der her har grupperet, stillet i Modsætningsforhold, stileret, udhævet og trængt tilbage, udstrakt og forkortet, stillet i fuldt Lys, i Halvlys eller i Skygge, er ikke nogen anden end den Magt, man ellers plejer at kalde Kunst.

Noter

Note 1

Sie wird tanzen und somit ist grosse Freude und Beschäftigung vollauf ... die Mimik der Grazien der Taglioni haben die drohenden Zeichen der Zeit verdrängt.

Preussen und Frankreich zur Zeit der Julirevolution. Vertraute Briefe des Generals von Rochow, herausgegeben von E. Kelchner und K. Mendelssohn-Bartholdy.

[Retur](#)

Note 2

I det Berlinske Onsdagsselskab forfattede en Geheimeråd Schulz følgende Fødselsdagsdigt til Goethe:-

Ich wollt, ich wär ein Fisch
So wohligh und frisch
Und ganz ohne Gräten.
So wär ich für Goethen
Gebraten am Tisch
Ein köstlicher Fisch.

Om selve dette Onsdagsselskab sagde den vittige Saphir engang, at selve dets Navn var betegnende for dets Medlemmer. (I Virkeligheden indeholder Ordet *Mittwochsgesellschaft* Ordene *Ochs, Esel* og *Schaf*.)

[Retur](#)

Note 3

"Die Ordonnans gegen die Zeitungen und Bücher betrachte ich als ein kolossales Wagstück, dessen Ausführbarkeit mir noch nicht recht einleuchtet ... Mit solchen Waffen darf man nur spielen, wenn man seiner Kraft und seiner Mittel gewiss ist. Leute wie Polignac und Peyronnet, wenn sie sich in diese Regionen versteigen, gehen zu Grunde."

[Retur](#)

Note 4

Briefe des jungen Börne an Henriette Herz 164, 167. "O wenn ich dies bedenke, wie ein Sturm braust es in meinem Innersten, es möchte die Seele aus ihrem Wohnhaus stürzen, und sich den Leib eines Löwen suchen, dass sie den Frechen begegnen könnte mit Klaue und Gebiss."

[Retur](#)

Note 5

Aber lasst uns nicht, männernde Jünglinge, unsere Kraft vergeuden, sondern die Lust in keuscher Ehe umarmen, damit sie fruchtbar und unsterblich werde ... Es ziemt uns nicht, uns keck in den Rath der Fürsten einzudringen; sie sind besser als wir.

[Retur](#)

Note 6

Endog de senere, ganske revolutionære Pariserbreve har Metternich kendt. Fyrstinde Melanie Metternich

skriver i sin Dagbog 26. Januar 1834: "Ich brachte die ersten Abendstunden bei Clemens zu, dem ich Börnes Pariser Briefe vorlas. Sie sind natürlich so boshaft als möglich, der Stil ist aber von einer dämonischen Ausgelassenheit und ungemein geistreich." Aus Metternichs Nachgelassenen Papieren V 545, anført af Holzmann.

[Retur](#)

Note 7

Was sie unter Schicksal verstehen, habe ich nie verstanden; ich habe nie verstanden diese Mischung von antiker und romantischer Denkweise, dieses christliche Heidenthum. Entweder ist der Tod ein liebender Vater, der sein Kind aus der Schule des Lebens abholt, und dann ist das Schicksal untragisch; oder er ist der menschenfressende Kronos, der seine eigenen Kinder verschlingt, dann ist es unchristlich. Euer Schicksal ist ein Zwitter, unfähig zum Zeugen wie zum Gebären.

[Retur](#)

Note 8

Börne skriver i 1821 til hende som Svar på hendes ovenanførte Ord: Ich schwöre es Ihnen bei dem almächtigen Gott, dass, so heiss ich auch den Wunsch hegte, Sie zu besitzen, und so oft ich ihn auch ausgesprochen, habe ich immer mehr dabei an Ihr Glück als an das meinige gedacht. Meine Liebe zu Ihnen macht mich glücklich; was hätte mir die Ehe mehr geben können, da sie jene nicht vermehren konnte? Ja ich war immer besorgt, wenn ich es Ihnen auch nicht gestand, die Ehe möchte unser schönes Verhältnis herabziehen in das Leben der gemeinen Wirklichkeit. Aber ich dachte mir, was ich noch denke, *Sie* würden dabei gewinnen und dieses hätte auch mittelbar mein Glück erhöht. Es ist also nichts, was sie abhalten sollte, eine Verbindung mit einem andern Mann zu schliessen. Sie und ich wir verlören nichts dabei.

[Retur](#)

Note 9

Briefwechsel zwischen Varnhagen und Rahel: Band VI, 48, 56, 316, 344. Andre interessante Udtalelser om Heine af Rahel er følgende. Heine sehe ich fast nicht; er wälzt sich so in sich herum, sagt, er müsse viel arbeiten, ist fast erstaunt, dass ihm so etwas Reelles als des Vaters Tod, der Mutter Leid darüber betraf ... Aussehen thut er gesunder; klagt beinahe nicht wieder; aber es ist so manche vorüberfliegende Miene festgestellt zwischen seinen Zügen, die ihnen nicht wohlthut; so im Munde ein Zerren, wenn er spricht, was ich sonst — auch schon — fast als eine kleine Grazie bemerkte, obgleich es nie schön Zeugnis gab — Von Heine'n wollt ich dir eben schreiben. Das Resumé, was ich heraus habe, ist und bleibt sein grosses Talent, welches aber auch in ihm reifen muss, sonst wird's inhaltsleer und höhlt zur Manier aus. — Varnhagen svarer: Für Heine giebt es nur Ein Heil, er muss Wahrheitsboden gewinnen, auf dem innerlich ganz fest gegründet sein, dann mag er sein Talent in der Welt auf die Streife schicken um Beute zu holen und Muthwillen zu üben. VI 347, 356, 365.

[Retur](#)

Note 10

Aux près de l'enfance on cueille
Les petites amourettes
Qu'on jette au vent feuille à feuille
Ainsi que des pâquerettes;
On cueille dans ces prairies
Les voisines, *les cousines*,

Les amourettes fleuries
Et qui n'ont pas de racines.

Richepin.

[Retur](#)

Note 11

Exempler på Tonen i Kongens Vittighed: Når Kongen var i Teatret, ventede Lakajerne udenfor Logedøren. Da Kongen en Aften, ærgerlig over et nyt Stykkes Kedsommelighed forlod sin Loge før Forestillingens Slutning, sad en af Lakajerne på Gulvet i Korridoren, støttet mod Logevæggen, og sov. Istedendfor at vredes, sagde Kongen: Der hat gehorcht! — Kongen måtte i 1848 efter Revolutionens Sejr modtage den ene Deputation efter den anden, undertiden fordringsfulde og anmassende Deputationer af jævne Folk. Han henvendte sig til Medlemmerne af en sådan, en for en: Hvad er De? — Silke- og Klædekræmmer, Deres Majestæt. — Interessant Beskæftigelse! — Og De? — Medicinsk Kandidat. — Fortræffelig Forskole til Regeringsvirksomheden! — osv., stadigt smilende og høflig med den giftigste Ironi. (Fortalt mig af en Tilstedeværende).

[Retur](#)

Note 12

Kongen var i sin Tid stærkt optaget af Borddansens Mysterier; men man kunde ved Hoffet længe ikke få noget Bord til at danse, hvad ikke undrede Humboldt. Endelig en Dag modtager Kongen Humboldt med Udråbet: Nå, hvad siger De nu? I Aftes sad vi først en halv Times Tid ved Bordet, uden at det rørte sig; så gav det sig til at svinge rundt med stedse større Hast. Hvordan forklarer De det? — Ei, Majestæt, der Klügere giebt nach. (Fortalt af Humboldt selv).

[Retur](#)

Note 13

Keiner Macht der Erde soll es gelingen, das natürliche Verhältniss zwischen Fürst und Volk in ein Conventionelles, constitutionelles zu verwandeln, und nun und nimmermehr werde ich es zugeben, dass zwischen unsern Herrgott im Himmel und dieses Land ein geschriebenes Blatt sich eindrängt, um uns mit seinen Paragraphen zu regieren und die alte heilige Treue zu ersetzen.

[Retur](#)

Note 14

Eine Rotte von Bösewichtern, meist aus Fremden bestehend, die sich seit einer Woche, obgleich aufgesucht, doch zu verbergen gewusst hatten, haben diesen Umstand im Sinne ihrer argen Pläne durch augenscheinliche Lüge verdreht und die erhitzten Gemüther von vielen meiner treuen und lieben Berliner mit Rachegedanken um vermeintlich vergossenes Blut erfüllt und sind so die greulichen Urheber von Blutvergiessen geworden.

[Retur](#)

Note 15

Heldøre eller hæld-øre. Gammeldags udtryk. Betyder hængehoved eller person, der gør et helligt eller fromt, verdensfjernt indtryk; især om person, der hykler eller i det udvortes viser hellighed, fromhed eller verdensfjernhed.

[Retur](#)